

NAPÚT

Irodalom, művészet,
környezet

3.

„Nem kellek. Jól van.”

„A szélességet az ég derekán keresztül
méltán nevezhetjük tehát Napútnak”

(Fazekas Mihály)

B2-páholy

Baj volt Erdélyi Józseffel, baj volt Szabó Lőrincsel, baj volt Sinka Istvánnal, baj volt Wass Alberttel, baj József Attilával usw. – jobboldali nézeteik miatt. Persze baj van velük ma is, amúgy, részlegesen. És csak azért nem lett baj belőlük a komoly bajok idején, mert nem lehetett – más világot éltünk; egyszerűen vagy letiltották őket, vagy agyonhallgatták. Aztán, a jobb idők beköszöntével, baj lett Kassák Lajossal, baj lett Zelk Zoltánnal, baj lett József Attilával (mintha csak megérezte volna ezt, amikor *fasiszta kommunizmusról* ír, *mivelhogy rend kell a világban* – ironizál tovább a versben, de ezt már nem szokták elolvasni, ha meg elolvassák, az a rosszabb, akkor komolyan veszik...) usw., akik meg túlságosan baloldaliak voltak életük egy időszakában, vagy zusammen egész életükben. Most meg baj van Adyval! Erre még visszatérünk. Hogy ez a bajkeresés nem múlt el nyomtalanul, mi sem bizonyítja jobban, mint a közelmúltban elkészült remekbe szabott két lista, melyek nem a listakészítőt hozták szégyenbe, hanem egyértelműen a listázottakat. Lettek idegenszívű, vagyis liberális írók – immár listán igazoltan, meg lettek nemzeti érzelmű konzervatív írók (akiknek helyén van földrajzilag a szívük) – immár egy másik listán igazoltan. A számítás bejött, az írók beleállnak ezekben a listákba, és ha lehet, innentől kezdve még jobban utálják a másik listán szereplőket, a hivatalossá tett másik oldalt – oda és vissza. Persze mindkét listán szereplőket egybehangzóan utálják (zusammen) azok, akik egyik listára sem kerültek rá. Hát így élünk manapság Hunniában. Ha élünk!

Na de térjünk rá erre az Ady Endre költőre, aki már nem él, ennek tudható be, hogy ez évben ünnepeljük (ünnepeljük?) halála századik évfordulóját. (Magánytöréngés: nem egészen értem, mi ünnepelni való van valakinek a halálán, miért nem gyászolunk inkább, vagy, ha már túl sok idő telt el a temetése óta, miért nem hagyjuk a halálában békén...) Mindegy is, így szokjuk, ha kell, ha nem, ünneplünk. Most azonban nagyon különös, semmiképpen sem az ünneplésre emlékeztető hangok hallatszanak ki a nagy nemzeti kórusból (nemzetzen az *egy államot alkotó, azonos nyelvű, kultúrájú, közös történelmi gyökereű, azonos jogú polgárok tartós közösségét* értem, nem különbséget téve a különféle szélre sodródók között, nem különböztetve meg echte magyart és cigányt, tót, zsidót, svábot usw.). Egyszóval, nagyon úgy tűnik fel, baj van ezzel az Adyval. Mert szabadkőműves volt. Mert zsidóbérenc volt. Meg alkoholist. Meg mélymagyar. Meg világpolgár. Mert mérték nélkül, nyilvánosan kurválkodott. Vészi tata diófáján kukorékolni hajnalonta, nemzeti költőhöz illetlenül. Mert szimpatizálni a proletárokkal (?). Mert sem utódja, sem boldog őse lenni senkinek. Mert nem volt senkinek maradni. És ez megbocsáthatatlan! Ha valaki nem kisajátítható, az megbocsáthatatlan. Annak annyi. Elirtani! Legyen bár a huszadik század, akár az egyetemes magyar nyelvű irodalom legnagyobb költőinek egyike. (Egyike a legnagyobbaknak, mert legnagyobb nincs, azt csak a felületes ostobák találták ki maguknak, hogy mögé bújhassanak a felelőtlenségükkel!)

Egyébként, megfigyelték? Nem esik szó – ebben a polémianak nevezett szarokodásban – sem Erdélyi, sem Szabó Lőrinc, sem Wass Albert, sem Sinka István, sem Kassák Lajos, sem Zelk Zoltán, sem József Attila, sem Ady Endre usw. írás(képző)művészetéről. És ez komolyan elgondolkodtat, ilyenkor komolyan komor leszek. Ha egy művészt, gondolkodót nem a művei alapján, hanem egy adott párt-nézetből rátekintve az illető adott párt-állapotára, ítélünk meg vagy (marasztalunk) el, nagyon bent vagyunk az erdőben, amely még Dante sötétlő erdejénél is sötétebb, mert a tudatlanság

NAPÚT

Irodalom, művészet,
környezet

XXI. évfolyam 2. szám

A Cédrus Művészeti Alapítvány kiadványa. Megjelenik évente tízszer.
Főszerkesztő: **Szondi György**. Szerkesztik: **Bába Szilvia** (művelődés), **Babics Imre** (vers),
Balázs Géza (nyelvművelés), **Bognár Antal** (évkönyv), **Elek Szilvia** (zene),
Kovács Ildikó (szöveggondozás), **Prágai Tamás** (örökös szerkesztő) **Sebeők János** (környezet),
Szondi Bence (törtélel), **Toót-Holló Tamás** (próza), **Wenner Tibor** (művészet).
Napút-kör: **Báthori Csaba**, **Bereményi Géza**, **Csáji László Koppány**, **Doncsev Toso**,
Gráfi Imre, **Jankovics Marcell**, **Dr. Koncz Gábor**, **Radinóti Zsuzsa**,
Rakovszky Zsuzsa, **Szakolczay Lajos**, **Szörényi László** (tiszteletbeli konzulensek).
Alapította: **Masszi Péter**. Lapterv: **Gosztola Gábor**.
Szerkesztőség: 1136 Budapest, Pannónia u. 6.

Teléfono: (1) 247-6657 • (30) 511-3762 • E-mail: szongy@gmail.com • Honlap: www.naputonline.hu
A Cédrus Művészeti Alapítvány adószáma: 18110661-2-41

Nyomdai kivitelezés: Érdi Rózsa Nyomda. Terjeszti a Hírker Zrt. és az NH Zrt. ISSN: 1419-4082

B2-páholy

Zalán Tibor tárcája borítóbelső

Előter

Nagy Endre: *Conférence* egy színdarab eleibe 3

Fénykör

József Attila: *Ady-vízió* 6
Ádám Tamás 15; Demény Péter 16; Márkus Béla 17; Pálfi Ágnes 22; Vilcsék Béla 25;
Vörös István 27; Zsávolya Zoltán 27

Kenyeres Zoltán: *Ady Endre és akiknek nem kell* 29

Borbás Andrea: *A halottak élén* keletkezése . 32

Berecz Ágnes Gabriella: *Pitypang* 40

Fenyvesi Félix Lajos: *Ady-oltár* 59

Pálfi Ágnes: *Ady-variációk* 65

Csata Ernő: *Vitám ős Kajánnal* 66

Bodnár Lili Anna: *„Minden egész eltörött”* . . 68

Diószeghy László: *Zuboly emléktáblája; Egy nagyvárad Ady-levél.* 70

József Tibor: *Ady Endre; Kisvárosok őszi vasárnapjai* 72

Tóttós Gábor: *A pincehelyi kondástól a kassai püspökön és a faddi hóhéron át az ellopott holttestig.* 73

Évnap

Térey János: *„Milyen jó nem ismertnek lenni”* 90

Szónár

Balázs Géza: *„Én nem bűvészek, de mindennek jöttem”* 95

Konczek József: *Férfibeszéd.* 98

Hetedhét

Szentmártoni Szabó Géza: *Ady Endre Szapphó-fordítása* 99

Miert

Fűzfa Balázs: *Google és Magoogle fia vagyok én.* 107

E. Csorba Csilla: *„Az ő számára külön kinyílnak a tárgyak és kitárják rejtett arcukat”* . . . 112

Tárlat

André Kertész fotói színes melléklet

Ady-pályázat

Tisztelgő versek

B. Mihály Csilla 126; Millei Lajos 127; Péter Barna József 128; Tóth A. Tamás 129; Ötvös Németh Edit 129; Albert-Lőrincz Márton 130; Barna Júlia 131; Csonka Arnold 132; Gulyás Katalin 133; Horváth Gábor István 134; Lajtos Nóra 135; Mészáros István 136; Molnár Adél 137; Monostori András 137; Németh Erzsébet 138; Oláh András 139; Petz György 140; Pintér Gerő 141; Réfi János 141; Sajó László 142; Takács Kálmán 143; Ványai Fehér József 144

Parafrázisok

Podányi Dorka 145; Tavasz Hanga 146; Mukli Ágnes 146; Aknai-Kiss Martina 147; Simon Adri 148; B. Mihály Csilla 149; Dittrich Panka 149; Erdélyi Z. János 150; Habos László 151; Hollósy-Tóth Klára 152; Horváth István Péter 154; Jónás Dorina 154; Lajtos Nóra 155; Lengyel Ferenc 156; M. Laurens 157; Mercsek Tímea 158; Móczár Csaba 158; Mohai Szilvia 159; Németh István Péter 160; Oláh András 161; Radnai István 162; Rózsa Iván 162; Sajó László 163; Szilávik Titanilla 164; Tamásfalvi Hanna 165; Vasó Márton 166; Wilhelm József 166

Versértelmezések

Füleki Gábor 167; Gerencsér Anna 180; Lajtos Nóra 184; Sápy Szilvia 188; Lukáts János 198; Németh Erzsébet 200

Poétai plener

Bánki Éva: Az Ady-féle emléklakásban 213
 Németh András: Veres Pálné utcai házban . 215
 Zsávolya Zoltán: RÖLIF 217

Szalai Lajos kapta a Napút Hetedhét-díjat. . . 221

E számunk szerzői. 219

Illusztrációk

Tóth Csilla Ilona fotói az Ady Emlékmúzeumból
 5, 31, 77, 124, 187, 199, 210

Melléklet

Káva Téka - Napút-füzetek 133.

Ady Endre – ma (Levélfalevelek)

NAPÚT

Irodalom, művészet,
 környezet

XXI. évfolyam 3. szám

**„Nem kellek.
 Jól van.”**

Köszönjük e tematikus szám és benne több cikk önzetlen ötletadójának: Berecz Ágnes Gabrielának – hozzájárulását az összeállításához. (A szerk.)

**MAGYAR MŰVÉSZETI
 AKADÉMIA**

A kiadvány megjelenését
 a Magyar Művészeti Akadémia
 támogatta.

Nagy Endre

Conférence egy színdarab eleibe*

Tisztelt hölgyeim és uraim! A most következő kis darabot ezelőtt huszonkét évvel egy fiatal Váradi zszurnaliszta írta, Ady Endrének hívták és nekem barátom volt. „Barátom”, – ezt a szót fenntartással mondom, hisz igazi barátok csak a boldogulás közös szintjén élhetnek és minket akkor már a völgyek és csúcsok távolsága választott el. Ő még mindig kis vidéki zszurnaliszta maradt, én pedig már akkor a Váradi redakcióból kiröppenve a főváros egén bontogattam a szárnyamat. Naponta krokít írtam a Pesti Naplóba (akkortájt az idolomban a kroki volt a leggyorsabb közlekedési eszköz), a szerkesztői szeszély kiszámíthatatlanságával olykor egy-egy „innen-onnan”-om is megjelent a Hét-ben. Ignó, ha találkoztunk, kezét fogott velem, sőt több ízben megkérdezte tőlem, hogy hogy hívnak, sőt Heltai Jenő egyszer a „Commerce”-kávéházbeli éjszakai spriccerek egy utolsó példányának fölhasználásával brudert ivott velem. Szóval „arrivé” voltam, fővárosi író, aki minden szombat este első osztályos szabadjegyem fölhasználásával elutaztam Nagyváradra, korán reggel beültem az „Emke”-kávéházba, hogy dicsőségemet mint egy húsvéti új öltözetet megmutogassam. Elnéző mosollyal olvastam végig a helyi lapokat, a pókok bizalmával vártam a vidéki kollégákat, akik tisztelet teljesen ültek körül és hallgatták az Irodalom műhely-titkait, amelyeket egy fejedelem könnyű kezével szórtam el közöttük. Egyszer csak Ady Endre robbant be a kávéházba szeles ölelésével, amely ölelést azonban kivételesen fejlett szemfogai mindig kissé aggályossá tették. Nyugodt lelki-ismerettel kijelentem, hogy nem voltam vele szemben túlságosan gőgös, csak éppen amennyire azt a fővárosi írók presztízse megkövetelte. Már akkor kivörösödött a vita, a helyi témák fűttek benne: hogy milyen volt a polgármester beszéde az új szénamázsáló fölavató-ünnepén, hogy mit nyilatkozott a Szigligeti-Társaság elnöke, Rádl Ödön a modern irodalomról különös tekintettel a fenyegetett népies-nemzeti irányra és hogy kívül van viszonya a szép szóke arszlánnak, Dési Gézának. Csak ketten maradtunk megvető mosolyunkkal a vitán kívül: Ő és én. Az Ő mosolyát megremegtette a düh, hogy neki itt kell élnie, én pedig a beérkezett emberek optimista rezignációjával megnyugodtam a bölcs gondviselésben, amely a tehetségeket a fővárosba juttatja, hogy krokikkal üdítsék a szomjas nemzetet és ugyanakkor a vidéki zszurnalisztikai igényeiről sem felejtkezik meg, otthagya az Ady Endréket, hogy a városi közgyűlésről és a nőegylet táncmulatságáról írjanak referádát. Csakhamar kiszöktünk a társaságból és nekivágtunk siheder-romantikánk Arnójának: a Sebes Kőrös partjára. Nagyon szerettük egymást, hiszen egykorúak voltunk, fizikumban hasonlóak és mind a ketten bormegissza. Nyargaltunk egymás mel-

* Nyugat, 1923. 9. szám

lett a Kőrös partján, ki-ki a maga ábránd-abroncsát gurigázva maga előtt. Kiértünk Váradvelencére, a vén topolyafák alá és Ő belemarkolva a Kőrös vízébe, tikkadtan susogta: – A Duna! A Duna!... Majd elnevettem magam. – Óh balga Bandim, ez csak egy fehérvízű hegyi folyóka, ez csak a Kőrös és nem a Duna. De sokféle izzappal kell még ennek beszennyeződnie, amíg Duna lesz belőle!

Egyszer aztán ő is a fővárosba került. Kapun be nem csöngetett, előszobában be nem jelentette magát, ajtón nem kopogtatott, hanem jött, mint a fürgeteg. Valahol nyitva maradt a spejz-ablak, a legkisebb rés is elég volt neki, hogy betörjön és a belső szalonban is megremegtek tőle azok a firle flancos lenge dísz tárgyak, amelyek már stabiloknak érzeték magukat ott. Ő valaha valahol, nem tudom igaz-e a mitológiai barlang, amelyben a szelek laknak. Egy pillanatra se volt ő itt más, mint átutazó, egzotikus fejedelem és ha halálra kínoznám is a fantáziámat, akkor se tudnám elképzelni Őt a Newyork-kávéházban, az otthonában ülve, a Hungáriában, Ritzben ebédelve. Voltak furcsa kis kicsi kocsmák, szunnyadó kis vendégfogadók, amelyek a Bois-Dormant-ban egyebet se tettek, csak Őt várták, lámpásaik csak akkor gyulladtak ki, ha Ő belépett és újból elhaltak, ha Ő eltávozott... Egy késő őszi délután kimentünk Budafokra a halászcsárdába. A fehérre meszelt kis szobában bedurrantottak a pókhasú bádognyalhába, a gazda halászlevet rögtönzött, bort ittunk és Ő a kis kályhával versenyt tüzelt, dohogott. Hogy micsoda szűk kis város ez, az irodalma: egy vidéki újság karácsonyi melléklete, a közléte: egy kis tereferé a vármegyeháza kapujában, a jelen bálványa Kossuth Ferenc, a jövő csillaga a geszti úrlovas. Alkonyattáj kimentünk a Dunához, biz az ott már siralmas egy folyó volt, – a Senki Dunája. Ott már szabad medrében terpeszkedett, Csepelen akkor még csak egy-két kémény tövében töltögette Weisz Manfréd a készülő ember-szürethez a rakétákat, és amerre szem ellátott, a partszegélyeken mindenütt a dzsungelrekettyéje vöröslött... Ő belemarkolt a Duna vízébe és tikkadtan susogta: – A Szajna! A Szajna!... Mondtam magamban: – Óh balga Bandim, hisz ez nem a zöld Szajna, csak a szőke Duna! Be sok fürge kis lovat kellett a ferdeszemű szittyá vitéznek elnyűnie, amíg a Dunától a Szajnáig ért!...

Aztán Párizsban találkoztunk. Én a Rue du Four „Hotel St. Marie”-jában karácsony estéjét ünnepeltem a magam módján: egyedül, árván. A kandalló parázsán szalonnát pirítottam és zsíráját rácsöpögtettem arra a hosszú-keskeny kenyér rúdra, amit furulyának neveztek a párizsiak, amikor még ők is meg nem tanulták, hogy mi az a hadi kenyér. Ő betoppant, tetszett neki a multság, mellém telepedett, most már kettesben pirítottuk a szalonnát, a Garçon pedig szorgalmasan hozta az egy frank ötvenes libapezsgőt, amelynek nagy mennyiségétől még meg is mámorosodhat az ember, ha egyébként költő és huszonöt éves. Éjfél után kótyagosan kimentünk a Quartier-ban, ahol már kurjongva farsangolt a Réveillon közönsége. A széles boulevardon láncba fogódzva, dalolászva baktatott Jean Weber népe: azok a vörös képű, kurtanyakú tömzsi kis nyárspolgárok, akiket mi Pesten degenerált párizsiaknak szoktunk nevezni. Mi ketten a magunk nótáját fújtuk torkunk szakadtával: „Szeretem a halat sülve...” A franciákat meghökkentette ez a nóta. Megálltak, körénk gyűltek, találgatták, micsoda idiómán beszélgetünk, megkérdezték, milyen nemzet vagyunk. Ő hetykén válaszolta, hogy „Macédoine”. Nevetett rajta, hiszen olyankor még nem tudhatta szegény, hogy ezzel nem is mondott nagyot... Tovább mentünk

az egyre néptelenedő utcákon, a hajnal elé. Ő Párizst szidta, hogy milyen kis fészek. Valaha bolond rajongással Váradot neveztük a Kőrös-parti Párizsnak, holott íme ez itt a Szajna-parti Várad! és az irodalma! Francois Coppée nagy költő! és Paul Bourget, aki a plasztikonok felnőttnek fenntartott fülkéjében tanulmányozza a női psychét! És Anatole France is, akinek erotikája olyan okulálás, mint egy puritán lelkész családalapító estéje... túljutottunk a halles aux vins-en, túl a jardin des Plantes-on, a kikötőbe, ahol már a Szajna olyan, mint egy petróleum-rezervoár. Ő belemarkolt a vízbe és tikkadtan susogta: – Volga! A Volga!... Mondom neki:

– Óh, drága Bandim, hiszen ez nem a harmonikás szavú Volga, ez csak a kürtös hangú Szajna! Óh Bandim, hiába az Óceán és a Cordillériák, hiába Párizs-Róma és a Góbi-sivatag, szűk ruha neked az Élet, pokoli szomjúság gyötör téged benne és az a folyamat, mely ezt elolthatná, de messze van: se eredete, se torkolata, – az Örökkévalóság.

És azóta sokszor elnézem az Ő halotti maszkját és megtalálom rajta azt, amit igaz szívű hű barát, gyerekkori pajtása mindig olyan epedve lestem az arcán: a megbékélt mosolyt. Ő már ott van a nagy folyam mellett. Nem! Nem mellette! Ő maga az! Se eredete, se torkolata, – az Örökkévalóság.

József Attila

Ady-vízió*

Tisztelt Szerkesztőség!

Köt a kényszerű előzékenység kitünő írotársaimmal szemben s így bármi bánat ülepszik lelkemre, követem őket abban a divatját élő, tiszta „irodalmi kritikái”, de minden módon fordultos kiállításban, amelyben Ady körül forogván, szó esik Ady művészetéről is, noha csak ritkán és elvétve, az elevenek élnivágását mosolyogva jellemző felületességgel. Mert ugyan hallgatandó a bölcsek beszédje, mégis akad sürgősebb lelkű számadó a pesti Hortobágyon, akit – bocsánat, csupán pillanatnyilag – húsz egynéhány év után ezzel a kérdéssel kapcsolatosan is bosszant egy kicsinyég a következetes mellészólás. Méltóztasék Földessynek Ady ritmusával bíbelődő fáradságos munkáját leszámítani és elképedni azon, hogy a tengernyüzgésű Ady-irodalom közepette talán csupán a Hatvany Lajos írta Ady Világa című füzetsorozat és Szabó Dezső néhány előadása (az Ady-ballada belső szerkezetéről stb.) az egyedüli kritikája a szóbanforgó költő művészetének. Semmi kétség, háborús dolog és közönségtelen vesztesség előállani olyanképen, hogy az a szakasz gyöngye ezért, ez a sor jó azért – ám kritikát írni másként nem lehet s a tapasztalat szerint magyarul nem is írnak. Hiszen módszernek ott az az áldott pszihologizmus, a köznapi ostya, amelybe kvarckristályokat, magyarul homokot pakolunk s azt a beteg lelkeknek beadván, úgy véljük, hogy kvarcfénykezelésben részesítjük őket. Vezető folyóirataink, teszem a Nyugat s a Színházi Élet nem esnek oly messze egymástól akkor sem, ha amaz Ady lelkén, ez pedig Tókés Anna bokáján csügg-eseng, mert többnyire mind e két kiváló folyóiratunk egyetért abban, hogy a művész ilyen-olyan értékű, de embertelen teljesítményét, a művet, mellékesen kezelik annak külső vagy belső, természetesen történeti eredete mellett.

Mert hogy is állunk azzal a lélekkal? Minden emberi lélek egyívású, különben emberi lélek nem is volna. Így Kovács Gyurka barátom lelkénél sem szenzációsabb a tárgyalt lírikusé. Ám a költőt régebben krónikásnak is hívták, nyilvánvalóan azért, mert oly dolgokat mondott el, amelyeknek megtörténtekor jelen voltunk ugyan (hely: Kozmosz, idő: örökkévalóság), de éppen söröztünk, lövöldöztünk az oroszokra, vagy a Bethlen-Rassay esélyeket mérlegeltük, vagyis attól, amit csináltunk, nem vettük észre azt, ami történik s így csupán saját éles eszünkkel rekonstruált nézetünk lehet róla. A tudósoknak és bölcselőknek szakértői véleményük. S ha ügyes szóvetőhöz illően nem hagyjuk ugarnak azt, hogy a régebbi lovagi beszélek helyén detektívregények nyüzsögnek, úgy készen áll a csinos metafora: az univerzum nem harc, hanem bűntény, az ember nem hős és nem rablólovag, hanem részben károsult, részben betörő, a költő pedig nem krónikás, hanem tanu, már amennyire szavahihető. De éppen itt áll a kritika feladata, mert a művész csak ott és annyiban művész, ahol

* Toll, 1929., 18. szám

és amennyiben a fentemlített univerzum szavahihető tanuja, a kritika pedig csak annyira az, amennyire a mű szavahihetőségéhez szól: tehát azt állapítja meg, hogy ez és ez a költemény stb. műalkotás-e vagy sem.

Említettem volt és könnyen ellenőrizhető tény, hogy vitatott szerzőnk kritikát alig kapott, amit kapott, arról szó sem esett. Bárminő kiadós ötlet volna hát fölvetni eszméjét egy Ady-Revíziós Liga megalakításának, amelynek elnöke történetesen szintazonképen Herczeg Ferenc lenne, még sem ragaszkodom hírnevem illetén fölneveléséhez, hiszen Ady-kritika nem igen lévén, nincs mit revideálni. Az egész Ady-kérdés, ahogyan most áll, pusztán társadalmi, Höfer, avagy Erdélyi Béla-szerű, minden jól nevelt polgárnak véleménye kell legyen róla, különben nem hivatik meg teára. *Vészi Józsefnek* igaza van, hogy tódulunk nézni, mint az üstököst, de úgy is tódulunk, mint a Buta Emberhez s a tódulásnak semminő kritikai jelentősége nincsen, nem tartozik ide, sózott szalonnám dacára nem érdekel. Ady lelke lebeg a vizek felett, Ady lelke lebeg a feketék fölött, nem elemezik Adyt, hanem halmozzák, nem revízió ez, de vízió, ahelyett, hogy úgy bánnának a verseivel, mint az ornithologus a kaka-dúval, saját sas- vagy pacsirtavoltukat víjjogják, csevetelik az egyes írástudók.

Kosztolányi Dezső tizenöt oldalas, *Márai Sándor* szerint, remekművéből hatot annak a megokolására fordít, hogy miért is fogott hozzá. A cikk befejezése két oldalra terjed s így ha eltekintünk az itt-ott felmerülő mellébeszélésektől (saját latin műveltség stb.) hét oldal maradna a dolog velejére. Ezek a számszerű adatok önmagukban is kétségessé teszik az írás remekmű-voltát és inkább elnagyoltságra vallanak. Ám a maradékban igaza maradéktalan, amikor lelki tényeket állapít meg: gondolatvilágának főtengelye a messianizmus, keleti miszticizmusát ellentmondó bölcseletté gyúrja stb. A kapiskált versek azonban ettől lehetnek még egyként gyönyörűek is, rosszak is. Ami pedig a politikai költészetet illeti, nem is kellene *Tyrteust* (*Tyrtaioszt*) idéznie, *Petőfi* igen jó költeményekben és tiszta művészettel verselt meg reális programpontokat. Hogy Ady sokszor művészietlen (tehetetlen) sort kavart politikai verseibe, melyekből elég cifrákat idéz *Kosztolányi*, az a korunkbeli politikai költészet létjogosultságát a legkevesbé sem csökkenti, de Ady költőváltát sem. – „*Petőfi a legmélyebb értelemben humoros is, Ady humortalan, száraz és izzó*”. A számból véttetett ki, de ki sem mondtam volna. Hogy is állíthatnék olyant, hogy Dante ott, ahol és amiért humortalan, száraz és izzó, pitiáner? – „*Petőfi bátor, lehorgadó, bohém, családias, zord, bájos, hetyke, meghitt, kitartó, szeles, sötét, vidor, bölcs, izgága, csüggedt, szilaj, tartózkodó, kandi, hű, csapodár, önérzetes, öngunyoló, egy élő, szeszélyes, örökké változó ember*”. Idézetekkel bizonyítható, hogy a vidort leszámítva mindez áll Adyra is. De áll vagy nem áll, semmiképpen sem érinti művészetét. A mű mű, legyen vidor vagy lehorgadó s csak azért istenes vagy istentelen, mert kolbászt és almát kell együnk, magát a pusztá életerőt, a művészetet nem kaphatjuk anyagtalannul, ezt *Kosztolányi* jól tudja, hiszen minden órában eszik. *Shakespeare* is ízléstelen, nemcsak Ady és általában mindenki az, jóllehet nem mindenki alkot műveket. De *Kosztolányi* szerint a költő lényege és értéke a modor – másként: a kukorica lényege és értéke a csutka, hiszen azon helyezkednek el a szemek. De éppen ebből az következne, hogy Ady ott, ahol ízléstelen, éppen ízléstelensége miatt érték, noha ezt vérfertőző homoszekszualisták is csak legkimerültebb pillanataikban állítanak.

Kosztolányi idéz és fölsikolt, hogy nem szép, de rút és ostoba. Nyelvünk mélypontja. Igaza van. De nem az ízléstelenség révén, hanem mert az idézetben nyoma sincsen a művészetnek. De mért nem gázol így végig Ady valamennyi versén és miért kezeskedik általánosságban, különösen említett és tökéletesen hamis föltételeinek értelmében?

Kosztolányi cikke is csak vízió, nem revízió, nem kritika. Ez azonban nem jelenti a „je vous jure que c'est beau” diadalát: a költő versei révén zseni, ha az, ezen nem változtat a népszavazás. De amennyiben Adynak harminc-negyven jó verse van, úgy azok nem férnek el Berzsenyi öt-hat költeménye mögött, a kuckóban.

Hadik Mihály gróf kétségbe vonja Kosztolányi kompetenciáját és arisztokratikus fölényrel önmagát teszi kompetenssé. Halálra védi Adyt, t. i. Ady belehal. Megtudjuk, hogy Ady ivott („kocsmák gőzében”), Kosztolányi patikussegéd volt egy laboratóriumban, Ady manifesztumokat röpített világgá, mint Marinetti és általában végrendeletíró volt, noha közjegyzői irodában nem alkalmazták. Jegyben járt a fátummal, de közben nyugodtan viszonyozott a halállal; mindamellett fájának szerelmese volt (ennyi tevékenység közepette nem volt ideje verset írni).

Aczél Benő szerint Kosztolányi cikke Ady elkeseredett riválisáé. (Tehát Kosztolányi félre akar bennünket vezetni!) De jóhiszeműségét nem vonja kétségbe. (Ezt csak a sorok között teszi). Holott Kosztolányi nevű úr nincs, nem létezik, ellenben vannak Ady-versek, meg egy cikk, amelyek egymással való vonatkozásukban megvizsgálandók.

Babits Mihály azzal kezdi, hogy Kosztolányi kitünő értő. Nálunk szokás általánosságban magasztalni, ha konkrét kifogást akarunk tenni. Ez a szellem nem becsülése. Mert Kosztolányi tényleg kitünő értő, de az más lapra tartozik. Különösen, ha arra lyukadunk ki, mint Babits is, hogy ebben az esetben nem az. – Kosztolányit különben lélektani mozzanatokkal mentegeti és sértegeti. („A túlhurrogott kritika érthetően túlzó kirobbanása...” „Hangjának szenvedélyességét csupán az Ady körüli nagy lárma indokolja” – mintha az ellen, amit rossznak vélünk, nem lehetne temetői csöndben is szenvedélyesen kikelni!) – Tárgyi részében azt állítja nyilatkozónk, hogy „Adyt csak egészében lehet megítélni”. Ezt már többször hallottuk s innen logikusan jutunk oda, ahová Kosztolányi, aki ellentmondó bölcselete címén véli csökkenteni a huza-vona közepén köddé vált költő értékét. Valójában két vers feleselhet egymással, de önmagának egy se mondhat ellent sohasem, mert minden vers külön mű, különben nem volna művészet. – Azt mondja még Babits: „Ady nem üres költő (!), hanem egy hatalmas szimbolumépület alkotója, amely csak költészetének egészében bontakozik ki, úgy hogy az egyes versek, sőt gyakran egyes szavak is csak ennek az egésznek fényében kapják meg célukat, érdekességüket, szépségüket”. – A mondat második fele megállná helyét, ha egyes költeményre vonatkozna, mert a lezárt, befejezett egész meghatározza a részeket. De az oeuvre nem a műalkotást jelenti, hanem valaki munkásságának összességét. Kóser kritikus számára füstölt sertéscombot sólettel.

*Piros hajnalok hosszú sorban
Suhannak el és részegen
Kopognak be az ablakon.*

Nem tudom fölfogni, miért tenné ez jottányival is szebbé a Mákat, avagy a Tegnepokat, esetleg viszont. – „Röpülj hajóm, rajtad a Holnap hőse” – ez a *holnap* nyilván jövőt jelent és ha fölcseréljük ezzel, akkor látjuk, milyen leleménnyel kerülte el a szóbanforgó költő a kakofóniát; tiszta és könnyed lejtéssel, varázserővel peng a sor. De nem ad néki semmi „mélyebb értelmet”, hiszen a repülj hajóm ahelyett van, hogy ujjé, vagy ha jobban tetszik, bátorság!, a rajtad a Holnap hőse pedig annyit mond, hogy nagy költő leszek. A Holnapot nagy H-val írni gyerekesség, de a dolog művészi részéhez nem tartozik – végeredményben társalkodónő is felolvashatja. – A szimbolumépület is csak a lázas kritikus látománya, sehogyan sem áll fönn az ellentmondások miatt. De ha az ellenmondásokat Isten kegyelme elsikkasztaná is és az épület be volna tetőzve, akkor sem lenne művészi érték, mert csak únt ismétlések dróthálójából lelnénk sovány rabitzfalakat. Ha pedig az összes mellészólók által füstté fújt egyszerű, sőt szimpla művészetet szélnek engedjük, úgy a „hatalmas oeuvre”-ből szóra érdemes annyira nem marad, hogy Ady sincs, nemhogy Ady revízió. – Azt mondja még Babits: „Kosztolányi célzást tesz arra a féltékenységre, amivel Ady többek között az én költői pályámat is kísérte”. Ez „velem szemben nem volt hosszú életű s alig ismertem jobb olvasóját, igazabb megértőjét munkáimnak, mint Ady lett”. – A nem pletykáló, de dolgai után futkosó közvélemény előtt nincs e két költő úgy összenőve, ami a fönti kijelentést indokolná. Kosztolányi Adyról ír és az illetett mondatban nem Babits nagyságára céloz, hanem Ady kicsinyességére. Ez ellen pedig nem ad védelmet az idézett nyilatkozat, hiszen e féltékenység csak „vele szemben” nem volt hosszú életű.

Zilahy Lajos szerint Adyban csupán a pusztuló magyar kismanes osztály lelke szólal meg. Errenézve annyit, hogy Adyban Ady lelke szólal meg – ismerék egészen máslelkű magyar kismaneseket. Ezt Zilahy ötnegyed oldalon ismerteti, anélkül, hogy bizonyítani próbálná. Szerinte *nagyságának és hatásának „titka”: műveletlensége*. Én pedig úgy vélem, nem is lehetett műveletlen, különben a műveltséget, a nyugatiasságot értékelni nem tudta volna. Másrészt meg akkor írta első tisztességes, számbavehető verseit – akkor kezdett „lávászerűen kiömlölni”, – amikor francia versek csengésére a műveletlenség nagyobb csípáit kidörgölte a szemiből.

„Ady – úgymond Zilahy – eladta magát a zsidóknak meg az anarchiának. Nemcsak önmagát, hanem költészetét is. Ebben sok igazság van. De nagyságának és hatásának az a másik titka, mert fajtája ugyanezekbe a bűnökbe esett”. – A tényállításon, amely szerint Ady csak akkor írt jó verseket, ha a zsidóknak írt, nem vitatkozom, de megjegyzem, hogy ellentmond a cikk egyéb állításainak. Mert vagy egyszerűen „saját kismanesi fajtája hullájának szörnyű álomlátásában tépte fel mellét, hogy vér és genny ömlött belőle” és volt orgona „amelynek sípjain a pusztuló fajta már üveges szemmel, haldokolva hörög és fuldoklik” – vagy pedig okos ügynökhöz illően jó pénzért reklamírozta azt, amit a zsidók kitaláltak. – Én egyénileg azt sem értem, hogy „azért is nagy, mert fajtája ugyanezekbe a bűnökbe esett”. Mert: Kolompár tyúkot lop. Egész fajtája ugyanebbe a bűnbe esik. Ezért Kolompár zseniális zenész?

Márai Sándor óvatos eleganciával szombatoskodik Kosztolányi körül, a súlyom s a hiúz egybenőtt szemével figyeli, hol rajonghat és mennyire, hogy megbocsáttassék későbbi személyi támadása. „Nehéz vitatni, – úgymond – hogy

Ady a világirodalom legnagyobb ripacsa". – Nem is vitatja, feledvén, hogy Petőfi sem a Pusztán télen réven énekelt telt ház előtt, holott ő a telt háznak különös jelentőséget tulajdonít. És ha igaz is, hogy Ady a tenorista pózában tetszelgett, azért nem sürgős, hogy mi is ilyenképpen pergezzük elsikkadt művészváltának foszlányait, pláne, ha egy ügyes metafora alkotásánál többre nem megyünk. Másfelől ítési rátermettségére sem érv a nemzedékek, vagy Márai szavával a generációk trente et quarante játékára való hivatkozás, hiszen például én huszonegyest játszom s így esélyeim, vagy Márai szavával chance-aim e vitában nem igen lehetnének, ami képtelenség. A gondolat, mint jelenség, valóban lélektani tény, azonban valamikor olyan szelek is fújdogáltak, hogy a gondolat csupán az ítélet valósága, az ítéletet abban az elfeledett kertben is megvizsgálhatni, hogy nem fontos, ki gondolta, ám lényeges, hogy foglal-e magában érvényességet. Talán a technika haladásának tudható be, hogy minderre csak esernyőjüket elhagyó és megátalkodott öreg tanárok emlékeznek, de a következtetések érvénye még így is személytelen. Így a Márai Sándor szerint is brutális, a logika szerint pedig kapásból sem idevaló ama horogütésnek, hogy „*miért nincs Kosztolányi-kérdés*”, minden erejét elveszi az, hogy százszázalékosan testi, fizikai ökölcsapás, mert nem Kosztolányi érveit zúzza pozdorjává, hanem az eleven, kilókat is nyomó írónak okoz fájdalmat. Ha ugyan nem egyszerűen azon való elbámultában esik le az álla, hogy mi köze ennek Ady verseihez. Mert a dolog úgy áll, ezt méltóztassék jól elképzelni, hogy előírászerűen mennyei mennykövek kerek e világon mindenkit agyoncsaptak, habos vizek minden zeneakadémiai emléket elmostak, minden nyomtatott papírt megégettek lobogó tüzek és Ady versein kívül nem maradt meg más, mint Kosztolányi cikke, meg egyetlen magyar kritikus, mindig az, aki letette a garast. Ez a kritikus önmaga előtt nyilvánvalóan nevetségesnek találná abból következtetni Ady lángeszére, hogy ő tíz év óta újfent elolvasta a Halottak élén egynéhány darabját. Unalmában mégse ismételné a humanizmus hivalkodó alázatával, hogy én jónak találok, avagy én találok jónak, tehát jó. De megkísérelné, hogy miféle varázslat is rejtőzik abban a versben, ami őt arra kényszeríti, hogy jónak tartsa. Kosztolányi indokolni próbál, Márainak eszébe se jut.

Kassák Lajos – mint a legtöbben – lutheri pózban ágál, színes tintásüvegeket vagdosván Kosztolányi ördögi fejéhez. Ettől eltekintve cikke nagyrészt kellemetlen igazságokat nyilvánít – ahol értem, ott majdnem egyetértek vele. Hogy miben írom alá megállapításait, az az eddigiekből kivehető. Sok tételét nem értem s ez nem gonoszkodás, hanem annak az eredménye, hogy Kassák kinyilatkoztatászerűen állít s művészetbölcseleti állításait nem előzi meg következtetés. Ilyenek: „*Kosztolányi törvényekre építi fel művészetét, Ady költészetéből törvényt lehet kikövetkeztetni*”. – „*Az egyik rekonstruál, a másik konstruál. Az egyik versben rögzíti meg élményeit, a másik versélményeket produkál.*” Poétikai kézikönyvek nyomán verset írni nem lehet. Ha jó versről van szó, úgy Ady épp úgy törvényekre építi fel költészetét, mint ahogy Kosztolányi művészetéből is törvényt lehet kikövetkeztetni. Továbbá minden vers élményt produkál, akár külső történeti élmény, akár a legbensőbb lelki mozzanat a vers lelkének apropója. Ha konstruál a költő, úgy valószínűleg verset ír, de ha rekonstruál, úgy zavarban vagyok, mert nem tudom, mit csinál. Nem sorokat vagy szakaszokat rekonstruál, ez csak pontatlan idézés volna.

S minthogy a költemény sorokból, szakaszokból áll, úgy azt mégis csak meg kell konstruálnia. – Kassák cikkében több ilyen, érvényességére nézve nem tájékoztató tételre lelünk. Kosztolányinak valóban arról a harminc-negyven jó versről kellett volna beszélni. – Még egyet: Ha Adynak a közönségre tett hódító hatását el is ismerjük, azzal együtt költői nagyságát a kritikusnak elfogadnia nem szabad. (Lásd Courts-Mahler.) Csak magára a műre hivatkozhatunk, ha tévedéseinket a minimumra kívánjuk korlátozni. – Nagy baj, hogy Kassák is pszihologizál. Holott a lélektan csak lelki tényekről szolgáltat ismereteket, de véle értékelné nem tudok. Erre más, évezredes módszereink vannak. Olyasmit is kár mondania, hogy azért, mert az írástudók annakidején elárulták az írást, minden jogukat elvesztették, hogy most purifikátorok gyanánt lépjenek a porondra. A helyes az, hogy mindenki, aki okosat tud mondani, álljon elő és mondja el.

Fenyő Miksa nagyobbbrészt arról szól, hogy milyen elsöprően lelkesül és tud rajongani Adyért, aki annakidején az ő ajánlatára olvasta el a Buda halálát. Ami a lelkesség főfokát illeti, ahhoz gratulálok. Az érzés azonban csalóka, még az övé is. Például ott, ahol úgy érzi nem Ady, de Kosztolányi-problémáról van szó. Erre vonatkozólag már beszéltem. E tévedését (vagy haragját) még tetézi azzal, hogy Kosztolányi az írástudatlanokkal és belgyógyászokkal vitatkozik, holott ő mindezzel csak jogcím után kutatott, ahelyett, hogy minden további nélkül kiállt volna. Már említettem a maga helyén, hogy ez mennyire nem vált javára; de voltaképpen ő mégis csak Ady verseivel civódik. Hamarjában nem is értem, hogy miért kellene Osvát Ernő véleményét kikérnie, vagy gondolatait Schöpflin Aladár megállapításaihoz fűznie, habár ezt is megtehetette volna. Továbbá Tóth Árpád és Goga Oktavian véleménye sem döntő érvényű, sőt maga az Úristen megzavarhatja eszemet, de amíg gondolkodni tudok, nem nyughatom, nem törődhetem egyszerűen bele akkor sem, ha ő jelenti ki zseniálisnak Adyt. Mert a műben orrunk előtt a csoda, a varázslat, hogyne markolnám hát föl az eszemmel is! Szolgál az néha ilyen megismerésre is, nemcsak sakkozásra, vagy tőzsdei játéokra. Fenyő Miksa látja a csodát és hiszi. Én is hiszem és látom, de ő tovább menni nem hajlandó. – Ady-klerikális.

Ignotus írására inkább ráüthetné a remekmű bélyegzőjét Márai Sándor. Én magam még csak meg sem emelhetem a sajnos, sokáig nélkülözött vaslapot, amelyet egyedül csaptam föl ama reményben, hogy alatta ezúttal koponya is lesz lelhető. Ignotus okfejtése Ady mellett világos, szabatos, mégsem helyeselhetem irodalompolitikai meggondolásai miatt. Helyt állni Adyért általánosságban ma már nem kell s a művészettől merőben idegen kisajátító törekvésekre való tekintettel nem is tanácsos. Gondos dajka azonban tisztába teszi a gyermeket a férgerekre való eszmélés nélkül is és éppen Ignotus gondolatmenetének értelmében érdemes Ady, hogy a salaktól megtisztíttassék. Ha ez féltő, úgy Ady nem sokat ér. De mondom, soha ilyen szükség és alkalom, hogy valahány Ady-vers van, az végigelemeztessek, amiből nemcsak a most ható és sarjadó nemzedékek nyernének értést és eleddig páratlan művészetbölcseleti, valamint konkrét kritikai kísérleti praktikumot, hanem azok a száz évek is, amelyek után jön el majd az igazi revízió. Honunkban nincs kritika, most az egész értelmiség figyelemmel fordulna kialakulása felé. Mert Ignotus cikke kétszer kettő négy, ám ha élni akarunk, szükségünk van a differenciál-számításra.

Lám, Ignotusnak igaza van, amikor általában elfogadhatja a *már bizonyt*, meg a *perszét*, – de konkrét példán Kosztolányi ítéel helyesen, nem azért, mert az nem buzdít, hanem mert az ott művészietlen.

– A kis tapintatlan: Dante korában Európában még nem volt luesz. Dante nem zseni?

Kedves Dutka Atyám, itt vannak a fiaink, mármint én. De látja, én nem merném a kizárólagos Ady-kritika jogát magamnak vagy magunknak követelni, holott ön ránk testálja. Azt sem értem, hogyan tér el ez az Ady-muzsika az irodalmi öncéluságtól vagyis attól, hogy csak csupán művészet:

*Rózsafavonóként nagyzöngésű húrhoz,
Surlódjék ez írás Móricz Zsigmond úrhoz.*

Bizony tudatlan vagyok az irányban is, hogy Kosztolányi, Ignotus, vagyis önök, multszázadbéli emberek is, miért ne tudnának okosan szólni Ady költeményeiről. És, Dutka Bátyám, nem szép arra hivatkoznia, hogy álljanak el az Ady-revizitótól, mert őket is átértékelhetik. Valószínűleg tudják ezt és rájuk is rákerül a sor; nem az átértékelés, hanem az értékelés. Hiszen, ahogy én látom, a néhány remekmű mellé kritika címén édeskeveset kaptunk mást, mint szennyiratot és halandzsát. – Ne haragudjék.

Szász Zoltán szerint Adynak vannak jó és rossz versei is, de leginkább csak villanásai. Igazolni elvileg nem próbálja. Koráról beszél, holott azzal Ady verseinek csak anyaga válik érthetővé. Másrészt nem is a kor jellemző a közepes költőre, hanem a jó költő jellemzi a kort. Az sem valószínű, hogy Ady „affektált s így fárasztó”, mert az olvasók egész tömegét nem fárasztja. Szász Ady szerettekezési lírájáért nem igen tud lelkesedni, istenes verseit únja, legjelentősebbnek politikai költeményeit tartja. Jobb szeretném, ha kimutatná azokat a törvényeket, amelyeknek következtében Ady istenes költeményeinek muszáj únatniok, szerettekezési lírájának minden lelkesedést muszáj derékba tömni, aminthogy a „néhány félig dadogó strófának” is igazolnia *muszáj*, akár akarom, akár nem, hogy „Ady igazi költő”.

*

Engedtessek meg, hogy végszavam ne kinyilatkoztatás legyen, hanem következtetés.

A költemény nem intuición, hiszen van róla intuiciónk, míg az intuiciónról nincsen. Nem is érzés vagy érzelem kifejezése, mert úgy az ásítás s a hálósobák minden története műalkotás volna. Művészet nem is az, ami jellemző: csordultig vagyunk jellemző dolgokkal, amelyek még sem művek. A szépséghez sincs köze – szép vagy csúf csak annyira, mint bármi más. Minden forma tárgya az esztétikának, a művészi forma is, csak maga a „művészi” nem. Vannak nemszép, sőt csúf, de tökéletes műalkotások, mint például Rodin munkája, La Belle Heaulmière, vagy akár maga a Villon-ballada. A játékosztön elméletéről itt ne is szóljunk.

A költemény nem is spekuláció, hiszen az értekezéssel ellentétben ragaszkodik az alakjához. Így azonban nem is az alakja teszi, (ami ismét intuición volna), hanem az alakjához való ragaszkodása.

Se nem intuíció, se nem spekuláció – a művészet egy harmadik szellemiség, mondjunk egy nevet: ihlet.

A szellemiség minőség s az ihlet tehát legkisebb részében is az, a költemény legkisebb elemében is költemény. A költemény legkisebb eleme, része a szó, a szó tehát önmagában is költemény. De minthogy a költemény nem intuíció, minden használt szó pedig az, nyilvánvaló, hogy a szó keletkezésekor volt költemény.

Az ihlet (költészet) az a szellemiség, amely a szavakat, a nyelvet megteremtette.

A nemzet nem azonos a nyelvet beszélők összességével, nem mennyiség, nem osztható. Két ember is alkothat nemzetet, egy is. Ha a nemzet külsőleg nyelvében jut kifejezésre, úgy belsőleg a nyelvet alkotó, tevékeny szellemiség. *A nemzet közös ihlet.*

Beszélnek a költemény zenéjéről is. A költeményben minden hang csak ama törvények értelmében lehet jelen, amelyek megszabják például, hogy a közelit magas hangzók jelöljék, a távolit mélyek. (*Itt – ott, ez – az, im.* Érdekes, hogy más nyelvekben is: *ici – le, hier – dort, ibi – ubi* stb.) Ez nem zene, csak költészet. – Itt említem meg, hogy a rím olyan dolgokat fon össze, amelyeknek különben semmi közük egymáshoz. Éppen ezért sajátosan költői, mint az a következőkből mellékesen kitetszik.

*Az Úr Illésként elviszi mind,
Kiket nagyon sujt és szeret.*

Ha e két sort ítéletnek tekintem, észre kell vegyem, hogy több ítéletet foglal magában. Ez ítéletek azonban különbözőek és széthullanának, ha e két sor össze nem tartaná őket. De éppen ez összetartás által már nem különülnek el, nem különböznek s minthogy mint különböző ítéletekhez illik, különbözniök kellene, hogy legyenek, megszűnnek ítéletek lenni. Azt mondhatni, hogy ezáltal csak egy ítélet van jelen. Igen ám, de a vers egész s ha egészében elolvassuk, azt látjuk, hogy ez az ítéletelemzés végig megismételhető. De – és ez fontos – így a végén az egész vers egyetlen ítélet volna – ha volna alanya és állítmánya. Azonban nincsen s így megint eljutottunk a szó keletkezéséhez. (Pl. a hajnal eredetileg nem szó volt, hanem ily kifejezésjelentés: az ég leánya. Vogul: *chuj nalem*). Már most, a költemény által megsemmisített ítéletek (bár lehetnek matematikaiak is, előfordulhat versben, hogy $2 \times 2 = 4$) nagyobbrészt valóságokra vonatkoznak s egymáshoz való kapcsolatukat jelentik. Miután azonban megszűnnek ítélet lenni, az alany és állítmány is megsemmisül mint olyan, hiszen azokká, tehát egyben különvalókká, éppen az ítélet tette őket. *Eggyé olvadnak, aminthogy a világegészben is egyek.* A költemény pedig, minthogy a dolgokat nem a maguk valóságában tartalmazza mint esetleg a zsák, nem más, mint neve annak a dologi csoportnak, amelyet bontatlan egységbe foglal: *néuvarázs*.

A költemény értékét ennél fogva méri az, hogy mennyiben nem intuíció, azaz mennyiben új alkotás. *Adyt már ez nagy költőnek jelenti.* (Tévedés ne essék, ami új, az még nem művészet, de a művészet föltétele, hogy új legyen, mert különben intuíció volna).

Méri továbbá az, hogy milyen karakterű ítéleteket semmisít meg, vagyis minő dolgokat állít, lényegít vissza a szellemiségben eredeti, univerzális (unus versus, universum) egységükbe.

Ady e két sora legbensőbb valóságokra vonatkozó. Szintetikus autothetikus ítéleteket pusztít össze, de ugyanakkor lényeges résznek mellékmondatba való foglalásával külsőleg is lódít az összeálláson. Ilyen Petőfi óta magyarul meg nem esett.

De ha többi versét e két sorhoz hasonlatosan végigelemezük, amit itt természetesen meg nem tehetek, úgy a következő értékmegállapításokat szögezheti le mindenki, függetlenül attól, hogy tetszik-e néki a vers:

1. Szimbolizmusát, mint értéket, teljes egészében eldobhatni, hiszen elvi értékei nem őt, hanem kitalálóiékat illetik.

2. Adynak sok az úgynevezett teljesen egyszerű verse, ami önmagában nem sokat jelent, de ezek a versek eredetiek szerkezetükben, valóságuk belső, kapcsolódásaik igen sűrűn olyan távoli dolgokat kötnek egyetlen egészbe (lásd fentebb), hogy az nem csupán a korabeli fokként épülő versektől különbözteti el munkáit kategórikusan, hanem Homerost, Shakespearet, Petőfit és Hugo Viktort leszámítva, a világirodalom minden más költőjétől is, mikor is Dante, valamint Goethe és Horatius önmagukban állítanak külön osztályt. (Történeti érték.)

3. Történeti ám ezenfölül önmagában érvényes értéke az is, hogy balladáit („nem egyszerű versei”) oly *irrealitás*ban játszódnak le, amelynek törvényei egyugyanazon költeményen belül a vers egészéhez képest homogének, vagyis az alaprendszernek oly mozzanatai, amelyek egymást nem közvetlenül hanem a versegészen keresztül hangsúlyozzák; ellentétben a láncszerűen teljesülő, szokottabb művektől, amelyek úgy alkotnak egészet, hogy az utolsó szem külön bekapcsolódik valamelyik megelőzőbe, hogy „kerek” legyen. Erre durva *külső* példák a szívekben híres szakasz végén lógó sorok, amelyek, mintha a vers mögül, túlsó oldaláról kerültek volna kellős közepébe.

4. Sok verse ugyanakkor, amikor a vázolt módon teljesedik, egyszersmind láncmódszerűen is épül – (ezek a versek rendszerint az irodalmi konzervatívok tetszését is megnyerik).

Mindez természetesen magával hozza, hogy a költemény a tökéletességet nem csupán történetileg közelíti meg egyre jobban, hanem pusztán önmagában is.

Mármost, hogy zseni-e valaki, azt elragadtatásunkon kívül csak adott példák viszonyítása alapján állíthatjuk, ami kétségtelenül szórakoztató, de ellenőrizhetően döntő nem lehet. Egy „a maga nemében” tökéletes versnél azonban valóban előbbrevaló az a tökéletes vers, amely egyúttal új nemet alkot. A haladás hívői számára valószínűleg ebben a zsenialitás és ily értelemben Ady zseni.

Mindenesetre, nemcsak a szívek kertjében, de ime, a tiszta ész finnyássága előtt is tiszta költő, aki manapság páratlanul áll.

És még egyet. A nemzet: közös ihlet. A költészet a nemzet lelkében ható névvarázs. Nem mondhatok mást a politikusoknak, minthogy ő a legbensőbb magyarok egyike, amint az a fentiekből következik.

(1929)

1. Mennyire aktuális a cikk? József Attila írása óta javult-e a helyzet az elemző kritikákat illetően?
 2. Az Ön Ady-képe.
- József Attila állásfoglalását több kortárs költőnek, kritikusnak elküldtük. Két kérdésünkre hét válasz született.

Ádám Tamás

A tejes-mézeset hagyjuk! József Attila megírta az Ady-víziót, melyet a főszerkesztő átsuhintott nekem is. Jött mellé két látszólag könnyűnek tűnő kérdés, ám gyorsan rá kellett döbbernem, nem olyan egyszerűek a válaszok, mint azt elsőre gondolja az ember. Természetesen többször olvastam már az írást korábban, alaplóműről van szó.

Azt mondja J. A.: Ady-kritika nem is létezik, amellyel persze arra utal, hogy nincsen minden rendben a kritikák körül, vagyis a kritikáról írt kritikát. Mérlegre tesz, kirajzolódik Ady-képe, végül laposan szólva: megvonja a tanulságokat. Elemmez, ízekre szedi a jeles kortársak által leírtakat, hozzáteszem, nem kis bátorság kellett ahhoz, hogy Babits, Kassák, Zilahy és mások szövegeit megmatassa, de ez mellékszál. Nem mérlegelt. Jól tette, átfogó képet rajzolt nem csupán Adyról, a kortársakról is, felhívta a figyelmet a felületességre, a következetesség hiányára, az érvek nélküli kritikákra, műfajt teremtett műfajon belül.

Egy. Persze, időszerűebb, mint valaha, nézzünk szét magunk körül. Kezdjük a jó hírrel: találkozhatunk jó néhány remek kritikával a folyóiratok hasábjain. A pontos, érvekkel alátámasztott elemző munkákat élvezet olvasni, József Attila is ilyeneket szeretett volna látni. A jó kritikust az sem tántorítja el az igazság megvallásától, ha ismerőse, netalán barátja könyvét veszi górcső alá. Azonban illik hozzátenni, a másik vonulat sokkalta erősebb. Nem lehet nem észrevenni a tejes-mézes kritikákat, az érvek nélküli szövegfolyamot. Rejtély, miért teszik ezt az illetők. Értem én, hogy kell a hírverés egy könyvnek, de a kritika nem lehet piár-fogás, a felkérést vissza is lehet utasítani! Ha dicsérek egy könyvet, meg is kellene mondanom, miért teszem.

A szerző nem élvez nagy gyönyört, ha rámutatnak műve gyengéire, én is így vagyok ezzel. Te jó ég, a fickó nem érti a versemet, mindenhol mellényúl! – vélem. Aztán elcsendesedik háborgó lelkem, higgadtabban tudok mérlegelni, magamban helyre teszem a kritikát, s belátom, olykor egy kritikusnak is igaza lehet. Segít ez a későbbiekben, vagyis okul az ember.

Kettő. Az elején rosszul nyúltam Adyhoz. Az oskolában állandóan a *Góg és Magóg fia vagyok én*, meg *A magyar Ugaron*, hasonlókat sulykolták. Nem megfelelő korban, nem megfelelő verseket. Próbálkoztam, és belebotlottam a *Béke* című versbe – ilyenekbe –, amely, ha lehet, még messzebb tolt nagy költőnkől. Idegenek voltak a versek, csak tördeltem a kezem. Ridegnek tűnt, az érzékeny, az esendő embert hiányoltam. Ha jól emlékszem, a fordulatot zsenge lelkemnek a *Párizsban járt az Ősz* hozta meg. Az is tetszett, hogy nagy nőfaló, és iszik. Hogy Brüll Adéllal, aki férjes asszony volt, nyíltan vállalták kapcsolatukat. Pedig, ha finomítunk: amikor írt, oda volt készítve a borosüveg az

asztalára, de sose ivott, asszonyához is ritkán nyúlt. Ezeknél fontosabb, hogy szép lassan hozzászoktunk egymáshoz, kedvelem a líráját, bár őszintén bevalom, az Ady-vízió szerzőjének könyveit gyakrabban emelem le a polcról.

Demény Péter

A sértett kamasz. József Attila kamaszindulatában magamra ismerek. „Vezető folyóirataink, teszem a Nyugat s a Színházi Élet nem esnek oly messze egymástól akkor sem, ha amaz Ady lelkén, ez pedig Tőkés Anna bokáján csügg-eseng, mert többnyire mind e két kiváló folyóiratunk egyetért abban, hogy a művész ilyen-olyan értékű, de embertelen teljesítményét, a művet, mellékesen kezelik annak külső vagy belső, természetesen történeti eredete mellett.” Ide-oda csapkod, senkit nem hagy megbántatlanul, az egész Ady-revizió vitaanyagát kemény és gúnyos szavakkal bírálja, de a lényegét illetően igaza van. Persze olyan igazság ez, melyet tán Ady sem fogadott volna el, hiszen egész életében túlságosan is ott kavargott a nyüzsgésben, semhogy elmondhassa: hely: Kosmosz, idő: örökkévalóság; másfelől az elemzett alkotó soha nem illetékesebb saját műve elemzésében, mint bárki más.

Ami azonban fontosabb, Ady kamaszindulataiban is magamra, az olvasóra ismerek. Nagypám azt mondta, nem szereti Adyt, mert „mindent kétszer mond”, és író-olvasó találkozókra is el-elhangzik, hogy „nem tudom, miért, de nem szeretem”. Nos, szerintem azért nem szeretik, mert Ady talán minden más költőnél inkább kirángat a békés, megszokott idilljeinkből.

A magyar líra olvasóinak nagy része még mindig Petőfi-centrikus: a költő szeresse a hazáját, a népét, és legyen erkölcsileg kifogástalan. A világirodalomtól, annak szellemiségétől ezer mérföldre ilyen egyszerűen gondolja a dolgot. Ady viszont szidja a hazáját, ostorozza a népét, és erkölcsileg a lehető legkevésbé kifogástalan. Az apját Petőfi sem szerette, ez még megbocsátható; az anyját Ady is szereti, de korántsem olyan bájjal és olyan hamvasan, mint nagy elődje.

Ez is a magyar líra olvasóinak különös igénye: a költő vallja be – az erényeit, rántsa le a leplet nappali énjéről. Sokan már meg se hallják a *Kései sirató* borzalmas anya-ráncigálását, mert csak a „neked, én bolond, csirkét is szereztem” kétségtelenül megható dallamát rögzítik. Adyt azonban nem lehet nem meghallani, ő igazán mindent megtesz, hogy a süket is felfigyeljen rá.

Meggyőződésem, hogy mindez egy ödipális konfliktusból fakad. Az apa, aki soha nem ismerte el a fiát („Az apám megtagadott, mert nem elégít ki az a magas ambíció, hogy szolgabíróskodjak odalent valami ronda, oláh faluban.”), akinek az elismerésére a fiú hiába vágyott, akit tehát szeretni kellett volna, de lázadni volt muszáj ellene. Köztudott, hogy az apa a társadalmi elvárások közvetítője és megtestesítője – így lett Ady Endréből a leglázázóbb magyar költő.

Ez persze megint csak ellentmond József Attila követelményének, hogy „embertelenül” elemezzük a művet. Ha valóban azt akarjuk (hiszen, mondaná a vitacikk szerzője, „Kovács Gyurkának is apakomplexusa van”), a lázadás akkor is nyilvánvaló. És nyilvánvaló az is, hogy Ady életműve egy nagy költő verseit tartalmazza. Van-e szebb magyar szó, mint az „ellovan”? Megbékéltebb vers, mint

a Krisztus-kereszt az erdőn? Kíméletlenebb, mint az *Elbocsátó, szép üzenet?* Lemondón fájdalmasabb, mint a *Valaki útravált belőlünk?* Hidegglelősebb, mint az *Emlékezés egy nyár-éjszakára?* Odadobottabb, mint a *Hunn, új legenda?*

A költők közül Petri György ment végig azon az elkeseredetten következetes úton, amelyen Ady. Más körülmények között, más sorssal, de ugyanazzal a végzettel. Ő látta meg ugyanúgy, hogy mi következik. Ő pusztította annyira magát, mert ő volt annyira egyedül.

Márkus Béla

Az alkotást, az életművet „mellékesen kezelik”. A stílusa fog meg legelőbb s leginkább.

Szavai szerint a „szellem nem becsüléséről” árulkodó, mivelhogy összefoglaló vitairatát ő is úgy kezdi, ahogy hozzászólását Babits, aki mielőtt „konkrét kifogást” akarna tenni, „kitűnő értőnek” nevezi Kosztolányit. József Attila szintén általánosságban magasztal, amikor huszonnégy évének büszke öntudatával biztosítja érett férfikorú s nagy hírű „kitűnő író társait”, hogy „kényszerű előzékenységből” bár, de követi őket. Miben is? Abban a divatját élő, mint írja, „tisztá kritikai” kiállításban, amelyben szó esik, mintegy melleleg, azaz „csak ritkán és elvétve”, mosolygásra indító „felületességgel”, „Ady művészetéről is”. Írása felütése felér egy kiütéssel. Nincs hajbókolás és nincs mismásolás: a Toll szerkesztői, élükön Zsolt Béla serkentette s Kosztolányi „különvéleményével”, *Az írástudatlanok árulásával* elindított Ady-revíziós vitáról határozott véleménye van. Előbb tömören, a kijelentés erejével: „Ady-kritika nem igen lévén, nincs mit revideálni”. Aztán bővebben, a finom gúnyt mintegy madárnyelvbe rejtve: „Ady lelke lebeg a vizek felett, Ady lelke lebeg a feketék fölött, nem elemezik Adyt, hanem halmozzák, nem revízió ez, de vízió, ahelyett, hogy úgy bánnának a verseivel, mint az ornithologus a kakadúval, saját sas- vagy pacsirtavoltukat vijjogják, csevetelik az egyes írástudók”. A vers helyett, ritmusa, belső szerkezete elemzése helyett rendszerint a költő karakteréről, habitusáról értekezni, nyersebben fogalmazva mellébeszélés, tapintatosabban: „következetes mellészólás”. Kiváló karikírozás a Petőfi egyénisége, magatartása jellemzésére használt, egymással ellentétes jelentésű szavakat, Kosztolányi felsorolását érvényesnek, sőt találónak fogadni el Adyra nézvést is, majd ellátni egy aprócska megjegyzéssel: a bátorságtól a szeszélyességig terjedő ismervek akár igazak Adyra, akár nem, mindez „semmiképpen sem érinti művészetét”. A sok-sok mellészólás, az alkotó és a különböző „transzcendenciák”, sorsok és fátumok közötti viszonyok boncolgatása mind-mind az „áldott pszichologizmus” következménye. E tekintetben nem tesz különbséget – finoman csúfondároskodva – a vezető folyóiratok között, mosollyal a szája szegletében egy kalapba rakja a Nyugatot és a Színházi Életet, mondván, az egyik Ady lelkén, a másik pedig Tőkés Anna bokáján „csügg-eseng”, és noha egyetértenek abban, hogy „a művész ilyen-olyan értékű”, a művét, a teljesítményét „mellékesen kezelik”.

A „lélektani mozzanatok” eluralkodása szúr szemet, emiatt is élcelődik Zilahy Lajos vélekedésén, aki szerint Adyban a pusztuló magyar kisenemesi osz-

tály lelke szólal meg. „Adyban Ady lelke szólal meg – ismerek egészen máslelkű magyar kisnemeseket” – csipkelődik előbb, hogy aztán élesebben csípjén, azt a felfogást figurázva ki, ami szerint a művek esztétikai-poétikai értéke szorosan összefügg alkotójuk viselkedésével, életvitelével. Hogy például a költő azért is lenne nagy, mert ugyanazokat a bűnöket követte el, mint a fajtája. „Kolompár tyúkot lop. Egész fajtája ugyanebbe a bűnbe esik. Ezért Kolompár zseniális zenész?” – a stílus hétköznapi példával teszi nevetségessé az állítás tarthatatlanságát. Másutt látszólag metafizikai magasságokba merészkedik, ám mint-ha csak azért, hogy visszarántsa a földi gyakorlatba a fátummal, a sorssal és a halállal való viaskodást, mondván, a költőnek „ennyi tevékenység közepette nem volt ideje verset írni”. A póriás szavak, kifejezések – „kapiskált versek”; „a kukorica lényege és értéke a csutka”; „nem férnek el... a kuckóban”; „esik le az állá” – mellett jól megvannak a nyelvművelési fricskák. A Kosztolányi körül „szombatostkodó” Márai Sándort puristamód piszkálja, hogy generációt mond nemzedék, chance-ot esély helyett, a trente et quarante játékára hivatkozik, holott ő huszonegyest játszik – és így tovább. Kassák esetében is „nagy bajnak” tartja, a „kinyilatkoztatásszerűen” tételes állításain túl, hogy „pszihologizál”, holott – ez az *Ady-vízió* egyik alaptétele – „a lélektan csak lelki tényekről szolgáltat ismereteket, de véle értékelni nem tudok”.

Az értékelés műveletét és végeredményét szigorúan elválasztja a népszerűsítéstől és a népszerűségtől, mintegy figyelmeztetve: „ha Adynak a közönségre tett hódító hatását el is ismerjük, ezzel együtt költői nagyságát a kritikusnak elfogadnia nem szabad”. Habár a Courts-Mahlerre való – zárójeles – hivatkozás megvilágító erejű, a fogalmazás itt talán pontosabb, világosabb is lehetne, valahogy azt hangsúlyozva, hogy a hódító hatás nem feltétlenül függ össze a költői nagysággal. Ezért kifogásolja, „Dutka Bátyám” okfejtésére válaszolva, hogy nem kellene tartani a művek átértékelésétől, hiszen Ady esetében sem történt más, mint „néhány remekmű mellé kritika címén édeskeveset kaptunk mást, mint szennyiratot és halandzsát”. Éppen emiatt – végső soron ez lehet a vita hozadéka – elérkezettnek látta az időt, hogy „valahány Ady-vers van, az végigelemzessék”. Túl azon a harminc-negyven jó versen, amennyire Kosztolányi taksálja.

Az előbbiek megpróbálták kivonatolni József Attila hozzászólásának lényegi elemeit, azokat a szempontokat, amelyek szerinte nem csupán Ady lírája, hanem általában a költészet értékelésekor is követendőek. A Napút feltette első kérdésre, hogy mennyire aktuális a cikk, egy szóval is elég lenne válaszolni: *nagyon* – ám a hozzá kapcsolódó második kérdés már árnyaltabb kifejtést, feleletet követel meg. Az *Ady-vízió* írása óta – s ez talán magától értetődő – persze hogy javult a helyzet az elemző kritikákat illetően. Hiszen a múlt század harmincas éveit követően már-már teljesült az óhaj: végigelemzessék mindahány Ady-vers. E tekintetben a legtöbbit a világnézeti, ideológiai elfogultságai és egyoldalúságai miatt elvéve ha hivatkozott Király István tette: két, illetve négy vaskos kötete (*Ady Endre I-II.*, Bp., Magvető, 1972 és *Intés az őrzőkhöz I-II.*, Bp., Szépirodalmi, 1982) pedig poétikai, retorikai, stilisztikai fogalomtárának gazdagsága miatt éppúgy nélkülözhetetlen és megkerülhetetlen (lenne), mint bibliográfiájának, jegyzeteinek pontosságát és teljességét tekintve. A fontosabb monográfiákat, tanulmány- és dokumentumköteteket Kenyeres Zoltán kismo-

nográfiaja (*Ady Endre*, Bp., Korona K., 1998) éppígy számba vette, miközben vitatta a Király-monográfia koncepcióját, miszerint az életmű alakulása a forradalmiság fejlődésrajzaként értelmezhető s értékelhető. Bíró Zoltán sem fogadta el a pályakép teleologikus felépítését, miközben mintegy pótolta Kenyeres könyvének a magyarság-versekkel kapcsolatos hiányait. Az *Ady sorsköltészete* (Bp., Püski, 1998) történelmi és társadalmi háttérű motívumelemzése is ugyancsak figyelemfelkeltőek. E két kötettel nagyjából egy időben jelent meg az Újraolvasó sorozatban az a válogatás, a *Tanulmányok Ady Endréről* (Bp., Anonymus, 1999). Az előbb említett kötetekkel ellentétben, mondhatni velük „szemben” sok mai, szcientista kánonkövető irodalomkutató hatástörténetileg ezt tekinti „jellegadónak”. Az ok: Ady váteszi „szerepkörét”, „hipertrofikus” énjét, a beszélők kitüntetett helyzetét időszerűtlennek véli az a posztmodern felfogás, amely a tagadásig menően kétségbe vonja a személyiség egységét, önazonosságát és önállóságát, a nyelv feletti uralmát – és így tovább. Hogy Ady már-már eljutott annak nemcsak a felismeréséig, de a kimondásáig is, hogy – Szabó Lőrinc szavaival – „igaz egész csak ellentéteiddel együtt lehetsz”, vagyis hogy költészete hordozta-kifejezte a személyiségében rejlő sokféleséget, ennek belátása abban a tekintetben is lényeges volna, amiről legújabb könyvében (*Harmadik csöngetés. Visszahumanizálási kísérletek. 2010–2018*, Szombathely, Savaria University Press, 2018) Kenyeres Zoltán beszél. Nevezetesen, hogy „az irodalmi hagyomány, az irodalmi múlt értékelése mindig a társadalmi-politikai jelen összefüggéseinek hálózatában készül, ezért az irodalmi értékelés hatása mindig túlterjed az esztétikai szemlélet belső körein, akkor is, ha az értékelő közösség határozottan ragaszkodik kinyilatkoztatásaiban a politikamentességhez, a literature pure fantazmagóriáihoz”. E belátás híján alakulhat ki az a fordított elemzői pozíció, amely filozófiai vagy ideológiai alapállásból különböző poétikai-esztétikai fogalmakhoz rendeli a művet, ahelyett hogy a műalkotás egyedi voltának sajátosságait vizsgálná a hozzájuk illő, a velük kapcsolatba állítható irodalomelméleti kategóriák alapján. Kenyeres Zoltánnak az a véleménye erről, hogy ha napjaink irodalomtudománya „a természettudományok objektívitas-mércéjéhez” akar igazodni vagy hasonlítani, akkor nem hozzáad valamit a munkája értékéhez, hanem elvesz belőle: „elveszi a személyes átélés érvelő erejét”.

Itt már nemcsak Adyról s a verseiről van szó, hanem napjaink kritikai felfogásáról, gyakorlatáról. És: stílusáról. A végletekről. Az egyik sarkon a Kenyeres vizionálta „szcientizmus nevű fekete luk”, benne a filozófiai tudálékosság és bennfentesség efféle mondataival: „... a megértés egy lehetőségébe helyezett lenni-tudása annak a létezőnek, aki már mindig is megértően viszonyul világban-való-létéhez”. A másik sarkon azok a – L. Simon László szavaival (ld. *Ady 100.*, Kortárs, 2018/3) – „mai zszurnalisztikai produktumok”, amelyek semmiben sem különböznek a József Attila kifogásolta, az emberi gyarlóságok, politikai állásfoglalások alapján az alkotót megítélő hozzászólásoktól. Összevetve az elméletieskedő, teória-terhelt tanulmányokat a műelemzéseket kerülő, elfogultságokról árulkodó publicisztikákkal, úgy tűnik föl, az utóbbiak jóval ártalmasabbak az előbbieknél. Ártalmasabbak, mert a folyóiratok szakzsargon szövegei még ha nem egy szűk „elméletész” körnek íródnak is, legfeljebb az egyetemi hallgatók silabizálására számíthatnak – a heti- és főleg a napilapok elmefuttatásai azonban sokkal nagyobb olvasóközönségre tartanak igényt. El-

mefuttatásai? Ahogy Kodolányi Gyula jellemezte a nemzeti konzervatív, polgári napilap „kultúrhegemonia-vitasorozata” írásait (*Miért hallgatnak az írók?* Magyar Idők, 2018. aug. 23.), „pufogás és csapkodás folyik eszmezsere helyett”.

És újra hangsúlyozandó: nemcsak az Adyról szóló, itt-ott kocsmái stílusú beszédek esetében. Hanem – vajon mi okból? – olyan (Bertha Zoltán szavával) emblematikus alkotókról, életműveikről tárgyalva-trécselve is, mint Illyés Gyula és Sütő András. Sajnos, épp a Magyar Idők hasábjain volt ugyanilyen alantas támadásoknak kitéve Illyés: a klasszicista esztétikát irányadónak tartó Beke Albert szerint az író Magyarországra ártalmas kommunista volt, az *Egy mondat a zsarnokságról* pedig „hazug vers” (*Mindig igaznak kell lenni*, Magyar Idők, 2018. aug. 21.). Az interjút készítő ifjú publicista-irodalmár, Pataki Tamás ahelyett, hogy próbálta volna visszafogni az elvakultan ítélező irodalomtörténészt, dicsérte amiatt, mert Adyról „már a kilencvenes években lerántotta a leplet”. Aki alá lovat adnak, az, ha bír, felpattan rá: Beke büszkélkedett, hogy már régen megírta, amit Raffay Ernő három kötetben „dokumentáltan bizonyít”, miszerint „Ady eladta magát a szabadkőműveseknek”. A *Puszták népe* szerzőjét Bertha Zoltánnak kellett megvédenie: *Illyés életműve emblematikus* – adta hozzászólása címéül. Meggyőzően érvelve amellett, hogy a „hazug vers” költészetünk legnagyobb hatású alkotásai közé számít, a *Himnusz*, a *Szózat*, a *Nemzeti dal* és a *Psalmus Hungaricus* mellett „sorsköltészetünk halhatatlan remeke”. A vers arra figyelmeztetett, hogy a kiszolgáltatottságnak, a zsarnokságnak mindenki részese, ám nem bűnrészese, nem fenntartója, hanem szenvedője (Magyar Idők, 2018. aug. 28.). Ady körül viszont – ahogy utóbb Szerencsés Károly fogalmazott (*Megtisztító ölelés*, Magyar Hírlap, 2019. márc. 9.) – tovább folytatták a „minden korábbinál szárnalmasabb perpatvart”. Ennek szítói Vastag Andrea és – bár lehet, csillapítóan óhajtott fellépni – Orbán János Dénes volt. Az előbbi a Tokaji Író-tábor és a Magyar Írószövetség „magukat közép-jobboldalinak mondó tagjait” marasztalta el (hol mondták vajon, amit úgymond mondtak ezek a „baloldallal kokettáló személyek”?), merthogy az első világháború kapcsán „a baloldal támogató, a baloldal által készpénzen megvásárolt ember keresztény magyar típusának, Ady Endrének a nevével” „fémjelezték” a háború „magyar vonatkozásait”. Miként Beke, Raffay Ernő könyveire hivatkozik ő is, „el kellene olvasni” ezeket – ajánlja (*Az álkereszténység kora*, Magyar Idők, 2018. okt. 17.), ami irigylésre méltóan szerelmetes gesztus, hiszen – Orbán János Dénes fedí fel (*Nem szentekből áll az irodalom*, Magyar Idők, 2018. nov. 3.) – Raffay a férjje-ura. Orbán mint a napilap kulturális rovatának vezetője a mundér becsületét védendő, a „libsiknek” üzen, úgy vélve, Vastag cikke kapóra jött nekik, „ismét lehetett egy jót sivalkodni”. Hogy a „nemzeti-konzervatív oldalnak” is okot adott a sivalkodásra, az – erdélyi szóhasználatával – nem járta meg az eszét, különben aligha úgy tálalja Raffay „a Nyugatról és a korabeli szabadkőművességről” szóló oknyomozó könyveinek esszenciáját”, hogy ezek tanúsítják: „a nagy poéta egy jellemtelen nemzetáruló volt”. Később aztán még rátesz egy-két lapáttal, írván, Ady „egy egzaltált, beteg ember volt, gyenge jellem, bohém, szenvedélyes örült”, s hogy ő – mármint a rovatvezető – Ady „politikai hóbörgéseit és szárnalmas, ostoba, legtöbbször nyálas publicisztikáját” nem tudja komolyan venni. Talán nem kér helyreigazítást Ircsik Vilmos, ha az *Ady Endre hű maradt önmagához* című cikkét (Magyar Idők, 2019. jan. 26.) kései hozzászólásként fogom fel,

mind azt tekintve, hogy Adyt „újságíróként is klasszikusnak” tartja, mind pedig amit összefoglalóan állít: „hangsúlyozni kell, hogy páratlan művészi nagysága már életében felülírt és ma is felülír mindenfajta vulgáris értelmezést, amellyel excentrikus személyisége és életmódja miatt akarták és akarják lejáratni vagy hatását relativizálni”. De Kenyeres Zoltán se veheti rossz néven, ha új kiadású monográfiája (*Ady*, Bp., Hungarvox Bt., 2019) ajánlását (mint ellenvéleményt) idézem: szeretné, ha Ady társadalmi publicisztikájának „kritikai szelleme” átjárná a mai közgondolkodást. Ugyanide vág Sas Péter esszéje egészében (*Ady Erdélye és Erdély Adyja*, Szabadság (Kolozsvár). 2019. jan. 31.), s benne Szerb Antal mondata: „A Trianon utáni húsz esztendő szenvedései a magyarságot is megérlelték a mélyebb öneszméletre, képessé tették arra, hogy az Ady rajzolta képben felismerje önmagát és egyben Ady példaszerű magyar voltát is.”

Gyenge jellem ostoba publicisztikája – Orbán János Dénes Adyról való vélekedéséhez József Attila hozzászólásának már idézett két gondolata kívánczik: lelki, magatartásbeli tényekkel (élet)műveket értékelni nem tudunk, a kinyilatkoztatások helyét pedig jó (lenne) átadni az érveléseknek, bizonyításoknak. Vég-ső soron: ne a magánéletbeli tévelygések, „téves politikai ítéletek” (L. Simon) alapján történjék az „ítélkezés”. Márpedig ez így történik Sütő András esetében is. Egyfelől azt a kötetet (Kuszálík Péter: *Purgatórium*) figyelembe véve, amelyet az Orbán vezette Előretolt Helyőrség Íróakadémia Kiadó jelentetett meg most új kiadásban. Az ajánlás (reklám) hasonlít az Adyval szemben felhozott vádakhoz: nem szokatlan, „ha egy író pénzre váltja a tehetségét”, „nagy lelkierő és nemes jellem szükséges ahhoz, hogy az ember fia visszautasítsa a sikert, hírnevet, pénzt és a hatalmasok kegyeit”. Márpedig Sütő András – akit az erdélyi magyar irodalom „ikonikus figurájaként ismert meg a magyarországi olvasó, és Erdélyben is ugyanolyan kultusza volt” – nem tartozik közéjük. A kiadó úgy tartja, „nem véletlenül kopott ki a köztudatból”, a „fiatal erdélyi irodalmárok már nem akarták fölvállalni szellemi örökségét”. Ennyi elég volt a „kikopáshoz” – és elég a fiatal irodalmárok (akik, lehet, hogy olvasók is?) elégedettségéhez. A becsületsértéssel fölérő magyarázat hasonló az Illyés „kitagadásához”: Sütő „énje” a „kommunista rendszerrel megalkuvó kultúrdiktátoré, a följelentőé, az intrikusé”. Hogy intrikálás közben esetleg-mellesleg remekműveket is írt, az túlesik az akadémia szemhatárán. Épp az Íróakadémiáén.

Biztosak lehetünk benne, hogy az örökség büszke fiatal föl nem vállalói közül való az a Demény Péter is, aki irodalomtörténeti ismereteim szerint példátlan cselekedetet hajtott végre (ld. *Az abszolútum joga és gyötrelme*, Élet és Irodalom, 2019. márc. 8.): (Sütő) András nevét beleírta Székely János *Vidám tudomány* című költeményébe, holott abban nincs semmiféle név, a helyén egy versláb van, egy trocheus, holott ha már „András”, hozzá spondeus illenék. Hogy miféle utálat, mekkora gyűlölet vezette a verset mint „okiratot” hamisító irodalmárt, próbáltam töprengeni rajta (ld. *Kilóg a versláb*, Élet és Irodalom, 2019. márc. 14.), azt híve, az irodalmi közvélemény fölfigyel erre a botrányra, ám közömbös, érdektelen maradt. Mintha az a magatartás válna egyre megszokottabbá, gyakoribbá, amit a Sütővel való barátságával sokáig büszkélkedő Gálfalvi György tavaly a karácsonyi (kolozsvári) Helikonban így fogalmazott meg (ld. „*Mindnyájunknak egyszemélyes volt a nemzedéktudata...* – Beszélgetés Demeter Zsuzsával): az író esszéi (a naplóregényéről s a drámáiról nem ejtett

szót) „időtállóak”, „gondoljunk bármit is Sütőről”. Ugye szabad azt gondolni Sütő Andrásról is, Illyés Gyuláról is és Ady Endréről is, hogy – remekírók?

(Végezetül: akiket egyetértően idéztem, L. Simon Lászlótól Sas Péterig, tapintatosak voltak, nem nevezték meg azokat, akik az Ady körüli „szánalmas perpatvar” hangosai voltak. Jómagam inkább József Attila példáját követtem, ha már az ő cikke szolgált apropóul: az egyenes beszéd kedvéért is felhagyni a névtelenséggel. Hogy közben kirajzolódott-e, nagyon halványan bár, a magam Ady-képe, ebben bizonytalan vagyok. Abban annál biztosabb, hogy az *Ady-vízió* befejező része [erre vonatkozóan a Szerkesztőség nem tett fel kérdést] megérdemelné a külön figyelmet, főként a Csoóri Sándor és mások által sokszor idézett „A nemzet: közös ihlet” tételmondata miatt. Figyelemfelkeltőként ezért hivatkozom két tanulmányra: Tverdota György *József Attila Ady-víziója* [Irodalomtörténet, 1980/3.], illetve Lengyel András *Az „ihlet és nemzet”*. *József Attila nemzet-fogalmáról* [Új Forrás, 2003/5.] című dolgozataira.)

Pálfi Ágnes

A megítélés művészetéről. József Attila *Ady-vízió* című írása kapcsán.

„Olvasni? – sosem szerettem / tizenkét évesen bújtam Adyt / és egyszer csak sikerült / átlesnem / akárha tejüvegen át / a másvilágra...” – Középiszolás tanárként tettem ezt a vallomást diákjaimnak címezve arról a bizonyos éjszakáról, melyet hatodikos elemistaként Ady költeményeinek két kis fekete borítójú kötetével töltöttem. De amiről már nem szól a vers: másnap délelőtt bekaptam egy maroknyi valeriánát, hogy egy órácskát aludni tudjak. Akkoriban délután is volt tanítás, s én épp csak hogy beszédelegtem az osztályterembe, elnyúltam a padon. A Sportkórházban arra ébredtem, hogy próbálnak lenyomni a torkomon egy gumicsövet, amitől öklendezem. Hogy a pszichológus mit kérdezett tőlem ezek után, arra már nem emlékszem. De a vércsöppekre annál inkább másnap a lepedőn. Életem első *nem festett* vérzésére, amit Adynak köszönhettem.

Egy fiatal hölgy – az apja neves esztéta – hozta szóba előttem vagy tíz évvel ezelőtt Ady rossz verseit. Egyenesen azt állítva, hogy ez a költő többnyire csapnivaló verseket írt. Nem tartom szentségtörésnek, ha egy húszéves költő-jelölt így vélekedik. Már csak azért sem, mert ezzel a véleményével az elmúlt száz év során jó néhány tiszteletre méltó ítéző, költő és irodalmár is egyetértett – amire *Ady-vízió* című tanulmányában József Attila is számos példával szolgál. Bevallom: magam kimondottan szeretem Ady félresiklott rugamait, papírra vetett vers-vázait. Mert ezek sokszor az úgynevezett nagy verseknél is többet árulnak el arról az új, eladdig ismeretlen és/vagy arról a réges-régi, már-már elfeledett nyelvről, melyet töretlen indulattal próbált szóra bírni a költő, hogy nagy néha elmondhassa: „Én voltam úr...”

Valamikor a múlt század nyolcvanas-kilencvenes éveiben került a kezembe Babits és Kosztolányi levélváltása 1906-ból, amikor az *Új versek* megjelent. Kosztolányi émelyítőnek, affektálnak, különcködőnek nevezi Adynak ezeket a verseit, s a költő szemére hányja, hogy nagyra tör és hogy szidja a magyart. De mintha némi féltékenység is vegyülne a szavaiba:

„Nekem viszket a tenyerem s fölpezsdül bennem ugyanaz a vér, mely a nagyapám eréből 1848-ban lecsurgott az isaszegi síkra. Mert vadmagyar, fájdalmasan magyar vagyok, minden szociológiai tanulmányom ellenére is s az is maradok...”¹

De Babits válaszlevelének szarkasztikus hangneme is mintha egy ugyan-csak nagyra törő pályatárs féltékenységét palástolná:

„Mikor első pár – igazán szép – versét olvastam a Jövendőben, már megjegyeztem, hogy nagy benső ritmus hullámmás van ez emberben; e hullámmás azóta oly kvalitásúvá lett, amilyentől tengeri betegséget szokás kapni. (...) Hogy nem nagy tehetség: azt bizonyítja modorossága és bamba, impotens önis-méltelése; de ez mást is bizonyít: hogy tétlen és lusta. (...) S mikor ez a »schlaf-rockos« alak hálósipkában – »in roaring for a chamber pot« 'bili után kiáltva' – betör a Baudelaire oszlopos arányos márványszentélyébe és cédán széttöri e könyvelő költő szigorú formáit –: hogy ne haragudjam, én, a pedáns?”²

E két egészen ifjú – akkor még csak 21 és 23 éves – költő vakmerősége, magabízó öntudata voltaképp megbocsátható: hiszen őszintén el voltak szán-va rá, hogy megváltsák, megújítsák a magyar poézist. Érthető, hogy nem volt szükségük a náluknál hat-nyolc évvel idősebb versenytársra, s hogy idegenked-tek Ady verseinek „ódon, babonás” nyelvezetétől.

Két évtizeddel később, az alig húszéves József Attilának annál inkább szüksége lesz Adyra. Ekkorra már szinte mindent megtanult, amit az előző költő-nemzedéktől lehetett: a kor szecsessziós lírájának szókincsét, kelléktá-rát s a klasszikus versformákat éppúgy, mint Kassák avantgárd retorikáját. 1925 ben, amikor Bécsben személyesen is találkoznak, Kassák – mint tudjuk – óva inti őt attól, hogy felváltva írjon „magyar népdalokat” és avantgárd verseket, s arra biztatja, hogy végleg szakítson a nyugatosok jambikus versnyelvével. De a fiatal költő nem fogadja meg ezt az atyai tanácsot. Miközben ontja az egyre je-lentékenyebb szabadverseket, nem mond le sem a kötött formáról, sem a nem-zeti-népi formakincsről. S hogy ebben Ady költészetének nem szűnő, elementá-ris hatását gyaníthatjuk, bizonyíték rá az 1924. augusztus 20-ára datált *Sírdomb a hegycsúcson* című költemény, mely *A holtan megbántott Adyé* alcímet viseli.

Különös költemény ez, mely Kassák szavaival szólván talán valóban nem esik bele „a kor keresésének színvonalába”. De sokat elárul József Attila for-málódó ars poeticájáról, arról a csak rá jellemző versnyelvről, mely már az úgynevezett „nagy versek” felé mutat. Szembetűnő benne a klasszikus forma, az ötös és hatodfeles jambusokat váltogató strófaszerkezet, mely a három öt-soros szakaszban elbeszélte különös, szürreális mikroszüzsét „pántolja” egybe:

Üveghegy ez. Ezerszínű üveg.
Az ördög csuszkál oldalain föl-le.
Hántolt héjú szivekből ez a hegy
Már régen épült. S énekelni megy
Hajnalban ez a hegy a vaksi földre.

¹ Babits – Juhász – Kosztolányi levelezése, sajtó alá rendezte: Belia György, Akadémiai Kiadó, 1959, 110.

² Id. mű, 112.

– Sej haj, meghalt!... Ó, meghalt!... Hosszu csend.
A hegy kigyúl és táncolni kezd aztán.
Egy sírdomb megy a hegy csúcsára. Fenn,
Ott fenn megáll. Lefekszik. Vértelen
Fénylelke forrón leömlik az arcán.

Hullámszik még és lépcsőkké mered.
– A hegy csúcsáról nagyon messze látni,
Fennebb, a hantról, még messzebbre látni,
Ki akar látni, apró emberek? –
Csak csend. És újból zeng, ragyog a hegy.

E történetben nem az erdő indul meg, mint Shakespeare *Macbeth*jében, hanem a népmeséinkből ismerős „üveghegy”, mely hajdanán „hántolt héjú szivekből ... épült”. De aztán ez a hegy éppúgy emberré változik át, mint a nagy angol költő-elődnél az erdő: éneklő, táncoló személyként támad föl halottaiból. Majd úgymond élettelen objektummá – egyfajta emlékművé, a hegycsúcs felé vezető lépcsőkké, hantta – vissza- vagy inkább átváltozva hívogatja az „apró embereket”, akik azonban a jelek szerint hallani sem akarnak róla, hogy erről a csúcsról a messzeséget kémleljék. De a költői szó, amely kimondja, varázslatos módon meg is törí ezt az általános hallgatást, némaságot. S megnyitva érzékeinket ráirányítja a figyelmünket arra, hogy nyelvünkben a *csend*nek csengése van; hogy a *csend* és a *zeng* így egymásra rímeltetve olyan rokon értelmű szavakká válnak, melyek a tiszta hangzás jelölői és megszólaltatói is egyben. S ha újraolvassuk a verset, rádöbbenünk, hogy az első sortól ez a katartikus fordulat a tét: hiszen már a második sorban, az ördög szürreális képzetének mögöttesében is Ady költői életművére történik utalás a jambikus metrum elbizonytalanított ritmikai olvasatának hála:

Az ördög csuszkál oldalain föl-le.

U - / - - / - - / U U - - U

Akár anapesztusként, akár pirrichiusként értelmezzük is a negyedik verslábát, mindenképp kihallható belőle a *dalain* kvázi-lexéma, mely a negyedik sorban szereplő *ének*, *éneklés* szinonimájaként a költőt, illetve a költő művét jelképező *hegy* attribútuma. De hasonló ellentétpárt alkot a versben a látás képessége, illetve annak hiánya, a vakság, mely itt nem az ember, hanem a *föld* tulajdonsága (*vaksi föld*), szemben a *hegygyel*, ezzel a szín- és fényteli természeti tüneményel, mely a holtában is elevenen *ragyogó* költői teljesítmény, tágabb értelemben az alkotó *ember* halhatatlanságának a szimbóluma.

Érdeemes volna földeríteni, József Attila jelen költeményét mennyiben inspirálhatták Ady meglehetősen gyakori ötsoros strófái, melyek ritmikai aszimmetriájukból adódóan hasonlóan drámai alkatúak. Olyan jelentős versek tartoznak ide, mint például *Az ős Kaján* vagy a *Krisztus-kereszt az erdőn*. Igaz, ezek a versek szótagszámukat és lejtésüket tekintve kevésbé emlékeztetnek a nyugatosok jambikus sorképleteire, de retorikai szerkezetükben sok a hasonlóság. Van azonban ebben a József Attila-versben két sor, mely az Ady által olyannyira

kultivált és az avantgárd által is felfedezett régi magyar vers ismétlődő szerkezetét, gondolatrítmusát képviseli. Mint archaizmus tűnik ki és válik ugyanakkor szerves részévé e költemény meglehetősen eklektikus nyelvezetének, azt sugallva, hogy a régi-új forma – Ady régi-új költészete – kiváltképp alkalmas arra is, hogy a jövő felé nyisson távlatot: „– A hegy csúcsáról nagyon messze látni, / Fennebb, a hantról, még messzebbre látni, / Ki akar látni, apró emberek? –”

Ami a Napút szerkesztője által feltett kérdést, verselemző kultúránk jelen helyzetét illeti, voltaképp nem panaszkodhatunk. A verstannal, líraelmélettel foglalkozó mai közepgeneráció, melynek legjobbjai a nyolcvanas-kilencvenes években végezték az egyetemet, nagyon is komolyan veszik mindazt, amit József Attila ebben az írásában Ady költészete kapcsán, de voltaképp általános érvénnyel, illetve saját formálódó ars poeticájaként tartott fontosnak elmondani a versről. Magam például történetesen az Ady „láncszerű” verseire való kitérőt vettem alapul ebből az írásból *Medáliák*-elemzésemben,³ hogy az ő megközelítéséből kiindulva gondoljam tovább, amit Nemes Nagy Ágnes az *Eszméletről* így fogalmazott meg: „...mit szóljunk egy olyan vershez, ahol az egyes részek, versszakok rendeltetése félreérthetetlen, összefüggésük azonban homályos? (...) Ennek a nagy versnek egyik legfőbb hatása éppen a kihagyásaiban van, vagy inkább a szorosra kötött versszakok és a laza, kihagyásos versfűzés elentétében. Olyan ez a vers, mint a hajdanvolt Ráchel legendabeli díszfátyola: kemény aranyhímzés-lapok fátyolszövetre illesztve.”⁴

Meggyőződésem, hogy a megítélés művészetének hasznára nézvést Nemes Nagy Ágnes *Eszmélet*-elemzése az egyik legkiválóbb példa. Érdemes felfigyelnünk párját ritkító érzékletességére és tömörségére éppen manapság, amikor a verssel hivatásszerűen foglalkozó szakemberek közül sokan esnek át a ló másik oldalára. Imponáló felkészültségüket demonstrálva sokszor olyannyira sikerül „szételemezniük” egy-egy költeményt, hogy abban a latinul verselő Janus Pannoniustól a lehetséges kortárs párhuzamokig csaknem minden szóba kerül, beleértve a líra- és műfajelmélet, a rítmus és a metrika szerteágazó kérdésköreit is. Egyvalami sikkad el csupán: az adott mű egyedisége, s vele együtt alkotójának mindenki mástól különböző szellemi jelenléte, kisugárzása.

Vilcsek Béla

József Attila Ady-képe. Nemrégiben a Klubrádió hosszú életmű-interjújt készített Kabdebó Lóránt professzorral, aki csaknem egy órán át lelkesen beszélt Szabó Lőrinc iránti rajongásáról és a vele kapcsolatos saját kutatási eredményeiről. Az utolsó kérdésre azonban, hogy ki a legnagyobb magyar költő, meglepő módon azt válaszolta: Ady Endre.

³ A lélek hasonmásai és szemmásai a Medáliákban, in: Pálfi Ágnes, „Kortyolgat az ég tavából”. Arany János és József Attila mitopoézise, Cédrus Művészeti Alapítvány – Napkút Kiadó, 2012, 204–209.

⁴ Vö. Nemes Nagy Ágnes, *Eszmélet*, in: *Eszmélet. In memoriam József Attila*, Nap Kiadó, 2004, 205.

Ne firtassuk most kérdés és válasz jogosságát! Az én szememben nagyon jól megfér egymás mellett Szabó Lőrinc és Ady, ahogyan nagyon jól megfér egymás mellett József Attila és Ady is. Azért örülök különösen a Napút kettős felvetésének, mert éppen ez utóbbira szolgál fényes bizonyítékul, vagyis arra, hogy két kiemelkedő alkotó hogyan találhat minden gond nélkül egymásra. Csak kellő elszánás, megértés, empátia, és persze kellő szakmai és művészi felkészültség kell hozzá. Ezért is gondolom azt, hogy jelen esetben – az úgynevezett Ady-év kapcsán – százszorta fontosabb József Attila Ady-képe az enyémnél.

Mára nyilvánvalóvá vált, ha nehezen teljesíthető is, az elvárás: ha az irodalomtudomány komolyan gondolja paradigmaticus vágyai megvalósítását, célt csak akkor érhet, ha megteremti részterületei – irodalomelmélet és irodalomtörténet, kritika és műértelmezés, filológia és textológia – összhangját. Tetszik, nem tetszik, tudomásul kell venni: a huszonegyedik század irodalomtudósának egyszerre kell elméleti vértettséggel, történeti felkészültséggel, az interpretációs stratégiák iránti fogékonysággal s a szövegkeletkezés és szövegkezelés módszertanában való jártassággal bírnia.

József Attila erre nyújt – kora irodalomtudományi és kritikai színvonalát messze meghaladva és későbbi irodalomtudományi és kritikai korszakokat messze megelőzve – kiemelkedő példát úgynevezett esztétikai töredékeivel s többek között ezzel az 1929-es átfogó Ady-elemzésével. Példaszerű, ahogyan felépíti érvelését! Először szomorú helyzetértékelést ad az Ady-kritika állapotról, amit szerinte alapvetően a „mellészólás” jellemez. Ezután következik, ahogyan kell, a részletes argumentáció. Nem akárhik kapják itt meg a magukét felületességükért. A kortársi irodalmi élet olyan neves alakjai, mint Babits, Fenyő Miksa, Ignótus, Kassák, Kosztolányi, Márai, Szász Zoltán és Zilahy Lajos. De minden esetben konkrét idézetekkel és ellenérvek kíséretében, s ez nagyon fontos és nagyon tisztességes eljárás! Csak a recepció teljes ismeretének és cáfolatának birtokában következhet a saját Ady-kép felvázolása. Egészen bravúros, ahogyan mindössze két Ady-sor alapján képes megfogalmazni az Ady-költészet lényegét, és pontokba szedve összefoglalni annak fő jellemzőit! Ezt csak (maga)biztos és egységes irodalomszemlélet, a szakirodalom és recepció teljes és átfogó ismeretében és a teljes költői életmű átfogó értelmezésével lehet megcsinálni. S csak ilyen előkészítés után jöhet a végső következtetés: „ő a legbensőbb magyarok egyike, amint az a fentiekből következik”. Szakmailag lenyűgöző és irigylésre méltó, annyi szent!

S hogy van-e ennek létjogosultsága manapság? Létjogosultsága még csak-csak volna. Arra már kisebb az esély, hogy egy ilyen alaposságú és terjedelmű elemzésnek kellő számú érdeklődő és felkészültségű olvasója akadna-e. Az meg végképp kétséges, hogy melyik az az irodalmi folyóirat, amelyik a közlésére vállalkozna. Legfeljebb a Napút teszi meg, dacolva a korszellemmel. Szerencsére!

Vörös István

A peremberkéek órája

Az egykori és mai Ady-gyűlölőknek

A peremberkéek évekig élének,
nekik az erkölcs nem erkölcsi kérdés.
Mindent tudnak, és cseppet sem szerények,

ha őket szidom, engem is megéget.
Világukról még nem született térkép.
A peremberkéek évekig élének,

de minden percük egy-egy kis merénylet:
megtámadják a nap-emberek népét.
Mindent tudnak, és cseppet sem szerények,

hét-emberként, hónapfiként beszélnek.
Nincs órájuk, és nincs bennük kor-érzék?
A peremberkéek évekig élének,

az év-embernek perceket ha mérnek,
és azt hiszik, ez marha nagy segítség.
Mindent tudnak, és cseppet sem szerények,

de számukra már az is végítélet,
hogy létük hosszát stopperrel lemérték.
A peremberkéek évekig élének,
mindent tudnak, és cseppet sem szerények.

Zsávolya Zoltán

József Attila Ady-vízió című írásához. Hogy a folyóirat (a Napút folyóirat) kérdéseinek egyikére mindjárt és részletesen – habár feleletem belső tagolódása szerint majd nem teljesen azonos sorrendben tér ki mindenre – megadjam a választ: 1929 óta szerintem bőségesen javult a helyzet Magyarországon az „elemző kritikákat” illetően. Növekedett ezek száma, aránya, különösen az utóbbi évtizedekben vált az ilyesféle, tehát a szövegközeli és elméletileg megalapozottabb értelmező dolgozatok készítése követelménnyé. Azonban nem elsősorban az Ady Endre lírájával foglalkozó kritikai munkák között – mármint az *arány* helyzetére gondolok. Vagyis mennyiségileg ezen a területen is nőtt a módszeresség jelenléte, csak hogy ezzel párhuzamosan az irodalmi kérdésfelvetéstől eltávolodó tárgyalások viszont özönvízszerűen örvénylettek fel az idevonatkozatható írások között. Összességében ez aligha baj: ha egy-egy

írók körül nem pusztán *szakmai* (olvasói és pályatársi, irodalomtörténeti) érdeklődés tapasztalható, hanem társadalmi, politikai vagy akár idő múltával történelmi is, az csak élénkebb kulturális felhajtóerőt jelent a számára. Lélektanilag meghatározódó arcél-márkájának, művei sorának a számára. Írónak, irodalmárnak az ilyen, a saját körében tapasztalhatónál, ott egyáltalában felkelhetőnél jóval erősebb, mondjuk, hogy igazán, súlyosan élénk érdeklődés közegével mindenestre nehezebbre eshet szembesülni.

Fél évtizednél régebben történt már, hogy egy Tormay Cécile-konferencián léptem fel. Elbeszélését tárgyaltam, közvetlenül a szöveg fölé hajolva, s nem pusztán Roland Barthes emlékezetére szítottam fel a „szöveg örömét”, hanem az előadás szituációja, „műfaja” érdekében is mosolyogva, kedvtelve, kedélyesen. Pár nap múlva visszakereshetetlen forrású, megválaszolhatatlan lokalitású e-mail-címről kaptam levelet, mely egyetlen mondatból állt: „Bujálkodó kezét vegye le a mi Cecilkénkről!” És valóban; bevillant utólag, hogy a nézőközönség soraiban olyan arcokat is láttam az igazán idősebbek között, akiket más irodalmi rendezvényeken még soha, sehol... A szexuális élet területéről vett hasonlatukat megvilágítani, főleg esetleges részletekbe menően, én magam meg sem kíséreltem, értelmező feltételezésekben odáig megyek csak, hogy eme, a munkásőr és a nyilas pribék halmazmetszetében elhelyezkedő emberformák bizonyára feltalálták már „a komor gyermeknemzés titkát”.

A József Attila-i allúzióval látszólag nagyon eltávolodom Ady Endrétől. Csak-hogy József Attila cikke – aki *ebben az írásában, A Toll* folyóirat vitájának utolsó hozzászólójaként éles eszű kommentárokkal kapcsolódik mások korábbi véleményéhez, mielőtt a sajátját, végtére is igen kedvezőt, kifejtené – éppen Ady kapcsán mutat rá, egyebek mellett, arra is: amennyiben a szövegvizsgálatok el-elmaradoznak, vagy talán egészen háttérbe is szorulnak valamely, egyébként jelentős író művei kapcsán, akkor abban egyéni fontoskodás mutatkozik, *nyilatkozik* meg. A teljesítmény, a művek, akár az egész életmű a saját ügyek kidolgozásának apropójává, „ürügyévé” válik, és ezek az ügyek statisztikai valószínűség alapján, bizony, sokkal ritkábban irodalmiak-művészetiek, és sokkal gyakrabban társadalmiak-politikaiak. Az *ügyek* ugyebár: az elméletek, a nézetek, a felfogások válnak a dolgok igazi hőseivé ilyenkor, s még akkor is, ha magának az írónak egykor szintén az „ügyek”, a teóriák, a külsődleges felfogások látszottak a legfontosabbak lenni, vagy akár voltak is, ténylegesen. Hiába, fülünkbe cseng esztétikája, amely szerint az irodalmi irodalmárokkal szemben ő emberi dokumentumokat kínál(na), s csak, úgymond, szükségből verses módon.

De van-e jelentősége ennek, van-e akár még ennek is, hogyha Ady Endre zászló? Zászló lett csakhamar, és zászló ő mindmáig. A nehézség ebben mindössze az, hogy egészen eltérő magyarok, magyar csoportosulások és irányzatok zászlaja egyidejűleg... Így aztán nehéz! Nagyon nehéz. Főleg ezeknek az eltérő magyar csoportosulásoknak vele. És főleg egymással. Rajta keresztül (?).

Ami a szövegeket illeti. Szokás beszélni arról a talán 30-40 versről, ami *jó*, ami *igazán jó*, ami *mégis jó*... Én ebben a kategóriában biztosan 10-et mondanék. A többibe, sok száza négy-öt évenként kampányszerűen be-belekapok új és új esélyt biztosítva nekik, de 50 db után kiütéses csömört kapok tőle, és ágyba fekvő elgyengüléssel félreteszem. Csakhogy az a 10! Annak a 10-nek az élményéhez semmilyen más költészeti élményem gyönyörűsége, kataritikussága nem hasonlítható.

Kenyeres Zoltán

Ady Endre és akiknek nem kell

Ady több mint irodalom. Ez a megá-
lapítás már számtalanszor elhangzott,
és már-már közhelyszámba megy.
Ugyanakkor egyre nagyobb nehézsé-
geket támaszt, ha meg akarjuk ítélni
Ady életművét. Mintha kétféle érté-
kelés dimenziójában kellene egy idő-
ben és egyszerre előrehaladni: al-
apos elemzéseket végezni egy szűkebb
poétikai-esztétikai fogalomrendszer
koordinátája szerint, amely, hogy ne-
hezebb legyen a dolog, állandó moz-
gásban van, át-átalakul – és ugyan-
akkor egy evvel ok-okozatilag alig
kapcsolatba hozható tágabb társada-
lomtörténeti, ne adj' isten, politika-
történeti, mentalitási, értelmiségtör-
téneti koordináta-rendszer kereteiben
kellene gondolkodni, ahol ez utóbbi
még az előbbinél is változékonyabb
a fogalmi apparátusát és módsze-
reit illetően. Ráadásul szűkebb tudomá-
nyágunk, az irodalomtörténet-írás
olyan korszakát éljük (mondanám:
nem nagyon jó korszakát), amely nem
a horizontális kiterjedés bővítése felé
halad, éppen nem a társadalomtudo-
mányokkal közös és azokkal érintkező
területek mozgósítására törekszik, ha-
nem a tudományok történetében ko-
ronként elő-előforduló involucionnak,
befelé fejlődésnek, belső kompliká-
ciókba bonyolódásnak a társtudomá-
nyok felől nézve izolatív periódusában
van. Nagy, elvont, filozófiai termé-
szetű elvontságok felé emelkedik a
léghajó, és ilyenkor a nehezekeket ki-
szokták ejteni a kosárból, ilyen nehe-
zéknek számít az involucion korszakai-

ban minden, ami a társadalomhoz,
történelemhez kapcsolódik, s biztos,
ami biztos, még a szótárból is jobb
ilyenkor kihúzni az olyan szavakat,
mint valóság, élet, realitás. Hasonló
a helyzet a befelé fejlődés egy lehet-
séges másik irányzatánál is, amikor
a kutatás az előállított szöveg minél
mikroszkopikusabb materialitásainak
feltárására irányul. A társadalomtör-
ténetek együttműködésére ebben az
esetben sincsen szükség.

Azon a napon, amelyen száz évvel
ezelőtt megjelent az *Új versek* köte-
te – s ezt a napot sajnos nem tudjuk
pontosan megjelölni –, már ezen a
napon Ady megítélhetősége azonnal
kívül volt azon a körön, melyet szű-
kebb értelemben irodalomnak, köl-
tészettnek, versvilágnak neveznek, és
ahol poétikai, tropológiai, retorikai,
stiliztikai fogalmak uralkodnak. Ezen
a tiszteletre méltó – számunkra, iro-
dalomtörténészek számára minden-
képpen tiszteletre méltó körön máris
kívül esett azon a bizonyos (1906-os
január végi, február eleji) napon a
megítélhetősége, és ez a megítélhe-
tőség egy tágasabb körön belül mu-
tatkozott keresztülvihetőnek. Ez az a
kör, amelyben a szellemi életet érintő
társadalmi események játszódnak le,
ahol az ízlésformák alakulnak, azok
az ízlésformák, amelyeknek csak kis
részét alkotják az irodalmi ízlés alaku-
latai. Ez az a kör, amelyben az olyan
mondat, hogy a szöveg előtt nincsen

semmi, értelmezhetetlen. Itt minden lényeges és lényegtelen elemnek van szöveg előtti korrespondenciája. Ez az a kör, amelyen belül elhelyezkedik egy különös és különös jelentőségű társadalmi formáció, az értelmiség. Ennek a különös sztrátumnak a belső összetartó és még inkább széttartó erői, a mentalitási elmozdulásai, mozgásai, hajlásai határozták meg kezdetektől az Ady-mű befogadási irányait.

Az Ady-recepció nem az irodalomtörténet belső szakkérdései felől veti fel a legérdekesebb kérdéseket, hanem az értelmiségtörténet felől. Ami máig megíratlan, és aminek megíratlansága maga is beletartozik a saját történetébe. Hogy lehet az, hogy Adyt, az örök lázadót (radikális? anarchikus? lázadót), aki örökösen azt mondja, azt kiáltja, hogy „mást akar, mint ami most van”, ezt a lázadót időről időre zászlajára veszi az a magyar értelmiség, amely örökösen behódol, kiegyezik, nem más, mint egy örökös „Versöhnung mit der Wirklichkeit”, legjobb esetben is olyan, mint ahogy Illyés megírta a *Malom a Sédenben*. Hogy lehet, hogy ez az értelmiség, amelyről történetileg nem sok jót lehet elmondani, időnként mégis úgy tesz, mintha Ady felé hajlana? Innen kellene egyszer megvizsgálni a húszas évek első nagy Ady-kultuszát (benne azt a becsületes, bátor küzdelmet, amelyet a konzervatív butasággal a Nyugat vívott), és alighanem innen kellene megvizsgálni, ami még nehezebben megmagyarázható, a hetvenes évek izzó, parázsló Ady-kultuszát, a Latinovits-lemezt. (Erről egyébként Radnóti Sándor már akkor írt egy nagyon jó cikket.) Innen kellene megvizsgálni a hazai marxizmus utolsó

nagy opusát, Király István, mondhatni, monumentális Ady-monográfiáját. Háttha nem egyszerűen az ún. létező szocializmus direkt védelmében íródott, hanem annak a messzi távlatnak a nevében, amely éppen távolságával – talán szándéka ellenére – belecsöppentett koncepciójába egy csöppet az utópikus gondolkodásra mindig jellemző kriticismusból. Úgy emlékszem, Eörsi István írta valahol, hogy Lukács György a halálos ágyán valami olyasfélét mondott, hogy „egyszer, máshol, máskor, másképp...” – mármint a szocializmus. Vagyis nem ez, nem most és nem itt. Az utópizmus egyszersmind mindig jelen-kritika. Azt is lehet mondani, az utópia igazi, mély vágyódása nélkül nincs igazi és mély jelen-kritika sem.

Az értelmiség széttartó irányainak részletes mentalitástörténeti elemzése lenne képes megmagyarázni a mára kialakult helyzetet. A befelé fejlődés fenntartás nélküli örömét, és Ady úgyszólván teljes dekanonizációját. A magyar értelmiség társadalomkritikai tudata sohasem volt túlságosan mély, szilárd és kellőképpen megalapozott, de mintha a rendszerváltás környékén azt is föladta volna, amivel addig rendelkezett. Hátat fordítani, bebújni a szaknyelvek legbenső rekeszeibe. Nincs világ, nincs valóság. Kikeresni azokat a filozófiákat, amelyek az ilyesmit támogatják. Csak nem szembenézni, nem állást foglalni. „Isten őrizz, isten őrizz!” A társadalomkritikai állásfoglalás (Ady szava: „aki mást akar, mint ami most van”) olyan lenne, mint a betegség Tatjana Tolsztoja *Kssz!* című regényében. „Isten őrizz, isten őrizz!”

Néha azért itt is, ott is felhangzik valami, ami a jelen-kritikához hasonlít, ilyen például a globalizációellenesség, de ez a szó itt a Balkán szélén legtöbbször nem egyéb, mint az antiszemitizmus egyik hívószava. Kevés van abból, amit igazán tudományos igényű, megalapozott társadalomana-lízisnek és társadalomkritikának lehet-ne nevezni, de ami van, az irodalom-történet-írás avval sem tart megfelelő kapcsolatot. Ilyen helyzetben, ilyen befogadói közeggel az örökös kritikus és örökös állásfoglaló Ady nem lehet a mai kor megnevezett és magáénak vallott elődje. Még az elkínzott arcú Babits Mihály sem, aki csontos ujjával valami örök igazság csillaga felé próbált felmutatni az égbe. Hasztalan. Ez a kor szinte természetyszerűen a soha egyértelműen állást nem foglaló Kosztolányiban ismer magára. Itt persze

az alig létező Kosztolányi-kutatás. De menjünk tovább.

Tévedés azt képzelni, hogy irodalmi módszertani iskolák, tudós esztétikai irányok választják a kor irodalmi hőseit. A kor értelmiségének mentalitása választja őket, az választja, aki és ami kiválasztja és hitelesíti (legtöbbször importálja) a beszédmódokat és iskolákat is. Arról van szó, hogy akar-e szembenézni a kor önmagával, becsületesen és őszintén. A helyzet kulcsa nem a tudós filológus kezében van, ő csak kiszolgálója és végrehajtója annak, amire a kor szelleme irányítja, és amiről talán nem is tud. Föllázadhatna? Igen, bizony föllázadhatna ez ellen, például éppen Ady nevében: de ennek nincsenek jelei.

(2008)

Borbás Andrea

A halottak élén keletkezése

Az Ady-életműben különösen hangsúlyos az a törekvés, amely nem az egyes verseket, hanem a versesköteteket teszi a szerzői identitásképzés kitüntetett helyévé, úgy, hogy a folyóiratokban első közlésben megjelent költemények a kötetekben együtt publikálva jelentésképző többletet nyernek. Arról, hogy mennyire fontos események voltak Ady Endre számára kötetei megjelenései, az Érdekes Újság Dekameronjában 1913 szeptemberében megjelent önéletrajza árulkodik: „Harminchat éves leszek, agglegény, kilenc év óta minden évben írok egy kötet verset [...]”.¹ A Nyugat 1914. február 1-jei számában pedig, azon tervéről írva, hogy lírai naplót fog vezetni, saját időszámítását is meghatározta: „[...] saját naptári évem szerint: egyik kötetemtől a másik újig [...]”.²

Ha pontosan megnézzük, 1906 és 1910 között minden évben jelent meg Ady-kötet: *Új versek* (1906. február), *Vér és arany* (1907. december), *Az Illés szekerén* (1908. december), *Szeretném, ha szeretnének* (1909. december), *A Minden-Titkok versei* (1910. december). Ezután egy naptári év kimarad ugyan, de az Ady-féle időszámítás szerint csak egy év és egy hónap telik el, mire 1912 januárjában megjelenik a következő kötet, *A menekülő Élet*. Ezt 1913 márciusában *A magunk szerelme* követi, majd 1914 februárjában napvilágot lát a *Ki látott engem?*, melyet 1918 augusztusáig, *A halottak élén* megjelenéséig nem követett Ady-kötet. Annak ellenére nem, hogy 1914. végén Ady a korábbi évekhez hasonlóan szeretne volna kötetbe gyűjteni az év során írt és folyóiratokban, lapokban megjelent verseit. Ez a kötet azonban még nem *A halottak élén* lett volna, hanem *A nagy Híető* címen vonult volna be az irodalomtörténetbe Ady Endre köteteinek sorában, ha megjelenik. Földessy Gyula idézte fel a történeteket: „Ady már 1914 decemberében rendezgette alá e sorok írójával együtt *A nagy Híető* címen az 1914. évi verstermését, de ezt a tervezett verseskötetét az Athenaeum nem tudta megjelentetni, éppen a versek *szörnyű nagy aktualitása* miatt. (A *szörnyű nagy aktualitás* arra céloz, hogy e kiadandó kötetében számos olyan vers volt, amelyek a magyarság pusztulását jajongták, jóval a szarajevói merénylet előtt, pl. *Nincs itt ország, Éhes a Föld, A fekete Húsvét, A szétszóródás előtt, Levél ifjú társakhoz III. c. verseiben.*)”³ *A nagy Híető* munkacímű kötet 1915 elejére szinte teljesen elkészült, február 23-án ugyanis Ady már arról írt Dénes Zsófiának, hogy: „A kötetet a jövő hét elején, holnap-holnapután küldöm nyomdába.”⁴ A Nyu-

¹ Ady Endre, *Önéletrajz*, Ady Endre *Összes Prózái Művei*, s. a. r. Láng József, XI, Bp., Akadémiai, 1982, 42–43.

² Ady Endre, *Disputa*, Uo., 67.

³ Ady Endre *Válogatott cikkei és tanulmányai*, s. a. r. Földessy Gyula, Bp., Szépirodalmi, 1954, 444.

⁴ *Ady Endre Levelei*, szerk., bev. Belia György, Bp., Szépirodalmi, 1983, 3, 126.

gat című folyóirat pedig 1915. március elsején meg is hirdette *A Nyugat hírei* rovatban: „Ady Endrének *A nagy Hitető* címmel új verskötete jelenik meg az Athenaeum kiadásában. Betegsége miatt késett eddig, de már húsvét előtt könyvpiacon lesz.”

Mindezen tények ellenére a kötet nem jelent meg sem húsvét előtt, sem utána, sőt, mint már említettem, egészen 1918 augusztusáig, *A halottak élén* megjelenéséig, semmilyen Ady-kötet nem került publikálásra. *A nagy Hitető* meg nem jelenése mögött mindazonáltal a Földessy Gyula által már említett „szörnyű nagy aktualitás” a világháborús cenzúrára való utalás, mely Adyt különösen sújtotta: „A háború elején kereset nélkül álltak az írók; az általános adakozások idején ötezer koronát azzal a kikötéssel adtam az Augusztá-alapnak, hogy tíz magyar író könyvét fogják belőle honorálni. Az Augusztá-alap megbízásából kerestem fel az akkori Athenaeum-vállalat igazgatóját, R. [Ranschburg Viktor] urat, hogy a részvénytársaság vállalná-e tíz könyv kiadását, ha az Augusztá-alap viszont vállalja a honorárium fizetését. Ady, Bródy, Szép Ernő, Karinthy, Ambrus, Szomory, Babits, Kosztolányi, Lengyel, Ignótyus neveit emlegettem. Az igazgató úr csak Adyt kifogásolta. Elég baj, hogy a Nyugat tönkje után kénytelenek fizetni Adyt, – a kötet kiadására nem hajlandók. Ady hiába készítette sajtó alá Nagy-Hitető című kötetét, a kifizetett honorárium dacára sem vállalták a kiadást.”⁵

A világháború és a cenzúra mellett tehát *A nagy Hitető* című kötet meg nem jelenése okaként megemlítendő még a Nyugat Könyvkiadó felszámolása. Hatvany Lajos jegyezte fel azt is, hogy „Ady műveit a Nyugat kiadóvállalat megszűnte után a Nyugat összes kiadványaival és szerzői jogaival az Athenaeum váltotta magához. Shwartz Félix és Ranschburg igazgatók, valamint az Athenaeum lektora nem becsülték semmire Ady Endrét, nem vártak semmit könyveitől. [...] sem a régi könyveit nem hozták forgalomba, sem pedig az újakat nem adták ki. [...] Ami pedig Adyt arra kényszerítette, hogy pályája tetőpontján három vagy négy évig hiába keressen kiadót. Nem talált.”⁶

A publikálatlan kötet története mindazonáltal *A halottak élén* születésének alfejezetévé vált, hiszen meg nem jelenésével versei *A halottak élén* kötetbe kerültek, így története beleolvad *A halottak élén* keletkezéséértörténetébe.

A halottak élén keletkezésének rekonstruálásához érdemes még végigkövetni, hogyan szerkesztette Ady a kötetét. Ezt a *Szeretném, ha szeretnének* című kötet ránk maradt, szintén nem teljes, nyomdai kézírata alapján tudjuk a legpontosabban megtenni. Ez a dokumentum kitűnően bemutatja, hogy építette fel Ady versesköteteit a korábban folyóiratokban megjelent versekből. A sajtóban közölt verseket segítőivel (többnyire bátyjával, később Földessy Gyulával) kivágtta, majd egy nagyobb méretű lapra ráragasztotta a lapkivágatokat. Az újságokból csak egy példányt használtak fel. Ez onnan következtethető ki, hogy bizonyos esetekben a folyóirat mindkét oldalán szerepelt Ady-vers, és Ady mind a kettőt fel is kívánta használni a kötethez; ilyen esetekben az egyik verset felragasztották, a másikat Ady Lajos lemásolta, majd ezt is nagyobb méretű lapra ragasztották. Ebben a munkafázisban Ady gyakran megváltoztatta

⁵ Hatvany Lajos, *Ady a kortársak közt*, Bp., Genius, 1928, 64.

⁶ Hatvany Lajos, *Ady*, Bp., Szépirodalmi, 1959, 339–340.

költeményei címeit (az egyik legemblematikusabb Ady-vers, a *Párisban járt az ősz* például *Itt járt az ősz* címmel jelent meg a Nyugatban, a *Proletár fiú verse* *Az én apám* címmel, *Proletárfiúk verse* alcímmel a Népszavában). Ezt követően Ady a lapokat sorrendbe állítva ciklusokba rendezte a verseket, a ciklusok címeit külön lapokra írva. A lapokat beszámozta: a jobb alsó sarokban jelölte, hányadik ciklusba tartozik a vers, a jobb felső sarokban pedig azt, hogy azon belül hányadik lap.

Mivel *A nagy Híető* című kötet 1915 húsvétján majdnem megjelent, feltételezhető, hogy Ady ehhez is elkészített egy nyomdai kéziratot, melyet *A halottak élén* sajtó alá rendezésekor fel tudott használni. Tény, hogy a kötetet indító prolóógus (*A csodák jönnek*), illetve a záró költemény (*Akkor sincsen vége*) – mely elemek az Ady-kötetekben mindig hangsúlyosak – már *A nagy Híető* idején is rendelkezésre álltak; minden bizonnyal ott is nyitó és záró darabokként. De *A halottak élén* kötet olyan cikluscímadó versei, mint az *Ésaiás könyvének margójára*, a *Ceruza-sorok Petrarca könyvén*, a *Mag hó alatt*, az *Eltévedt lovas*, sőt még *A halottak élén*⁷ című versek keletkezése is *A nagy Híető* sajtó alá rendezése előtti időre tehető. Mire azonban sor kerülhetett *A halottak élén* sajtó alá rendezésére, Adynak egy olyan problémával kellett szembenéznie, amivel korábban nem. Amíg ugyanis évente jelent meg kötete, a folyóiratokban publikált verseket egy-egy kivétellel mind beépítette soron következő kötetébe. Mire 1917 júniusában Hatvany Lajos lett Ady műveinek kiadója, és az előző években összegyűlt és kötetben ki nem adott versek publikálásának nem volt többé akadálya, tehát mire Ady hozzákezdhetett *A halottak élén* című kötet összeállításához, körülbelül kétkötetnyi költeménye gyűlt össze. S bár Ady szeretett volna több verseskönyvvel egyszerre megjelenni, erre nem volt mód. Ady Lajos visszaemlékezése szerint „Hatvany [...] azon a felfogáson volt, hogy egy kötetben a mintegy 250 verset nem lehet adni; két kötetnek egyszerre való kiadása pedig önkonkurálás volna. Ez okból azt óhajtottam, hogy egyelőre az anyagnak csak fele kerüljön kiadásra egy kötetben. [...] Az volt a véleménye, hogy a 250 versnek körülbelül fele gyengén, vagy egyáltalán nem sikerült, s így a kötetben való kiadást nem érdemli meg. A versek kiválogatására nézve az a megegyezés történt, hogy Hatvany is, Bandi is csinál egy-egy gyűjteményt. Amelyik vers mindkettőjük gyűjteményében benne lesz, az feltétlenül belekerül a kötetbe.”⁸ Hatvany Lajos maga a következőképp idézte fel az eseményeket: „[...] Ady [...] három könyvre való kiadatlan, illetve kötetbe nem gyűjtött verset szeretett volna az 1917-es karácsonyi könyvpiacra kidobni. Ettől a három kötetből – bevallom – féltém. [...] A szokottnál vastagabb, egyetlen kötetet akartam összeállítani, csupa jó verset a három kötet anyagából. [...] A halottak élén anyagát én válogattam, szinte-szinte én verekedtem össze.”⁹

Hatvany Lajos részletesen leírta, mennyi szenvedést okozott Adynak a közös szerkesztés: „Megtörtént, hogy éreztem egy-egy versnek meleg sodrát, mondjuk három strófán keresztül. Akkor tudtam, hogy kedvetlenül folytatta,

⁷ *A halottak élén* *A nagy Híető* című kötetben így cikluscímként már rendelkezésre állt.

⁸ Ady Lajos, *Ady Endre*, Bp., Amicus, 1923, 221.

⁹ Hatvany Lajos, *Ady*, Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1977, 428.

vagy valami ital történt közben, vagy valami adalin, vagy valami egyéb. Érezhető volt, hogy a vers más irányba ugrik szeszélyesen, vagy meghibban, vagy elernyed. Minden versért, minden stróféért külön küzdelem folyt. [...] Közben a *Napló*ban Petőfi-életrajzom jelent meg, s ezekben a megemlékezésekben volt egy részlet, melyben Greguss Ágostot szidtam, ki Petőfi verseit megcsontkítva adta ki. Ady, a rekedt Ady szólt bele a telefonba egyszer, és csak ennyit mondott nekem: »Greguss.«¹⁰

A *halottak élén* című kötetbe végül a *Ki látott engem?* (1914) után keletkezett verseknek csak egy része került be, egész pontosan 125 vers. A kötet ideiglenes címe egyébiránt *Halottan és idegenen* volt. Egyes versek a Hatvanyval való közös szerkesztés következtében maradtak ki, az 1918 februárja után keletkezettek technikai okok miatt nem kerülhettek a kompozícióba. Mindezek után a könyv 1918 augusztusában jelent meg. A kötetnek ugyan nem maradt ránk nyomdai kézirata, de Ady Lajos azon mondatából, hogy „[...] a »Krónikás ének 1918-ból« tévedésből került a »Mag hó alatt« ciklus végére; a verset »Az eltévedt lovas« végére szánta volt Bandi, s csak a nyomdában került a vers mai helyére, ahova pedig tartalma szerint nem is illik”,¹¹ arra következtethetünk, hogy volt ilyen. Ez feltételezhetően azután készült el, amikor Ady és Hatvany is elkészítette a maga válogatását, melyekből egyértelművé vált, mely versek kerülhetnek a kötetbe.

A kötet szerkesztésének idejéből vagy arra vonatkozóan két érdekes kéziratos dokumentum azonban szerencsére fennmaradt. Az egyik *Ady Endre szét-szórta megjelent verseinek kivágata, Hatvany Lajosnak A Halottak élén című kötet szerkesztése során a versekre tett megjegyzéseivel* címet viseli, és az MTA Kézirattára¹² őrzi. Ez az anyag erősen hiányos, csupán 32 verset tartalmaz, ciklusokat pedig egyáltalán nem. Egy vers kétszer is szerepel benne, amiből arra következtethetünk, hogy a dokumentum semmiképpen nem szerkesztett egész, hanem véletlenszerűen fennmaradt vagy inkább utólag összegyűjtött kézirategyüttes. Ráadásul összesen két olyan vers szerepel benne, ami be is került *A halottak élén*be (a kötet prólogusa és az *Én bús ibolya-vetésem* című versek), tehát inkább arról ad képet, Hatvany mely verseket vagy mely versrészleteket gondolta nemkívánatosnak.

A kézirategyüttesben olvasható Hatvany-féle változtatásokból és megjegyzésekből egyedül az *Én bús ibolya-vetésem* című vers maradt ki teljesen, ennek szövege nem változott a Nyugat-beli közléshez képest a kötetben sem. A másik vers, mely kis változtatással ugyan, de bekerült a kötetbe, *A halottak élén* prólogusa; itt a Nyugatban megjelent szövegváltozathoz képest Hatvany kihúzta az ötödik versszakot: „Sohase jó, sohase csendes / Csak egy kicsit és kicsit rendes.”

Egyes verseknél Hatvany egyértelműen jelezte, hogy nem tartja sikerült darabnak; az *Alszik a magyar* címűt például azért, mert „Programnak szép. Versnek nem az.” Konklúzióképpen a vers alá írta: „Dobd ki.” Nem is került be

¹⁰ Hatvany Lajos, *Ady I.*, 157.

¹¹ Ady Lajos, i. m., 222.

¹² MTA K 11/8-46

a kötetbe. A *Költők tavaszkor énekelnek* alá két szó került: „Rémes! Ijesztő!” Így kimaradt ez is. A *Harcos és harc* című versnek csupán két sora nyerte el Hatvany tetszését: „Örömöm a szenvedőké / S mindenkié a szenvedésem” – ezeket aláhúzta, a vershez pedig odaírta: „Kár a két sorért. De a vers, esküszöm, Bandi, menthetetlen.” Ez a vers is kimaradt a kötetből.

A *Levél ifjú társakhoz* a következő kritikát kapta: „Én nem vetem ki. De a gyöngébb classisból való és sokszor jobban elmondott Ady-théma.” Nem került tehát be *A halottak élénbe*. A „nem tudom” még rosszabb értékelésben részesült: „Borzalom! Hogy volt lelked megírni, szíved kiadni. Bandi! Bandi!” Kimaradt ez is a kötetből. A *Szép az Élet* hosszabb kommentárt kapott: „Nem tetszik. Bár kidobnád. Ha nem dobod ki, húzd meg a végső strófát. Végül mégis én dobom ki. Nem kár érte.” Nem került be tehát ez a vers sem *A halottak élénbe*. A *szent lob* ajánlása ellenére: „Hatvany Lajosnak küldöm” sem kapott dicséretet: „Még az én halhatatlanságom jó reménye se menti meg. Ne, Bandi, ne, hagyjuk ki!” Nem került be a kötetbe ez sem. A *Ha messzebről nézem* című vers harmadik versszakához Hatvany azt a megjegyzést fűzte: „Szép strófa, de nem menti a verset!” Ki kellett maradnia ennek a versnek is. A költemény szövege:

Hogy csak már félig eljöhöttem,
Gyuladoznak a lámpa-lángok:
Nem vagyok otthon s még nem messze
És máris majdnem látva-látok.

Szép sorssá és törvénnyé válik
Minden, hogyha messziről nézik.
A Halál is borzalmasan szép
S minden, miben a Halál érzik.

Óh, hazai Halál, ki bennem
Úgy járkálsz, mint földemen, otthon,
Már hall szívem és külön nótát
Nem kell hogy léptedre dobogjon.

Nem kell (tán), hogy eztán is fájjon
A fájdalommal védhetetlen
S hogy remény nélkül viaskodjak
A fajtám ellen, magam ellen.

Az Élet a maga dülőit
Haláltól távol válogatja
És a Halál jár közelünkben.
Béke és nyugovás fogadja.

Az *Intés szegény legényeknek* a „Könyörgöm ne!” megjegyzést érdemelte ki, alá Földessy Gyula zöld ceruzával odaírta: „Igaz!” Ez a vers sem lett *A halottak élén* darabja. A *Beteg ember fohásza* című vers utolsó két versszakához:

Kisségünkre gondolsz talán,
De lehet, hogy nincs is ott aktánk
Fölségednek az asztalán.

Beteg vagyok, nagyon beteg,
Talán neked rejtett betegség,
Fényed van sok s ragyogja meg.

pedig Hatvany tömören csak annyit írt: „mi ez?” Kimaradt tehát a kötetből. Az *Én jó Hiszekegyem* második versszakának második verssorát („Örökös uj s uj kölyökben”) Hatvany aláhúzta, s megjegyezte: „Ezt! A kölyök is jó. De a verssor fene rossz. éktelen!” Nem lett tehát a kötet darabja. A *Vulkánok és szívek* című vers utolsó versszakához Hatvany nagy kérdőjelet írt, majd így folytatta: „Kár a versért, nincs kihangzása. Pedig oly erősen kezdődik, hogy nem gyöngülhet végül.” Kimaradt tehát. Az *Így van magyarul* című vers sem került be A *halottak élénbe*, „Ha akarod, könyörülj rajta. Én nem ajánlom” – fűzte hozzá Hatvany, s Ady vagy eleve nem válogatta be, vagy Hatvany hatására nem könyörült rajta.

Más esetekben Hatvany változtatást kért. Hogy Ady megfogadta volna-e ezeket, nem tudhatjuk, hiszen a következőkben említendő versek is mind kimaradtak a kötetből. A *mi háborúnk* című vers például kétszer is szerepel az összeállításban, más-más megjegyzéssel ugyanánál a sornál. „A vér-rakonca, csodaszép” kifejezés mind a két alkalommal indulatot váltott ki Hatvanyból. Először a következő megjegyzést fűzte hozzá: „??? könyörgöm dolgozd át! Csak egy sor s megrontja a verset.” Másodsorra jóval tömörebben fogalmazott: „Mást!” A *leghaszontalanabb áldozat* című vers Boncza Berta, azaz Csinszka autográf ceruzairásával szerepel a kézirategyüttesben. Az utolsó versszak negyedik, ötödik, hatodik soránál (Ha minden érdemese, / Ha mindennek a szeme, / Ha mindennek a keze) Hatvany változtatást javasolt: „Vagy mást írf! Vagy hagyd ki!” A *Nincsen, semmi sincs* című versnek a második versszakát kifogásolta Hatvany: „Ezt hagyd ki! Rossz strófa.” A strófa így hangzik:

Gyászaink sem gyönyörűek, jók,
Nem zsoldároozók, régi teltek
S kiket sziveltek
Tegnap még a szivek,
Ma úgy temetik el fásan,
Mint temetendőt.

A *kísérő házak* című vers esetén Hatvany kihúzta a második és a negyedik versszakokat. A másodikhoz azt írta: „Ezt hagyd ki vagy pedig változtasd meg a két utolsó sort.” A negyedikhez pedig ezt: „Ezt hagyd ki. Jó lelkiismerettel mondom. Kár.” Ez alá még azt is odaírta, hogy „Két strófás, szép vers marad. De milyen szép.” Hatvany rájegyzéseit azonban valaki, valószínűleg Földessy Gyula, zöld ceruzával keresztben áthúzta. A *Mindent hurcolva* esetén Hatvany saját javaslatokkal áll elő; egyrészt aláhúzza a „kínlatta” szót, s a „Ne! Ne! Csak ezt ne!” felkiáltások után udvariasabb hangnemre váltva megkérdezi: „Szabad ezt

proponálnom: ríkatta?" A „bujtása” szót is aláhúzza, s „Mi ez? Elékteleníti a verset, még ha érteném se volna jó.” Helyette a „hajtása a Titoknak” változatot javasolja. Az utolsó sor „borzolja” szava helyett pedig a „hordozza” igét javasolja.

A *Napló-töredék egy szanatóriumból* annak ellenére maradt ki *A halottak élénből* (és *Az utolsó hajókból* is), hogy Hatvany maga javasolta Adynak egy lírai napló vezetését. A vers kéziratáról Hatvanynak hiányoznak a kommentárjai, Ady rájegyzései azonban rajta vannak.

Az *Uram, segíts bennünket* az egyetlen olyan vers, mely a kézirategyüttes szerint egyértelműen Ady döntése nyomán maradt ki. Hatvany ugyanis azt írta alá: „Én beveszem ezt a verset, de Ady kivetetné.”

Ránk maradt még egy dokumentum *A halottak élén* egyes verseivel, melyet a Petőfi Irodalmi Múzeum őriz, s melynek címe: *Ady Endre Az utolsó hajók című kötetéhez Földessy Gyula által összegyűjtött versek*. Alcíme: *Az 1920-as évekből*.¹³ Ez a verscsoport annak a munkafolyamatnak a dokumentuma, amikor Földessy Gyula *A halottak élénből* kihagyott verseket egybegyűjtötte, majd 1923-ban összeállította belőle *Az utolsó hajók* című kötetet. Ez a kézirategyüttes mindazonáltal tartalmaz olyan költeményeket is, melyek megjelentek *A halottak élénben*, ilyen a *Már előre rendeltettem* című vers – ennek a Nyugatból származó lapkivágatán, az ötödik versszaknál egy nagy felkiáltójel mellé Földessy Gyula a következőket írta: „Ezt Hatvany kihagyta s az összes kiadásokba e nélkül a strófa nélkül került a vers. Ezt vissza kellene állítani!!!” Ez a kézirat, mivel a folyóiratbeli ötödik versszak valóban kimaradt a kötetből, szintén bizonyítja, hogy létezett egy nyomdai kézirat *A halottak élén* kötetből is, mely vagy megsemmisült, vagy lappang valahol. Ezen kívül csak egy olyan vers van az összeállításban, melyhez megjegyzés íródott: *A sirató siralma*. A vers utolsó sora („Legbutább siratója”) „butább” szava alá van húzva, mellette Hatvany Lajos megjegyzésével: „síróbb”. Hatvany rájegyzése alá Földessy Gyula odaírta: „Hatvany kézírása”. *A halottak élén* című kötetben mindazonáltal a „butább” alak maradt. A vers harmadik versszakához pedig Földessy Gyula írta oda, hogy „*A halottak élénben* megváltoztatva!”. Ennek ellenére a kötetben ugyanaz a szövegváltozat van, mint a Nyugat lapkivágatán.

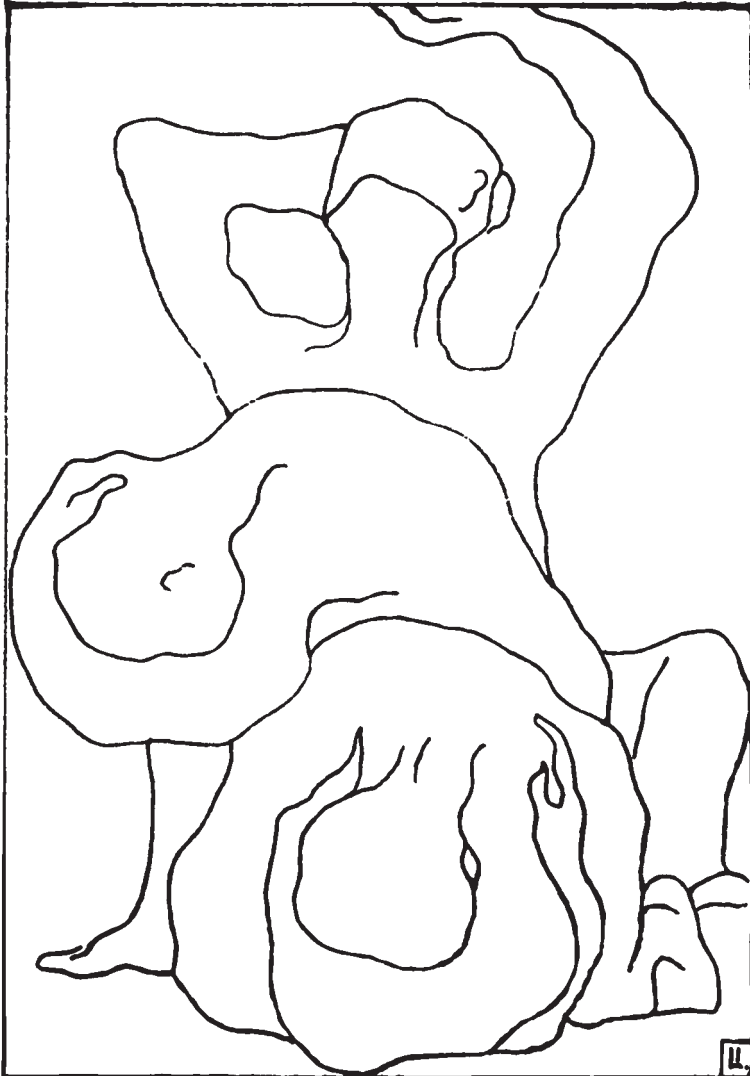
A halottak élén szerkesztésének idejéből származó két fennmaradt kéziratot dokumentum mellől tehát feltűnően és fájóan hiányoznak azoknak a verseknek a nyomdai kéziratjai, melyek végül bekerültek *A halottak élénbe*, de Hatvany változtatásokat kért rajtuk. Van két olyan vers, melyekről tudjuk, hogy Ady akarata ellenére csonkultak meg: Ady Lajos idézte fel, hogy Ady Hatvany kérésére, a saját akarata ellenére törölte a *Nyögök s mind terhemmel* című versnek azt a versszakát, mely a Nyugatban a második volt.¹⁴ A *Már előre rendeltettem* című költeménynek pedig az ötödik versszakát törölte Hatvany Adyval, a költő akarata ellenére. S hiányoznak azok a nyomdai kéziratok is, ahol Ady megváltoztatta a versek címeit a folyóiratokban megjelent szövegekhez képest. Az *Ősz dicsérete* például a Nyugatban *Az Ősz dicséreti* címen jelent meg, a *Bóbiskolván lehajtott kardomon* *A váró neutralitás* címen, a *Nóták piros őszszel* *Nóta piros őszszel*, *Az utolsó hídfő* *Justh Gyula emlékének*, az *Elhanyagolt*

¹³ PIM, V. 3482/198

¹⁴ Ady Lajos, i. m., 222.

véres szívünk Mi véres szívünkért, a Hát ahogyan a csodák jönnek A csodák jönnek címmel.

E viharos keletkezéstörténet eredményeként mindazonáltal az irodalomtörténet-írás véleménye szerint remekmű született: „Valóban reprezentatív kötet, ahogy Hatvany akarta: nemcsak a háborús irodalomból messze kimagasló farsz, de Ady életművének is méltó betetőzése.”¹⁵

„BÉWITS KI MAGADOK S MAGANNAL, HISEJ TE VAGY A BÉKE” /ADY/

LENKES ILDIKÓ RAJZA

¹⁵ Vezér Erzsébet, *Ady Endre*, Gondolat, Budapest, 1969, 415–416.

Berecz Ágnes Gabriella

Pitypang

(Elmélkedés Kaffka Margit és Ady Endre barátságáról)

1. Botanika. A történet, amelyről szó van, nem új, csak még nem mesélte el senki. Itt volt mindvégig az orrunk előtt minden epizódjával és minden szépségével együtt, de lám, olykor száz év kutatómunkája is kevés ahhoz, hogy az irodalomtörténet lapjai között megbújt félmondatocskákból, utalásokból összeálljon egy valós történet. Valós? Ha kevés az információ, hajlamosak vagyunk találgatni, különösen ha a szereplők az írásaikkal maguk adják szánkba az „így történhetett” elemeket.

Esetünkben Kaffka Margit és Ady Endre kapcsolatáról van szó.

Minden kortárs életrajzírójuk megemlíti, hogy nagyon szerették és tisztelték egymást, de nagyjából ennyi. Még Földessy is csalódást okoz a szűkszavúságával: „Ady író társai közt melegebb szívvel, legtársabban Móricz Zsigmondot szerette, a nőírók közül Kaffka Margitot”,¹ de máshol se bőbeszédűbb: „Ady nagyon sokra becsülte Kaffka Margitot. Többször beszélt róla, s nagyon nagy szeretettel és megbecsüléssel.”²

Ezzel kész? Az ilyen közlések csak arra jók, hogy legendává váljanak, mármint hogy Kaffka Margit és Ady jó barátok voltak. Miből állt ez a barátság? Milyen volt a kapcsolattartásuk? Mit takart az egymás iránti ragaszkodásuk?

Kaffka Margit és Ady barátsága az irodalomtörténet egyik igen különleges pitypangja. Már rég halott mindenki, aki a virágját látta, a repülőszőrös magbóbitája pedig az Idő kedvenc játéka volt: szanaszét fújta. Ne intézzük el a pitypangot azzal, hogy értéktelen gaz, mert ennél sokkal többet érdemel. Magas az A-vitamin-tartalma, de megtalálható benne kisebb mennyiségben a C-, B-, és D-vitamin is, így például kirándulás közben pár levél elrágcsálása biztos a hasznunkra válik. Ha egyszerre csak eltűnne a természetből, mindenképpen érdemes lenne a magjait felkutatni, és a legéletképeesebbekből új növényt nevelni.

Kaffka Margit Adyhoz írt leveleiből ma csak négy ismert, és még egy rövid üzenet, amit közös barátaikkal írt. Ady többkötetnyi fennmaradt leveléből hány íródott Kaffka Margit-hoz? Nulla. Pedig nagy levélírók voltak mindketten. Mit higgyünk? Vagy valaki ül a leveleken, vagy elkallódtak, de hogy írtak egymásnak, az biztos.

Elveszhettek... Ady levelei a háború alatt Temesváron, vagy Margit hirtelen halálát követően a budai lakása felszámolása során. Ha Bauer Ervin, Kaffka Margit második férje emlékül magával vitte felesége levelesládáját az emigrációba, akkor még kisebb az esély, hogy valaha is előkerülnek. És Kaffka Margit levelei hová tűnhettek? Párizsban, Lédáéknál „egy szekrény tetején nagy, barna papírdoboz állt, amilyenekbe áruházak csomagolnak. Ez teli volt

¹ Földessy Gyula, *Ady minden titkai*, Magvető Könyvkiadó, 1962, 175.

² Uo., 206.

Ady apró-cseprő írásaival és Adyhoz írt levelekkel.³ Hihetnénk, hogy a Diósy házaspár többszöri költözködése során nem cipelte magával, ám Révész Béla szerint megőrizték,⁴ sőt Léda később még egy fióknyi levelet talált, amit szintén Révésszel válogattak szét. Vajon ennek a szűrésnek estek áldozatul Kaffka Margit levelei? Elveszhettek még Érmindszentről is, ahol az Ady-rokonság rostálta meg a levélhagyatékokat. Mindenesetre furcsa, ha egy komoly barátság dokumentumai több helyszínen köddé válnak.

Ha levelek nincsenek, közelítsünk máshonnan! Induljunk ki abból, hogy melyek voltak a közös vonásaik, amelyek közel hozhatták őket egymáshoz?

Kaffka Margitot már kamaszkorában szembesítették a különtségével, ami attól kezdve frusztrálta. A környezet, amelyben nevelkedett, szimplán betegnek tartotta az értékrendjét. Előrébbvalónak tartották, hogy dámává fejlődjön, mint önálló életre képes, gondolkodó nővé. Ha nagy az erőfölény, minden egészséges elmében felvetődik a kérdés: nem bennem van a hiba? Egy idő után már a fejét tette volna rá, hogy nem, csak épp meggyőzni nem tudott erről senkit. A papírra vetett és nyomtatásban megjelent gondolataival aztán már más volt a helyzet, de felhőtlenül ennek sem örülhetett, mert akkor meg a kiadói környezet és az íróársak szellemi fölénye nyomta agyon. Valahogy így alakulhatott ki a kisebbségi komplexusa. Ő azonban – nem mellesleg – pedagógus volt. Méghozzá az a fajta, aki két lábbal áll az anyaföldön: aki megfigyel, elemez, nevel. Nem volt baj az önismeretével. Pontosan tudta, hogy csak alapos önvizsgálattal és az okok feltárásával képes az önértékelési zavarát hatékonyan kezelni. Emellett tanulni, tanulni! És persze nem árt olyan emberek közelségébe kerülni, akik értik és megbecsülik a gondolatait. No, ez meg nem Miskolcon volt, ahol tanított.

Kissé zölden, éretlenül azt hitte, hogy a házassága működhethet majd Frölich Brúnóval, remélte, hogy előreviszi gondolkodásban, kultúrában egyaránt. Ki tudja, Miskolc talán végig azt sutyorogta a férjjelölt fülébe, hogy „á, csak hóbort ez az irkálás, persze sikeres a lány, de majd felhagy velem, ha lesz néhány gyereke, amúgy garantáltan remek erdésznek válik belőle”. Nemcsak hogy nem vált Margitból erdésznek, de Brúnó lett kénytelen otthagyni az erdőt, hogy a felesége bekapcsolódhasson a főváros irodalmi életébe. Ez 1907-ben történt, amikor Kaffka Margit nevét már minden irodalmi lap ismerte, ő maga pedig minden jelentős szerkesztővel személyes kapcsolatban állt. Igazán ettől sem jött meg az önbizalma. Gyakran leszólta a már többször átdolgozott munkáit, sosem volt velük maradéktalanul elégedett. Nagy szüksége volt a megerősítésekre. Ugyanaz állt a női mivoltára is, különösen a válása után. Nemcsak a szegénysége tette, hanem híresen rossz ízlése is, hogy a megjelenését folyton kritika érte. Az egyik, érzelmi intelligenciával mérsékelten bírós barátja úgy nyilatkozott róla, hogy a legkevesebb női vonzerő sem volt benne. Érzékenységét csak tovább fokozta, ha nem azt mondták róla, hogy költő, hanem hogy költőnő, nem író, hanem asszonyíró... Ezenfelül az anyaság, a dolgozó nők, a pedagógusok, az oktatásügy és a szociálpolitika összes problémáját naponta átélte, elképesz-

³ Bölöni György, *Az igazi Ady*, Szikra, 1947, 84.

⁴ Ez igaz, ma a PIM-ben van.

tően éles szeme volt minden társadalmi anomáliára. Visszajelzést akart a gondolataira, lehetőleg azonnal, tehát lételemévé vált a beszélgetés.

„Jobban senkinél sem láttam, hogy a valóságot és pedig a legbecsesebb valóságot a szavak jelentik számára. [...] Kaffka Margit volt még eddig a legszenvédélyesebb vitatkozó, akit életemben láttam.”⁵

Nézzük, hogy az eddigiekből Adyt mi csigázhatta fel.

Ady narcisztikus személyiség volt, ez ugye közhely. Arra a kérdésre azonban, hogy a narcizmusa egészséges narcizmus vagy kórosan személyiségzavaros, tudományosan még nem kaptunk választ. Ha az avatlatlan szemlélő kissé elmélyül a különbségekben, a narcisztikus személyiségzavar legfeltűnőbb fogalmi a szégyenérzet, az agresszió, a szeretetnyújtásra képtelenség, amelyek Adyra egyáltalán nem jellemzők. Gyanús viszont, hogy a narcizmusra jellemző grandiózus önbecsülést nála nem tekinthetjük teljesen a hibátlan önismerete eredményének, mivel az is látható, hogy őt a csodálat iránti igénye olykor kiszolgáltatottá tette. Egy-egy frissen elkészült műve után rendkívüli módon éhezte az azonnali elismerést, de legalábbis a visszajelzést. Az ő esetében a grandiózus személyiség ad, minden művével önmagából ad egy darabot, ami felzabálja az énjét, a testét, az egészségét. Ráadásul nem is akármit alkotott: hát gyerünk, mondjatok rá valamit!

A kórosan narcisztikus ember egyáltalán nem tűri a kritikát, Adyra ez sem áll. Nála inkább arról van szó, hogy milyen nivójú a kritika, mi a tárgya, mi a célja, szakmai vagy személyeskedő-e. Az őt ért magas színvonalú, szakmailag védhető bírálatokat korrekten, indulatok nélkül válaszolta meg, olykor versben. Példa erre Hatvany bírálata 1913-ban, amire Ady levélben így reagál: „cukrozott vitriolnak szeretném nevezni, ha merném, a te mindig édesen okos és gyilkosan választó gondolatmunkádat. Megismétlem, hogy kritikádban nem az fáj, hogy igaz, de az, hogy majdnem igaz, s hogy valóban a saját, elhajszolhatatlan, kényszerű, titkos önkritikám.” Ezután jön a vita érdemi része, majd pár nap múlva a Nyugatban a *Hunn, új legenda* című vers.

Tehát Adynak mindenképpen közös vonása Kaffka Margittal – ha más okokból kifolyólag is –, hogy azonnali reflexiót várt az írásaira. Beszélgetni ugyancsak szeretett ő is, különösen az ilyen nyílt tekintetű, egyenes emberekkel. Ráadásul Margit állandóan tele volt kérdésekkel. Feleky Géza írja róla: „Mély violatónusok vegyültek Kaffka Margit szemének szürke színébe, és a mély violatónusok ellenére világított ez a szem: kutatva és szomjasan nézett körül, mindig keresett, mindig kérdezett.”⁶ Adynak nyilván ez is imponált.

Szintén azonos bennük, ahogy a kort, a társadalmat felülről, átfogóan látták. Bizonyos, hogy kölcsönösen élvezték egymás analitikus képességeit. Ezzel szemben a politikára merőben másféle rálátásuk volt. Adyt megveszeke-detten érdekelte a napi politika, Kaffka Margitot nem, kivéve egy-egy különös eseményt, aktualitást. Szintén Feleky Géza meséli egy estéjükéről: „Margit soha nem politizált, de ezen az éjszakán sok kérdést tett fel egymásután, és a kérdések kísértetiesen éleslátóak voltak. A holnapután érdekelte Kaffka Margitot, nem a holnap. Reggel a lapok megírták, hány kilométer hosszúságban szegé-

⁵ Tersánszky J. Jenő, *Kaffka Margit*, Nyugat, 1931. 15.sz.

⁶ Feleky Géza, *Kaffka Margitról*, Nyugat, 1927. 1. sz.

lyezték szuronyok Budapest utcáit. De az az utca, amelynek végét Kaffka Margit kérdezte, sok száz és sok ezer kilométer hosszú volt. Ezt az utcát a szuronyok százezrei és milliói szegélyezték, nem pedig néhány száz, vagy néhány ezer szurony. Messzi volt akkor még a háború kezdete [...] Ezen az éjszakán Kaffka Margit már kérdezett mindent és Ady Endre látott már mindent. Kaffka Margit ideges érzékenységgel kérdezte a jövőt, és Ady Endre szeme apokaliptikus erővel, apokaliptikus lázzal rajzolta meg a jövő sötét állomásokat.”

Irodalmi kérdésekben egy húron pendültek. Mindketten elképesztően sokat olvastak, számtalan műbírálatot írtak, nyilván voltak közös könyvélményeik is, és valahányszor találkoztak, bőven akadt megvitatnivaló. Valahogy úgy, ahogy húsz évvel később éppen Kaffka Margit regényeinek nőalakjairól folytat eszmecserét Schöpflin és Radnóti: ezek a nők a korra jellemző típusok-e vagy egyediek, ami mégiscsak fontos kérdés az időállóság szempontjából. „*Pórtelky Magdák és Rosztoky Évák* vannak ma is, nők, akik passzív szenvedéssel, fegyvertelenül küzdenek az étellel. [...] A *Mária évei* hősnője már a regény írásakor nem volt típus, ma még kevésbé az. Már akkor is kivételes jelenség volt, nem az élet egy általánosítható és általánosított formája, hanem egy néha mégiscsak előforduló lehetőség. *Mária* tragédiája nem az önállóságra kényszerült s önállóságra képtelen nő tipikus tragédiája, hanem egy általában, minden élethelyzetben életképtelen nőé. [...] *Rosztoky Éva* nem típus, az ő esete egyetlen nő esete, egyéni eset. Tudjuk, magának Kaffka Margitnak az esete.”⁷

Kaffka Margit és Ady sokat vitatkoztak a feminizmus kérdésein, de hogy ténylegesen Kaffka Margit nőalakjait is kitárgyalták volna, arról nincs dokumentum. Ebben a kérdéskörben ma is zajlik a vita, de egyre többen vannak, akik úgy vélik, hogy ha részletekben is, de minden nőalakjában felfedezhetjük Kaffka Margitot. Ha így van, ebben is egyformák Adyval: nincs színészvénájuk, mindig önmagukat írják.

Annak, hogy ilyen jól értették egymást, van még egy, és talán a legfontosabb eleme, hogy rokonok a magányosságban is. Adynak számtalan verse szól az eszmei, elérhetetlen társról. Külön tanulmányt érdemelne ennek az elemzése: miről szólt az a hatalmas, fájdalmas belső magányossága még akkor is, amikor „nő van mellette”. Kaffka Margitnál ez nemcsak versben, prózában is megjelenik: „el tud-e képzelni hát egy olyan együtttest... Istenem, hogy is próbáljam kimagyarázni... amely két összevágó és állandóan diszponált lény eszményi felfokozódása az életművészetben – nemes és finom szürcsölése minden szépségnek, jelentéktelen dolgokban – öltözetek színében, illatokban, apróságokban, szavakban és mozdulatokban –, folytonos megünneplése reggeleknek, deleknek és alkonyatoknak – a világ minden világításának és szűkmarkú szépségeinek! És mindezt valami tudatos mámorban, tökéletesen, soha nem hibázón! – De kibírhatná-e ezt ember, ki a föld terményeivel él? Nem vagyok eszelős, hogy ne tudjam, hova vezetne, még ha volna is a világon társam ezekben az igényekben, még ha rám találna, és akarna is engem.”⁸ Füst Milán így emlékszik rá: „...a tekintetét is látom, [...] ezt az idegességtől puha, bizonytalanságtól állandóan rebbenő, egy kis bizonyosságért esengő tekinte-

⁷ Schöpflin Aladár, *Kaffka Margitról*, Nyugat, 1935. 1.sz.

⁸ K. M.: *Mária évei*, 3. fejezet

tet. S ilyenkor mindig nagyon megfájdul a szívem érte, s azt gondolom, hogy e nagyvilágnak egyik legárvábbja ő volt.”⁹

Kafka Margit gazdag levelezéskötetében¹⁰ a barátaival és a rokonaival két dologról nem beszél: a verseiről és Adyval való kapcsolatáról. Ezek az intim szférájába tartoztak. (*Vajon beszéltek Adyval valaha is egymásnak a saját verseikről?*)

Kafka Margit Adyt nagyon korán felfedezte, és vadászta minden betűjét. Erre ne mai lehetőségekkel tekintsünk, hanem az 1905-össel, Miskolcon akkor némileg nehezkesebb lehetett minden laphoz hozzájutni. Még csak elszórva tűnedezték fel az *Új versek* majdani darabjai, amikor Kafka Margit már lelkesedéssel kérdezősködött róla Fenyő Miksánál. Bizonyos, hogy Ady egyik legkorábbi rajongója volt.

Ady ekkor már jócskán találkozhatott Kafka-művekkel, de nincs nyoma, hogy különösebben felfigyelt volna rájuk. Ő akkoriban Párizsból tudósított a feminista megmozdulásokról, és csak szóközi kérdésként tette fel egy írásában, hogy „kik a mi jelesebb nőíróink?”¹¹

Nem is sejtette, hogy akit nemsokára a legjelesebb nőíróknak tart, már úgy írta meg 1905-ben a *Csend* című, csodálatos versét a *Jövendőnek*, hogy közben a kortársak között egyetlen költőistent ismert, Ady Endrét. Schöpflin írja is később Adynak: „Tegnap beszéltem Önről [...] Kafka Margittal. Tudja, mit mondott? Hogy amióta Önt olvasta, nem mer verset írni.”¹²

Nincs levél, nincs semmi írásbeli nyomunk, hát honnan tudhatnánk, hogy amikor találkoztak, Kafka Margit hogyan nézett az istenre, és költőként mennyire volt zavarban mellette? Hogyan nézett rá mint férfirra, és nem állapította-e meg magában, hogy ő mint nő sose vonzaná? Tudott Lédáról, a nagyasszonyról, mint mindenki, és hát összevetve magát vele, kézenfekvő, hogy egy végtelenül szegény, túlhajszolt pedagógus labdába se rúg mellette. Így történt? Szerencse, hogy Kafka Margit mindig önmagát írta... A későbbiekben látni fogjuk a regényekben Kafka Margit Ady-motívumait, így ha ezek nyomán csak találgatjuk is, hogy hogyan ismerkedtek meg, a kezdeti megilletődöttség után a bensőséges légkör gyors kialakulása felől nem lehet kétségünk.

2. „Adyval én nem érintkezem.” Félmondat, egy pityangmag: Kafka Margit Hatvany Lajosnak 1912 tavaszán írt levelében ez áll: „Adyval én nem érintkezem.”¹³

No! Miért nem? Sok esetben ellenszenvesek az indiszkrét életrajzírók, ezúttal azonban megköszönhetjük Bölöninek, hogy pletykált Kafka Margitról:

⁹ Nyugat, 1928. 23. szám

¹⁰ *Kafka Margit válogatott levelezése*, Nap Kiadó, 2010.

¹¹ Ady Endre, *Az Observatoire-tól a Sorbonne-ig*, Pesti Napló, 1904. március 20.

¹² Schöpflin Aladár levele Adyhoz, 1908. 02. 29., *Ady Endre levelei*, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1983, I. kötet, 435.

¹³ *Levelek Hatvany Lajoshoz*, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1967, 147. (A levélnek nincs keltezése, de benne szerepel egy dátum: május 2.)

„méltatlankodva panaszkodta nekünk, hogy a Sziget felé a kocsiban szobalányoknak való fogdosásokkal traktálta a költő”.¹⁴ Kaffka Margit barátnője, Herrerné megerősíti ezt, hozzátéve: Margit akkor kiugrott a döcögő konflisból és elmenekült – egyedül haza.¹⁵ Ezt az epizódot további vizsgálat nélkül megemlíti minden életrajzíró. Könnyű legyinteni rá, hogy Ady piás volt, na, bumm, aki ismerte, mit csodálkozik? Csakhogy a történet nem ennyi. Nem az történt, hogy Margit dülva-fúlva hazament, lefeküdt, majd félálomban a háta mögé dobta a történetet azzal, hogy *ha kijózanodik, megbeszéljük*. A barátságuk megszakadt.

Lehet fikciókat állítani. Árulkodó lehet a „szobalányoknak való” kifejezés. A feminista Kaffka Margit a lelke mélyén egy kissé mégiscsak vidéki úrilány maradt? Azt gondolta, hogy az Adyval való kapcsolatában ilyesmi fel sem merülhet?

Más lehetőség is van. Például ha Ady iránta tanúsított tisztelete kérdőjeleződött meg. Ha Kaffka Margitnak egészen addig szent meggyőződése volt, hogy Ady „látja” őt teljes valójában, és igazán fel tudja mérni rokonságukat és a rokon értéküket, ez bizony nagy csorbát szenvedhetett azon az estén, ez is bőven indokolhatná az összetörését.

Gyanús azonban, hogy a valóság egy durvább verzióban rejlik. Kaffka Margit cseppet sem volt prúd, és valószínűleg nem először látta Adyt ittasan. Bohém kávéházi, kocsmás szórakozásaik során bizonyára több gusztustalan, részeg kollégát volt kénytelen leszerelni. Kellett hogy gyakorlata legyen ebben. Adott esetben nyilván tiszteletlen szavakat is le kellett nyelnie. Itt másról lehetett szó: nagyon mélyen megbántódott. Meghalt az isten? Azt azért nem, de elhangozhatott valami, ami kegyetlenül telibe talált, amitől önmagát szégyellte. Pontosan tudta, hogy egy józan Ady őhöz mint nőhöz soha nem közeledne.

Ady Lajosné szerint az affér után Margit „visszavonult a háttérbe”.¹⁶ Csiga-ház? Szó sincs róla! Önismeret, önfegyelem, munkaterápia. Ne feledjük, hogy dolgozó nő volt. Délelőtt tanított, délután a kisfiával és természetesen a füzetjavításokkal foglalkozott, este találkozgatott a szerkesztőivel vagy az íróársáival, rendszerint éjszaka írt. Közeledett a tanév vége, ilyenkor amúgy is kimerült minden pedagógus. Ráadásul már felvett előleget egy új regényre,¹⁷ nem volt nehéz a munkába menekülnie. Írásban egyetlenegyszer utalt az esetre.

Szilágyi Judit *Osvát Ernő és a nők* c. tanulmányában¹⁸ azt feltételezi, hogy Kaffka Margit a „Vérvörös csütörtök” emlékére írt, *Hajnali ritmusok* című versében régi nagy szerelmére, Osvátra emlékszik vissza. Meglehet, de azért az már elég régen volt, s ha fáj is még, megcsendesedve fájhatott, és azóta nagyon sok minden történt vele. Többek között a *Színek és évek* országos sikere, a Nyugat körüli gondok, a napi életben pedig épp olyan rettenetek, mint

¹⁴ Bölöni György, *Az igazi Ady*, Szikra, 1947, 271.

¹⁵ Rolla Margit, *Kaffka Margit II. Út a révig*, MTA, 1983, 76.

¹⁶ Ady Lajosné, *Az ismeretlen Ady*, Athenaeum Rt., 1943, 246.

¹⁷ Hatvany Lajoshoz írt levél, 1912. július, *Kaffka Margit válogatott levelezése*, Nap Kiadó, 2010, 215.

¹⁸ Kalligram folyóirat, XVII. évf. 2008. ápr.

a „Vérvörös csütörtök”-ön katasztrófába fulladt munkássztrájk. Nem lehet, hogy aznap éjjel az Adyval történtek kísértették?

„Nem úgy jött, mint egy király. Sietett kőszalagként,
Habzsolva itta a vérbort és összetörte a kelyhet,
Úton-útfélen kínált csókot olcsón habzsolni szaladt. [...]

Ilyeneken évődtem ez éjen, és mint aludt vér gyűlt torkomba a keserű emlék.”¹⁹

Aztán az 1912-es év nyarán megírta a *Mária éveit*.

3. Ady-motívumok a *Mária éveiben*. A *Mária éveinek* főhőse Laszlovszky Mária, egy fiatal leány, aki a zárdaiskolában töltött végzős éveiben már többé-kevésbé rendszeres levelezést folytat egy országosan ismert íróval. Az író neve: Seregély.

Ismerős a téma az Ady-életrajzban, ugyebár. Minő véletlen egybeesés!

Bezzeg Boncza Bertuka a regényt olvasva rögtön önmagára asszociált,²⁰ és – lássuk be – egy kamasz lánynak ez kiváló levéltéma. Élt is vele, áradozott Adynak a Laszlovszky Mária iránti empátiájáról rendszeresen. Odáig azonban nem jutott el, hogy rákérdezzen: mondja, Endre bátyám, véletlenül nem beszélgetett ön a levelezésünkről Kaffka Margittal?

Bizonyára igen lett volna a válasz.

Hatvany írja idős korában: „Nem tudom az éveket és napokat szépen sorjával egymásutánba szedni; összevissza képek. A budai bástya alatt, a Vérmező felé húzódó lejtőn kis kocsmakert a Logodi utcában. Gyertyák, apró lámpások, lugas, Ady meg Kaffka.”²¹ Segítsünk az öregnek, derítsük ki, mikor és hol történhetett ez! Az időpont nagyjából megvan, az afférjukat megelőzően 1912-ben lehetett, ebben az időben töltötték a legtöbb időt együtt. A helyszínt még ennyire se kell találgatni, mert Kaffka Margit nagy életrajzírója, Rolla Margit megtette azt a szívességet, hogy megemlékezett róla: „Logodi u. 57. sz. A ház Logodi utcai frontján lakott ifj. Novoszád Ferenc, suszter, a Lovas úti bejáratán pedig egy kicsi pléh tábla hirdette, hogy az ott futó lonc és orgonabokrok mögött idősebb Novoszád Ferenc kiskocsmája rejtőzködik.”²²

Ha Boncza Bertuka kedvelte volna a többszörösen feladványokat, a következő kérdése az lehetett volna, hogy vajon honnan vette Kaffka Margit a *Seregély* nevet? Csak nem a *Seregély és galamb*²³ című Ady-versből? Különben is, miért hemzseg a regény olyan verscímeiktől, melyeket némi asszociációval össze lehet párosítani Ady-művekkel?

Kaffka Margit nemigen írt fantáziaszüleményeket. Nagyon is reális gondolkodású volt: a témáiért körülnézett a környezetében, azokat belegyúrta az énjébe, így kerültek papírra. Csak találgatni lehet, hogy az Adyval történt afférja után mennyiben kreálta a saját szomorúsága a *Mária éveit*, ám ettől

¹⁹ Nyugat, 1912. július 1.

²⁰ B. B. levele, Csucs, 1913. 01. 08., *Ady Endre levelei*, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1983, II. kötet, 523.

²¹ Hatvany Lajos, *Ady*, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1977, 465.

²² Rolla Margit, *Kaffka Margit II. Út a révig*, MTA, 1983, 65.

²³ Nyugat, 1908. 21. sz.

függetlenül is figyelmeztethette Adyt, hogy jól gondolja meg, miként játszadozik a kamasz lány levelezőpartnerével. Semmiképp sem eshetett nehezebb Mária bőrébe bújni, illetve fordítva: Máriát önmagából megépíteni. A saját életrajzi elemeit könnyű felfedezni a regényben. Az ő sorsa is zárdaiskola volt, anyja és húga társaságában az ő sorsa is mélységes belső magány volt, az ő sorsa is a konvencionális kisváros lélekgyilkos, a másságot megvető, fojtogató levegője volt. Ő is azon vívódott, hogy az egy-test-egy-lélek, szenvedéllyel fűtött valódi társkapcsolat helyett – némi megalkuvással – megadja-e magát a házasság intézményének, csak azért, hogy a környezete elvárásainak eleget tegyen.

A diáklánynak a híres íróhoz ismeretlenül írt első levele nem saját életmotívum. Az ő Adyval való első találkozását is megelőzhette ugyan levelezés, ám ez azért nem valószínű, mert 1905. július 14-én még Fenyő Miksánál érdeklődött Ady dolgai iránt. „Adynak mikor lesz kötete?”²⁴ Ha Kaffka Margit már valamilyen módon kommunikált volna Adyval, tőle kérdezte volna meg.

Laszlovszky Mária a regényben szintén tanítónő, aki természetesen erről is beszámol híres levelezőtársának: „furcsa kis tankönyveket forgatok meg a kezemben és furcsa kis pénzeket, amikről azt mondják, a munkámmal szereztem, és lassankint szebbé tehetem majd azok életét, akiket szeretek”.²⁵ Természetesen nem mulasztja el megemlíteni a legkedvesebb verseit: „én a magam számára a »Siratóasszonyok«-ban leltem a legtöbbet”.²⁶ Szellemes átkeresztelése Ady *A verselő asszonyok* című versének, hiszen az így kezdődik:

„Nővéreim, verselő asszonyok, / Hogyan látjátok ti a Szépet? / Szebben kacag, hangosabban zokog / Tibennetek az élet? // Szerelem, szülés, lét és költözés: / Az élet-Szfinx nem asszony mása? / Bizonyosan nagyobb megkönnyülés / Az asszonynak sírása.” Felismerhetők a regényben más alaposan kifordított verscímek is. Például a „Trák harcok” mint *A muszáj-Herkules*. Ugye Herkules volt a trákok nagy ellenfele. Felidézi Ady egy régebbi témáját, a nász elől futó lányt,²⁷ de több bibliás motívumát is, mint például az Énekek énekéből: „mikor béviszen engem a király az ő ágyasházába”,²⁸ Jób könyvét, Sulamitot stb.

A regényben Seregélynek „szép, különarcú betűi”²⁹ vannak. Sokat utazik. „Az Ön jachtja, Seregély – mikor fog kirepülni? [...] Vettem a szép kártyákat, a hajója képét; a pompás svájci tájakat...”³⁰ Ady valóban járt Svájcban is, mert ott gyógykezelték Lédát 1909. augusztus 19-től szeptember közepéig.³¹ Luzernben írta a *Valaki utánam kiált* című nyugtalan-nyugtalanító versét.

Ugyanebben a fejezetben megint jól azonosítható Kaffka Margit több, saját leánykori életmotívuma: a főhős vidéken él, ritkán jár Pestre. Az egyik, Sere-

²⁴ K. M levele Fenyő Miksához, *Kaffka Margit válogatott levelezése*, Nap Kiadó, 2010, 110.

²⁵ K. M., *Mária évei*, 3. fejezet

²⁶ K. M., *Mária évei*, 3. fejezet

²⁷ Ady Endre, *Alma kisasszony próba-násza*, Budapesti Napló, 1907. szept. 1.

²⁸ K. M., *Mária évei*, 1. fejezet

²⁹ K. M., *Mária évei*, 2. fejezet

³⁰ K. M., *Mária évei*, 3. fejezet

³¹ Bölöni György, *Az igazi Ady*, Szikra kiadás, 1947, 213.

gélynek címzett levélben ez áll: „Írja, hogy jól ismeri Szaniszló nagybátyámat, aki a minisztériumban van.” A valóságban „Margit rokona, Kaffka László államtitkár”³² volt, többször vendégeskedett náluk.

Tovább haladva a szövegben felvetődhet, hogy talán mégsem Ady a minta, hiszen Seregély két regényéről esik szó, de aztán megint határozottan Adyra jellemző dolog jön: „Ha Maga küldi el a képet; nagy, nagy örömet szerez – de kérem, ne azt a felkönyöklőset...”

Ezt követően Mária végre személyesen is találkozik Seregéllyel...

De álljunk csak itt meg, s térjünk vissza oda, hogy Kaffka Margit és Ady valójában mikor találkozhattak először.

Margit esküvője 1905. január 17-én volt az Óbudai Katolikus Plébánián. Csak pár napot töltöttek Budapesten. Ezalatt akár össze is futhattak Adyval egy szerkesztőségben vagy egy kávéházban, és futólag bemutatthatták őket egymásnak, ugyanis Ady épp egy héttel azelőtt érkezett haza Párizsból.³³ Ez azonban megint csak kétséges, éppen Kaffka Margit fent említett, Fenyő Miksához írt levele miatt. Azért fontos ez a levél, mert elárulja, hogy Kaffka Margit aztán július elején pár napra ismét felruccant, és erről így ír Fenyőnek: „Nagyon örülök, hogy megismerhettem magukat...” Mivel – valami ugratás kapcsán – Színi Gyulát, a Budapesti Napló egyik újságíróját nevezi nevén a társaságból, könnyen elképzelhető, hogy Ady is jelen volt, hiszen Színivel munkatársak voltak. Ekkor történhetett meg a bemutatás. Persze itt komolyabb beszélgetésre még nem kerülhetett sor, de Margit számára mindenképpen élmény, s talán épp erre utal itt a kérdéssel: „Adynak mikor lesz kötete?”

Kitérő: Mizéria egy levél körül. Kaffka Margitnak az Adyhoz írt fennmaradt levelei közül az első:

„Kedves Ady! Csodálatosan szépek a versei, – engedje, hogy szívből üdvözöljem értük. – Nevessen, – de örülök az Új Idők »kegyes engedményei«-nek, mert a »középosztály« lelkiismeretébe csak azon át lehet eljutni. Pedig sajnálnám a középosztályt, ha semmi jó dolog nem juthatna hozzá. Szíves örömmel üdvözli

Fr. Kaffka Margit.”

A boríték pecsétjén csak a március 1. olvasható tisztán, az évszám majdhogynem teljes egészében elmosódott. Rolla Margit szerint 1905-ben kelt. Ady Lajosné azt állítja, hogy 1908-ban még ismeretlenül írta Adynak abból az alkalomból, hogy – először és utoljára – az Új Időkben olvasta a verseit. Belia György, Ady leveleinek szerkesztője nyilván ez utóbbi alapján szintén 1908-ra teszi, az a levelezéskötet, amelyet Vitályos szerkesztett, 1909-re tippel.³⁴

³² Rolla Margit, *A fiatal Kaffka Margit*, MTA, 1980, 21.

³³ Brüll Bertának jelentette Budapestre érkezését január 11-i keltezésű levelében (*A. E. levelei*, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1983, I. kötet, 160.)

³⁴ *Kaffka Margit válogatott levelezése*, Nap Kiadó, 2010, 168.

Mindegyik verzió támadható.

Az 1905-ös dátum azért, mert ekkor se Adynak, se Kaffkának nem volt kapcsolata az Új Időkkel.

Az 1908-as és 1909-es dátum még több sebből vérzik. Egyrészt a levelet Kaffka Margit a Budapesti Naplón keresztül küldte Adynak. 1907. június 13-tól Ady már nem volt a Budapesti Napló munkatársa,³⁵ Kaffka Margit erről nyilván tudott. 1908-tól meg már együtt dolgoztak a Nyugatnál, kézenfekvő lett volna oda címezni a levelet. Másrészt az Új Időkben Ady versei 1908. november 29-én jelentek meg. Az üdvözlésük 1908 márciusában lehetetlen, 1909-ben kései.

Nem melleleg: az égvilágon semmi nem bizonyítja, hogy Kaffka Margit ismeretlenül írta a levelet. Legkevésbé a levél hangvétele. Ismeretlenül akkor sem kezd így egy levelet az ember, ha már országosan ismert szerző.

Mi lehet a megfejtés? Csakis 1906, és ez bizonyítható. Nézzük a kronológiát! Januárban kijött az *Új versek* kötet. Nem kérdés, hogy Kaffka Margit meg volt örülve érte. Fenyőnek írja Miskolcra február 3-án: „P.I-t cseppet sem kívánom olvasni, Ady Endre könyvét igen. [...] Adynak mondja meg, gratulálok.”³⁶

Majd a február 18-án megjelenő *Új Időkben* (igen, a Herczeg Ferenc népi-nemzeti, konzervatív beállítottságú lapjában) meglepő módon pozitív kritika született a kötetéről. Az írás ezzel zárul: „Ady Endrének ma már vannak igenis tisztelői, a nagy többség azonban, még mindig nem vett róla tudomást. Ez pedig súlyos igazságtalanság. Adyt lehet szeretni, lehet szidni, lehet csúfolni, de oly erős tehetség, hogy éppen a mi viszonyaink között észrevenni és megismerni mindenképpen kell. A kötetet olvasóink különös figyelmébe ajánljuk.”

Erről szólnak tehát az *Új Idők* „kegyes engedményei”, erre ragadt tollat Kaffka Margit, és írt vidám hangú üdvözetet Adynak. Kár, hogy Ady válasza nincs meg, azonban egy reflexiója fellelhető. Vészi Margitnak 1906. március 27-én kelt levelében írja: „Hinné-e, hogy az én kötetemet Kaffka Margit, Neményi Erzs, Jacobi Livia s általában asszonyemberek érezték meg legjobban?”³⁷

Így kerek a levél körüli történet. No de e kis kitérő után térjünk vissza a *Mária évei* regényhez, és abban Mária találkozásához Seregéllyel. Erre a férfi lakásán kerül sor. Mária, mielőtt belép, fohászkodik: „Istenem, engedd, hogy minden szépen menjen, hogy semmi el ne romoljon, hogy ne mondjak semmi visszatetszót, semmi kiábrándítót, ő sem.” „Beszéltek a vidéki városról, az író új darabjáról, könyvekről. [...] de még ürügy volt mindez, hogy tájékozódjanak, megszokják egymás levegőjét, és önmagukat a másik szemével vizsgálják.” Kezdeti zavarukat oldandó, Mária körülnéz a szobában. Egy fényképre mutat: „– Az édesanyja, ugye? – Igen. – A lány a képre nézett, majd a férfi arcára és megint vissza. – A szeme egészen olyan.” S ha netán még ezután is kételyeink lennének, hogy Kaffka Margit szeme előtt Ady lebegett, mialatt a *Mária évei* írta, elmerenghetünk az olyan véletleneken, hogy ott van a lakásban Seregély

³⁵ Bölöni György, *Az igazi Ady*, Szikra kiadás, 1947, 72.

³⁶ *Kaffka Margit válogatott levelezése*, Nap Kiadó, 2010, 117.

³⁷ *A. E. levelei*, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1983, I. kötet, 206.

(férjzett) élettársának szépséges agara, és természetesen a hölgy portréja is, „mely fekete fátyolruhában ábrázolta az asszonyt, nagy, fekete csipkés kalapban, sok, sötét ibolyával fedetlen gyönyörű vállalai körül”. „– Igen, mondta később (Seregély) félhalkan, komolyan, – annak az asszonynak nagyon sokat köszönök. Ami energia van bennem, lebírás és bizalom önmagamban, mind azóta...” Ki ne asszociálna Lédára?

Mária részéről végül összegzése is van a találkozónak: „Szebben, hibátlanabbul nem is képzelhette magános éjszakai órák finnyás ábrándjaiban. Egy percnyi zavaró emléke nincs – egy szertelen mozdulat vagy szó a másik fél részéről sem –, ő százszor hálás neki ezért. Tán élete legszebb félórája volt ez! És hála azért a nemes, szép gyöngédségért, hogy [...] nem alázta meg őt szerelmében a hiúsága vagy kíváncsisága valami léha játékaival. Így – így szép volt legalább.”

Látni való, hogy mennyire Kaffka Margit-os ez az utóbbi gondolatsor: tisztán mutatja az agyontépázott önbizalmát és a szemérmességét. Véletlenek sorozata ez, vagy pityangmagok? Az persze nem lehet igaz, hogy Kaffka Margit Adyéknál vendégeskedett volna, hiszen akkoriban nem volt olyan, hogy „Adyék”. Huzamosan berendezkedve Budapesten nem voltak soha. Léda 1907. „decemberben rokonainál tölt Budapesten néhány hetet”,³⁸ Adynak pedig egész addig, míg Csinszkaival a Veres Pálné utcába költöztek, nem volt Budapesten otthona.

Az viszont bizonyos, hogy Kaffka Margitra Ady személyesen is delejes erővel hatott. Hogy kissé szerelmes volt-e belé? Ezt ne találgassuk! A regényben azt mondja Mária a barátnőjének: „Ez az érzés egyoldalú nálam; tán nem is az, amit ti szerelemnek hívtok. De én annak mondom. – ez elnevezés dolga, ugye? – Ő nem is tud róla, őnála nem egyéb igazi barátságna.”³⁹

Tovább vizsgálva a regényt, található benne még egy igazán beszédes Ady-motívum.

Mária – jóval azután, hogy nem kiszerezett Seregélyből, inkább csak tudomásul vette a kudarcát – egy újságból értesül, hogy Seregély miként bánt el az asszonyával. „Hogy történhetett? – De hiszen... az asszony! [...] És érthetetlen, fájó, kízó hevésséggel vetette magát erre a kérdésre minden gondolata. Mi történik az asszonnyal? Mit érezhet, hogy van, hogy viseli el? Elbírja? [...] Azonosította magát az idegen nővel, akit sohase látott, vele volt minden forró részvételével, szeretetével.”⁴⁰

Szerb Antal azt „érzi” Kaffka Margitnál, hogy „kevés dolgot talál ki, regényei vonzerejét a női igazmondásuk adja meg”.⁴¹ Nem bírálát ez, hanem tömör ténymegállapítás. Kaffka Margit ilyen: nem az életrajzírói által előretolt bőbeszédősége, bohémsége és a külsőségek a legjellemzőbbek rá, hanem az embersége és az őszinte empátiája. Ady tudta róla.

Még egy idézet a regényből, ami viszont ténylegesen az afférjukra is utalhat:

„Nem fogadod el, hogy az ember nem azért ölel meg valakit, mert a Csudát, a Kifejezhetetlent, az Örökkévalót érzi, hanem mert ölelni van kedve, és pont azt

³⁸ Bölöni György, *Az igazi Ady*, Szikra kiadás, 1947, 152.

³⁹ K. M., *Mária évei*, 4. fejezet

⁴⁰ K. M., *Mária évei*, 8. fejezet

⁴¹ Szerb Antal, *A magyar irodalom története*, Magvető Könyvkiadó, 1972, 472.

a bizonyos asszonyt szeretné leginkább ölelni. És hogy a barátság, bajtárság azért ezen kívül és túl érintetlen maradhat; az külön ügy, talán magasabb rendű.”⁴²

4. Mária-Grün. A *Mária évei* folytatásokban 1912. október 16-tól év végéig jelent meg a Nyugatban. Hogy Ady így végigolvasta-e, vagy csak helyenként belekalandozott, nem tudni. Ez utóbbi is lehetséges, mivel katasztrofális állapotban volt ekkor. Bölöni szerint itt már nem arról volt szó, hogy gyakran mulatott, duhajkodott, hanem az vehető ki a szavaiból, hogy 1912-ben év végére kifejezetten alkoholistává vált. „Kezdi gyöngévé, felelőtlené tenni az ital, melynek mámorea ködösen úszik napjai felett. Úrrá lesz fölötte az alkohol. Csorbítgatja akaraterejét, bátor dacait, kikezdi megingathatatlanságát és – már-már félünk – jellemét. Ady komoly gyógyításra, szanatóriumra szorul.”⁴³ Mire pár hónap múlva a *Mária évei* könyv alakban jelenik meg, már jobban van, Hatvany Lajos jóvoltából Mária-Grün híres szanatóriumában „reparálódik”. A könyv semmiképp sem kerülhette el a figyelmét, mert levelezőtársai közül ketten is említették. Boncza Berta⁴⁴ teljes izgalomban olvasta, Keresztszeghy Zoltán⁴⁵ lelkendezve: „Kaffka Margit károly-szatmári regénye egészen óriási. A tavasszal azt kérdezte tőlem, hogy lesz-e valaha is ő veled, (Jászi) Oszkárral, Móriczcal egy sorban, a legelsők között. Én borzalmas zavarba jöttem, s hirtelenjében nem tudtam mit felelni, egész kínos volt a helyzet. Hát most már mondom, meggyőződéssel és becsülettel mondom, hogy ott van ő is negyediknek, hármótok mellett.”

Ady mindenképp jobban értette ezt a könyvet, de Margit amúgy is sokat járhatott a fejében. Még mindig bánthatta az afférjuk...

Minden emlékirat és az egész Ady-irodalom átvette Bölöni romantizált, téves visszaemlékezését, miszerint Ady Kaffka Margitnak írta a *Nő-kergető, fényes hazugság* című versét. Hát nem. Bölöni még tetézi is: „Kaffka Margit jóleső kedvesen büszkélkedett el a verssel, amit, mint asszony, de még inkább, mint író kapott, mint Ady múzsája.”⁴⁶ Ez teljességgel kizárt, mert 1. Bölöni szerint az afférjukat megelőzte a vers, noha az a Nyugat december 6-i számában jelent meg, az afférjuk pedig előzőleg májusban történt. 2. A vers megjelenésekor a Nyugatban még nem volt dedikáció. 3. A vers Ady aktuális nagy árvaságáról szól, mint számtalan más verse is, Kaffka Margitnak semmi köze nem volt ehhez.

Az afférjuk után Ady *biztosan* írt neki levelet. Ennek az elveszett levélnek a tartalmát nem nehéz elképzelni, hiszen ismeretesek a különböző „rosszaságai” utáni bocsánatkérő és bünbánó levelei. Ezek néha igazán becsületes, valódi bünbánatok, a magatehetetlenség elgyötört vallomásai. Ezúttal különösen szerencsétlennek érezhette magát: az *Elbocsátót* követő hónapok szánni valóan nyomorult önmaga- és asszonykeresése után Kaffka Margit volt az utolsó, akit meg akart volna bántani.

⁴² K. M., *Mária évei*, 7. fejezet

⁴³ Bölöni György, *Az igazi Ady*, Szikra kiadás, 1947, 275.

⁴⁴ Boncza Berta levele Adyhoz, 1913. 01. 08.

⁴⁵ A. E. *Levelei*, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1983, I. kötet, 206., Keresztszeghy Zoltán levele Adyhoz: 1913. 01. 12.

⁴⁶ Bölöni György, *Az igazi Ady*, Szikra kiadás, 1947, 271.

1913 tavaszán Mária-Grünben, a kúrája közben Ady *A magunk szerelme*⁴⁷ kötetet szerkesztette. Különös gonddal írt dedikációkat a barátainak a versek mellé, így Kaffka Margitnak is. Nyilván a tárgy miatt címezte neki a *Nő-kergető, fényes hazugságot*, s Margit, ha dicsekedett is valaha Bölöniéknek ezzel, semmiképpen sem mint „múzsza” tette, sokkal valószínűbb, hogy gyermekien örült az ajándéknak, az elismerésnek: *„Kaffka Margitnak, a nagyon nagy író-asszonynak küldöm”*. Biztos jólesett neki, hogy Ady is gondol őrá...

Van Adynak néhány olyan verse, amely látszólag úgy lóg a levegőben, mint egy zsinórtalan, héliumos lufi. Magasan, elérhetetlenül, vagyis még nem fejtette meg senki, se a keletkezésének körülményeit, se a címzettjét, se az üzenetét. Az egyik ilyen (*gyémánt-pitypangmag?*) a *Könyörgő, májusi levél*.

Schweitzer Pál a Mylitta-könyvében⁴⁸ megemlíti, hogy olvasott olyasmit, hogy titkos Léda-Ady találkozó dokumentuma lenne ez a vers, ami simán cáfolható. Schweitzer, a maga részéről azt bizonygatja, hogy ez Mylitta-vers. Pedig ezt nem volna szabad! Ady összerakta a Mylitta-verseket egy ciklusba⁴⁹, ez azon kívül van, nincs apelláta.

Könyörgő, májusi levél

*„...Je sais ton coeur, mon coeur...”:
a csak-egy-Asszonynak küldöm*

*Szivem ütném rá pirosan e virágos,
Alkonyi kékbe burkolt, de szomorú
S bágyadt írású, májusi napra.*

*De levelem, mire elérne, virradna
És félénk fakulók a mi betűink.*

*Titkokat küldenék, küldeném magam,
Ki itt állok, mióta a szemedben
Sorsom villant és százszor szenvedetten
Szenvedem a te oldatlan sorsod,
Titkod és sorsom, sorsod és titkom.*

*Május diktál és nem tudom, hogy mit mond,
Csak azt tudom, hogy elmentél hamar,
Hogy jó szemeddel oly kicsinyig néztél,
Föl se mentettél, pörbe sem idéztél,
Titkunk titok és a pörünk pihen
És múltjaink dermedik a Napot.*

⁴⁷ 1913. március végén jelent meg, Nyugat Kiadó.

⁴⁸ Schweitzer Pál, *Ady és Mylitta*, Argumentum Kiadó, 2000.

⁴⁹ *Ki látott engem* c. kötet, *Őszi, piros virágok* c. ciklus

*Ha azt mondom: mégis te vagy a Kezdet,
Látom, ahogy a homlokodon
Ezer gyanú méltó fájdalma reszket
S hogy a szemed távolban is bezárod.*

*S én künnrekesztve dideregve várok
És félek is, hogy a szemedbe fogadsz.*

*Nagyon látsz majd és kegyelem nélkül látsz
És könnyeiddel vegyülve megtudom,
Hogy kit siratsz, mit siratsz, meddig
Félsz még és miért kell neked félned.*

*Jaj, az a május, ez az Élet,
Jaj, mi két ember, akik félünk,
Holott titkunk miénk s a bátraké a Sors.*

*Olyan csodásan kezesek a titkok,
Fogózzon a szívembe a szíved
S ne átkozz semmit, ami elmúlt
S úgy várd a késő üdvösséget.*

*Az elfáradt szívek is szépek
S áldottak az ölelő zokogások.*

*És meg ne ríkasson a levelem
S a május: ne sírj, mert sírok én.*

Mi a vers mottója? Egy úton-útfélen dudorászott, korabeli sanzonrészlet? Lehetne, de nem az, hanem Francis Vielé-Griffin (1864–1937) francia szimbolista költő *L'étape (Pihenő)* c. versének részlete. Griffin közéleti ember is volt, hangos szocialista, nem mellesleg a versei roppant népszerűek a tízes évek francia antológiáiban. Ennek a versének egyelőre nincs magyar műfordítása. Szimbolista vers, amelynek a megértése után se a címét, se az Ady által idézett részét nem lehet szó szerint fordítani. „Je sais ton coeur, mon coeur” – a tartalom nyomán így értendő: ismerem a szívedet, a szívem az, egyforma az enyémmel. Ez a motívum átlengi az egész verset. Tudom, hogyan érzel, hogyan gondolkozol, ugyanazt éljük meg. Mentél előre se látva, se hallva valamely remény felé, amiről – ha olykor megrészegít is – tudod, hogy áztat, és ettől vagy szomorú. Ha a halál fenyeget, minden remény kegyetlenné válik, és minden nevetés zokogásba fúl. Ül mellém, egyformák vagyunk! Ha nagy öröm ér, az is okozhat könnyeket, s ha csak vidámsággal hárítod a szorongásod, a szomorúság akkor is megjelöl. Ül mellém és sírj! Csak az emberfeletti szeretet az, amitől addig sírunk, amíg el nem mosolyodunk.

Tömören ez a gondolatsor bújik meg a *Könyörgő, májusi levél* mottója mögött.

Földessy Gyula tisztas kísérletet tesz a vers értelmezésére,⁵⁰ de csak odáig jut, hogy itt egy elvarratlan szálról, le nem tárgyalt, lezáratlan ügyről van szó. A titok szó az, ami zavaró. Adynál ez sok más esetben is szimbólum, itt sem szó szerint értendő. Nem rejtett vagy elhallgatott dolgot jelent, hanem a pszichét, a lelkiállapotot. „*Titkunk titok*”: a lelkiállapotunk olyan, amilyen. Másik, kérdéseket felvető mondat: „*Te vagy a Kezdet*”: ízig-vérig asszony vagy. A *Ki látott engem?* kötetben éppúgy, mint a Nyugatban való első megjelenésekor így jelent meg: „Jaj, az a május, ez az Élet”. Később, jó pár Ady-összesben már így szerepel: „Jaj, ez a május”. Nem tudjuk, hogy okoskodhattak, akik átírták, de ez nagyon nem mindegy! Nem mentség, hogy nem értették.

Kafka Margit értette. Ady a „csak egy Asszonynak” küldte, név nélkül. Nincs senki, akivel Ady többet vitatkozott a nemek közti különbségekről, akit többet ug-ratott volna az „asszonyíró” kifejezéssel, aki többet mulatott rajta, amikor a Nyugat-vacsorákon Margitot nem az írók közé, hanem az asszony-asztalhoz ültették.

Csodálatos Schöpflin Aladár elemzése Ady szerelmi lírájáról⁵¹ (talán övé a legszebb az egész Ady-irodalomban). Ő hívja fel rá a figyelmet, hogy Ady „a nőnek éneklí szépségét, testének, egész lényének ellenállhatatlan vonzását az érzékekre, de egy szava sincs a szeretetre. [...] A szenvedély a túlfeszítettségben elveszti a realitását, hideg tűzzé válik, vakít fehéren izzó fényével, éget a lángjával melegség nélkül. Nincs közegellenállás, nincs mit melegítsen.”

Ady 1913 tavaszán Mylittába volt reménytelenül szerelmes. A *Könyörgő, májusi levél* nem szerelmes vers. Színültig szeretet. Összekacsintás a címzés, maga a vers pedig minden idők legmelegebb hangú bocsánatkérése, éppen az afférjuk évfordulóján.

5. „Vágyni hogy szeretnék”. Se Rolla Margitnál, se Bölöninél nincs jelzés arról, hogy Kafka Margit és Ady mikor találkoztak legközelebb. Mária-Grünből Ady egyenesen Érmindszentre ment, Kafka Margit ekkortájt érkezett haza Rómából. Június elején ugyanis az amúgy Rómában élő barátnője, Héczey Erzsébet összeakadt vele a Kígyó utcában, és meghívta magához, fedezve minden kiadását. Ez nagy jótétemény volt a részéről, mert – ismét a tanév végén – Margit nemcsak végtelenül kimerült volt, de szegény is, beteg is, érzelmileg pedig magányosabb, mint valaha. Kisebb baja is nagyobb volt annál, Adyra már nem haragudott. Ez onnan tudható, hogy az utazás után Erzsébetnek írt köszönőlevelében utálatosnak találta Budapestet, különös tekintettel arra, hogy „Lesznai már falun, Ady még nincs itt, Ignotus váratlanul eltűnt a városból”.⁵² Ady – a levelei tanúsága szerint – augusztus elején töltött egy hetet Budapesten. Ekkor találkoztak újra, és végre kibeszélgették magukat. Nem kérdés, hogy a legteljesebb egyetértésben búcsúztak el egymástól, mert ennek dokumentuma van.⁵³ Ady még egy hónapra visszautazik Érmindszentre, Kafka Margit

⁵⁰ Földessy Gyula, *Ady minden titkai*, Magvető Könyvkiadó, 1962, 223.

⁵¹ Schöpflin Aladár, *Ady Endre*, Nyugat Kiadó, 1934, 54.

⁵² K. M. levele Héczey Erzsébetnek, 1913. 07. 01., Rolla Margit, *Kafka Margit II. Út a révig*, MTA, 1983, 80.

⁵³ Kafka Margit levele Adyhoz, 1913. 08. 20., *Kafka Margit válogatott levelezése*, Nap Kiadó, 2010, 169.

ezalatt ír, új novelláskötetet állít össze. Ady üdvözlőkártyát küld neki, csak olyan kis odagondolósat, de Margit erre egy hosszú levélben válaszol, amely szerencsére fennmaradt. Hogy miért szerencsére? Mert ez az egyik legszebb levél, amit valaha ember embernek írt. Igazuk van azoknak, akik azt tartják, hogy ha valaki Kaffka Margit életművéből semmit se ismer, de olvasta ezt a levelet, akkor is megállapíthatja, hogy máig ő a legnagyobb magyar írónőnk.

Ady Lajosné így méltatja: „Csak egyedülálló emberek nagy magányából szakadnak ki, csak hasonszőrű embereket tisztelnek meg az olyan véres őszinteségű vallomások, mint Kaffkáié.”⁵⁴

Szívbe markolóan hiányzik Ady válaszevele. Később, időről időre folytathatták még az eszmecserét a reményeikről és a reménytelenségükről. Ezt is csak elképzelni lehet. Schöpflin Aladár segít: „Adynak igenis voltak ideáljai. Egy szebb, tiszta élet, szebb és boldogabb magyarság, lelkibb szerelem. Az utánuk sóvárgás szüntelenül nyugtalanította a lelkét, képei ezerféle változatban tűnnek fel költészetében.”⁵⁵ 1913 őszén már úgy tűnt, hogy Ady feladta. Versben reflektál Kaffka Margitnak: „Óh, vágyini hogy szeretnék, / De nem vággyal, aki csak percnyi, / De vággyal, amellyel / Örökig ki lehet telelni.”⁵⁶ Király István fogalmazza meg legkerekebben, mit ért a versben Ady azalatt, hogy „Margit, egyfajta a fajunk”: „a földim vagy”.⁵⁷ De valójában jóval többet takar ez a „földim vagy” a közös szülőföldnél. Benne van az egyforma világnézet, érzelmvilág, együttgondolkodás. Valódi rokon lelkek voltak.

6. Távolból. Az 1914-es év mindkettejük életébe nagy változásokat hozott, megritkultak a találkozásaik. Év elején megjelent Ady *Ki látott engem?* című kötete, márciusban Fiumében üdült, áprilistól ismét Mindszenten volt, ahonnan – először – ellátogatott Csucsára, megismerkedni a leendő feleségével. Kaffka Margitot pedig szinte ugyanekkor összehozta a sors Bauer Ervinnel, majdani férjével. Aztán júliusban kitört a világháború...

Legendás, hogy Kaffka Margit és Ady első perctől mennyire háborúellenesek voltak. Nagy és merész dolog volt ennek hangot adni, mikor az egész ország háborúházban égett. Kaffka Margitot messze nem érte ezért annyi támadás, mint Adyt, ő „csak egy Asszony”. Persze azért voltak különbségek az érveikben: Ady mindent látó szeme elsősorban politikai szempontokat sorakoztatott fel, Kaffka Margité tisztán emberieket. Talán pontosabb úgy fogalmazni, Ady minden tekintetben háborúellenes, Kaffka Margit pacifista. Egy biztos, egyformán gyűlölték az egész irtózatot.

Helyrajzilag ettől kezdve majd három évig távol éltek egymástól. Kaffka Margit csodálatosan harmonikus szerelmi házasságot kötött. Ekkor már nem tanított, ment mindenhová, Szegedre, Kassára, végül Temesvárra, ahová kutatóorvos férjét a háború szólította. „Mindennél jobban érdekel ma a kettőnk s a kisfiam dolga, – a legközelebbi szűk kör. Irodalom, társasélet nem hiányzik, a politika nem érdekel; telis-tele vagyok részvétellel valamennyi szenvedő, vérző

⁵⁴ Ady Lajosné, *Az ismeretlen Ady*, Athenaeum Rt., 1943, 246.

⁵⁵ Schöpflin Aladár, *Ady Endre*, Nyugat Kiadó, 1934, 148.

⁵⁶ Ady Endre, *Vágyini hogy szeretnék*, Nyugat, 1913. 21. szám

⁵⁷ Király István, *Ady Endre*, Magvető Könyvkiadó, 1972, II. 637.

ember iránt, [...] és halálos aggodalommal várom enyéim sorsát.”⁵⁸ Temesváron, míg a férje a kórházban dolgozott, a gyakran fületlen szobájukban Kaffka Margit nagyon sokat írt. A kiadóknál eleinte a sógornője intézte az ügyeit, ’17-től tartózkodott többet Budapesten.

Ady – a Csinszka kiskorúsága körüli hercehurcák miatt – csak ’15 tavaszán nősült meg. 1917 tavaszáig Csucsán éltek, onnantól Budapesten. Milyen volt ezalatt Kaffka Margit és Ady kapcsolattartása? Leveleztek, még ha nincsenek is meg a leveleik, van bizonyíték erre. Pityangmag: Kaffka Margitnak Schöpflin Aladárhoz írt levelében ez áll: „Adynk, a drága öt éves, Bölöninek meleg szeretettel és hálával nyilatkozott a levelemről s rólam. [...] csak az egészségére tudna vigyázni!”⁵⁹ Ez a kis szösz még azért is értékes, mert az „Adynk, a drága öt éves” kifejezéssel új, Ady felett gyengéden anyáskodó Kaffka Margitot mutat. Egy rövid üzenet maradt még fenn,⁶⁰ amely szintén arról tanúskodik, hogy az életküzdelmek dacára, nagyon is kapcsolatban maradtak egymással. Adyéék, az esküvőjük után meglátogatták Kaffka Margitékat Temesváron, ám ők akkor épp egy pesti kórházban próbálták kikúrálni Bauer Ervint a fronton szerzett tifuszából. Az üzenetben Kaffka Margit megígérte a viszontlátogatást. Hogy erre sor került-e, nem tudni.

1917 elején megjelent Kaffka Margittól – egyebek mellett – az *Állomások* c. regény. No, ezt nemigen dicsérte a kritika. A mából visszanezve azonban fontos kiegészítője a kordokumentumoknak, mert, ha idealizálva is, a Nyugat hőskorát ábrázolja. Nem melleleg megmutatja, hogy amikor írta, Kaffka Margit hogyan látta Adyt. Persze: költőistennek – mindörökké. A regényben *Kürthy Bálint*nak nevezi. Nem ő a regény főszereplője, úgyhogy csak 69 helyen⁶¹ beszél róla. Néhány kiragadott példa a regény szereplőinek szájából:

A 11. fejezetben: „...lehet, hogy mi mind csak azért leszünk híresek, azért őrzik meg nevünk, mert egyszer vagy kétszer valahol beszéltünk vele, vettük néhány durcás, parasztos szavát. Hisz ez egy vátesz, értsd meg, egy zseni! Az egyetlen, ami a földön nagyszerű; ez a különös, beteg túlvirágzás, az emberi csoda.”

A 12. fejezetben: „Kürthy Bálint, az az egyetlen! Utána pont jön és senki, semmi! Vagy ötszáz évig!”

A 14. fejezetben: „Ha az ember magát figyeli, Teklácska, azt hinné, hogy missziót vállalt, és mást sem akar életében, mint Kürthyt kommentálni, hirdetni; előtte járni, kiáltozva a pusztában! – Igen, hivatásérzésem! Tömjént égetni! Papnője lenni az emberistennek, a zseninek; ő a világosság, igen, a »Forrás!« A Szó, mely »mindnyájunk helyett mondatik«, és megoldja a némák nyelvét! Ő az Ajándék!”

Ha valaki ezektől a nagy szavaktól netán kétségbe vonná Kaffka Margit realizmusát, azért nagyot téved. Se nem süket, se nem vak, tudja, hogy egyesek

⁵⁸ Rolla Margit, *Kaffka Margit II. Út a révig*, MTA, 1983, 92.

⁵⁹ Kaffka Margit levele Schöpflinhez, 1915. 03. 05., *Kaffka Margit válogatott levelezése*, Nap Kiadó, 2010, 162.

⁶⁰ Kaffka Margit levele Adyhoz, 1915. tavasz, *Kaffka Margit válogatott levelezése*, Nap Kiadó, 2010, 171.

⁶¹ Google kereső.

mint vélekednek Adyról. A 15. fejezetben: „Ez a lángelme józan állapotaiban egy gógös, korlátolt, kellemetlen úr, egy vidéki bagaria gavallér, aki párbajozni tudna minden r... becsületéért; de mikor iszik (hála istennek sokszor teszi), akkor egy bájos ember, beszédes, rossznyelvű – kiveséz minden eleveneket és holtakat.”

Érdekes lenne tudni, hogy Ady mit szolt a regényhez, sajnos ez az információ is hiányzik. 1917 augusztusában így méltat a Nyugatban egy novelláskönyvet: „Barta Lajos a könyvével nekem olyan örömet okozott, mint Móricz Zsigmond óta Kaffka Margiton kívül talán senki még.”⁶² Ha friss élményből táplálkozott az utalás Kaffka Margit írásainak szeretetére, akkor bizony az *Állo-* másokon jól szórakozott.

Ebből az évből még Csinszkanál találunk értékes adatot egy találkozásukról. Úgy emlékszik vissza, hogy júniusban, még a felköltözésük előtt Adyval két hetet Pesten töltöttek. Ezalatt Ady Nyugat-matinén vett részt. Csinszka ehhez tesz egy szűkszavú megjegyzést: „felejthetetlen éjszaka Kaffkával”.⁶³

1918. év elején Kaffka Margit új verseskötéssel jön: *Az élet útján*. Ady írja meg a kritikáját a Nyugatba.⁶⁴ Különös, ahogy küzd ebben az írásban Ady objektivitása az érzelmeivel. Ha versről van szó, nem ismer pardont, ilyeneket ír: „bizonyos, hogy Kaffka Margit is verseiben hiszi magát legjobbnak, legelőbbnek...” Máshol: „megkövült talán a saját intellektusának csodálatában...”, „a pompás szavak s a pompás illatokat kereső hosszú sorok az ő eltakarói”. Kemény szavak ezek, de túl komolyan venni nem lehet, mert Ady közben mást is mond: „az utolsó évek verseiben majdnem ingerítően dicsekszik a boldogságával”. Tény, hogy az árvaságban gyakori összeborulását Adyval Kaffka Margit szemérmetlenül „elárulta” az igaz szerelmi házasságával. Csak egy korrekt műbírálóknak ehhez nem lehet köze. Ady tudja. Ráadásul nem igazán irigy, sőt, nyilván örült Margit felhőtlen boldogságának, csak éppen egy cseppet savanyú a szülő. Az ideális társ megtalálása Kaffka Margitnak sikerült, neki nem. Önkritikusan mélyül el a versekben, végül megállapítva, hogy „ha néhány verssora visszacseng most, éppen most, bennem-belőlem: talán nem is volt egészen igazam”.

Ez volt az utolsó műbíráló, amit írt. Versei jönnek még.

Nincs nyoma, hogy az őszön már nagybeteg Ady miatt Kaffka Margit kétségbeesett volna, de valószínű, hogy a szokásosnál jobban nem aggódott érte, hiszen Ady olyan sokat volt padlón, és valahogy mindig felépült. Nem tudunk róla, hogy a Veres Pálné utcában látogatta-e.

A férjéhez, anyjához, barátaihoz írt leveleiből kiderül, hogy mennyire rettegett a spanyolnátha-járványtól. Kaffka Margitot három nap alatt, iszonyú kínok között vitte el.

Hogy mennyire nem volt tréfa Adynak a Kaffkával való kötetelke, azt Csinszka is megértette. „Ady előtt Kaffka halálát eltitkolom.”⁶⁵ Ady viszont kikövetelte a lapokat, így aztán mégiscsak értesült róla. Szó szerint letaglózta a hír. Csinsz-

⁶² Nyugat, 1917. augusztus 6.

⁶³ Vitályos László, *Ady-Léda-Csinszka*, MTA, 1977, 67.

⁶⁴ Nyugat, 1918. 9. szám

⁶⁵ Vitályos László, *Ady-Léda-Csinszka*, MTA, 1977, 71.

ka nem ok nélkül tette, amit tett. Úgy emlékszik, Ady „Kaffka halála napjától többet sohasem kelt föl”.⁶⁶

Ady Endre Kaffka Margitot ötvenhat nappal élte túl.

7. Még egy kis botanika. Olyan semmi kis virág a pitypang! Mondhatni: jelentéktelen. De a latin neve, a *Taraxacum*, a görög *zavar* és a *gyógyítani* szavakból származik.

Ja, és a karógyökerét kiirtani nem lehet.

CSOHÁNY KÁLMÁN: ADY-ILLUSZTRÁCIÓ
(A PETŐFI IRODALMI MÚZEUM TULAJDONA)

⁶⁶ Uo.

Fenyvesi Félix Lajos

Ady-oltár

I. Levél Érmindszentre

Be régen is jártam arra, láttam
 a szomorú, szegény, eldugott falut,
 A D Y szülőházát.
 Pár százan, magyarok és románok békességben.
 Nemcsak a gyerekkor nem szűnő öröme,
 de örök menedéke is!
 Mindig mindenholn hazatért,
 és vitte vissza a nagyvilágot.
 A mezítlábas postásgyerekek versenyt futottak
 az összekötözött újságokkal, hogy már reggel
 olvassa Ady úr a híreket, és ott
 legyen a friss Mercure de France...
 Két nyakas kálvinista: apa és fia,
 hallgatag édesanya: ki szülte a legbúsabb
 fiút, dacos nagyot akarás napjaira.
 Az utca végén az öreg temető,
 dőlt sírkeresztek közt az őszi szél,
 búcsúzóul zengett lépesméz-ízű zsoltár.

2. Léda és Párizs

Ady nagy szemében fények gyúltak:
 Léda sötét kalapját levette,
 aztán illatos ruhái lehulltak,
 és kibomlott két gyönyörű melle.

Kint az idő ütése, PÁRIS dalolt,
 a tűzcsóvás öröm és a bánat.
 És volt fáradt, megalázott, halott,
 űzött vadja a nagyvilágnak.

Millió éve égő szép Napisten,
 pólyáló sugaraiddal szültél
 vajúdva egy nagy magyar költőt itt lenn.

Új dal, vihar, Élet, ritmusa a szívnek,
 ébredő holnap nem szűnő láza,
 betakar az éj bársonyos szárnya.

3. Istené voltunk

„Be szép a régi kép, a tiszta,
Be szép volt a világon élni

.....

Imádkozni is tudtunk néha

Ady Endre

Be jó volt a hóillatú szenteste apámmal menni,
evangélikus templomban ülni a várakozás csendjében:
„Ó, fényességes, békességes Karácsony” – énekelni.

Az égen általlépve, angyalok üzenetet hoznak:
ma született gyermek, subás pásztorok melengetik;
világ kezdete és vége, ékessége lesz holnap!

Be szép a régi kép, tudtunk imádkozni, anyánk
tenyerében ujjaim finom ágai és könny
a szemében. Istené voltunk. Vigyázott reánk.

Megszakadt minden. Pedig valahogyan ott a messi Úr.
Becsaptuk, feledtük; semmit el nem hittünk, és
megis, óvón betakart, ha a nyárban is fáztunk.

4. Bús magyar sors

Sár, sár. Szegénység. Mint tüdőbajosok,
zihálva alusznak az éji falvak;
ameddig a szem ellát, árva a sík –
halott.

Jégkezű hideg szelek vernek,
jajgatnak a gerince-tört magyar
tanyák, fáradt emberek dülöngnek
haza.

Virág helyett minden csupa gaz.
Sivár nyár, és a megfent kaszaél
gyér búzát vág a mindig éhező
családnak.

Kemény férfi: a pásztor, pattogó
 ostorával űzi el a halált,
 és esti haragnál hirdeti halkan
 a reményt:

mégis és újra: föl a szívünkkel,
 a mi nem szűnő szenvedésünkért,
 hitünkért, ha orkánzik köröttünk
 a mindenség.

5. AZ ÉJSZAKAI KÉRDEZŐ

Szüntelenül kérdez: „Ki látott engem?”
 Egyedül vívott harcaiban, perzselő szerelmeiben?
 Talán látták a halottakkal bélelt lövész-
 árkok magyar bakái, holdfényisakban
 szöktek ki az éjféli temetőből. Talán Trianonban,
 hol levágták Magyarország kezét és lábát!
 Mondták az őt szeretők szüntelenül:
 jó, hogy nem érte meg véres hörgésünket
 ADY ENDRE

Talán a párizsi nagy bársonykalapos Léda
 látta, a törékeny Csinszka, aki a fájdalomtól
 égő arc szépségét dicsérte naponta...
 Talán senki nem látta, csak a legvégén
 a szanatórium fehér pavilonjában a két riadt
 nővér, akik hallgatták Isten csendjét.
 Meg-megtörte a reggelt fulladása,
 mintha a hazát ölelte volna halálában
 ADY ENDRE

6. Csinszkával a kertben

Harangszavas
 délben, templom-zsoltárt alig feledve,
 hárman ülnek egymás mellett a szobában;
 arany kora ősznek ősórája üt,
 hallgatja megőszült édesanyja, Ady
 s megbújva, mint szélben hajladozó virág:
 CSINSZKA, a halk szavú menyasszony.

Harangszavas
 délben, látszik, ahogy a közeli síneken
 robognak a daloló katonavonatok,
 s jönnek vissza hónapok múltán
 rongyos, haldokló férfiakkal megrakodva.

Harangszavas
 este, összebúvó félelemben, jó fogni egymás
 kezét, elúzni ezer rémséget, esztelen
 háborút... Bor helyett vér koponya-
 pohárban, és kiissza a világ fenékgig.
 Mintha Isten is vigasztalan lenne,
 menny-köveit szórja figyelmeztetőnek.

7. AZ utolsó kép

A régi, kopott fényképet nézem,
 ötven éve már,
 szemem fájóbb arcot nem talál.
 Élő halott: Ady,
 sötét kalapján hervadó virág.

Január hóillatú kertjében ül,
 gubbaszt kabátban.
 Üzent a halálnak: jöhet bátran,
 nincs itthon senki.
 Néma száján megkövült zsolttár.

Halkan lép, halkan szól a szél körötte,
 fekete láng,
 mégis bevilágítja az éjszakát;
 perel az idővel,
 dacol az elmúlással naponta.

Elárult és elárvult férfi.
 Hűséges magyar,
 örökre jó szót és reményt akar,
 a kufárokat
 kiűzni ütlegelő ostorával.

8. Halál helyett élet

Öreg szívekbe haltál ifjan.
 Verődve sodródik a Komp-ország.
 Virrasztod csillag-szemeddel sorsát,
 kezedben háború-véres könyved,
 mint pajzs, meteor zápor kövekre;
 vakmerő férfi, Isten írnoka:
 hú Ady Endre.

Hol vagy, nagy halott? Föltámadó?
 És hol van Léda párizsi láva-
 forró ágya? Újért küzdő társad?
 Hová tűntek télben alvó tanyák,
 gyújtó, szent, zsoldáros éneked?
 A létünk őrző idő világolja
 tiszta nevedet.

Te: sámán-költő. Vádló. Biztató.
 Nem visz a végzet csőrében holtan,
 megmaradunk világviharokban!
 Hull a hó, a sírokat betakarja,
 kő-Krisztus testén fehér palást,
 körötted csend, feletted hold-
 titkos éjszakád.

9. Ady sírja

Mikor szétfutott halála híre,
 kiválasztották a sírhelyet is,
 akkor ültették a csenevész fákat
 körben, és lett belőle lomb-koronás liget.
 Kis tér. Kopott paddal a közepén,
 hol Istennel beszélnek a holtak,
 s kérdezhetsz furcsa dolgokat te is.

AZ ADY-SÍRNÁL

a Kerepesi
 temetőben ma este őt idézzük,
 a vastag, kígyó-gyökerek tetején
 magas színpad, a Jókai-síremlék
 mellett fölzeng Mozart Rekviemje.

A platánfák közt a csonka hold
a költő felett világol, mint lámpás.
Nagy koszorúk nemzeti szalaggal.
Legtöbben szál virággal kezükben,
mielőtt hazaindulunk, sokan meg-
simogatják a szobor arcát és lábát.

Csak ezért a csillagtalan estéért
érdemes volt megszületni, írni,
küszködni, virrasztani, hogy most
megköszönjük zsoltáros verseit,
a megtört kenyeret és a bort,
ahogy az éji csönd szívekbe merül.

10. Emlékező napok

Újra itt, a januári temetőben. A nagy
zúzmara-koszorúk mellé szál fehér virágot
teszek, tenyeremmel óvom a meggyújtott gyertyát.

Akit keresek, rég nincs itt, elhengerítve a kő
sírjáról. A szél is ideült, mint ősz-öreg férfi.

ADY ENDRE.

Isten szörnyetege, Tűz-csiholó, Halál úr régi
jó barátja, szüntelen figyel, egyszerűen ember.
Emlékezők körötte: tiszta arcúak, könnyező,
álruhás sokaság, macskatalpon lopakodók;
versek tüze lobog mindenütt, pompás
lovakkal, vér-szekér vágat az égen át.
Kietlen földön, évszázados gazos ugaron
nőtt ki, és meg sem állt Párizs fényszökőkútjáig.
Velünk van mindig, megaláztatások idején is.

Költő, európai, örök és magyar.
Dacol az elmúlással, perel a temetőben bűvó
idővel. Sétapálca-kopogás jelzi az útját,
megyünk mögötte: Komp-Ország fiai.
Búcsúzom, hú költő: vádló és biztató.
Kiáltás a zord embertelenségben.
Kéz és szem meg ne alkudjék soha.

Pálfi Ágnes
 Ady-variációk

Tél, buszmegálló

kabátod belsejét
 belehelt sálad melegét
 vágytam irígyen
 hónod alatt
 a könyved
 a könyvem
 mint ha csak
 nekem lettél volna
 mint ha csak
 neked lettem volna...

Ősz, fogadás

„...minden világ a szemeinkben”

láttam hogy nézel (nézted hogy látok)
 megcsalatottad életed álmod
 életem álmom megcsalatottam
 láttam hogy nézel (nézted hogy látok)
 halálra válik vakító arcod
 láttam hogy nézel vakító arcom
 nézted hogy látok halálra válok

Csata Ernő

Vitám ős Kajánnal

Én előtted jöttem Keletről
Mágusaimmal, ős Kaján.
Szerszámmal jöttem és írással,
Szavamat ékesen róttam,
Noé és vízözön után.

Búzát termeltem, fokosom volt,
Lassan jött össze szűk kajám.
Nevet adtam én hegynek, víznek,
El ne tévedjek utamon,
Nem éltem senki ugarán.
E nevek ősi nyelv nyomai,
Ezért ma nem mindig értjük.
Mert rárakódtak évezredek
Alatt itt átvonult hadak
Szokásai és beszédük.

Vízkereszt, gyertya és kopjafa,
Megőrzött mindenek Ura.
Majd duhaj legények tajtékos,
Lovas hada telepedett
Rám, fájt az isten ostora.

Ó-Babilon fényes vígsága
Akkor itt végleg odalett.
Harcias, véres, nagy tornákon,
Csak hullt, hullt folyton a vérem
S az árja tengerbe veszett.

Ma nem jár paripán ős Kaján,
Én nem birkózom senkivel.
Ma is törött kupából iszom
S bíborpalást is másról hull,
Barátkozom mindenkivel.

Ma már nukleáris ős Kaján,
Atompajzsa büszke, szilárd.
Vándorol, csak vándorol a vágy
Égen, földön ide-oda,
A csábító dollár kivár.

Keletről jön, hadban, ős Kaján,
Pogány hitttel, fiatalon.
Átgázolva a tömegeken,
Nemzetek vélt határain
És ősrégi szokásokon.

Már látom is, amint elrejtí
Arcát fekete burkába.
Nagy istenükhöz kiáltozva,
Pogány dalokkal robban be
A vélt égi szűz karjába.

Nekem csak egy Uram van: Isten,
Kitől élet és halál jön.
Még Ó-Babilontól így hívjuk,
Bár elrohant sok évezred,
Sok meghal, mielőtt rájön.

„Uram, a magyar rög szétesett mára,
Nem meddő, terem. Mit akar
Egy sátáni törekvés tőlem?
A vérszerződés híveit,
Kiket rég a szent anyaföld takar?”

„Van dalom, versem, sok híres festményem,
És van sok-sok Nobel-díjam.
Végre én fel akarok állni,
Itthon s Európában is,
Hogy mit ér ma a magyar, azt írom.”

„Uram, segíts, hogy újra talpra álljak,
Még él bennem egy makacs hit.
Elpusztíthatatlan konokság,
Hogy minden romlást túléljek,
A rengeteg írás arra tanít.”

Van undorom és borzadásom
A folytonos gyalázaton.
Üldözött keresztrel, kupával,
Mert bennem is vagy, Istenem,
Tégy, ahogy én is akarom!

Bodnár Lili Anna

„Minden egész eltörött”

A festőlány csak állt a műterem közepén, kezében a csukott Ady-összessel. Egy hét volt még a teregetésig, amit a művészeti egyetem minden félév végén kötelezővé tett. Neki pedig nem volt négynél több munkája. Tulajdonképpen egy ideje nem festett semmit. Mióta vége lett a művészeti folyóirat szerkesztőjével folytatott kapcsolatának. Előtte mindig járt a keze. Embereket vetett papírra, a legkülönbözőbb módon, a legszínesebb technikákkal. Egyetlen közös volt az alakokban: süttött róluk, hogy mélyen boldogok.

– Ha így folytatod, elmehetsz absztrakt művésznek – szolt a lány magyar szakos barátnője. – A fekete és fehér vásznaidat majd megveszi valaki, akinek a minimalista dizájnú otthonába kellene unalmas felültek. De addig úgy érzem, mintha *A császár új ruhájába* csöppentem volna, és te lennél a csaló, aki betette a lábát a kastélyba és „dolgozik” az új ruhán. – Odalépett oda lányhoz. – Elhoztam neked az Ady-összest. Ady mindenre megoldás. A versei képszerűek, olvasd el őket, és fess bármit, ami eszedbe jut a sorokról. Egy szabály: taláalomra olvass, és akkor lesz a munkádban kopár táj, szerelmespár, Eiffel-torony, templom – fejezte be monológját, és kivette a táskájából a vastag, kemény fedelű könyvet. A festőlány kezébe nyomta.

A lány kiskorától tudta, hogy alvászavaros, amit soha nem kezeltek. Voltak jobb és rosszabb időszakok az életében. Az, hogy mennyi ideig tudta csukva tartani a szemét, mindig attól függött, hogy mi történt vele aznap.

Amikor boldog volt, végig tudta aludni az éjszakákat. Azonban a legkisebb dolog miatt is képes volt szakaszosan aludni, bármi kizökkentette boldogságából, felborult alvási ciklusa is. A férfi mellett sok mindent megtanult, impulzusok érték az együtt töltött idő alatt, és megfigyelte, hogy mikor együtt pihentek, képes volt nyolc-tíz órát is aludni. Ezekkel a gondolatokkal a fejében fogta a vaskos kötetet, ami kezdett súlyt jelenteni a kezének, amely csak az ecsetekhez volt szokva. Becsukta a szemét, és úgy nyitotta ki.

Kocsi-út az éjszakában. Felsőhajtott, és leült az egyetlen ülőalkalmatosságra, amit a szobában talált. A művészeti lapok összegyűjtött kupacára. Nem is figyelt rá, az utolsó számot már csak amolyan utolsó csapásként kapta. Azt hirdette a borítója is, hogy egy év szünetet tartanak, majd megújulva térnek vissza. A lány elővette a telefonját is, és megnyitotta Latinovits Zoltán előadásában a verset. A végére folyt a könnye, nem törődött vele, hogy a folyóiratokra folyik. Ült ott, egyszerre boldog volt és szomorú. Katartikus pillanatot élt meg. Felállt, elhúzta a függönyöket, melyek mögül a hétköznapokban a napfény áradt be. Most csak az utcai lámpa éjjeli fénye pislákkolt, a lány még mindig nem hagyta abba a könnyezést. Felnézett a holdra. *„Milyen csonka ma a hold”* – gondolta, kinyitotta az erkélyajtót, és kilépett a májusi estébe. Kihalt volt a nappal zsúfolt, zsidongó negyed. *„Az éj milyen sivatag, néma / Milyen szomorú vagyok én ma”*. Még mindig könnyezett. Tett odakint egy utolsó megállapítást: *„Mi-*

lyen csonka ma a Hold” – és becsukta maga mögött az ajtót.

Szétnézett a műteremben, ahol az egyetlen hangot a rozoga promóciós óra adta, amelynek üveglapján egy jól látható csík jelezte, hogy valaha valaki nem bánt vele szépen. Megkereste a ecsetes csuprot. Évekkel ezelőtt kapott belőle kettőt a volt párjától. A két bögre összeillesztve egy arcot szimbolizált. A szmájli félmosolya szomorú szájban ért véget. A boldog bögre, ahogyan az unokahúga hívta, akkor halt meg, amikor a lány jelentkezését elutasították a londoni egyetemről. Ekkor döntött úgy a lány, hogy soha többet nem iszik sem vizet, sem teát, sem kávé a bögréből, hanem új életet ad neki, megteszi ecsetesnek a szomorú, kék csuprot. Azóta abban éltek a kerek vázoló egyedek. Kiragadott egyet közülük, amely más volt, mint a többi. Ugyanis hiányzott a keskeny favége. *„Minden egész eltörött”* – gondolta, és a víz alá tartotta az ecsetet. Fehér, fészített vásznat keresett elő, miközben a műtermet megvilágító neoncsík pislogott, és egy helyen ki is aludt. *„Minden láng csak részekben lobban”* – kószolhatta a tapasztaltakat, amikor mobilja üzenethangot jelzett. Az unokahúga üzenete rövid volt és lényegre törő. Vége. A festőlány tudta,

hogy az első párkapcsolata zátonyra futott. Hívást indított, és színeket kavart ki. Mindig is hitt a jelekben, és sokra tartotta bölcsész barátnőjét. Tudta, hogy azt kell festenie, amit még nem tapasztalt, amit neki kell megalkotnia. A vászon felét óvatos mozdulatokkal festette feketéskékre. Beszélt, amíg száradt az első réteg. A vászon bal sarkába csonka holdat festett, és újra a kezébe vette a kötetet. Középre egy rozoga szekeret skiccelt, amelyen egy férfi háttal ült és hajtotta a lovat. *Hosszú és széles az út, amin „Fut velem egy rossz szekér”* – gondolta a lány. *„Utána mintha jajszó szállna”* – szemmértékkel ügyesen megtervezte, hogy hová kerül majd a korabeli kendővel integető nőalak. Aki már csak integet, de nem kiált. *„Félig mély csönd és félig lárma”*.

„Óh, nagyon csúnyán éltem, / Óh, nagyon csúnyán éltem: / Milyen szép halott leszek, / Milyen szép halott leszek. // Megszépül szatir-arcom, / Megszépül szatir-arcom: / Mosoly lesz az ajkamon, / Mosoly lesz az ajkamon. // Üveges, nagy szememben, / Üveges, nagy szememben / Valaki benneragyog, / Valaki benneragyog. // Mosolyos, hideg ajkam, / Mosolyos, hideg ajkam: / Köszöni a csókodat, / Köszöni a csókodat.”

Diószeghy László

Zuboly emléktáblája

1915. április 2-án halt meg Zuboly. Ez így persze szinte semmit nem mond az olvasók többségének. Ha ideidézem Ady sorait Zuboly emléktáblájáról, talán még az sem. De azért legyen:

„Zuboly, nézz bennünket!
Te szabad hajdúságod
S halálos nagypénteked
Él tovább és lüktet
Ereinkben, valónkban
S miképp te mondtad: Jól van.”

Az emléktábla Budapest belvárosában, egy kávéházban van. Szeretek abba a kávéházba járni. Persze elsősorban nem az emléktábla miatt. Még csak az is másodlagos, hogy egy patinásan elegáns, nem egy „újgazdag” csillogó hely. Nem olcsó, de megfizethető és megfelelő minőségű a kínálata. A fő vonzerő, hogy nagyon otthonosan érzem magam benne, mintha csak a Peceparti Holnap városában ücsörögnék egy jobb helyen. Amikor a kávéházban vagyok, gyakran eszembe jut Tamási sokat idézett mondása, hogy: „azért vagyunk a világon...”

A bal oldali terem szemközti falán hatalmas fénykép, Ady néz rám elegánsan, barátságos tekintettel. Arról a közismert öltönyös-mellényes-nyakkendőös képeről. Az egyik oldalfalon rengeteg kisebb méretű fénykép a magyar irodalom számos képviselőjéről, akiknek elég sok közülük volt a magyar irodalomhoz, újságíráshoz. Képről egy részüket nem ismerem fel, de ezzel együtt vonz a légkör. Itt gyakran össze lehet futni kortárs írókkal, művészekkel, tudósokkal. Nem véletlenül, sokan kedvelik ezt a helyet, az atmoszféráját.

Az emléktáblát Magyarzsákody Csiszér János szobrászművész készítette. A tábla szövege több feltételnek kellett megfeleljen: adott volt a méret, benne kellett legyen Zuboly szavajárása, hogy „jól van”, hajd származása, és a tény, hogy nagypénteken halt meg. Mint olvashatjuk, Ady sikeresen vállalta és teljesítette ezeket a követelményeket.

A táblát a kávéház tulajdonosa, Mészáros Győző állíttatta egykori törzsvendégének még 1915-ben. Ő is, mint Zuboly, részt vett az első világháborúban. Ez utóbbi 1915. április 2-án, az Uzsoki-szoros környéki harcokban esett el. Ahogy hivatalosan közölték: „hősi halált halt”.

Zuboly, alias Bányai Elemér erdélyi születésű (Szamosújvár, 1875), örmény származás író-újságíró volt, aki a kolozsvári egyetemre járt. A Zuboly persze csak az álneve volt.

Adynak nemcsak az emléktáblányi köze volt Zubolyhoz. Egyes szakemberek szerint nagy költőnknek egyik legigazabb, hű barátját tisztelhetjük Bányai Elemérben, és a *Négy-öt magyar összehajol* című versét Ady Endre Zubolynak írta.

Adytól tudjuk – gondolom, jól –, hogy neki írta utolsó levelét Zuboly, „a testvéremnél is több emberem.”. Ezt: »Kedves Adym, Csucsán áthaladva ma d. e. 9-kor, véletlenül értesültem, hogy ott tartózkodol. Nem állhattam meg, mert nem egyedül vagyok, 250-ed magammal, mint a VII/3 menetszázad parancsnoka, aki most indul a harctérre. Hogy melyikre, még mindig nem tudom, pedig tegnap este óta vonaton vagyunk. De majd csak a sok közül egyiket biztosan megtaláljuk. Szeretettel ölel Zuboly.«

Értesülve Zuboly haláláról Ady verset írt elesett barátja tiszteletére *Szegény Zuboly emlékére* címmel.

Egy nagyváradai Ady-levelél

Az Ady-évforduló juttatta eszembe az Ady-levelét, amely bekeretezve, megbecsült helyen egy kanadai otthon falát díszíti. A Konrád család vitte magával a hatvanas években. Onnan küldték nekem a másolatát. Múzeumban tudtommal nincs meg.

Nagyvárad régi központjához, az egykori Szent László térhez egészen közel, a Teleki utca bal oldalán a negyedik épület az úgynevezett Konrád-ház. A Konrád-ház műemlékké nyilvánított, érdekes, háromszintes épület. A házat 1910-ben építtette egy Konrád Béla nevű orvos, aki anyagi lehetőségei alapján is sokat tett Nagyvárad magyar kulturális életének fejlesztéséért. (A köztiszteletben álló orvos 1941. január 17-én reggel 9-kor Váradon légi katasztrófában vesztette életét. A MALEV Budapest–Nagyvárad járatának hárommotoros gépe a várad repülőtér közelében, az úgynevezett Bóné kútja környékén járt szerencsétlenül leszállás közben.) A ház Spiegel Frigyes és Márkus Géza tervei alapján Reisinger József kivitelezése. A földszint terméskőből készült, az emeletet dísztéglá borítja, és dombormű is ékesíti ezt a részt. Az emeleti erkély fala őrzi az építés évét.

Volt osztálytársam, ifj. Konrád Béla lakott szinte szomszédomként ebben a házban. A nekem kicsit zezzugosnak tűnő házban először 1956 októberében jártam. Konrádéknak hatalmas világvevő rádiójuk volt, és hozzájuk jártam hallgatni a forradalom híreit.

A múlt század elején Váradon élő és alkotó Ady ennek az orvosnak írta az alábbi levelet. Nem a Teleki utcába, hiszen akkor még nem állt ez a ház.

A levél pontos szövege:

„Édes jó doktor úr, kedves barátom. Szeretettel ajánlom figyelmedbe édesapámat, aki kissé gyáva s nagyon falusi ember. A lába fáj szegénynek, a Félixbe menne, de félttem egy komoly orvos vizsgálata nélkül. Légy kegyes, vizsgáld meg és mond el neki véleményedet. E kegyességédért igaz szívből, majd hálás lesz szerető híved Ady Endre”

Ady édesapja fájós lábát a Várad melletti híres Félix termálgyógyfürdőn szeretne volna kezeltetni. A fürdő vizéről már akkor széles körben tudták, hogy sok bántalom kezelésére nagyon alkalmas, de egyes betegségek esetében éppenséggel ellenjavasolt volt. Mint a levélből is kiderül, Ady aggódott édesapjáért, és a gyógykezelés ügyében kérte dr. Konrád Béla véleményét, segítségét. Ahogyan a levél hangvétele is mutatja, a költő nem véletlenül fordult pont Konrád doktorhoz.

József Tibor

Ady Endre: Kisvárosok őszi vasárnapjai

Ady Endre kétszer járt Kaposváron.

Második alkalommal százötz éve, 1909 őszén. Rippl-Rónai József festő Róma-hegyi villájában találkoztak, majd az egykori Korona Szállóban (ma Kapos Hotel), nagy sikerű költői esten kápráztatta el a nagyérdemű közönséget.

(Pár éve a költőről elnevezett utcában egy élethű bronzszobor testesíti meg találkozásukat a hotel mellett.)

Ez alkalomból írta – valószínű jogosan – a *Kisvárosok őszi vasárnapjai*, nem éppen hízelgő versét poros, unott, álmos, akkori kisvárosunkról...

(Hatvannégy körteérés óta figyelem szülőhelyem gyarapodását, szépülését éles, hiteles, tiszta szemmel. Önhibámon kívül, erre már hat éve nem vagyok képes. Látássérült lettem.)

Mint lokálpatrióta bátorkodom megmutatni az akkori versnek az átiratát, parafrázisát, *Naposlak örök mindennapjai* címmel...

Naposlak örök mindennapjai

Úgy vágyok társaságtokra,
mint ruhára kirakatbábok,
őszdalárdás fényfutárok,
fényes ajkú dalos lánykáim,
Naposlak dús kisasszonyai,
őszdalárdás fényfutárok,
ismét vágyódom társaságtokra.

Ezer ifjúhad tüzet
fűtött képzelgésemmel lopva
szorgosan mertem inatokba.
Közben toronyból harangoztak
s én a remény értő világot
szorgosan mertem inatokba,
ezer örömtelt ifjúhad tüzet.

Emberek emelték fejük
pillogón a Rónai barátira,
leült a nap, illant az óra,
a langymelegben meg-megakadva
kalapoztak az uszályos felhők.
Nap merült, tennék vánszorgóra,
az emberek ismét emelték fejük.

Úgy vágyok társaságtokra,
mint ruhára kirakatbábok,
őszdalárdás fényfutárok,
fényes ajkú dalos lánykáim,
Naposlak dús kisasszonyai,
őszdalárdás fényfutárok,
ismét vágyódom társaságtokra.

Töttös Gábor

A pincehelyi kondástól a kassai püspökön és a faddi hóhéron át az ellopatott holttestig

Tolna megye és fiai Ady Endre műveiben

Ez meg mi az isten csudája? Most már mindent lehet? – kérdezhetné bárki a kissé barokkos ízű cím és a vaskos vidékiességet sejtető alcím láttán. Pedig nem hatásos túlzásokra épülő szenzációhajhászás és profán provincializmus az, ami ebben az esszében a Tisztelt Olvasóra vár, hanem sokkal inkább szellemi játék nevekkel, eseményekkel s helyekkel, amelyek történetesen a szerző szűkebb hazájához kapcsolódnak: itt születettek vagy éltek előtte négy-öt emberöltővel, innét indultak hazas olykor világhódító útjukra. Azonban – kevés kivétellel – a ma mégoly vajt fülű olvasója számára is üres, semmitmondó nevek maradnak-maradnának, ha nem mutatnánk föl a páratlanul gazdag Ady-publicisztika intim helyi vonatkozásait. (Gondoljuk meg: ha minden megye elvégezné és közzétenné hasonló helyi motívumai és az alkotó kapcsolatát, Ady Endre egyszeriben leszállhatna szobortalapzatáról...)

Vállaltan korszerűtlen írás következik tehát itt, amely talán azt szeretné megvilágítani: a helytörténeti kutatás is tartogathat meglepetéseket, de legalábbis érdekességeket az Ady-filológia terén, illetve a maga kőkorszaki eszközeivel képes lesz elhíttetni – minden él nélkül, ám azért naiv öntudattal –, hogy a Wikipédián kívül létezik élet, mely ráadásul a felfedezés olvasmányos örömeivel is kecsegtethet.

Legnagyobb sajnálatunkra éppen a legjelentősebbnek mondható Ady-Babits kapcsolatról nem fogunk szólni, mivel ez – gondolván Gál István *Babits Adyról* (1975) című 280 oldalas kötetére – részben feldolgozott, másrészt szétfeszítené egy rövid írás kereteit, harmadrészt eltorzítaná eredeti témánk valóságos kereteit.

A nem tudás gyönyörűsége. A Nyugat alapító főszerkesztője, Ignó, aki Ady első igazi értékelője, a Nyugat első évfolyamának harmadik számában jelenteti meg *A fekete zongora* című esszéjét. Ebben úttörő és útmutató lelkesedéssel fejti ki: „nincs jogom megszabni, hogy a költőnek mi szabad, mi nem szabad, amint hogy egyáltalában nincs efféle jogom; semmi egyéb jogom nincs, mint megkövetelnem a művésztől, hogy tudja is megcsinálni, amit meg akar csinálni és sikerüljön neki az, amit szeretne. Ha sikerült: minden eszközében igaza volt. Ha nem sikerült, az tehetségén vagy szerencsésén múlt, nem pedig eszközein.

Egyelőre. Hogy egyelőre nem tudom szótári szóval elmondani, bár valósággal megértem, amit a költő mindenféle boszorkány-mesterséggel megértetett velem. Mert ne feledjük: ami ma szótár, az tegnap még értelmetlen volt; ami ma használati eszköz, tegnap még boszorkányos machina volt; ami ma meghatározás, tegnap még célzás volt; ami ma próza, tegnap még vers volt; ami, egyszóval, ma már szótári betűjelével jelenti azt, amit jelent, ahhoz tegnap a mondójának még tótágast kellett állania, a nyelvével kellett csetentenie, tömjént kellett égetnie, fehérbe kellett öltöznie és csengetnie kellett hozzá, utánoznia kellett az öregapám fejtartását s a *pincehelyi kondás hajnali tudulását*, hogy valahogy megsejtse velem, mire gondol voltaképpen.”

Semmilyen adattal nem rendelkezem a szövegben emlegetett (általam kiemelt) pincehelyi kondásról, a hajnali tudulásáról pedig még kevésbé van fogalmam, de azt tudom: Pincehely nevű település az akkor még történelmi hétköznapjait élő Magyarországon csupán Tolna megyében található, így az esély arra, hogy éppen e helység szerepeljen az írásban: 1 a 14 986-hoz. Nincs tudomásom arról sem, hogy Ignotus valaha is járt volna ott, esetleg saját fülével hallotta ama hangot, de hát ezt írta... (Csupán szárnyaló fantáziám sugallja a lehetőséget: esetleg valamelyik felmenője élhetett ott, lévén a XVIII. századtól virágzó zsidó hitközsége.)

Ettől a Pincehelytől harminc kilométer légvonalban Paks, ahol Haypál Benő született: számunkra ő lesz az, aki majd hivatalos személyként is igazolhatja Ignotus és Ady benső kapcsolatát. Ha ez így kissé ködös, lebbentsük fel a fátylat. A Pakson 1869. január 23-án született református lelkész előtt kötött házasságot Ady Boncza Bertával – Vészi József és Ignotus tanúk jelenlétében.

A szabadkőműves-páholyt is szervező és vezető pap, aki ma alapítvány névadója, mindössze egyetlen alkalommal – bár, igaz, fontos helyen – szerepel az alkotó írásaiban. Ebből akár azt a téves következtetést is levonhatnánk, hogy nem játszhatott fontos szerepet életében. A *Vallás és demokrácia – Üzenet a protestáns vitázóknak* című cikk idevonatkozó részlete a Világ 1916. június 29-i számából azért meggondolkodtat: „S most jön a vallomás, amivel betegségem és bánataim miatt eddig adós maradtam: ellenségeim gyöngye és rossz értelmű protestánsokkal is próbáltak ellenem szövetkezni. Nem ellenem, de igazam ellen, ám megismertek, s *igazam mellé állottak az igazi magyarok és protestánsok*, s ezért élni és halni egyformán érdemes. A ref[ormátus]. lelkipásztorok lapja, a Lelkészegyesület, egy *Haypál Benő*, egy evang[élikus]. Nagy Lajos és sokan-sokan észrevették riadva bennem a riadt és ártatlan üldözöttet. Mert a Világ híveinek nem szabad elfeledniök, hogy az igazi magyar protestantizmus: demokrata, haladó, bátor és emberies.”

Ezek után nem csoda, ha majd Adyt ugyancsak Haypál temeti. De nemcsak őt, hanem két évvel előtte Boncza Miklós ügyvédet és volt országgyűlési képviselőt is. Hogyan lehetséges ez, hiszen az egykori honatya unitárius volt? Pedig lehetséges, hiszen életrajzában ott olvassuk a Wikipédián: „Temetésén az akkori budapesti lelkész, Józán Miklós beleegyezésével a szertartást Haypál Benő budapesti református esperes lelkész, jó barátja végezte.”

Ebből azonban több dolog következik. Tudjuk, hogy Boncza élete tragédiájának tartotta leánya és a költő frigyét, de azt is tudjuk, az ő tulajdonában volt budapesti lakásba költözik majd halála után a házaspár. Ha valaki, hát Haypál

vezethette rá a „zord atyát” az engesztelődésre... Természetesen valójában ismét csak feltételezhetjük mindezt – a meglévő adatok kombinációjából.

Ady temetésének kerek évfordulóján a Tolna megyei Felső-Rácegrespuszta szülötte, az akkor 16 éves Illyés Gyula emlékezik naplójában. Külön érdekesség, hogy leírását egy nemrégiben előkerült és a világhálón is elérhető mozgófilm alátámasztja: a későbbi költő híven emlékezett az eseményekre. „Negyven éve, hogy Ady meghalt, hogy... ott álltunk az Arany-szobor talapzatán a temetésén, írta néhány éve Németh. Én magam is ott szorongtam, a szobor átmeneti mellékalakjaként, anélkül hogy Némethet ismertem volna.

Jól emlékszem a temetésre: a nyüzsgésre, a vásári tolakodásra, a bohóci szerepelhetnékre, ahogy egy-egy fekete ruhás személy a tömegben át a bejáráshoz akarta gyömöszölni magát, jogát s címét emlegetve, hasztalan. S aztán arra, hogy a halottaskocsi mögött végig a Rákóczi úton – Fiumei úton hogy loholtam, hű kutyaként, szinte egymagam egész a sírig, ahol aztán újra kezdődött a káosz, a jogosultak tolakodása a szerepre s a helyre.”

(Félig-meddig zárójelben említsük meg, hogy – Csányi László szerkesztő jóvoltából – 1974. február 3-án a Tolna Megyei Népújság 10. oldalán egy húszéves ifjú költő verssel tisztelgett a nagy előd halálának nem éppen legkerekőbb évfordulóján, imígyen:

ADY EMLÉKEZETE

1.

Máglyás, nagy szemedet
fejfádra szegezni, de fáj most.
Sebzett ágyékok
jó boru, friss hidegek
várták duhajnak, szépnek,
véres fiatalnak...
...szót vajudott szád és
halni akart az a szó.

2.

A szelek hajadba érnek,
télsgagu zúzmara forrad a szádra,
kék a viráguk, fárad a lángjuk,
körbezsibonghat a tűzszakadék.

3.

s
már
ötvenöt éve
a
percnék

a szél szavak szirmát
tűzi kalapodra
s mi állunk előtted
nézve és dadogva

Ha most elhallgatjuk az egykori ifjú nevét, a szándék tisztaságán nincs okunk kételkednünk 45 év után sem...)

Talán ez is a nem tudás gyönyörűségéhez tartozik.

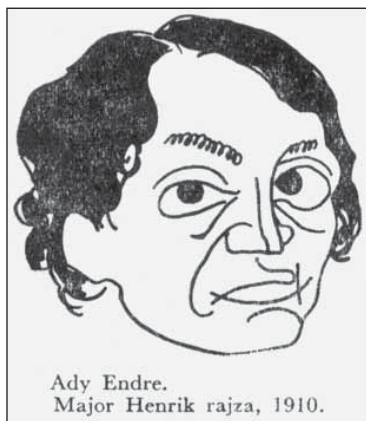
Keserédes mosoly, avagy a befogadás útjai. Meglepő, de a Tolna megyében csak jóval később megfordult alkotó többször és igen korán érintette publicisztikájában e vidéket.

Kevésbé fontos adatoknál is tanácstalanul állva kérdezhetjük: vajon honnan került ide ez a motívum? Az egyik ilyen a megye vasúti csomópontjához, Dombóvárhoz repít bennünket. Néhány hónappal Mikszáth *Új Zrínyiászá*nak megjelenése után – a regény elején a bán vitézei éppen a dombóvár-tüskepusztai földbirtokost, a méneséről Európa-hírű Dóryt akarják megsarcolni – a kortárs Ady a debreceni Szabadság 1900. szeptember 1-jei számában ezt a felbukkant motívumot erősíti *Nemzeti párt* című cikkével.

„Igen, én már ismerem az egyetemi nemzeti párt ifjait. [...] Gyűlölködők és elfogultak. Kis agráriusok, dzsentriskedők. Még mondjuk Cérna Károly is adja a búsuló dzsentrit, kinek édesapja különben tisztességes, okos szabómester Dombóváron. Ám ő feljő Pestre, szidja a zsidókat, kik elúsztták az ősi birtokot. Adja a nemzetit, mert véletlenül Cérna úr – édesapja keresztény katolikusként született. Szánalommal néztem ezeket a voltaképpen szegény embereket. [...] Mi lesz, ha e nemzetiekből alakul ki Magyarország jövő társadalma...”

További kutatás deríthetné ki, hogy a Dombóvár odavetett példaszó-e, vagy van valóságalapja. Az mindenesetre aligha a véletlen játéka, hogy 1930-ban a közeli Tolnán az ott született, „édesapja műhelyében tanult” *Czérna Rezső* az ipartestület elnöke, aki – egyébként szobafestőként – „minden hazafias, nemzeti irányú megmozdulás lelkes támogatója és tettekész [!] segítője” – ahogy a *Tolnamegyei fejek – Tolnavármegye tíz évvel Trianon után* című kötetben a 15/a belőtt íven, római számozással a XXXVIII. oldalon megtaláljuk.

Dombóvár amúgy nemcsak e szinte véletlenszerű adattal kapcsolódik Adyhoz. Itt tanított magyar–latin szakos tanárként (az éppen akkoriban indult gimnáziumban) Pável (Pavel) Ágoston 1913–1920 között. Az új magyar irodalom pártfogója, iskolai ünnepélyeken Ady-versek szavaltatója, aki 1919-ben a Dombóvári Proletár szerkesztőjeként Somlyó Zoltán költeményét is közölte. Utódja, az irodalomtudósként, nyelvészként, szépiróként egyaránt jeleskedett

Ady Endre.
Major Henrik rajza, 1910.

s szintén magyar–latin szakos Bebesi István (Gamáson született 1884-ben), aki 1920–1938 között dolgozik itt, az önképzőkör vezetőjeként a tehetséggondozásban is részt vállal. Cikkei többek között a Magyar Nyelvőrben – *A magyar nyelv hangesztétikai sajátosságairól* (1922), *Petőfi-nyomok Ady nyelvében* (1931) – járultak hozzá az esztétika műveléséhez; a Pesti Hírlapban novellái jelentek meg. *Quo vadimus? Tragikomikus társadalmi karikatúra* című négyfelvonásos, 1926-ban itt kiadott színművét a Tolna megyei sajtó is méltatta. Neki köszönhetjük, hogy valóságos Ady-kultusz alakult ki Dombóvárott: 1933 szilveszterén Ady-dalokat is előadtak, a költő halálának 15. évfordulóján az iparos otthonban rendeztek megemlékező estet. Bebesi 1937 elején Újdombóváron, egy hét múlva Bonyhádon, májusban pedig saját gimnáziumában tartott előadást Adyról.

A szekszárdi Garay Jánosról elnevezett gimnázium Mészöly Miklós által többször rajongva emlegetett tanára néhány évvel előbb ugyanezen az úton járt – beugróként egy lemondott szereplés helyett. „Dr. Hencze Béla reálgimn. tanár »A modern költészet problémái« címmel Ady Endréről és költészetéről tartott igen nagy felkészültségről tanúskodó, mindvégig érdekes előadást, amelyben fanatikus lelkesedéssel védelmezte Ady Endre költészetét és igyekezett cáfolni elmondott versekkel, hogy Ady Endre költészete nem volt sem hazafiság, sem vallásosság, sem más szempontokból olyan, amilyennek azt Ady ellenfelei feltüntették. Beismerte, hogy Adynak, mint a köznapiasság sorából kiemelkedő sok embernek voltak hibái, azonban csak a kis nemzetek szoktak abba a betegségbe esni, hogy ezen hibákat nem tudják az érdemek mellett elfelejteni. Bár Voltaire-nek és Rousseau-nak is voltak nemzetével szemben szintén bűnei, a franciák mégis büszkén vallják magukénak e két kiválóságot. Előadását azzal fejezte be, hogy Ady és költészete már nem modern, róla és költészetéről már mint a múltnak egy emlékééről lehet beszélni, mert Ady ma már ósdi, mert a mai kor nem a forradalom, hanem a béke kora.

A közönség nagy tetszéssel fogadta az értékes és érdekes előadást, bár az elmondottakkal nem értett igen sokban egyet, de azt elismerte, hogy dr. Hencze Béla igen ügyesen csoportosította érveit és sorakoztatta fel azokat a verseket, amelyek nélkülözték azt a dekadenciát, amelyet Ady az ő korában verseivel a magyar irodalomba bevitt.”

A kormánypárti Tolnamegyei Ujság, ahol ez a tudósítás 1934. január 17-én megjelent – alighanem főmunkatársa, Bodnár István révén – nem hagyta mindent megjegyzés nélkül, s bátor félremagyarázással ferdített a képen. „Mint hogy az előadó szerint Ady már a múlté, e beszámolómban nem akarunk Ady-vitát rendezni, csak idézzük mi is Ady szavait, amikor az őszirózsás forradalom pusztításait [!] látta és felkiáltott: »Ez nem az én forradalmam!« Forradalmat akart Ady és költészetével előbbre vitte egy forradalom kirobbanását... Sohasem lehet tudni, ha egy lavinát megindítunk, hogy az hol áll meg. Ha előbb, mielőtt rombolna, az nem a megindító érdeme, ha túlmegy a megindító elgondolásán, az nem mentesíti az elindítót, hogy ezt nem akarta. A vádlók és védők ezért nem találkozhatnak össze és nem kerülhetnek a megértés síkjára. Nagy nemzeteknek könnyű a megbocsátás, mert őket nem rázza meg egyesek költészetéből kiáradó evolúció, kis nemzetekre azonban végzetes lehet, ezért nehezebb náluk a feledés és a megbocsátás.”

Tormay Cécile után – akinek atyja, Tormay Károly Szekszárdon született – azóta még hányan értették és magyarázták félre az éppen ellenkezőjét jelentő gondolatot... Az sem kevésbé pikáns, hogy Garayt Ady mindössze egyetlen alkalommal említette. A Pesti Napló 1907. június 27-i számában keményen fogalmazott *Akiket halottakkal gyilkoltatnak* című cikkében: „A kiadónak több esze van, mint írónak és közönségnek együttvéve. Olyanokat eszel ki, hogy a legjövendelmzőbb rémregényeket lehetne róla megírni. Például kihúzza sírjaikból a halottakat s ezekkel gyilkoltatja le az eleveneket. S ezt ő a klasszikus irodalom kultuszának nevezi egészen röviden. Ha az én verseim helyett Garay Jánoséival szórják tele Magyarországot, ez a klasszikus irodalom kultusza. Ha én emiatt éhezek és sírok, ez is az.” (Szűk két hónappal előbb, az Uránia május 1-jei számában – a majd a Nemzeti Múzeumban Ady fölött gyászbeszédet tartó – Móricz Zsigmond *Garay és „Az obsitos”* című tanulmányában másként vélekedett a holt költő jelentőségéről: „Bizony, ezek az obsitos-álmok és -mesék többet tettek a nemzet politikai erejének megőrzésére, tettekészségének fenntartására s a nemzet ezeréves életének örökös újjáteremtésére, mint az ország legfelső vezetőinek minden munkája.” A két vélemény természetesen nem rontja le egymás igazát...)

Visszatérve egy bekezdésnyit az állításhoz: a gondolat „nem mentesíti az elindítót, hogy ezt nem akarta”, a szülővárosában, Tamásiban ma könyvtárnévként ismert költőt hívhatjuk legabszurdabb tanúként. Ha az ő szintén a Tolnamegyei Ujság 1937. július 17-i számában közölt verse egyéb részleteitől (három szakaszától) meg is kíméljük a Tisztelt Olvasót, az utolsó két versszakot legalább idéznünk kell, annál inkább, mert a címe: *„Meg akarlak tartani. (Ady után.)”*.

Megigézek, hogy ne lehess másé,
Hogy látó szemeid megvakuljanak,
Hogy befelé nézve mindörökre
Engem becézzenek, engem lássanak.

Hogy rámfonódjék [!] utólszor [!] karod,
Mint hős borostyán a fáradt fára,
Mielőtt virágos-boldogan
Átsuhanok egy más világba.

Ki-ki eldöntheti, hogy a megvakítástól a hős [!] borostyánon át a fáradt [!] fáig mennyiben tehet e gondolatokról Ady és – az eredetiben nagyszerű költemény.

Ha kedvező oldalról akarjuk szemlélni a befogadás nem éppen fénykörű pillanatát, azt is megtehetjük, hiszen ezelőtt tíz évvel, 1927 pünkösdjén ugyanebben az újságban még ilyen húrokat pengetett Jánosi György váraljai református lelkész *„Jövel Szentlélek.”* című cikkében: „Ady Endre is volt valaki. Sokan istenítették. És tény, hogy senki sem tudott olyan jó érzékkel érzék nélkül írni, fehér keztyüs [!] kézzel a híg pocsoltyában turkálni, mint ő.” Október 29-én ki is teljesítette ítéletét a következő, utolérhetetlen gondolat- és képzavarral: „Ady zűrzavart [!], ocsmány csácsogása, borgőzös és kórházillatú monoklis csürhe

népe, Hatvani és a jóillatú [!] kabaré népség, az örök elégedetlen Világ és Est – jól rendezett anyagi ügyekkel mint üzők és füstfelhő ülte meg a nemzet szé-rűskertjét. [...] Azoktól, akik először teleordították a közvéleményt azzal, hogy a nemzeti irodalom elavult, hülye és nevetséges, azután a megbódult seregnek odalókték a megfertőzött döghullát táplálékul. S odajutottunk, hogy meg kell állapítanom, hogy az irodalmak elitje, az irodalmi legfenköltebb [!] cél: a nép-költészet megszűnt.”

Aki netán azt gondolná, a lelkész úr mindezt tehetség nélkül könnyen tette, annak nincs igaza. Az 1889-ben Beregszászon született és 1966-ban Szek-szárdon elhunyt Jánosi Györgyben alighanem kettős lélek lakott: seregnyi, az iméntihez hasonló vezércikke mellett több meséskötete is megjelent, melyeket finnül és észtül is kiadtak, humoros színdarabjai sikert arattak. Élete alkonyán, Sztálin 1953-ban bekövetkezett halálakor a református templomról bevetette a gyászlobogót, amiért azután hosszan szenvedte – kényszernyugdíjazásáig – az ÁVH vendégszeretetét...

Kép- és gondolatzavarral azonban szeretni is lehet. Erre példa Major Imre szekszárdi evangélikus tanító egy Ady-est nyomán költ eszmefuttatása ugyan-ennek a lapnak 1939. május 3-i számából. „Ady ifjúsága a kaput, falat döngető ifjúság hőizmusa [!] volt. A fajtájából kinőtt, a fajtáját szerető, azért élő és haló, annak sorsán tehetetlenül kesergő, ostorozó ifjúság, akik előtt, mint *rop-pant, minden akarást agyontaposó kérdőjel meredezett az égig* a magyarság jövőjének sorsa, pusztuló fájának léte, az akaratlan, az enervált, a busán neki-könyöklő, síró, nyögő, bánat-foltokkal televarrt fajta sorsa, a fajtájából kinőtt magyar ember minden kétségbeesésével és minden tehetetlen segíteni akará-sával. [...] Mennyivel más, hogy úgy mondjuk, mennyivel egészségesebb lehet ez a nemzedék, mennyivel hívőbb, bizóbb, kiegyensúlyozottabb és józanabb lehet. Benne nem gyűlhet össze a fojtódásig, a fulladásig a ki nem élt akaratnak bomlasztó mérge, gőze, ők már ki tudják élni magukat *ebben a levegősebb Magyarországon* [!], ebben a megújuló, nagyobbra vágyó Magyarországon. Istenem, hová is lettek a fullasztó tegnapok, hová lett a mozdulatlan múlt, hová lett a dekadensnek elnevezett kor, hová lett az akkori lázadó fiatalság? Váltás történt! Nemzedékcseré!”

Vajon öt évvel később is így látta volna?

„Jöjjetek barátai, ha voltaki!” Arany János *Tetemrehívásából* illeszti saját gondolatai sorába ezt a felszólítást Ady Endre egyik legkülönösebb írásában, az *Egy ravatalnál* címűben az 1902. március 21-i Nagyváradi Naplóban. Ekkor még – évekkel az *Új versek* előtt – keveset tudhat róla ország-világ, de indula-ta, képei már a felsejülő jövőt vetítik előre. Az akkor meghalt, a megyéje nevét családi neve (Hagymássy) helyett használó író, Györköny szülöttét, Arany Já-nos egykori tanítványát búcsúztatja, akiről Móricz Zsigmond majd a Kelet Népe 1941. januári számában jelenteti meg *Zászlóhajtás az elsikkasztott s mégis legnagyobb magyar regényíró elme, Tolnai Lajos előtt* című írását. Ez a címbe súrított vélemény teljesen megegyezik Adyéval.

„Nem volt semmi bűne, csak különb volt, mint a többi. Éles volt a szeme, tehát keserű volt nagyságos szíve s rombolóan lázas az agyveleje. Mellékesen pedig legelső író embere volt ez országnak és még ezt meg is bocsátották ne-

ki... De hogy látni és beszélni mert, ezt nem bocsátották meg soha. Kis fűzfa-poétákból koszorús lantosok lettek, a szociológia dedósaiból akadémiai tagok, vele kezdő apró zszurnalisztákból miniszterek. Ő a legnagyobb költő, legradikálisabb reformátor s legbecsületesebb, mert legőszintébb újságíró – kiadta páráját agyonhajszolt vadként.

Ma már ilyen csak nálunk történhetik meg. Max Hardent bekóterezhetik, de rajong érte a világ minden intelligens embere. Makszim Gorkijt még a muszka kancsuka is respektálja. Csak nálunk veszett el teljesen az, aki őszinte s aki transzigálni [= itt: (nagyvonalúan) túllépni] nem tud... Kemény, cinikus emberek vagyunk, de elbőgjük mindjárt magunkat...”

Fanyar összehasonlítás mindehhez, hogy a modern irodalmat is sokszor és szívesen közlő Tolnavármegye gyászjelentésében azt írta 1902. március 23-án a „kiváló íróról”: „úgyszólván csak halálának szomorú alkalmából tudtuk meg, hogy tolnamegyei [!] származású”.

Ady még kétszer említi élete során Tolnai nevét. Először kulcsfontosságú *A magyar Pimodánjában* a Nyugat 1908-as indulásakor. „Öszvérekkel járnak a kalmárok, lelkileg még ma is, s öszvérekkel könnyebb az Olümposzra fölkapaszkodni, mint erdélyi, köpcös, mokány lovakkal. Ezek olcsó panaszoknak látszanak, néhai Tolnai Lajoshoz se illett karakánságoknak, de az őszinteség nem tehet arról, hogy ő útszéli.” Másodsor tíz év múlva, halála előtt nem sokkal így vall szellemi élményeiről: „Különös, hogy ama »mélyebb hatást« reám az olvasmányoknak micsoda vegyes társasága tette hétéves koromtól máig. Hétéves koromban kaptam nem éppen jól választott ajándékképp Kisfaludy Sándor összes verseit; nekem ez a megnyílt mennyország volt. (Most jut eszembe, hogy Csokonai Vitéz Mihályt majdnem legsűrűbben forgatom ma is könyveim közül, s ő is nagyon fiatal koromban mámorosított meg.) Sue-regények s hasonlók után Goethe forgatott fel, és a Torquato Tassot diákkoromban majdnem egészen lefordítottam. Ha jól emlékszem, Byron, Baudelaire, Vajda János és Tolnai Lajos voltak nagy, mély szenzációim.”

Ebből nemcsak az igazi, mély Tolnai-hatásra érdemes fölfigyelnünk, hanem a Tassóra vonatkozó adata is. Aki ugyanis *A megszabadított Jeruzsálemet* majdnem egészében lefordítja, nem akárhogy tudhat olaszul. Ez pedig azt jelenti, hogy valóban nem köznapi hozzáértéssel és lelkesedéssel értékelheti Babits Mihály *Isteni színjáték*-fordítását. Herczeg Ferenchez szóló *Ne tessék bántani* című cikkében ezért írja 1913. február-márciusban: „Pár héttel ezelőtt a Rákosi Jenő Sebestyénjét akartam orron verni, mikor nem kóser kezével a *Babits Mihály gyönyörű és nemes Dante-fordításához* olyan, de olyan világosan célzatos ostobasággal nyúlt.” (Azon már ismét csak a helytörténesz mosolyoghat, hogy a tisztelt harcos- és szellemtárs neve éppen Herczeg Ferenc révén kerül elő, hiszen ő egykor Szekszárdra járt haza, mert özvegy édesanyja az itteni gyógyszerész Bátor Elekhez ment férjhez, s még írása is szól a megyszékhely egyik papjáról, Mikó Györgyről...)

A püspökfalattól az akadémikus illemig. „A püspök úr is a Fő-utcán lakott, finom, emeletes barokk-palotában; de őt már ritkábban látta a nép, zárkózottan élt, társaságba nem járt soha, s csak a külváros utcáin tűnt fel alkonyatkor törékeny, finom alakja, valamelyik kedves kanonokja, vagy udvari papja kísé-

retében. Ez a püspök nagy úr volt; főhercegeket nevelt, s az udvar nem feledkezett meg róla később sem, mikor elvonult e kisvárosba, Róma és Bécs meghallgatták véleményét és respektálták tanácsait. Nagy úr volt és lelkes, szigorú, aszkéta pap; hosszú élete végéig elrejtőzött a tömeg elől, nagy ünnepeken látták csak hívei, s akkor rendkívüli egyházi pompával jelent meg. Máskülönből láthatatlanul élt, katonai vaságyban aludt, mint a császár, vagy mint a szegény, szigorú rendtartásra nevelt szerzetesek. Különös szabású, főpásztori fövegben indult délutáni sétáira, valamilyen nagyon fényes, bársonyszerű, kemény filcből készített alacsony keménykalapban, melynek karimájáról hátul kis, aranybojt lógott le a püspök tarkójára; télen-nyáron kesztyűt viselt, s ha gyermekekkel találkozott, megállt és kesztyűs kezével megsimogatta arcukat. A szegények negyedeiben sétált, elhagyott utcákon, s egyszer sokáig követtem, vonzott a törekeny, előkelő jelenség, különösen kalapja és az aranybojt csábítottak követésére, mert senki más nem viselt ilyen föveget a városban. Az egyik utcasarkon észrevett, megállt, magához intett, megkérdezte nevemet, kézen fogott és hazakísért, mint egy elkalandozott bárányt. Ez a kitüntetés elmondhatatlan büszkeséggel töltött el, sokáig, lázasan meséltem mindenkinek...” – így ír az *Egy polgár vallomásaiban* Márai Sándor az általa meg nem nevezett, ozorai születésű Bubics Zsigmond kassai püspökről.

Körülbelül ilyennek láthatta, noha nem gyermeki szemmel más is, ezért érdemes idéznünk – mintegy kontrasztként Ady róla szóló írásaihoz, no azért is, mert a Wikipédia erről is, meg az alábbi gondolatokról is mélyen hallgat az egyébként tényleg kiváló műtörténész-főpap kapcsán.

Előbb az derült ki róla, hogy pásztorleveleit nem ő, hanem titkára írta. Ehhez a költő-újságíró csak annyit fűzött hozzá a Budapesti Napló 1906. március 28-i hasábjain: „A Jézusi testamentum óta sok ál-pásztorlevelet kapott a világ. Persze nem mindegyikről derült ki az, ami a Bubics pásztorleveléről. És mégis: alighanem a pszeudó-pásztorlevelek vitték mindig előbbre az emberiséget.”

Csak hogy az eset viharos gyorsasággal tovább dagadt, így jelent meg két nap múlva az előbbi újságban a *Bubics Zsigmond esete* című cikk. „...megdöbbentő eset. Sokkal több kincset tüntetett el a Bubics Zsigmond kincseinél. Fölbecsülhetetlen és fölleltározhatatlan kincset. És nemcsak az Egyházat érte veszteség. Erős kövek porladtak ki az egész társadalom fundamentumából. Hiszen nem egyetlen eset a Bubics-eset. Nyilván csak egy tünete intézményeiben is elvéhnedt társadalmunk rothadásának.

A Dóm mellett híres főpásztor székel. Híre és becsülete rangjával egyenlő. Bölcsességét minden újságírók zengik. Újságírók, akik közé a mainzi érsek szerint Pál apostol is tartoznék, ha ma élne. És akik ma is száanalommal burkolgatják Bubics Zsigmond dolgait. Udvari papok bókolnak a főpapnak. Bubics Zsigmond pedig él szeszélyeinek és passzióinak. Fejedelmi szeszélyek és passziók ezek, de pénze van hozzá. Az aggság pedig egyre fogyasztja elméjét. A világ erről mit sem tud. [...] Gyűjtő örületét táplálják Bubics Zsigmondnak. Befogják szemeit és lopnak. Kéjutasításokra viszik az aggastyánt. Megcsorbulnak az Eszterházy-kincsek. Veszedelemben a Dóm szakrumai. Terhelt a püspöki vagyton. Régiség-gyártók egyenesen Kassa számára dolgoznak. Elsikkadnak a churi misepénzek. A püspöki váltókkal ügynökök nyargalnak. Bubics Zsigmond pedig Kalocsára készül. Fosztogatói komolyan dolgoznak az érsekségért. Kalo-

csa: szűz bonum. Új préda-terület... [...] ...a Bubics-esetben egy nyolcvanéves csecsemőért történt mindez. Egy aggastyánért, aki már régen nem tudta magát sem kormányozni, s akire még több ezernyi hívő kormányzása várt volna. És e szennyeket befödi a szennyek szennye. Hajnóczy a börtönben cinikusan célzott reá. Szalónokban és kávéházakban suttoják. Újra és erre is csak azt mondjuk: rettenetes az is, hogy suttozni merik. Pornográfiairól mesélnek. Obszcén képekről. Hogy Szodoma virágai nyíltak a püspöki kertben. A Dóm, a szent Dóm mellett.”

Újabb két nap múlva már a keserű gúny hangján szól annak kapcsán, hogy Ozora (nem 80, hanem 86 éves) fia nemcsak főpap, hanem az Akadémia levelező, majd tiszteletbeli tagja is volt. „Kérdezzük szigorúan: miért nem akadémikus Toldy László, s miért nem püspök Hajnóczy József? Toldy László + Hajnóczy József = Bubics Zsigmond. Ők cselekedtek és ragyogtak Kassa püspöke helyett. Baj lesz abból, ha ez a könnyelmű világ így belelát a földi boldogulás kohójába. Mikor néha-néha így kiderül némely földi gyalázatosság, legalább is okosan kell viselkedni a földi élet rendje védőinek. Mutassák meg a konzervátorok, hogy van még a földön igazság. Bubics Zsigmond bitorolta a földi bonumokat. Hát például legyen Toldy László az Akadémia tagja. Hajnóczy Józsefet, a pásztorlevelek íróját tessék X. Piusnak püspökké tenni. Aztán a többieket is, kik Bubicsot mulattatták vagy helyettesítették, tessék kárpótolni. Az ügyben szereplő nőket – ismét: például – tessék boldogokká avatni.”

Ez a csattanóként ható zsurnaliszta fordulat – ne tagadjuk – emberöltőkké az írás megszületése után is mosolyt fakaszt. Nincs ez másként egy másik Tolna megyei akadémikussal sem. Sárszentlőrinc szülötte, Lehr Albert, akinek atyja Petőfi Sándort még Petrovics korában tanította, ő maga pedig Ignost, mikor még Veigelsberg Hugóként koptatta a gimnázium padjait. A tanár úr máig a legteljesebb *Toldi*-magyarázó, Goethe Ady által is ismert fordítója, de Ignost érettségije után egy évvel, 1888-ban *Disz-nóták. Rőfögi egy Epicuri de grege porcus* címmel óriási botrányt kiváltott kötetet is megjelentetett, amikor még a távolban sem sejtett Löwy Árpád (aki persze szintén akadémikus volt Réthy Lászlóként)...

Ady szintén a Budapesti Naplóban, az 1905. január 24-i számban így tűzte tollhegyre az akadémikus tevékenységét: „Az Akadémia nyelv és széptudományi osztálya ma Heinrich Gusztáv elnöklete alatt felolvasó-ülést tartott: Elsőnek Lehr Albert [A] »tányi-tényi« képző és a *Nyelvőr* címen polemizált Simonyi Zsigmonddal, a *Nyelvőr* szerkesztőjével. Lehr ugyanis a Budapesti Szemlében a »tányi-tényi« képződésű szavakat eredeti Tolna megyei képződménynek mondta. Erre Simonyi Zsigmond a *Nyelvőr*ben azt írta, hogy Lehr fabrikálta maga e szavakat. Bizonyítékául néhány Tolna megyei úriembert szólaltatott meg, kik mindannyian tagadták, hogy Tolnában tányi és tényi képződésű szavak használtak. Lehr mai előadásában *hülye, bocher s tudatlan* kifejezésekkel illette Simonyi tanút, őt magát pedig impertinensnek mondta, s védve a maga álláspontját, új példákkal igazolta, hogy mintegy 50 tányi és tényi képződésű szó forog a nép nyelvén... Ez történt. Ez a legújabb magyar tudományos szenzáció. Váltig csodálkozhatunk Lehr Alberten, ki olyan érdemes embert, mint Simonyi, ilyen tudományos módszerrel akar elintézni s váltig pirulhatunk, hogyha még a Lehr Albertek is itt tartanak, mit várjunk sokaktól, úgynevezett

magyar tudósoktól. Jár-tányi földet kellene bejárnunk, míg olyan földre lelünk, hol olyanok a tudományos szenzációk, mint minálunk.”

Hét év múlva aztán kiderült, mire tartotta a heves vitázót, mert hapax legomenont is alkotott nevével: „Azt hittük, sikerült kiharcolnunk végre, hogy ősi durva szokásaink szerint többé nem fognak kijátszani az irodalomban élő valakik helyett halott irodalomtörténeti nagyságokat vagy halvaszületett élőket. Vagy azért fáj a szívük, hogy más több, mint ők, vagy azért, mert ma még csak *lehralberti* »mintaképpen« lehet a senkiből is valaki.”

Törmelék, s benne egy barát. Minden kutatás végén, akárcsak egy építkezéskor, marad egy kupac törmelék, amelyben leginkább különösebb tartalom nélküli adatok hevernek egymás mellett. Ha azonban mindezek zsenivel kapcsolatosak, megérdeklük, hogy legalább megemlítsük őket.

Ady talán a legtöbbször emlegeti Tolna megye fiai közül Kéty szülöttét, Hegedüs Gyulát. Az ország egyik vezető színészét játékaért kivétel nélkül mindig dicséri, csupán a Géczy Istvánnal közösen írt darabját korholja. Ez azonban csupán egy művészi pályához lehet apró adalék. Ugyanígy leljük meg a cikkekben Rátkay László dunaföldvári függetlenségi '48-as képviselőt, országos pályázaton 100 aranyat nyert, győztes népszínmű, a *Felhő Klári* szerzőjét, aki jót mosolyoghatott az 1905. július 2-i Ady-ötleten: „Nincs ám messze az idő, mikor Bartha Miklós szabja meg, ki írhat újságba. Talán Rátkay László lesz a dalrendőrfőnök, s Gracza György igazítja a történetírást. A győzedelmes politika az úr. A múlt hetekben Zichy Géza gróf úr zenedarabjáról a koalíció megállapította, hogy remekmű. Kossuth Ferenc ezt levélben adta ki. Ezután már így lesz.” Hasonló gondolatröptetésben tűnik föl a honatya 1906. február 8-án: „Pontius Pilátus, a római pápa, a dalai láma, a koalíció és senki a világon nekem s így bárkinek meg nem tilthatják, hogy Homéroszról, Shakespeare-ről, Ibsenről, Arany Jánosról vagy akár Rátkay Lászlóról és Pósa Lajosról úgy ítélkezzünk, ahogy éppen nekünk tetszik. Erről kultúremberek között már nincs vita.” Aztán már csak vezércikkei révén botlik Rátkay nevébe 1908-ban az újságíró-költő.

Egy másik Tolna megyei, Perczel Dezső házelnökként tett szert aligha óhajtott hírnévre. Mindkét előbukkanása ezzel függ össze. Először az 1907. november 21-i Budapesti Naplóban így: „a házszabályok tiszteletét még a horvátokkal szemben is elvárhatnók azoktól, akik Perczel Dezső zsebkendőjéből egy óriási asztalterítőt csináltak, s Magyarországból egy lakomaasztalt”. Másodszer meg ugyanott 1908. január 24-én ekképpen: „Jaj, ha ők valamit teljesíteni akarnak. Ha ők azt mondják: »ezt nem csináljuk«, holt-bizonyos, hogy megcsinálják. De rosszul és tisztátalanul, mert Perczel Dezső használt zsebkendője a tisztaság szimbóluma a mai renddel szemben.”

A történet egyszerű. Szekszárd szülötte, Bonyhád képviselője, Perczel Dezső, a Tisztelt Ház elnöke, hogy az ellenzék végeláthatatlan szóáradatát, akkori szóval élve *obstrukcióját* letörje, szövetkezett Tisza Istvánnal. A parlamenti zűrzavar tetőfokán a házelnök zsebkendővel adott jelt a kormánypártiaknak, akik aztán így – a házszabály ellenére – megszavazták az obstrukció elleni törvényt 1904. november 18-án. (Homicskó Atanáz ezért ábrázolja karikatúráján zsebkendőárus zsidóként, no meg azért is, ami a további fejlemény lett.)

Mert a história itt korántsem ér véget. Öt nap múlva Perczel Dezső Tolna megye közgyűlésén hatalmas beszédben részletezte tettének okát, időben 1848-ig visszamenvén kereste indokait. „A képviselőházban történtek leghívebben úgy jellemezhetők: félredobott egy szálka, hogy a nemzet nagyratörő útjából egy gerenda eltávolíttassék. Eszébe jut egy Talmud-történet. A Talmud ugyanis tiltja, hogy igazhitű zsidó idegen nő testét érintse. Történt, hogy egy zsidó egy folyó közelében

járt, midőn egy nő vízbe esett. Segélykiáltásaira a férfi mentésére sietett, és már csak egy arasznyira volt a fuldokló kezétől, midőn eszébe jutott a Talmud parancsa, és a nőt veszni hagyta. De lelkiismeret-furdalásai támadtak, és tanácsért ment a szent rabbihoz, aki azt mondá neki: te hithű ember vagy, de nagy gonosztevő, mert neked elsősorban az életet kellett volna megmentened, és nem a formák megtartására ügyelned. Ő is a parlamentarizmus igazi elvének megmentését tartotta szem előtt.” Véleményét sokan nem osztották. December 13-án, amikor az Országgyűlés újra megnyílt, az ellenzék ízzé-porrá zúzta az üléstermet. Három hét múlva a nem túl gyors király feloszlatta a parlamentet, a kormánypárt széthullott, az ellenzék pedig soha nem látott nagy összefogást valósított meg.

Perczel földije Leopold Lajos, aki 1912-ben megjelent *A presztízs* című könyvével világhírű lett, mert művét Londonban, New Yorkban, Párizsban és Berlinben is kiadták fordításban. Arról is nevezetes, hogy Babits Mihály első műveit még ő közölte 1898-ban, sőt alighanem az ő révén jelent meg először Ady-vers, *A kék tenger partján* a Tolnai megyei sajtóban, a Tolnavármegye tárcarovatában 1906. július 22-én. Három év múlva, 1909. október 9–12-e között ilyen előzmények után tette Ady első és utolsó látogatását Tolnában, amikor Leopold Lajos és nagybátyja, az iménti lap bankigazgató-főszerkesztője vendége volt.

Akkor beszélgethettek egy későbbi tanulmány témájáról is, ami előbb egy odavetett megjegyzés 1911. július 23-án: „elment odébb, mint Szekszárdtól a Duna”, 1915. október 3-án pedig így jut *A Világ* hasábjaira a *Távol a csatatértől* című írás önálló részeként: „»A senki Dunája«». A németek szokott alaposágukkal és elkésetttségükkel figyelmeztetnek bennünket, hogy milyen nagy kincsünk nekünk, magyaroknak, a Duna. Régen tudjuk, és mégse kincsünk, de furcsa, hogy évekkel ezelőtt az én nagyszerű Leopold Lajosom, a gazdaember, költő és gondolkozó elsírta egy kis tanulmányban a Duna nagy árvaságát. A németek valóban nagyszerű emberek, átvesznek, kidolgoznak, sőt meg is csinálnak, de tudja Isten, megint csak azt látom, hogy géniuszra – elég szégyen – mi megiscsak arra az utálatos franciára hasonlítunk.”

Ha csak az első rövidke gondolatra figyeltek volna a XX. századi lelkes építők, nem kellett volna újrалаpozni a szekszárdi húsipari vállalat épületét...

Jelképpé nőtt alakok. Saját valóságából emelkedik többször átformált jelképpé az 1837-ben kiszenvedett híres betyár, akiről Illyés is szól a *Hajszálgyökerekben*: „Sobri ott a közelünkben – Lápafőn – végzett magával egy hősi – hányszor hallott – csata után.” Adynál először 1905-ben odavetett megjegyzésben találjuk meg: „Hja, hja, ha ezt a kis dilemmát fokossal lehetne elintézní!... Sobri Jósák módjára.” Két év múlva – egy vitacikkben – az alak művés képsor része lesz: „Hallgatnék búsan, ha ez a cégéres Tóth Béla Ady Endre kicsi személyében nem egy egész szent jövődőt akarna bántani. De ez a szándéka, s bár pandúr-hajlamaim nincsenek, látom Sobri Jósákéék föltámadását a papíros-mezőn és válaszolok.” Újabb öt évre rá, 1912-ben már a teremtő fantáziába emelkedik: „A magyar nagyurak kivándoroltatják a magyar népet, hogy fejlődjék egy igazi eposzhoz végre a fantáziája. Szerencsés nemzet vagyunk mégis mi, magyarok, kik egyszerre élhetjük Homérosz és Marx korát. A magyar parasztok Trója-New York ellen hurcolódnak hadba, s a magyar odüsszeák [!] most nőnek ki a szűk Sobri-sarukból. Meglássa [!] a világ, hogy megszületik a hiányzó magyar népeposz, hacsak közben ki nem pusztul a hozzávaló nép.” Ezzel egy évben és gondolatban-indulatban összehangzóan bukkan fel a betyár – immár jelzőként – a *Margita élni akar* kötet monumentális költeményében, a *Forró szomjakban emlékb.* Ez, noha a legtávolabb esik az eredeti alaktól, a legizgalmasabb képzuhatagban támasztja fel a rég porladó szegénylegényt. (Zárójelek az eredetiben.)

(Vérünket bizony holnap már talán,
S tán nem kár érte, száz cerberus issza,
De hadd viselje gondunk csak tovább
Elhívott táltos, bölcs, nagy Tisza Pista
S sugárzó népe, az agytalan úr,
A Sobri-ügyvéd s betűtlen koldushad,
Névbe, címerbe kapaszkodó óság
S persze a pénzes, szent harács-zsidóság.)

Sobri halálakor 14 éves a közeli Fürged-pusztá szülötte, aki Vas Gerebenként olykor Jókai népszerűségéhez ért fel. Ady az eredeti nevét is tudja, s persze olvasta is – ahogy humoros mondatából kiderül a nagyváradi Szabadság 1900. május 20-i számából. „A magyarsággal szimpatizáló angolokat úgysem igen kultiváljuk néhai, hamar elfelejtett Radákovics-Vas Gereben óta.” A Radákovits Józsefként született író műveit ma már csak igen elvetemült helytörténészek olvassák olyan szemmel, hogy ezt a képet megvilágíthassák. Az író elbeszélései között találjuk az *Emlékezések Ozora- és Tamásira* címűt. E mű második részének kezdetén rejlik a megfejtés. „– Jön az ánglius! – mondja minden tolnai ember egymásnak, midőn híre futamodott 1812. esztendőben, hogy a tamási erdőben nagy vadászat lesz. És herceg Eszterházy Miklós, hajdani gárdakapitány, összegyűjtven néhány angolt, kik már azon időben is arról voltak híresek, hogy amit más nagynak hitt, azt ők kicsinynek találták. Mondom, elhozott néhány angolt, fiának, Pálnak, az akkor már londoni követnek jó ismerőseit, megmutatandó, hogy Magyarországon is van szarvas, mégpedig annyit aligha látott valaha angol ember, kinek atyafiságából egy nagy képpel

mutatott Pál hercegnek egy háromezer darabból álló *juhnyáját*, mint csudát; mire az ifjú herceg nyugodtan mondá, hogy *ő juhászaiból* is kiállítana akkora számot.” Ebből már azt is tudni lehet, miért szerették sokan Vas Gerebent...

Másodszor a Nyugat 1913. október 16-i számában, a *Goga Octavian vád-jai* című vitacikkben leljük meg a Tolna megyei író – akit csak az avított ítések hihetnek a magyar nemzeti jelleg és lángész megjelenési formájának. Ezért a felsorolás: „...ő nekitámadt valaminek, amit talán rövidség okából magyar Géniusznak címezhessek. Meghalt Vas Gereben, nem iázik Petőfi juhászának kedves számara, nem csodázik Berend Iván de genere Jókai: a zsidó Jónás bosszút állott, elnyelte a cethalat. Szóval magyar lélek nincs már, magyar irodalom, minden kigondolásunk karaktertelen és szerföltt ügyes zsidósság, s csuhaj, de könnyen elbánhat ilyen ellenféllel a cincinnatusokba oltott román lelki előkelőség.”

Bármilyen furcsának is látszik első pillanatban, de a jelképpé nőtt alakok sorába illik Bali Mihály, akit Ady – míg Babitsot csupán hatszor – 12 alkalommal idéz meg gondolatai hordójául, ezek egyikében nem nevén, hanem a francia hóhér „Monsieur Paris” mintájára „Monsieur Fadd”-nak nevezi.

Ki volt ez a férfiú? Utólag visszatekintve különös életút lehetett az övé: 1878-ban a faddi születésű parasztfiú katonai-csendőri loápoló Bosznia-Hercegovina okkupációja idején. Talán az is maradt volna egész szolgálata alatt, ha a főparancsnok Philippovich tábornagy emberei nem fognak el néhány veszedelmes kémet, s őket nem ítéli halálra a katonai bíróság. Az ítélet megvolt, de nem akadt senki, aki azt végrehajtotta volna, úgyhogy már napiparancsban kerestek vállalkozót. (Csupán közbevetésül: az 1819 és 1889 között élt Josip Philippovich von Philippsberg ekkor már báró, de amúgy ugyanaz, aki 1848. október 7-én az Ozoránál lefegyverzett Róth tábornok seregében dandárnokként díszelgett, s a magyarok foglyává lett.)

Bali Mihály úgy gondolta, ez is csak munka, amit ráadásul személyenként egy tanító negyedévi bérével fizetnek meg, miért ne lehetne elvégezni?! Így indult el azon az úton, amelyen a magyar igazságszolgáltatás szekere is döcögött, s így lett 1894-ben – az állás országos pályázatát megnyerve – magyar királyi állami ítélet-végrehajtó, köznapibb nevén hóhér. A Tolnavármegye című lap az év október 14-én írta: „A tegnapi hivatalos lap közli, hogy Kozma Sándor főügyész a nemrég meghalt Kozarek helyébe Bali Mihály faddi lakost nevezte ki hóhérrül. Ilyen állás csak egy van az országban, s az erre való ember is Tolna megyéből kerül ki! Bali továbbra is faddi lakos marad, csak rövid időre fogja Faddot néha-néha odahagyni, amikor tudniillik hivatalos funkciója akad. Részbe pedig az állás évi fizetése, 400 forint és 60 forint lakbérilletmény, azonkívül pedig minden egyes akasztásnál a megállapított díjak. Ez állásra sokan s köztük intelligens emberek is pályáztak, de hogy miért kapta éppen Bali Mihály, annak egyszerű oka az, hogy a többi pályázók csak jóakarukat s elméleti ismereteiket ajánlhatták fel, míg Bali uram már szép praxissal is dicsekedhetett...”

Az egykori sajtó sem volt más, mint a mai: kereste az eladható szenzációt, amelyekkel az olvasóközönség idegeit borzongathatta. Bali Mihály nem szégyellte mesterségét, s kezdetben maga is hozzájárult sajátos népszerűségéhez. „Éppen ellenkezője elődjének, a nagyhírű Kozareknek – írja róla a Tolnavármegye 1894. december 30-án. – Egy cseppet sem magába vonuló, mogorva

hóhér, hanem élni, mulatni szerető hóhér, ki örömet beszél boszniai pecérkedéséről és szívesen, sőt bizonyos büszkeséggel mutogatja magát.” Volt benne érzék a fekete humor iránt, mert két hónappal előbb ugyane laphoz a következő levelet intézte: „Tekintetes szerkesztőség! Nem tudom eléggé kifejezni forró hálámat és mély köszönetemet a tek. Szerkesztőségnek azon igazán lekötelező jóindulatáért, mellyel kineveztetésem alkalmával személyemmel foglalkozni kegyes volt. A tek. Szerkesztőségnek viszontszolgálatra kész híve: Bali Mihály m. kir. hóhér.” (Nem akármilyen stílusbravúr Bali részéről, hogy a kor szokásos levélbeli fordulatainak humoros-borzongató új értelmet ad!)

Ady Endrének csupán két gondolatát idézzük, hiszen ez is teljessé teszi a képet. „Valamelyik lap rettenetes cikket ír Bali Mihály ellen. Mottója, hogy minden hóhért föl kellene működése után akasztani. Szegény faddi jámbor Bali Mihály. Azon bizonyára ő maga sem csodálkozik, hogy nem tud sok-sok szimpátiát kelteni. [...] [H]óhér mindig lesz, míg igazságtalan társadalom lesz. Mert rablógyilkosság is – a mi hitünk szerint – csak addig lesz. [...] Békességesen kellene ítélkeznünk. A társadalomnak s reprezentálójának, az államnak, joga van a Friedrichekkal elbánni, de nincs joga a Friedricheket bitóra húzni s nincs igaza, mikor a Bali Mihályokat is bitóra kívánja. A nyakunkat tesszük rá: nyolcszáz forint fizetéssel örömet lenne Bali Mihály – gyümölcsészeti felügyelő, vagy valami efféle” – olvassuk a Nagyváradai Napló 1902. december 7-i számában.

A Budapesti Napló 1906. augusztus 26-i *Guillotin doktor kése* című cikke még keményebb, s persze ez sem az állami ítélet-végrehajtó kárára: „Magyarországon is Bali Mihály az, kinek a lelkét talán a legkevesebb gyilkosság terheli. Léván a hóhér száműzöttje a tisztas társadalomnak, reá aránylag kevés vér-átok hull. Egy-két elkarhozott, szegény ördög. Ezek pláne jól járnak. Ennyi a hóhér véres aratása. Egy sztrájkos aratáskor, egy Csekonits-birtokon például, két perc alatt több embert ölnek meg, mint amennyit Európa bírái két év alatt halálra ítélnék. Egy gondatlan gyárban több ember hull el, mint Macedóniában. Nagyurak automobilja se haszontalanul rontja a levegőt. A fölséges államról ne is szóljunk. Ő mindenütt hors concours [versenyen kívül] áll. Elsenyvedett egészség, éhhalál, születésében meggátolt csecsemő, öngyilkosság állami vagy társadalmi babona miatt. Ezer guillotine-ja van az államnak, mely nagyon sokszor egy uralkodó társadalmi osztály szigorú egzekutora. Mennyi halál terhelne a lelkét. Jó, hogy nincs lelke neki.”

Epilógus – Illyés Gyula és az aktuális Ady. A Tolna megyei alkotó nemcsak megtartotta az 1919-es temetéskor filmre vett lelkesedését, hanem rajongássá növesztette esszéiben, s szinte napi töprengéseinek társául fogadta. Ezért van az, hogy akár az akasztástól is kapcsolódhatnánk Illyés Gyula gondolatainak sorában, hiszen naplójában ő maga tette ezt 1946. május 2-án. „Képzeljük, hogy Ady Wassermann-kúrák helyett gyónni járt volna. A polgárolvasó szemében a legszebb költőhalál Villoné volt, az akasztófa.” Ennél különösebb képzet-társításra találunk a következő év elején. „Én írtam egy könyvet Petőfiről. Ennek fogadtatása is elsősorban azt mérte, hogy Petőfi igazi igéin milyen tömegek nevelődtek a parasztok közt, a falusi betűértők közt is. Ha Ady mondandóit pártprogramba [!] lehetett volna fogni, a legjobbak tízezrei hordják ezt a pártkönyvet a legeldugottabb falvakban is.” Persze ez a párt még nem az állampárt,

hanem a Nemzeti Parasztpárt, melynek alapítói és vezetői között ott találjuk Felső-Rácegrespuszta szülöttét is...

Hamarosan fanyar és keserű bejegyzések váltogatják egymást, s ezek között Bodnár István 1934-ből már előbb idézett véleményének utóéletére bukkanva meggyőződhetünk róla: nem egyedi, hanem szinte általános az később is, ahogy Illyés Gyula – éppen Ady és Budapest kapcsán – kesereg 1959-ben: „Korunk leggyakoribb s legcsüggesztőbb érvelési módjai: 1. valami azért nem értékes, mert később ártalmas mozgalom is fölhasználta. A német tájköltészet s az egész Heimatkunst már eredendően csakis rossz lehetett, mert hisz Hitlerék is hivatkoztak rá. Mint különben Georgéra és Nietzsche is. De ezen az alapon minden klasszikust el kell vetni. A nyilasok éppúgy Kölcsey szövegét énekelték, akár Rákosiék. 2. Valami azért nem igaz, mert hazugok is állítják. Budapestet évtizedekig nem lehetett – s ma sem lehet – bírálni pusztán azért, mert Horthy »bűnös városnak« nevezte. Hogy Ady is még többnek nevezte? E téren az Ady-rajongók is Horthyhoz igazodnak.” S itt felsorolja az 1907-es *Kié legyen Budapest?* megállapításait. Végül így záródik a naplólap: „Aztán még ezt írja Ady: (milyen kitűnő publicista!): »Itt már csak ezután is mindörökké így lesz: kacérkodnak a kultúrával a semmiháziak, s meghalnak a kultúra hasztalan vágjától a kultúrára alkalmasak.«”

Azt, hogy Illyés gondolataiban minduntalan ott bolyongott Ady, éppen Szekszárd kapcsán igazolhatjuk a legszemléletesebben. Illyés *Magyarok* című naplójegyzeteiben 1938. augusztus 12-én emlékszik francia emigrációja egy pillanatára: „Jó néhány évvel ezelőtt elmentem egy nagy francia városban szorongó kis magyar csoport irodalmi ünnepélyére. Az ünnepség főleg szavalatokból állott, nagyrészt Adyt szavaltak. [...] Felállt a pódiumra egy sovány hölgy, első szavait nem értettük, de mikor azt mondta: írta Ady Endre, az emberek egyszerűen nem tudták visszatartani a könnyüket. A hölgy »A perc-emberkék után« című verset szavalta; szakaszonként megakasztotta a taps. Volt egy rész, amely után a terem formálisan fölbomlott, szinte féloldalra dűlt, mint egy súlylyedő hajó, az emberek fölugráltak. A vers még itt sem fejeződött be, az egyik szakasz utolsó szava keltett olyan hatást, hogy üvöltönnünk kellett, mert akkor már én is üvöltöttem.”

De nemcsak akkor... Ady halálának negyvenedik évfordulója után Illyést az országos szavalókörorútra készülő színésznő, Simor Erzsike keresi meg levélben, s megírja: (felsőbb helyről?) nem tanácsolják neki, hogy a költő *Szekszárd felé* című (1955-ben született) versét elmondja. Idézzük fel a mű befejező részének néhány szakaszát.

Jár szemem a terhes
kicsi nőn
s azt gondolom, itt megy
a jövőm.

Visz tovább egy népet;
eltakart
csempészáruképp hoz
egy magyart.

Egy ilyen kis nőben
 rég Babits
 épp talán anyámat
 látta így.

Gondolta, hogy abban
 él, aki,
 őt fogja fejében
 hordani?

Jár szemem a kedves
 kis anyán
 s azt gondolom: itt megy
 a hazám.

Viszi, mit se tudva,
 szakadék,
 örvény fölött Árpád
 örökét.

Illyés úgy kifordulhatott önmagából, hogy a színésznőnek írt első válasze-
 velét felesége, Flóra asszony eltépette vele. Az újrafogalmazott levél keserűsé-
 ge felidézi Adyt. „Még egyben kérem, hogy ne értsen félre. Azt szeretném, ha
 semmit se mondana tőlem. Helyeslem, hogy »gyakorlati okok« visszatartják
 a *Szekszárd felé* elmondásától. De olyan Magyarországból, olyan magyarok
 közül, ahol a magyarokról még annyit is tilos elmondani, amennyit az a vers
 mond, az ember – Ady tanácsa szerint – még a holttestét is lopassa el.”

Mi is zajlott ekkor? A *perc-emberkék után* címben jelzett motívummal:
 „Most *perc-emberkék dáridója tart*, / De építésre készen a kövünk, / Nagyt
 végezni mégis mi jövünk. / Nagyt és szépet, emberit s magyart.” Illyés ezt
 fordítja franciára ama 1938-as irodalmi eseményen. De levelében nem erre
 asszociál, hanem a közvetlenül utána álló szakaszra:

Robogok honról rejtett vonaton,
 Ebek hazája ma, nem az enyém
 S ha marad csak egy hívóm, szent legény,
 Még a holttestem is ellopatom.

Lehet-e író s egyáltalán gondolkodó számára ennél fájóbban aktuális?

Térey János

„Milyen jó nem ismertnek lenni”

Előbb ismerte, mint bárki más. Őelőtte csak az édesanyja látta. Meg a bába.

Kiszúrta magának egy felolvasóesten. Visszafogottan ugyan, de a rajongója lett. A verseket dátum szerint rendezte az asztalfiókjában, mindegyik mellé egy-egy virágot helyezett, ami nem kevés törődés egy ismeretlennel. Utána is utazott Váradra. Érinteni mégsem akarta. Nem szállt rá. De azért fáj neki, hogy...

„Tapsoltam, örültem sikerének! Ott ment el mellettem, nem látott, nem vett észre, nem érzett meg. De milyen boldog voltam, hogy ünnepelték!”

Üstökös húzott el mellette? Fogjuk rá. De inkább ne. Ő a vonzó, csinos, tömzsi, de széles vállú fiút látta, a debreceni joghallgatót, akiből talán főszolgabíró lehet, esetleg alispán (vagy sem), aki tehetséges verseket és szúrós színikritikákat ír a helyi hírlapokba. Nem láthatta a pörgős éjszakai embert, aki naponta eljár az Angol Királynő szálloda Bundának hívott különtermébe, cimborákkal és színésznőkkel ott mulat hajnalig, lazán végigéneklie a kurrens operettslágereket, és sokféle lakik a város szívében, sőt extra kiváltsággként átjárót nyitnak neki a hónapos szobájából egyenesen a kocsmába. Még nem nagyon látszott belőle több. Az életélvező és a kicsapongó bizonyára távolról is feltűnt, de még nem volt nyilvánvaló, mire vihethi ez a fiú. Csak a fizikai kiterjedését észlelte, az izzó, nagy, dióbarna szemét. Meg a könnyed verselésű sorait; a távlatait nem.

Aki közel volt, sejthette, na de ki volt akkor eléggé közel?

Később valóságos tolongás kezdődött ezért az intim közelségért („Kezdenek már nyakukba venni. / Hurráh, hurráh! / Milyen jó nem ismertnek lenni”), de akkor még! Százhusz éve, 1899 januárjában a Debreczeni Hírlap szerkesztősége levelet kapott, amelyben a magát megnevezni nem óhajtó olvasó – Kíváncsi aláírással – aziránt érdeklődött, hogy miért olyan szomorúak Ady Endre versei. Ennek a búvalbélelt szerzőnek akkor még saját könyve sem volt, igaz, javában dült benne a fiatal szerzők által jól ismert kötetdüh.

A Kíváncsit pedig Varga Ilonának hívták, Illinek becéztette magát és becézték is, apja fodrász, ő maga a kereskedelmi iskola elvégzése után tisztviselőként dolgozott. Sőt Jázmin néven tárcákat is publikált. Van a családunknak egy bezzeg-rokonsága, a Kaszanyitzkyak, akik nemcsak arról híresek, hogy ők voltak a Tiszántúl első komoly üveg- és porcelánkereskedői, meg hogy távoli rokonuk Kazinczy Ferenc és Komáromi Csipkés György, és hogy Olga lányukba volt szerelmes Szabó Lőrinc (de hát Szabó Lőrinc annyira mindenkibe szerelmes volt!), hanem arról is, hogy Varga Ilona, azaz Kíváncsi náluk dolgozott a Piac utcai üzletben. Ő volt a cég könyvelője és levelezője. Szóval még Illi is az övék. (Ja, és jó tudni, hogy az ő konyhájukban áll a Bunda söröző egyik népies faragású asztala, s a hozzá tartozó székek is,

a fönmaradt fotók alapján könnyen azonosítható mind. A szálloda végkiárusításakor vásárolták.)

A Kíváncsi ezt a fess és link fiút kedvelte és szerette meg. Bár, nem győzőm eléggé hangsúlyozni, személyesen nem ismerte. Drukkolt neki, izgult érte. A cég korzóra néző ablakából bámulta imádott költőjét – akinek szeme izzó szén –, amint végighalad a főutcán, ahogy fut a postára az ő leveléért! „Oda-nézett az irodahelyiség ablaka, és én íróasztalom biztos rejtekéből örömmel láthattam Adyt napról napra.” Ilona úgy emlékszik, hogy Ady ősszel küldte meg neki a nyáron megjelent verseskötetét, ezzel a dedikációval: „Valakinek, a kit én sohse láttam s a kire mégis annyit gondoltam.”

Százméternyire nyomták Ady debütáló könyvét Illi irodájától, a Piac utca 49.-ben.

És mit szólt hozzá a lány, mit látott benne? „Egy nagy poétának induló szomorú, beszédes szemű, érdekes arcú fiatalembert, akinek vágytam lelki közelsége után. Lelkemet megragadta minden, ami ő volt. Ami benne szép és jó. De legjobban talán mégis az a vers, amit lelkem hozzá küldésekor válaszképpen írt: »Áldott a sziv, mely némán szenved / S mégis tud vigasztalni mást.«” A lélek, háromszor!

Amint hallani is, Ady itt még nem Ady. Kiforratlan, ahogy később ő maga jellemzi korai énjét: „...úgy él, mint más, / Úgy csókol, úgy sír, úgy kacag. / Új, külön Apollója nincs neki / S úgy ír verset, ha verset ír, / Ahogy szokás, ahogy szabad.” Évekig leveleztek poste restante, mert a lány nem volt hajlandó fölfedni inkognitóját, hiába követelte a fiú. Akkor még szemközt működött a főposta, a későbbi Centrum/Alexandra Áruház helyén. Lezárta levelét, és fiókba csukta. A férfi órákon belül fölvette, tépte is föl a borítékot még helyben; ugyanilyen izgatott volt a másik fél mozdulata. (Mintha a ruhát tépnék le egymásról? Na, annyira azért nem.) Ha hihetünk Illinek, sohasem találkoztak és nem is beszéltek, no touch, egyedül az írásbeliség csatornáit jelentették közös világukat. Hús-vér kapcsolatra nem vágyott, megelégedett ezzel a tatjában. Ami még tatjában sem volt, mert ők kezét sem fogtak soha. Bohémekkel barátkoznia egyébként sem illett egy hozzá hasonló korú és társadalmi állású lánynak; hiába biztatta egy spiritisza szeánszon a szellem, hogy találkoznia kell Adyval. A férfi néha levélben találgatott, nem őt láthatta-e a Kossuth utca sarkán este? Mert valakinek a tekintete annyira, de annyira árukkodó volt a számára!

Illi nem a hatujjú táltost csodálta, hiszen arról fogalma sem volt; Ady pluszujját pedig még kiskorában lemetszették. Nem a páratlan kisugárzású személyiség vonta büvőkörébe, hiszen csak a nyomdafesték meg a tinta képezte köztük az összeköttetést. Állítólag nem is a férfit bámulta, hiszen emlékezését megfosztja minden erotikától. (Eltolta magától a férfit, hogy a titok tovább tartson.) De nem is a „váteszt”, az európai horizontú, egyetemes igényű gondolkodót, hiszen az *Új versek* akcionistája éppen csak formálódóban volt. Nem a prófétáló Adyt, aki megmerítkezik az akkor még kultúrfőváros Párizsban (igaz, csak évekkel ezután), és elsőnek búcsúztatja el a békeidők Magyarországot (de hogy elbúcsúztathassa a televényt és az ugart, ahhoz előbb töviről hegyre meg kell ismernie; itt még jócskán előtte van). Illi nagyon nem szerette volna, hogy Ady kevésbé szimpatikus embernek bizonyuljon, mint költőnek;

azt sem, hogy őt színről színre látva unalmasnak vagy esetleg csúnyácskának találja a bálványa.

Több volt, mint rajongó, és kevesebb, mint múzsa. Egy rámenős rajongó néha nagyon idegesítő tud lenni, a múzsák pedig időnként cserben hagyják az embert. Ő a világerő sem akart senkit fölbosszantani vagy elárulni.

A fiú még az anyjának sem merte bevallani, hogy ott fogja hagyni a jogot, és költőnek megy. Illinek, azaz Tatjánának igen. Hogy a magyar csökevényeket ostorozza, ahhoz előbb el is kell szenvednie azokat a saját bőrére. Illi az irodája ablakából nem „Ady Endrét” látta, hanem valakit, akit ugyanígy hívnak, de még csak lesz Ady Endre. Aki még nem küzd testi nyavalyákkal és súlyos alvásproblémákkal, aki még csak szeretne ismert ember lenni, nem tudva, micsoda nyűg a szupersztárság, ha az ember az ünneplőit is utálja. Hol volt Ignotus, Osvát meg a Nyugat, hol volt még Rienzi Mária meg Brüll Adél?

A mellőzöttek, a megbántottak, a lepattintottak kicsinyes bosszúvágya távol állt tőle. Ehelyett jóleső borzongás fut rajta át: ott lehettem a kezdeteknél, együtt nőhettem vele. Ilona 1937-ig dolgozott rokonaimnál, nyugdíjazása után Hajdúszoboszlóra költözött. Sohasem ment férjhez, és 1959-ban halt meg, testetlen és némileg steril szerelme pedig majdnem életfogytiglan titokban maradt. A család szerint Ady még élete alkonyán is úgy emlegette a rejtőző hajlamú debreceni lányt, mint aki méltó és megértő társa lehetett volna.

Halálának emléknapiján igazából a létrejöttéről szerettem volna beszélni. Nem a születéséről és Ond vezértől eredeztetett leszármazási táblájáról, hanem Ady Endre megalakulásáról a magyar költészet fővárosában, Debrecenben. Hogyan is állt a hetedik irodalomkönyvünkben? „Debrecen taszította Adyt szellemi sötétségével, nagy eszem-izsomjaival meg a nagypolgárok közömböségével.” Valahogy így. A könyv meg a papírmű ebben a városban állítólag csakis arra való, hogy szalonnát csomagoljanak bele. Ez azonban nem igaz, csupán rossz máj rágalom, minden alkalmat meg szoktam ragadni, hogy szóról szóra cáfoljam.

Ady nem igazán kedvelte későbbi szülővárosomat, és ebben bizony sokakkal osztozott. Egyrészt joggal volt morcos, mert itt még „Csokonai legpicinyebb öccsét” sem voltak hajlandóak látni benne (nyugalom, életében Borbély Szilárdban sem). Másrészt ő olyan szépen és termékenyen utálta a várost, ahogyan csak kevés idegen képes rá. A Maradandóság városának nevezte, és nem gondolt e kifejezéssel semmi jóra. „Rólunk” írt sorai Debrecen legmélyebb megértéséről tanúskodnak, amiben egyedül Móriczcal osztozik a nem itt születettek közül (Móricz érdekes módon azt is szerette Debrecenben, amit Ady utált). Ady a provincia mellett az értékközpontokra is fölfigyelt a Kollégium képében, hétvége elfogadta a művészetpártoló gazdák meghívását, mert léteztek ilyenek, nagy tósztot mondott a tiszteletükre, és még a színház ingadozó színvonalú repertoárját is elviselte. „Ilyen jó helyről el sem mehetett.” Nem is ment. Úgy ment el, hogy maradt. Átutazótól ennél többet igazán nem várhatnánk.

A Kíváncsi őt látta, ő pedig „minket”, mégpedig így:

A Hortobágy beüzent Debrecenbe:
»Civis urak, már holnap délelőtt

Nagy baj leszen.« És ijedt táncot roptak
Debrecenben a tatár agyvelők.

»Civis urak, már holnap nagy baj leszen:
Gőzösön jár ma már az ember-ész
S a Délibáb Délibábnak maradni
Nem akar már. És ennyi az egész.«

»Basahalmától ős Péterfiáig
Ájer pezseg. Úgy hívják: Gondolat.
Fütyöl ez a kerek, tatár fejekre:
Civis urak, haboznak még sokat?«

»Majd holnap tán nem lesz idő megtérni,
Korrigálni az ősi, nagy hibát:
Civis urak, nagy baj leszen majd akkor,
Ha vörösen bejön a Délibáb.«

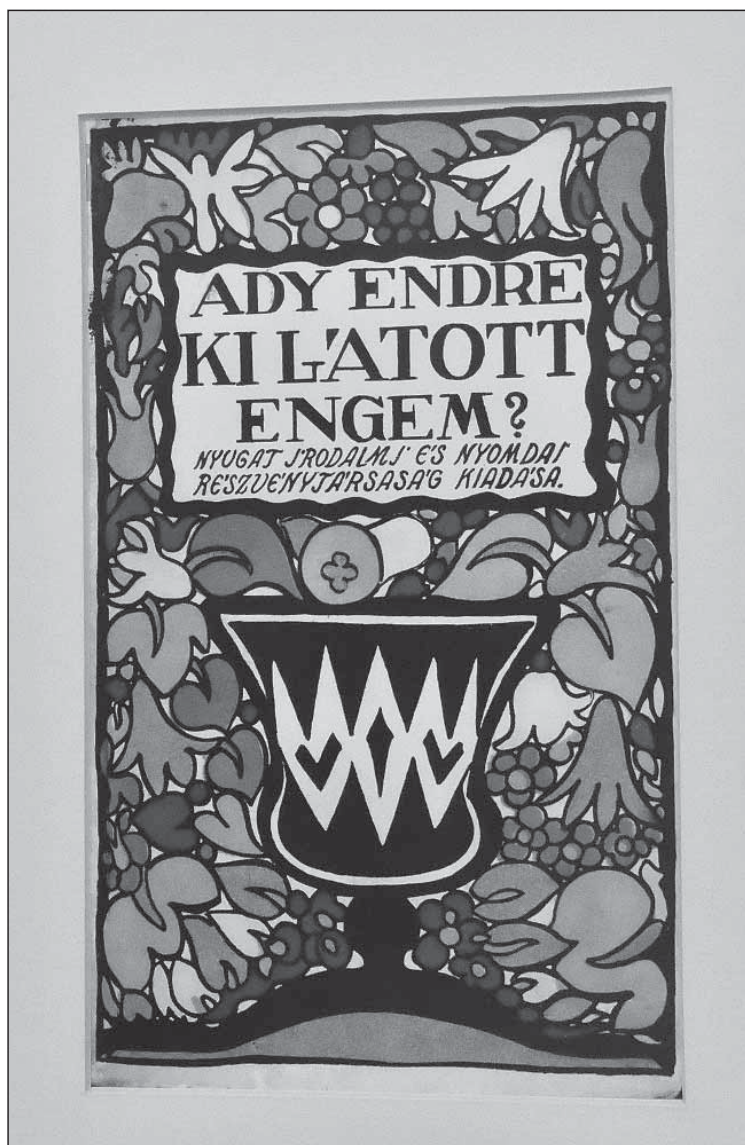
Lám, ez a „gőzös” alighanem a villamos elődje, a gőzvontatású kisvasút a Piac utcáról. „A világ: Nagyerdőtől vasútig.” A Sestakert, amit máshol emleget „fantom-kamasz” korára emlékezve („Gyöngyvirágosan Seszta-bort iszik, / Lecsacsizza az Életet, / Leányt űz, vagy verset farag”), nos, ez a szőlővel benőtt, vityillókkal tarka kültelek ugyanaz a „lingő-lengő homokhát a Nagyerdő alján”, ahol Móricz szerelmesei élük idilljüket a Pillangóban. Jelenleg félig lakótelep, félig kertváros. A kerek, tatár fejek a mieink, a Basahalom pedig egy mesterséges földhányás, népvándorlás kori temetkezési hely a városhatárban, szerény domborulat abból a sorozatból, amely végigkíséri Debrecen folyóvizét, a mintegy két méter széles Tóció-patakot Hajdúböszörmény határától a délnyugati végekéig. Ami azon belül van, az Debrecen. Ami azon kívül, az minden más.

1899, debreceni „ébredése” és szanatóriumi halálának éve, 1919 között mindössze húsz év telt el. Nem kevés idő, de nem is olyan sok. Bármilyen hihetetlen, Ady ebben a röpke húsz évben hozta létre a magyar irodalom egyik legmaradandóbb, megkerülhetetlen, máig sugárzó hatású költői életművét. Temetését a széthulló országban tömeges gyász övezte. Életében is dübörgő kultusza folytatódott, százak utánozták a hajviseletét és a jelzőit. Évtizedeken át az ő portréja szerepelt a lila színű, ötszáz forintos bankjegyen. Világhírű mégsem lett, nem találtak rá a kongeniális fordítói, mint Pilinszkyre Ted Hughes vagy Edgar Allan Poe-ra Baudelaire. Tapasztalata annyira markánsan közép-európai, hogy megértéséhez „kivülről” szemlélve nem kevés terepismeret, és nem utolsósorban türelem kell. Adyban van valami zavarba ejtően integratív, valami lefegyverzően és talán kényelmetlenül is „összmagyar”. Hívhatnám korszerűtlenül akár nemzetegyesítő karizmának is. Ahogy a manapság igazán ritkán hivatkozott Lukács György írta: „Ady minden, ugyanakkor mindennek az ellentéte”. Gondolt vele Jászi Oszkár és gróf Tisza István. Másként volt fontos Dénes Zsófiának és Király Istvánnak, s ez mit sem változott, manapság egyaránt meghatározó szerzőjeként tartja számon Kovács András Ferenc és Orbán

János Dénes, Tamás Gáspár Miklós és Vona Gábor. Nincs olyan magyar költő, József Attilát is ideszámítva, aki ennyi olvasói reményt (a világerő sem mondanék elvárását) be tudna teljesíteni, és mégis ilyen bámulatosan ellen tudna állni minden kisajátítási kísérletnek; akiről ennyire lepattanna minden provokatív labda, halálában is.

Halálában főként, mert életében azért védtelenebb volt még ő is.

(Elhangzott a PIM-ben, Ady halálának századik évfordulóján, 2019. január 24-én.)

Balázs Géza

„Én nem bűvészek, de mindennek jöttem”

Ady szállóigéi

Ady Endre jellemző sorai már a költő életében „szárnyas szóvá”, szállóigévé váltak, s azóta is a magyar irodalmi és közélet gyakori idézetei. A szállóigévé válást szolgálta kezdetben Mak-kai Sándor könyve: *Magyar fa sorsa. A vádolt Ady költészete* (1927), melynek fejezetcímei mind szállóigék: *Onđ vezér unokája, Máriától Veronikáig, Az Ős Kaján, A Halál Rokona, A Sion-hegy alatt, A fekete zongora*. Most vegyünk sorra három jelentős szállóige-gyűjteményt: 1936-ból, 1968-ból (második kiadás: 1977) és 1983-ból. A nem teljes áttekintésből is látható, hogy Ady népszerűsége nem kopik, szállóigéinek nagy része állandó, mert hajszálpontos megfogalmazások, és ezért mélyen beleivódtak a magyar nyelvi kultúrába, egy kisebb részük pedig, amelyet – természetesen a költő szándékától függetlenül – a szocializmus évtizedeiben felhasználtak és kiüresítettek, értelemszerűen viszszaszorult.

Szécsi Ferenc 1936-ban megjelent *Szállóigék* című könyvében a következő szállóigéket sorolja: Szeretném, ha szeretnének, Párisba tegnap beszökött az ősz, Megcsókolom csók-kisasszonyt, Góg és Magóg fia vagyok én, Én a halál rokona vagyok, Dózsa György unokája vagyok én, valamint ezek a címek is szállóigévé váltak: *Félig csókolott csók, Az ős Kaján, A könnyek asszonya, A mi*

urunk a pénz, Nekünk Mohács kell, Halálvirág: a csók, Az Illés szeke-rén, Páris, az én Bakonyom. A sajtó is gyakran használja a disznófejű Nagyúr kifejezést (*Harc a Nagyúrral*). Két Ady-szállóige föltehetőleg annyira folklorizálódott, hogy sokan nem is sejtik, ihletője, szerzője Ady Endre: Mennyi nő és mind a másé – eredete a *Sohajtás a hajnalban* című vers: Mennyi asszony van / És mind a másé. (Lásd később a statisztikai adatot ezzel kapcsolatban!) Vagy: Álmodik a nyomor. *Az Álmodik a Nyomor* című Ady-vers első versszaka nyilván már kevésbé ismert: Duhaj kedved Eldorádója, / Száz tivornyás hely, ne bomolj. / Csitt, most valahol, tán Ujpesten, / Húszesztendős legények vackán / Álmodik a Nyomor.

Békés István szállóige-gyűjteményéből (1968, 1977) a következő Ady-idézeteket emelem ki: Góg és Magóg fia vagyok én, Hiába döngetek kaput, falat, Új időknek új dalai, Milyen szép halott leszek, magyar Ugar, a disznófejű Nagyúr, Röpülj hajóm, a szürkék hegedőse, Párisba tegnap beszökött az Ősz, A Halál rokona, Én a Halál rokona vagyok, A fekete zongora, Páris, az én Bakonyom, Én nem vagyok magyar?, Mi mindig mindenről elkésünk, Az ős Kaján, Vér és Arany, Mi urunk: a Pénz, A bélyeges sereg, Az Értől az Oceánig, A szolganépek Bábae, magyar, oláh, szláv bánat /

Mindigre egy bánat marad, Nekünk Mohács kell, Négy-öt magyar összehajol, Muszáj-Herkules, A föl-földobott kő, Mi a harcunkat megharcoltuk, Intés az őrzőkhöz, Ki látott engem?, perc-emberkék dáridója, Én voltam az Úr, a Vers csak cifra szolgál, Élet helyett órák, A hőkölés népe, Ember az embertelenségben, Őrzők, vigyázatok a strázsán, Ifjú szívekben élek s mindig tovább...

Békés István valamennyi szállóigét röviden elemzi is. Gyűjteményében feltűnően sok az olyan szállóige, amely a szocializmus időszakában kisajátított Adyra utal. Abban az időszakban ezek az Ady-idézetek díszlegettek különböző pártfórumok, vállalati, iskolai ünnepek transzparensein, s az ide kapcsolható verseket szavalták ünnepeken. (Állandó ilyen vers volt az *Üzenet egykori iskolámba* – érdekes módon nincs benne egyetlen szállóige-gyűjteményben sem.) A korszak által kisajátított Ady-idézetek élén ez a nagyon könnyen (és tévesen) aktualizálható mondat szerepelt: Előre magyar proletárok. Valamint a következők: Sohse hull le a vörös csillag, Mióta ember néz az égre, / Vörös csillag volt a reménye. Majd a következők: Ha jön a nép, hé, nagyurak, mi lesz?, Vörös jelek a Hadak Útján, Ítélni fog / S ezerszer jaj a bűnösöknek, Frissek a vérben, nagyok a hitben, Éhe a kenyérnek, éhe a Szónak, / Éhe a Szépnek hajt titeket, Vagytok: a Ma, vagytok a Holnap, A Tűz márciusa, Rohanunk a forradalomba, Robogj föl Láznak ifju serege, Legkülömb ember, aki bátor / S csak külömb van, aki bátrabb, Véres panorámák tavaszán. A Szabad Május kifejezés is Adytól származik (A *Május: szabad című versből*), persze nem egészen azal a leegyszerűsített mozgalmi céllal, amire sokan gondoltak: Szabad Május

szabad és szánt tömegje, / Virágok alatt csokolózzatok, / Reátok vár ez ország Hiszekegyje, / Szabadítsatok s bölcsen higgyetek.

Adynak van egy sora, mely két változatban tér vissza, ezért – valamilyen formában – ugyancsak szállóigévé vált: Az Élet szent okokból élni akar (A *Tűz Márciusa*), Az Élet él és élni akar (Intés az őrzőkhöz).

Kristó Nagy István aforizma- és szállóige-gyűjteménye (1983) magyarázat nélkül a következő Ady-idézeteket (szállóigéket) sorolja: Góg és Magóg fia vagyok én, S ha elátkozza százszor Pusztaszer, / Mégis győztes, mégis új és magyar, Jöjjenek a tilinkós álparasztok, / Jöjjenek a nyafogó ifju-vének, A szívem egy nagy harangvirág, Ez a magyar Ugar, Én s a disznófejű Nagyúr, Röpülj, hajóm, / Ne félj, hajóm: rajtad a Holnap hőse, Én nem leszek a szürkék hegedőse, Én a Halál rokona vagyok, Vagy lesz értelmük a magyar igéknek, / Vagy marad régiben a bús, magyar élet, Sósabbak itt a könnyek / S a fájdalmak is mások. / Ezerszer Messiások / A magyar Messiások, Páris, az én Bakonyom, Mi mindig mindenről elkésünk, Az Úr Illésként elviszi mind, / Kiket nagyon sujt és szeret, Ezer zsiabdadt vágyból miért nem lesz / Végül egy erős akarat?, Dunának, Oltak egy a hangja, Nekünk Mohács kell, Vörös jelek a Hadak Útján: / Hunniában valami készül, Minden Egész eltörött, Magyar bolyba sodort léttel / Sírom el, hogy nincs magyarság, A tolakodó Gráciát ellöktem, / Én nem bűvészek, de mindennek jöttem, Valahol utat vesztettünk... (Mindez csak mutatvány az idézetgyűjteményből.)

Hogy Ady egyes szállóigéi milyen népszerűségnek örvendenek, elegendő rájuk keresni a világhálón. Írásom megszületésének pillanatában (2019.

április 11.) a következő hozzátétel-
ges adatokat (találatszámot) mutatta
a kereső:

Mennyi nő és mind a másé: 4500 E

Szeretném, ha szeretnének: 500 E

Minden Egész eltörött: 86,5 E

Álmodik a nyomor: 56 E

Góg és Magóg: 15 E

Dunának, Olnak egy a hangja:

3,3 E

Ady Endrének nemcsak verscímei,
pontosan és átalakítottan idézett vers-
sorai folklorizálódtak (vagyis váltak
közkeletűvé, népivé), hanem számos
neologizmus (másként hapax lego-
menonja, egyedi költői szóalkotása)
is. Az idesorolható összetételeket Ady
szinte mindig kötőjellel írta le, ezzel is
utalva alkalmi jellegükre. És az alkalmi
jellegből sokuk állandósult. Rend-
szeresen idézik a magyar stilisztikák a
következőket: álom-bakó, csók-palota,
Isten-szag, köd-guba, muszáj-Her-
kules, perc-emberkék.

Kovalovszky Miklós (1977) Ady
költői nyelvének vizsgálatakor figyel-
met szentel a költő állandó kifeje-
zéseiének, azaz frazeológiájának. Így
vezeti be gondolatait: „Meglepő talán,
hogy Ady, az új, egyéni hangú költő
prototípusa, milyen bátran és bőse-
gesen él szinte közhelyszámba menő
kifejezésekkel, fordulatokkal, szólá-
sokkal. Ösztönös természetességgel,
de művészi céltudatossággal teszi ezt,
szervesen beleágyazva a készen vett
frazeológiai egységet versének szö-
vetébe és hangulatába.” Kovalovszky
Miklós el is különíti a frazeológiai
rétegeket. Legnagyobb számban népi
szólásokkal találkozhatunk: Szél fúj,
bolond lyukból; Ebekre és harmin-
cadra kerültek; mint ki nagykanállal
evett; Ütő legény, aki az ütés álltam;
Egekig a fák sohse nőnek; S aki ma-
rad utolsónak, / Az tegye be a kaput.
Kisebb részben a városi köznyelvből

származó kifejezések is felbukkan-
nak: nem vagyok mai gyermek; Sza-
kítani minden földi jókkal, / Kiabálni:
le a bírókkal (Kovalovszky megjegyzé-
se: a labdarúgó-mérkőzések közön-
ségének méltatlankodó felkiáltása);
Rendőrileg, ím, meg nem tiltható
(a rendőrileg vagy hatóságilag tilos
feliratból). Gyermekkori népmese-
emlékekből fakadnak: Döltömre Tök-
mag Jankók lesnek; Tündér-Ilonám;
aranyalma-fa; kacsalábon forgó kas-
tély; mesekirályfik taltosai; Gyürkőzz
János, rohanj, János; köd előttünk,
köd utánunk. Az éjszakázós, cigány-
zenés alkalmak hatásaként népdal-
sorok jelennek meg a versekben:
Lement a Nap a maga járásán; Kala-
pom, szűröm, szívem fürgetegben, /
Nézik a vihart, hogy ki bírja szebben.
Történelmi, mondai eredetű szókap-
csolatok: Csaba népe; Hadak útja; eb
ura fakó; Ugocsa non coronat. Iro-
dalmi utalások: Kétféle velszi bárdok;
Látjátok, feleim, ti búsak; Keserű le-
vélben a vén Föld... most is úgy forog
(utalás Vörösmarty *A vén cigány* című
versére). Valamint néhány különleges
forrás: Itt állok s Lutherként mon-
dom...; Magyar a magyarnak (Singer
és Wofner reklám-jelmondata); finita
commédia; Noli tangere. Kovalovszky
Miklós így összegzi Ady frazeológiáját:
„a frazeológia különféle elemeit Ady
művészi szabadsággal és ötletesség-
gel, egyéni formában vagy céljának
megfelelően átalakított változatban
használja fel”.

Ady hatásának oka pontos, apo-
diktikus (határozott, egyenes, ellent-
mondást nem tűrő) kifejezés módja
mellett kétségtelenül a sokszintű,
sokszínű nyelvezete, merész nyelvi
újításai, amelyeket visszatérően idéz-
nek, ezáltal mélyen beleivódtak a köz-
tudatba, s lettek a magyar nyelvi kul-
túra állandó alkotóelemei.

Irodalom

- Békés István, *Napjaink szállóigéi* 1–2., Gondolat, Budapest, 1977. (2. bővített kiadás)
- Kovalovszky Miklós, *Ady költészetének nyelvi rétegei*, 175–192. In: *Tegnapok és holnapok árján. Tanulmányok Adyról*, szerk. Láng József, Petőfi Irodalmi Múzeum, Népművelési Propaganda Iroda, Budapest, 1977.
- Kristó Nagy István, *Bölcsességek könyve. Aforizmák, szállóigék*, Gondolat, Budapest, 1983.
- Makkai Sándor, *Magyar fa sorsa. A vádlott Ady költészete*, Erdélyi Szépmíves Céh, Cluj-Kolozsvár, 1927.
- Szécsi Ferenc, *Szállóigék*, Universum, Budapest, 1936.

KonczeK József

Férfibeszed

Ami por kavarog,
köd pörög vagy bármi,

szeretek férfimód
tisztá ingben járni.

Az élet nagy dolog.
Azt mondják: matézis.

Amit én gondolok,
más a dolgom mégis.

Amit én gondolok,
anyaföld és ég is,

az élet nagy dolog,
méltóság és fétis.

Szentmártoni Szabó Géza

Ady Endre Szapphó-fordítása

Ady *Sappho szerelmes éneke* című versének megszületése az író, irodalomtörténész és mecénás Hatvany Lajosnak (1880–1961) köszönhető. Hatvany, egyetemi évei után az akkoriban dívó, számtalan útvesztőbe tévedő, pozitivisták klasszika-filológiát kritizálta. 1908-ban Lipcsében adta ki *Die Wissenschaft des nicht Wissenswerten: ein Kollegienheft* című gúnyiratát, amely hat évtizeddel később, Szöllősy Klára fordításában, *A tudni-nem-érdemes dolgok tudománya* címmel jelent meg magyarul. Könyvében nagy teret szentelt Szapphó költészetének értelmezésének is. Ekkoriban egy német folyóiratban külön is közzétette azt a Szapphót méltató tanulmányát, amelyet az általa is alapított, frissen elindított Nyugat című folyóiratban magyarul is meg kívánt jelentetni. 1909 szeptemberében e tanulmánya számára volt szüksége a legismertebb Szapphó-vers méltó és egyben modern költői fordítására. Ő maga, az 1959-ben kiadott Ady-könyvében a következőképpen emlékezett vissza a megrendelésre:

„Most Pesten, a Bristol kávéház előtt ülünk. Egy Szapphó-tanulmány számá-ra, melyet németül írtam s magyarra fordítottam, kértem őt, fordítsa le görög-ből *Szapphó szerelmes énekét*. Eldadogtam neki prózában, s mutattam a görög szöveget. Ott a márványasztalon, sebtiben készült el a magyar fordítás, meg is feledkezett róla. Amikor a *Szeretném, ha szeretnének* gyűjteményét gyűjtögette egybe, én figyelmeztettem rá. Így került ebbe a kötetbe *Sappho szerelmes éneke*, ez a minden filológust megszégyenítő, legizsákos magyar fordítás.”¹

Földessy Gyula *Ady minden titkai* című, 1941-ben megjelent kommentárjában sommásan ezt írta e versről: „Ezt a Sappho-verset a XVIII. század vége óta sokan fordították, Kölcsey is, az Ady fordítása a legművészebb. Hatvany kérésére fordította egy pár perc alatt.”

Hatvany tanulmánya a Nyugat 1909. október 1-jei, 19. számában jelent meg. Ady a kéziratban ajánlást is fűzött a vers címéhez: „Hatvany Lajosnak, igaz, ösztönző, jó barátomnak.” *Sappho szerelmes éneke* az asszony és a leány szereplőkből, valamint csókos témákból építkező *A Hágár oltára* ciklus végére került az 1910-ben megjelent, *Szeretném, ha szeretnének* című kötetben.²

Ady Endre: *Sappho szerelmes éneke*

Boldog legény, istenek párja,
Szemben ki ülhet szép szemeddel,
Édes kacajos közeleddel,
Kacajoddal; mely szíven vágva
Fogja a mellem.

¹ Hatvany Lajos, *Ady I.*, Szépirodalmi Kiadó, Bp., 1959, 146–147.

² Ady Endre *Összes versei IV. 1908–1909*, szerk. Koczás Sándor, Láng József, Vezér Erzsébet, Argumentum Kiadó, Bp., 2006, 724.

Hacsak már látlak, elalélok,
Torkomon a szavak elfúlnak,
Bőrömrre zápor-szikrák hullnak,
Szememben sötét, vad árnyékok
S lárma fülemben.

Hideg verejték veri testem,
Remegően, félve, halóan,
Az őszi fűszálnál fakóbban
Állok, és már érzem a vesztem,
Meghalok érted.

Nagyon meglepő, hogy ez a nagyszerű magyar vers, amely valójában nem műfordítás, „sebtiben”, illetve „pár perc alatt” készült el. Ady zilahi iskolai éveire emlékezve, 1908-ban, Párizsban írta a *Vén diák üdvözlete* című versét, amelyben a megszólított a „schola” fő magisztere, Kincses Gyula (1859–1915) görög–latin szakos tanár, az „Én jó mesterem, jó görög tanítóm”.³ A hatodik strófa magára az egykori görög stúdiumra is utal:

Anér, és andrósz a genitivusa,
Én jó, bölcs tanárom?
Beh elfeledtem görögül s férfiul,
Már csak a sorsot, a végzetet várom.⁴

Ady okkal emlékezett éppen erre a tanárára, hiszen 1892–1896 között, amikor a zilahi református kollégiumban tanult, főként görög nyelvből és matematikából szerzett jó érdemjegyeket. Számára tehát nem lehetett teljesen ismeretlen az elé tett Szapphó-vers görög szövege. Sőt, nagyon is inspirálhatta az, hogy magát az eredeti szöveget is tudta értelmezni. Hatvány nyersfordítása bizonyára hasznos volt számára, ám ilyen segédletet más költők is igénybe vettek. Ady csupán költői pályafutása elején fordított idegen nyelvből, főként franciából, mégpedig meglehetősen szabadon, miként a *Paul Verlaine álma* című verset (*Melankólia* ciklus, VI. *Mon rêve familier*).

A Szapphó-fordításban sem törekedett a formahűségre, sőt Révai Miklós XVIII. századi magyarításához hasonlóan, három strófába vonta össze az eredeti költemény négy versszakát, ezenfelül négy sor helyett öt sorba tömörítette a versszakokat. A strófák sorai rövidebbek az eredetinél, az ötödik sorok azonban megőrizték a szapphói vers jellegzetes negyedik sorának szótagszámát és ritmusát. A rímképlet (abba) annyira mesteri elgondolás, hogy nem vall rögtönzésre; a vers kezdete pedig Catullus latin változatára emlékeztet.

Ez a magyar fül számára igazi versélményt nyújtó költemény jóval többet érzékeltet az antikvitás szerelemképéből, mint a Szapphó-vers bármilyen tartalmi és formai tekintetben hű fordítása. Az ókori közfelfogás egyenértékűnek

³ Földessy Gyula, *Ady minden titkai*, Athenaeum, Bp., 1949, 74.

⁴ Ady Endre *Összes versei*, (sajtó alá rendezte Földessy Gyula), Athenaeum, Bp., [1940], 172–173.

tekintette a szerelem testi részét a lelkiével. Ady szerelmes versei maguk is közel állnak ehhez a szemlélethez.

A kereszténység gyökeresen megváltoztatta a szerelem és testiség antik megítélését.⁵ Egy II. századi ókeresztény apologéta, Tatianosz, a görögökhöz írt intelmében (*Πρός Έλληνας*, 32, 2) már úgy vélekedett, hogy „Sappho minden bizonnyal egy szereleméhes feslett nőcske, és a saját bujaságát énekli meg.”⁶

Szapphó (c. Kr. e. 610–550), az ókori görög költőnő, Lesbosz szigetén élt és alkotott. Az európai irodalom első nagy szerelmi lírikusának híre és kedveltsége ellenére, költeményei nagyrészt elvesztek, legtöbbjük csupán apró töredékekben maradt fenn napjainkig.⁷ Egy Platónnak tulajdonított epigramma jól mutatja, hogy milyen sokra tartották őt az ókorban:

Úgy mondják, hogy a Múzsák száma kilenc; de kevés ez:
Leszboszi Szapphóval tízre növekszik e szám.⁸

Szapphó legismertebb, „Φαίνεται μοι κῆνος ἴσος θεοῖσιν” kezdetű, a szerelmi kínokat érzékletesen taglaló versének szövege csupán idézetként maradt fenn Pszeudo-Longinosz *A fenségről* című könyvében.⁹ Ez a Kr. u. I. században alkotó, ismeretlen kilétű irodalmár így méltatta a nevezetes költeményt:

„Szapphó például a szerelmi örülettel együtt járó szenvedélyt mindig kísérő jelenségeiből, azaz érzékelhető valóságából alkotja meg. De hogyan mutatja meg a maga kiválóságát? Úgy, hogy kitűnően ért a legkiemelkedőbb s leglényegesebb vonásoknak mind kiválasztásához, mind egymásba fűzéséhez.”¹⁰
A vers nyersfordítása:

Az istennel egyenlőnek látszik nekem az a férfi, aki veled szemben ül és a közeledben téged, az édesen csevegőt és csábosan kacagót hallgat; amely bizony nekem a szívemet a keblemben felindította. Mert, amint röpke ideig reád pillantok, többé még egy hang sem fér ki belőlem, a nyelvem pedig megtörik, de tüstént gyengéd tűz futkározik a bőröm alatt, a szememmel semmit sem látok, a fülem pedig zúg. Verejték csordul végig rajtam, mindenemet remegés fogja el, a fűnél is sápadtabb vagyok; zavarodottságomban úgy érzem, kis híján holtta válok.

Szapphó híres versének egy másik ókori említése a római polgárrá vált görög Plutarkhosz (c. 46–127) nagy művében, a *Párhuzamos életrajzokban* olvasható, mégpedig a Démétriosz Poliorkhétész (Kr. e. 337–283) hellenisztikus királyról szóló életrajz 38. fejezetében. Ott arról esik szó, hogy Démétriosz király

⁵ Lásd ehhez Pál apostol fejtegetését (*I. Korinthus*, 6, 15–20).

⁶ Tatiani *Oratio ad Graecos*, edidit Ioann. Carol. Theod. Otto, Jena, 1851, 130–131: *Και ἡ μὲν Σαπφῶ γύναιον πορνικὸν ἔρωτομανές, και τὴν ἑαυτῆς ἀσέλγειαν ᾄδει.*

⁷ Szapphó *Fennmaradt versei és töredékei görögül és magyarul*, sajtó alá rendezte, az utószót és a jegyzeteket írta Németh György, Helikon Kiadó, Bp., 1990.

⁸ Franyó Zoltán fordítása: *Görög költők antológiája*, szerk. Szepessy Tibor, Európa Könyvkiadó, Bp., 1982, 381.

⁹ Györkösy Alajos–Kerényi Károlyné, *Görög nyelvkönyv a gimnáziumok számára*, Tankönyvkiadó, Bp., 1969, 28–29, 145–147.

¹⁰ Pseudo-Longinosz, *A fenségről görögül és magyarul*, fordította Nagy Ferenc, Akadémiai Kiadó, Bp., 1965, 38–39.

leánya, Sztratoniké, először Szeleukosz király felesége lett. Ám Szeleukosz fia, Antiokhosz beleszeretett apja feleségébe, majd eltitkolt szerelmébe belebetegedett. Miután a király orvosa, Erasizisztratosz felfedte a betegség igazi okát, az apa átadta fiának a feleségét. Plutarkhosz így jellemezte az ifjú szerelembetegségét:

„Erasizisztratosz azt tapasztalta, hogy amikor más ment be hozzá, Antiokhosz magatartásán semmi változás sem volt érezhető, de mikor Sztratoniké látogatta meg, akár egyedül, akár Szeleukosz társaságában, újra meg újra megfigyelhette rajta mindazokat a testi elváltozásokat, amelyekről Szapphó beszél: Antiokhosznak is elakadt a hangja, lángvörös lett az arca, elsötétült a tekintete, arcán veríték gyöngyözött, heves szívdobogás fogta el, az ájulás környékezte, és halottsápadt lett.”¹¹

Aulus Gellius (125–c.180) római író *Attikai éjszakák* című, olvasmányait és élményeit bőséggel elbeszélő könyvében megemlítette, hogy egy tanyán rendezett születésnap vendégség során, az ebédet követően tanúja volt annak, amint a behívott ifjak és leányok, a résztvevők nagy gyönyörűségére, „Anacreon-féle s több, részint Szapphótól, részint újabb költőktől szerzett és hatásos szerelmi dalt adtak elő (*Noctes Atticae*, XIX, 9, 4)”.¹²

A szapphói strófa három 11 szótagos, azonos ritmusú sorból, és egy azokat lezáró 5 szótagos daktilikus sorból áll. A római irodalom nagy újítója, a görög lírai formákat először imitáló költő, Catullus, legnagyobb szerelmét is a lesboszi költőnőről nevezte el Lesbiának. A nyomaték kedvéért, önmagára értelmezve, latinra fordította Szapphó szerelmes énekének első három strófáját. Az *LI. carmen* kezdő strófája így szól:

Ille mi par esse deo videtur,
ille, si fas est, superare divos,
qui sedens adversus identidem te
spectat et audit.

Devecseri Gábor fordításában:

Úgy tűnik nékem, hogy az istenekkel
Egy, s ha nem bűn mondani: náluk is több
Az, ki szemben ül veled, egyre lát és
Hallja a hangod.¹³

Catullus versei azonban hosszú időre elvesztek, csupán egy XIV. században felbukkant veronai kódex tartotta fenn szövegüket; emiatt recepciója csupán a XV. század közepén kezdődött meg. Janus Pannonius már olvasta és imitálta is a római költő verseinek részleteit, miként az a *Búcsú Váradtól* című versének refrénjében érzékelhető.

¹¹ Plutarkhosz, *Párhuzamos életrajzok*, fordította Máthé Elek, Magyar Helikon, Bp., 1963, 1367.

¹² A. Gellius, *Attikai éjszakák*, II. kötet, X–XX. könyv, fordították Barcza József és Soós József, Franklin-Társulat, Bp., 1905, 285–286.

¹³ Caius Valerius Catullus *Összes költeményei*, Devecseri Gábor fordításában, Kerényi Károly bevezetésével, Officina, Bp., 1938, 76–77.

A római költészetben Catullus után Horatius vette át ódáiban a görög lírai versformákat, főként Alkaioszt és Szapphót követve. Ódáit olyannyira kedvelték a humanisták, hogy az éneklehetőség kedvéért, többszólamú metrikus dallamokat írtak hozzájuk. Nálunk a brassói Johannes Honterus adott ki kottás kiadványt belőlük.¹⁴

Az Augustus Caesarnak címzett, „Iam satis terris nivis atque dirae” kezdetű, szapphikus formájú óda metrikus eredetű dallamára magyar nyelvű egyházi énekek születtek. Egy, a 103. zsoltár néhány sorából építkező bűnbánati ének Huszár Gál 1560-as énekeskönyvében kottával együtt szerepel, a későbbiekben pedig a „Saphicum vers tenorának nótájára” szavakkal utaltak a dallamára.¹⁵ Kezdő strófája idézzük:

Mennynek és földnek nemes teremtője,
És mindeneknek kegyelmes Istene,
Sohol semmi nincs, mi téged ne félne,
És nem rettegne.

Tinódi Sebestyénél is felbukkant a szapphói versforma. Az 1549 nagyhetében szerzett, *Dávid király mint az nagy Goliáttal megüv*t című, kottával kísért históriás énekének kezdő strófája így szól:

Siess keresztyén lelki jót hallani,
Ó törvénből hadakozni tanulni,
Az igaz hit mellett mint kell bajt vívni,
Kristusban bízni.¹⁶

Huszár Gál 1560-ban, Debrecenben kiadott kottás énekeskönyvében a Tinódi-féle dallam variánsa szerepel a „Felséges Isten, mennynek földnek ura” kezdetű, ugyancsak szapphikus formájú gyülekezeti ének dallamaként.¹⁷

A reformáció korában paródiákat is írtak a legismertebb Horatius-ódákból; ezek a versforma és egyes kulcsszavak megtartásával vallásos tartalmúak lettek. Két kálvinista humanista költő, a francia Théodore de Bèze (1519–1605) és a skót George Buchanan (1506–1582), többnyire ezeket a Horatius által használt, változatos lírai versformákat követve fordította latinra az egész Zsoltárkönyvet.¹⁸

Ám nem hagyták érintetlenül a reneszánsz kor világi szerzőit sem Horatius ódái. Horatius Licinius Murenához írt „Rectius vives, Licini, neque altum” kezdetű, az arany középszeret éltető, szapphikus formájú ódája különösen népszerű lett a korban. Rimay János ennek ihletésére, de a versformát nem követve,

¹⁴ Csomasz Tóth Kálmán, *Humanista metrikus dallamok Magyarországon*, Akadémiai Kiadó, Bp., 1967.

¹⁵ Csomasz Tóth Kálmán, *A XVI. század magyar dallamai*, Akadémiai Kiadó, Bp., 1958, 666.

¹⁶ Tinódi Sebestyén, *Cronica*, Kolozsvár, 1554, h4r.

¹⁷ Csomasz Tóth Kálmán, *Huszár Gál énekeskönyve (1560) és zenei jelentősége*, Magyar Zene, 1981, 190.

¹⁸ Szentmártoni Szabó Géza, *Zsoltárparafrázisok a magyar reformációban*, Napút, 2017, 9. szám, 10–16.

szerezte *Laus mediocritatis* című, „Senkit az pénz és kincs még boldoggá nem tött” kezdetű, 3-szor 12 szótagból építkező énekét.¹⁹

A Horatius nyomdokain járó neolatin költő, Michael Marullus *Ad Manilium Rhallum* című, epikuroszi gondolatokat pendítő ódája ugyancsak a szapphói versalakot követi. Első strófáját idézzük:

Non vides verno variata flore
Tecta? Non postes viola revinctos?
Stat coronatis viridis iuventus
Mixta puellis.

Rónai Pál fordításában:

Nézd csak, házunkon tavasz új virága
Díszlik. Ajtónk is violával ékes.
Kint legények s zöld koszorús leányok
ifju csapatja.²⁰

Ez az óda volt Balassi Bálint XII. számú, a tavaszt dicsérő versének irodalmi mintája. Ő azonban egyáltalán nem törekedett a formahűségre. A szapphói strófákban előtte levő verset az Euryalus és Lucretia széphistória versformájában, 3×19(6+6+7)-es tagolású verssorokban költötte át. Ennek első két strófája így szól:

Széllyel tündöklenni nem látd-é ez földet gyönyörű virágokkal?
Mezők illatoznak jó szagú rózsákkal, sokszínű violákkal,
Berkek, hegyek, völgyek mindenütt zöngenek sokféle madárszókkal.

Új rózsakoszorús kegyesek és szüzek ifiakkal táncolnak,
Jószavú gyermekek vígan énekelnek, mindenenek vígan laknak,
Mind menny, föld és vizek, látd-é, úgy tetszenek, mintha megújulnának.²¹

A szapphói versforma csupán a XVIII. század végétől jelent meg ismét a magyar irodalomban. A Horatius szapphói strófáit magyarra fordító költők rátaláltak magára Szapphóra is. 1787-ben jelent meg nyomtatásban az antik költőnő híres szerelmi versének első fordítása a neves nyelvész, Révai Miklós (1750–1807) tollából. Ő azonban a négy strófából kettőt összevonva, három versszakra szűkítette Szapphó énekét:

Boldog az, szemközt veled öszveülvén
Aki csak téged mosolyodni szemlél,
S bájoló nyájas szavadat meg ájult
Csendesesen hallja.

¹⁹ Rimay János *Írásai*, összeállította Ács Pál, Balassi Kiadó, Bp., 1992, 114–115.

²⁰ *Latin költők*, Rónai Pál fordításában latinul és magyarul, Officina, Bp., 1941, 108–109.

²¹ Balassi Bálint *Versei*, a szöveget és dallamokat gondozta, a jegyzeteket írta Kószeghy Péter és Szentmártoni Szabó Géza, Balassi Kiadó, Bp., 1994, 28.

Én mihelyt látlak, szavamat felejtve
 Nyelvem elnémul, ereimbe égő
 Tűz szökik széjjel, szemeim merülnek
 Kétes homályba.

Borzadoz testem, s a hideg veríték
 Ūt ki, jár szívem dobogó veréssel,
 Változom színben, nehezen lehellek,
 Életem elfogy.²²

Kölcsey Ferenc (1790–1838) *Sappho után, Álmosd. július 4d. 1813.* címmel, az eredetit formailag hűen követve, igényesen magyarította a verset:

Boldog ember, mint Uranos lakói,
 A' ki vígan ül, kegyes, ellenedben,
 S andalog kellő szavad édes hangján,
 S gyöngé mosolygást

Ajkadon látván szeliden lebegni;
 Melyre megdöbben kebelemben a szív,
 Mert jelenléted leborít azonnal,
 És oda lészek.

Nyelvem eltompúl ajakim között, s gyors
 Égi tűz ömlik tetemimre végig.
 Zúg fülem, s bágyadt szemeim borúlnak
 Éji homályba.

Arcomon végig hideg izzadás foly,
 Reszketek, fúlok, s halavány virágként
 Hervadó színnel rogyok a' halálnak
 Karjai közzé.²³

Miként a fentiekben láthattuk, a szapphói versforma magyarországi meghonosodása már a XVI. században elkezdődött, jóllehet mindez a hajdani görög költőnő verseinek ismerete nélkül ment végbe. A XVIII. század végétől azonban egyszeriben felettébb ismertté és kedvelté vált Szapphó költészete. Révay Miklóson és Kölcsey Ferencen kívül még sokan vállalkoztak a híres szerelmi vers műfordítására. Hatvany Lajos Szapphó-tanulmánya számára még a következő költők igencsak váltakozó színvonalú magyarításai közül válogathatott volna:

²² Homér és Osszián, versfordítások Faluditól Arany utáig (1750–1900), I. kötet, összeállította Vargha Balázs, Magvető Könyvkiadó, Bp., 1957, 38.

²³ Vassányi Miklós, Kölcsey Ferenc görög fordításai 1813–1814-ből, Irodalomtörténeti Közlemények, 1993, 516–517; Kölcsey Ferenc Verseik és versfordítások, sajtó alá rendezte Szabó G. Zoltán, Universitas Kiadó, Bp., 2001, 185.

Édes Gergely (1763–1847) református lelkész és költő, 1803; Fábchich József (1753–1809) áldozópap, 1804; Báró Naláczli István (1770–1844) erdélyi földbirtokos, 1815; Csemiczky Sándor (XVIII–XIX. század) lovaskapitány, 1830; Kiss János (1770–1846) evangélikus lelkész és költő, 1841; Hegedűs István (1848–1925) klasszika-filológus, 1874; Pecz Vilmos (1854–1923) klasszika-filológus, 1877; Radó Antal (1862–1944) költő, irodalomtörténész, 1885; ifjabb Reményi Ede (1861–1908) tanár, 1891 és Sarudy György (1866–1934) tanár, 1902.²⁴

Hatvany Lajosnak, sajátos filológiai nézetei alátámasztására, Ady Endrének az eredeti fergeteges erővel megjelenítő magyarítására volt szüksége.²⁵ Az Ady követő időkben készült műfordításokról itt most nem ejtünk szót, csupán megemlítjük, hogy a mai olvasók általában Devecseri Gábor (1917–1971) formahű és költői műfordításában találkoznak Szapphó híres szerelmes versével. Olyannyira így van ez, hogy amikor 1968-ban magyarul is megjelent Hatvany Lajos könyve, *A tudni-nem-érdemes dolgok tudománya*, a fordító Szöllősy Klára a Szapphóról szóló részbe nem Ady, hanem Devecseri Gábor fordítását helyezte el.

Ady becses szerzeményének, a *Sappho szerelmes énekének* utóéletét illetően azt mégis érdemes még elmondanunk, hogy azt 1916-ban Kodály Zoltán megzenésítette (opus 9). A zongorakiséretre szerzett ének kéziratos kottájának hasonmása megjelent a *Nyugat* 1923. június 16-i számában, majd nyomtatásban 1924-ben, egy *Fünf Lieder = Öt dal* című füzetben.

Mára azonban úgy tekinthetünk a versre, mint a költő irodalmi minta alapján készült saját szerzeményére, s nincs arra szükség, hogy műfordításként értékeljük.

Ady Endre
Sappho szerelmes éneke
Kodály Zoltán

Andante appassionato pp
Bul- dog la- gány, so- lások pár- gas,

pp
Szem- ből- szé- ket szép- an né- le- tés- nek- jár- tá- ra- kál- dal.

f
Ha ca- júl- dal- fut- tá- szé- ket szép- an né- le- tés- nek- jár- tá- ra- kál- dal.

²⁴ Németh György, *Egy sosem volt Sapphó-vers magyar fordításairól*, Irodalomtörténet, 19 (1987-88/2), 306; Németh György, *Devecseri, Szapphó és a műfordítás korszakhatára = Imáttal imá. Kortársak Devecseri Gábor emlékére*, szerk. Maróti István, Petőfi Irodalmi Múzeum, Bp., 2001, 100–112.

²⁵ A vers értékeléséről lásd még: Füst Milán, *Ady Endre: Sappho szerelmes éneke = Miért szép? Századunk magyar lírája verselemzésekben*, összeállította Albert Zsuzsa és Vargha Kálmán, az előszót írta Benedek Marcell, Gondolat Kiadó, Bp., 1966, 47–52;

Fűzfa Balázs

Google és Magoogle fia vagyok én...

Miért olvassuk és tanítsuk Ady Endrét a XXI. században?

Évtizedek óta – ismerkedésképpen – megkérdem főiskolai-egyetemi hallgatóimat, ki a kedvenc költőjük (másodévesek, amikor hozzám kerülnek). Általában Radnóti és József Attila viszi el a pálmát. A kilencvenes években csatlakozott hozzájuk Kosztolányi. Néha befut egy Babits- vagy Tóth Árpád-jelölés, de a XIX. századiak mintha nem is léteztek volna. Ady is ritkán kapott voksot. Az utóbbi néhány évben azonban mintha megváltozott volna valami: a hallgatók 20-30 százalékának Ady lett a kedvence. És a rá szavazók általában lányok.

Vajon mi lehet az oka annak, hogy a kétezer-tízes évtizedben Ady népszerűsége a reneszánszát éli, s kultusza már-már az 1977-es, 100. évforduló körüli időkre emlékeztet, amikor megjelent Latinovits Zoltán híres Ady-lemeze, megjelentek a költő publicisztikai írásai három vastag kötetben, pár évvel korábban pedig Király István grandiózus Ady-monográfiája látott napvilágot (1970; folytatása, az *Intés az őrzőkhöz* 1982-ben jött ki a nyomdából)? Kétségtelen, hogy az ezerkilencszázhatvanas-hetvenes években egyre-másra sorjázta a költőről szóló monográfiák, tanulmánykötetek (Schweitzer Pál, 1961 és 1980; Varga József, 1966, 1977 és 1982; Vezér Erzsébet, 1969, Lukács György, 1977), illetve a – máig be nem fejezett – kritikai kiadásnak is – évtizedeket átölelőn – ekkor jött ki a legtöbb kötete (főképpen Vezér Erzsébetnek, Varga Józsefnek és Koczkás Sándornak köszönhetően).

Annak idején (1977 körül) – a kor követelményeinek megfelelően... – Ady „Petőfit folytató forradalmi költészete” volt előtérben, a hatalom természetesen ezt az „értelmezés”-t preferálta, a Király-monográfia pedig meg is ideologizálta sok száz oldalon keresztül és legismertebbé váló, még ma is élő metaforájával: Ady Endre a „mégis-morál” költője.

„A szimbolizmus legnagyobb lírikusa” – hangzott a másik tankönyvi közhely, s ezzel a két kijelentéssel nagyjából el is boldogultunk négy évtizedig. 2010 körül azonban megváltozott valami az Ady-értésben, annak ellenére, hogy ez utóbbi időkben – Kenyeres Zoltán könyvét kivéve (1998 és 2019) – talán nem is jelent meg Adyról jelentős monográfia, sőt igazán fontos nagytanulmányról sincsen tudomásunk (résztanulmányokról annál inkább, mivel ezek az ért szaporodtak, de az egész életmű szempontjából csak valamely periferikusabb kérdést vizsgáltak). A nagy versek azonban monográfiák nélkül is átszivárognak a tudatunkon, s megőrizzük őket kulturális emlékezetünkben – ezt most érezhattük igazán, a költő halálának 100. évfordulója kapcsán sorakozó emlékezések és kiadványok hatására.

Ebben az esszében csupán néhány gondolatot szeretnék fölvetni arról, hogy vajon miért vált ismét – éppen 100 évvel később – ennyire aktuálissá Ady Endre költészete. S vajon miért lehet ismét erős igazodási pont 16-20 éves fiatalok gondolkodásában, ízlésvilágában? A magyarázatot nem politikai okokban keresem – holott valószínűleg ilyenek is akadnak –, hanem poétikai természetű kérdésekre szeretnék poétikai természetű válaszlehetőségeket megfogalmazni.

Amikor Ady közzéteszi a maga programját – lásd dolgozatunk címét! –, nagy lendülettel jelenti be helyfoglalási szándékát a magyar irodalomban és kultúrában. A tehetség nagyságrendjét tekintve ez így rendben is lenne, ugyanakkor ismerjük a (be)fogadásával kapcsolatos kételyeket és lelkesedéseket. „Akasszanak fel, ha értem!” – mondja például a mára szállóigévé vált mondatot Ignó A fekete zongoráról. Újságírói ténykedését elsősorban Nagyváradhoz és a kanonoksorhoz kötjük tudatunkban (*Egy kis séta*), szerelmeit és utazásainak történetét, szenvedélyeinek mélységét szintén feldolgozta már az utókor. Természetesen poétikájáról is rengeteg könyv, tanulmány született. Sőt, már az összes róla készült fényképnek is van kiváló monográfiája E. Csorba Csilla tollából: *Ady – A portrévá lett arc. Ady Endre összes fényképe* (2009).

Ami nézetünk szerint még hiányzik a szakirodalomból, az Adynak a XXI. századhoz való „hozzáigazítása”. Bár tudjuk, a mindenkori modernség költője ő, aki minden Mában mértékét adja a Holnapnak, úgy véljük, újabb „divat”-ja mögött kell lennie valamifajta társadalomszemléleti váltásnak, ízlésmódosulásnak. Vagy netán a digitalizáció lenne az a folyamat, amely Ady-értésünket befolyásolja, alakulásra készíti?

Amikor pár évvel ezelőtt egy Ady-projekt keretében gimnazisták számára ajánlottam fel Rambó-vers¹ készítésének a lehetőségét, csak rácsodálkozni tudtam a fantáziadús munkákra. Kis filmstúdiók alakultak az osztályban, s azon versengtek, hogy melyik film mögé lehetne leginkább odaérteni a *Harc a Nagyúrral* című verset. Ezen kívül az *Őrizem a szemed* aratta a legnagyobb sikert – mindegyiknek több interpretációja született a *Csillagok háborújától* A *Wall Street farkasán* keresztül a Benedict Cumberbatch-féle *Sherlock*-sorozatig.

Vajon az említett szkeccsekből levonhatunk-e valamiféle következtetést arra vonatkozóan, hogy ezek a kisfilmek, amelyeket diákok készítettek, szinte mind a már-már agresszíven szenvedélyes költőt mutatják be (az első kettő a *Harc a Nagyúrral*t interpretálta, a harmadik az *Őrizem a szemedet*, de annak is volt még több adaptációja), azaz őket elsősorban az érzelmek mélysége és e mélységek nyelvi megragadásának egyedisége varázsolta el Ady költészetében?

Érdekes az is, ha megkérdezzük az egyetemistákat: nemigen mondanak verscímeiket, hanem elsősorban Adyt, a személyiséget szeretik. Általában nem

¹ Rambó-vers: Boldizsár Péter által kitalált műfaj, néhány perces kisfilm, amelyben egy ismert hollywoodi filmet és színészt látunk a képernyőn, miközben egy nagy magyar színész szaval egy magyar verset. A disszonanciából igen érdekes, groteszk hatások keletkeznek. (Nevét az első ilyen filmről kapta, melyben Sylvester Stallone szájából halljuk a *Ki viszi át a Szerelmet* című Nagy László-verset, Gáti Oszkár tolmácsolásában.)

egyes verseket neveznek meg rokonszenvük forrásául (ha mégis, akkor legtöbbször talán a *Héja-nász az avaront*). Lehetséges, hogy elsősorban a személyiség korlátatlansága, határátlépő mivolta varázsolja el leginkább a mai fiatalokat?

Valószínűleg igen, jómagam azonban, naiv pedagóguslelkülettel hiszek abban, hogy még ennek is előtte jár az Ady-féle nyelvi megújulás, nyelvi radikalizmus csodálata. Hiszen természetesen Csokonai, Kölcsey, Vörösmarty, Petőfi, Arany is metaforizálták a nyelvet, ám a metaforát mindegyikük első renden poétikai eszköznek tartotta, s ekként használta. Arany pedig még a grammatikai metaforát – a morfématikus nyelvi elemek felcserélésén alapuló szóképet – is beépítette költői eszköztárába, és bizonyos magatartás-szimbólumok megfogalmazásáig is eljutott (elsősorban férfi-nő archetípusokra gondolok, illetve a költőszerep szimbolikus megfogalmazásaira a balladákban). Egyikük sem építette azonban a verset egészében sejtetesen alapuló szóképekre, azaz szimbólumokra. Költészetünkben Ady volt az, aki először adott radikálisan más jelentést a szavaknak és szintagmáknak. Ő volt az első, akinél a jelentésmódosítás volt a meghatározó poétikai elv – mert a versegész megszületésének ez volt a lényege.

Az újdonság ezért nézeteink szerint ma is eme Ady-nagyszimbólumok újraértése és újraértelmezése körül keresendő. A világhírű fizikus, Teller Ede mondotta Adyról szólva, hogy „energiák gyúlnak fel a szimbólumokban”.² E kijelentés mentén nevezzük el most az Ady-féle szemiózist „fúziós jelentésképzés”-nek. Ez egy olyasfajta szemantikát jelent, melynek köszönhetően az alapszöveg (azaz a vers maga) a befogadás során többféle jelentésárnyalat és jelentésréteg kibontására ad lehetőséget. Végezetül azonban a versjelentésnek létrejön egyfajta „mag”-ja, amelyre ezek a disszeminatív rétegek felépülnek. Ezek a „mag”-ok lesznek a szimbólumok: „egy” zongorából így lesz „A” zongora, amely immár nyilvánvalóan nem a hangszer mivoltában érdekes tárgy, hanem az emberi sors szimbólumaként lesz a szöveg „jelentésmag”-ja.³

² Az idézet hosszabban: „Pesten születtem, de a világháború alatt anyámmal Lugosra mentünk. 1922-ben jöttem fel Pestre. Megismertem Ady Endre költészetét, óriási hatással volt rám. Ilyen nyelvet senki nem teremtett a földön. Akkor, fiatalkoromban csak Ady költészetével foglalkoztam. Egyszer csak megértettem: a szimbólumok egymásra rakódása valóságot teremt. Sokkal több energiát bocsátanak ki és fogadnak magukba, mint a realista vers. Energiák gyúlnak fel a szimbólumokban. Akkor jöttem rá, hogy nemcsak maghasadással, hanem magfúzióval is lehet energiát előállítani. Ezért nem lehet lemondani a költészetről. Ez a hidrogénbomba története.” *Egyetlen hiányzó mondat. Csoóri Sándor és Alexa Károly beszélgetését* lejegyezte Merklin Tímea, Vas Népe, 2009. 03. 01. = <https://www.vaol.hu/hetvege/egyetlen-hianyzo-mondat-1272560/> [2019. 04. 19.]

³ Németh G. Béla hasonlóképpen fogalmaz József Attila kapcsán. Úgy vélem, ez a fajta – magszerű – jelentésszerveződés azonban már Adynál megjelenik. Talán furcsa, hogy bizonyítékot egy fizikustól, Teller Edétől idéztem a főszövegben, másfelől azonban azt hiszem, aligha beszélhet a magfizikáról hitelesebben bárki, mint egy magfizikus... „Az egzisztencia: szintézis – vallotta költőnk [ti. József Attila]. Az egzisztencia szintézisének pedig legvalószínűbb megjelenítő realizálása a műalkotás. Ezek a felütő, kijelentéses beszédfajtában realizálódó, sorsminőséggé sűrűsödött, egzisztenciális szintézissé lett tragikus summázatok adják ama

Nem lehet véletlen az sem, hogy Einstein híres speciális relativitáselmélet-képlete ($E = mc^2$) 1905-ben fogalmazódott meg, Ady Endre pedig csak pár évvel később, 1909-ben tette közzé *Kocsi-út az éjszakában* című költeményét, benne a híres sorral: „Minden Egész eltörött”. Aligha lehet kétségünk afelől, hogy egy kor legnagyobb elméi igen hasonló gondolatokra jutnak, legfeljebb másképpen fogalmazzák meg ugyanazt az „érzés”-t, más jelrendszerek segítségével közvetítik legbensőbb gondolataikat. Egyikük a fizika nyelvén beszél, másikuk irodalmi nyelven mondja el az idő szubjektivitásának lényegét. Hasonló történt majdnem száz évvel korábban is, amikor Csokonai „a semmi ágá”-ról írt (*Dr. Földiről egy töredék*), s arról, hogy a költő „a semmiből világokat” hoz létre (*A Magánossághoz*), Bolyai János pedig lényegében ugyanígy fogalmaz a gömbgeometria megalkotása kapcsán: „A semmiből egy új, más világot teremtettem.”

Úgy tűnik, hogy száz évvel később a világra immár másképpen tekintő fiatalok az alábbi okok miatt érzi közel magához Ady Endrét:

1. A posztmodernben megváltozott a költői szemantika szimbolikája és szerkezete, ezzel Ady a megújulásnak nemcsak korabeli élharcosa lett, hanem a megújulás mindenkori jelképévé is vált.

2. A digitalizációs eszközök közelében felnőtt fiatalok jelentős része már osztott figyelemmel, illetve a létezés disszonanciáira való fokozott érzékenységgel rendelkezik, ezért számukra Ady fontos lehet mint a nyitottság, és nem utolsósorban a kérlelhetetlen őszinteség jelképe.

3. Az Ady-versek közvetítette szenvedély ismerős a fiatalok számára az őket körülvevő populáris kultúra különböző eszközei és elemei révén. (Nem tudjuk azonban még felmérni, hogy ebből mennyi a valóságos, és mennyi a „festett érzés” [Arany].)

4. Az Ady-féle, alapvetően patetikus beszédmód látszólag közel áll a mai kor tömegkommunikációs eszközeinek beszédmódjához. Ugyanakkor nyilvánvaló, hogy míg az előbbi valóságos mélységeket takar, az utóbbit sokkal inkább a sekélyesség jellemzi.

5. Végül legfontosabbnak azt a disszeminatív jelentésképzést tartom, amellyel Ady joggal tarthatna igényt „az első magyar posztmodern költő” címre is. A nagybetűs írásmód, a háromszavas címek használata, a kötetek szigorú megszerkesztettsége, a versformák egyedisége, a köznévtulajdonnév

magjait, ama nucleusait e verseknek, amelyek aztán a vers egészében magatartásfajtvává, magatartáskényszerre bontakoznak ki. A láncszerű kapcsolással fejlődő versszerkezettel szemben költőnk mint eszményt a versmag, a nucleus köré gerezdszerűen növekvő szerkezetet állította. S valóban, ezek az intuícós versmagok (többnyire fölütések), mintegy *gömbszerű belső tágulással* nőnek verestetté, versgegésszé. Mintegy a versmagokból lövellő rádiuszok asszociációs előre- s visszacsapó mozgásvonalán feszülnek s telítődnek teljessé. Az intuícós heurisztikus eleme így valóban végtelen számára osztódva foglaltatik a versgegész minden részében.” (Németh G. Béla, *A kimondás törvénye = 7 kísérlet a kései József Attiláról*, Bp., Tankönyvkiadó, 1982, 56.)

viszonyok radikális újragondolása olyan szokatlan szövegépítési módot valósít meg, amely közel állhat minden, a világban helyét kereső fiatal gondolkodásmódjához.

Mindezek a jellegzetességek rendkívül rokonszenvessé tehetik egy mai fiatal számára Ady Endre költészetét, aki – mint minden kor fiatalja – természetesen az egész világot szeretné megváltani és a maga képére formálni. Örülünk tehát annak, hogy költőnk ismét divatos olvasmány diákjaink körében – hiszen látható, hogy ha valaki, akkor ő mai kérdésekhez is igazán hozzá tud szólni, hiszen már kezdésképpen ezt mondja nekünk: Google és MaGoogle fia vagyok én...

A FÉNYKÉPEN: A SZERZŐ

E. Csorba Csilla

„Az ő számára külön kinyílnak a tárgyak és kitárják rejtett arcukat”

André Kertész és Bölöni György Ady léptei nyomában¹

Az igazi Ady. Az Ady-szakirodalom hosszú ideig egyik meghatározó érvényű, visszaemlékező kötetét Bölöni György (1882–1959) író, újságíró írta, s *Az igazi Ady* címmel jelentette meg² 1934-ben Párizsban. A kötet finanszírozása érdekében előfizetési ívet indított, amelyen a könyv kivitelére nézve mutatós, gondos nyomdai kiállítást ígért, terjedelme a 44 oldalnyi illusztrációval 385 oldal. Ára 30 frank, Magyarországon 10 pengő, könyvárusi forgalomba nem került.³ „Régen meg kellett volna már írnom ezt a könyvet, de a magyar forradalmak után rámszakadt hányatott életem nem engedett rá időt sokáig” – vallja az előszóban. A kötetben kézirat-facsimilék, levelek, dokumentumok mellett nagy számban tűnnek fel az 1930-as évek elején készült s a kötet illusztrálására szolgáló fotók. „Ady párisi éveinek emlékeit senki jobban nem ismeri nálam. Ezért segítségül hívtam a fényképező gépet is, hogy lefotografáljuk híven, ami Párisban Ady ittjártát őrzi, amit érintett szelleme. Kertész barátom, a párisiaknak ez az elismert magyar művésze volt segítségemre ebben és meg is örökített megértően és gondosan mindent, ami Ady életéből máig Párisban fennmaradt” – írja a szerző a fotóssal való együttműködéséről. Bölöni kifejezhetetlen érdemeit és néhol korlátait is jelző könyve talán beolvadt volna az Ady-irodalom tengerébe, ha nem emeli ki onnan az új látásmódot követő, a harmincas évek vizuális nyelvezetének egyik meghatározó művésze, André Kertész képeinek sorozatával, s helyezi ezáltal abba a virtuális csomagba, amelybe a Párizsba utazott, emigrált, letelepedett nemzetközi művészvilág illesztette, fényvel, árnyékkal, hangulatokkal, vonalakkal a Városhoz való szoros kötődése lenyomatait. Az alábbiakban ennek a folyamatnak eredünk nyomába.

Ady Párizsa. Ady Endre Léda után eredő első párizsi útja során, 1904-ben ismerkedett meg a már egy éve újságíróként Párizsban tevékenykedő Bölöni Györggyel. Utazása előtt Ady Lajos kereste meg levéllel földjét, Bölönit, hogy legyen gondja testvére. Ady Endre első levelét még Tisztelt Uram megszólítással írja Bölöninek, s bár mindössze két hete van Párizsban, állandósul

¹ A címben jelzett téma első megfogalmazása megjelent E. Csorba Csilla: *Barangolás André Kertésszel Ady Párizsában* címmel a Tverdota György 65. születésnapjára készült Festschriftben, 2012-ben.

² Bölöni György, *Az igazi Ady*, Paris, 1934, Editions Atelier de Paris

³ A Petőfi Irodalmi Múzeumban (PIM) több előfizetési ív is található. Lt.sz Any.73.23/A

tanyáját, a Grand Cafét ajánlja találkozási pontul. A költő 1911-ig hét alkalommal időzött rövidebb-hosszabb ideig Párizsban, ez időszakokban Bölöni, illetve élettársa, később felesége Itóka lesz hű barátja, életviharainak elviselője és vigasztalója, Párizs-élményének elmélyítője, árnyalója. Minden bizonnyal a Diósy házaspár mellett Bölöniéknek volt igazi nagy szerepe abban, hogy Ady számára „Páris, a legemberibb minden városok között”. Ady Endre számára Párizs, a városok városa a mámort, a feledést jelenti, ahol a „szent Napkeletnek mártírjaként” enyhülést keres. Ő maga Párizs lényegét nem a fényes külsőségekben, a turistanevezetességekben keresi, hanem az „Ezer apróság, millió serege a parányinak”-ban, amelyet „Csak akkor érzi [ezt] az ember, ha „elhagyta a várost, a Várost”. Műveiben testet öltő Város perszonalifikálódik, írásainak hosszú évekig főszereplője lesz: „Barangolok utcáidon, nagy és szent város, kit csókos vágyakkal akarok néhány mámoros hét óta megközelíteni. Barangolok és azt akarom, hogy az enyém légy. Nem tud szeretni, nem érthet, nem érezhet a te nagyszerűségedben senki más, csak én.”⁴ A Párizsba zárándoklók már Ady életében magyar „honfoglalás”-szerűen végigjárják a költő által megszentelt utat, a személyes, versekben megénekelte élményt a közösségi emlékezet részévé avatják. „A költő megírta a magyar lélek párizsi kalauzát. A francia hagyományok untatták, de a bedekkertől függetlenül magyar hagyománnyá avatott néhány párizsi utcát, ligetet, középületet, amelyeknek grafikus jelei varázsbetűként nyitották ki a magyar nosztalgia zárait. Amióta Párizsban járt, Magyarország a Gare de l’Est-nél kezdődik.”⁵ 2005-ben „Párizs nem ereszt el” címmel nyílt kiállítás a Petőfi Irodalmi Múzeumban, ahol a költővel egykorú, s az őt követő nemzedékek azonos vagy eltérő magatartását, identitását, illetve idegenségérzetét nyomon követhetett barangolni a várost megidéző szövegek és képek között. E kiállítás nem térhetett ki minden ízében arra a folyamatra, hogy Ady halála után mennyire élt, hatott a maga alakította Párizs-legenda, s mit tettek ezért azok, akik átmenetileg vagy örökre otthonukul választották a Szajna-parti fővárost.

Ady párizsi kultusza. Az 1923-tól több évtizedig párizsi emigrációban élő Bölöni György nemcsak életében, de Ady halála után is hű társ maradt, a párizsi emigránsok körében többek mellett állandó ébren tartója s élesztője az Ady-kultusznak. Feleségével, Márkus Ottíliaival (Otilia Marchişiu) tagja az Ady Endre Kultúrtársaságnak, amely az ő szervezésében vagy támogatásával rendszeres kultúrdélutánokat, esti programokat, emlékünnepeleket rendez. A háború utáni párizsi emigráció élénk érdeklődése Ady Endre iránt Halász Gyula képzőművészt, a később Brassai néven híressé vált fotóművészt is megérintette, sőt kezdeményezővé avatta. Szüleivel folytatott levelezéséből kapunk információt a programszervezésben játszott szerepéről: „Január végén, Ady halálának ötödik évfordulóján egy Ady-estélyt fogok rendezni. Az idea már régi és az enyém. Adynak egy márványtáblát állítani Párizsban. Részben erre a célra lenne az Ady-est jövedelme. Bölöni segíteni fog, s holnap beszéljük

⁴ E. Csorba Csilla, *Párizs nem ereszt el*, in: *Párizs nem ereszt el. Magyar írók Párizs-élménye 1900–1939*, PIM–MTA Művészettörténeti Kutatóintézet, 2005, 49–51.

⁵ Hevesi András, *A Gare de l’Esten*, 1927.

meg a műsort, a terem-ügyet, a rendezés és reklám ügyét. Az estnek nem lesz semmi politikai színe. Persze Bölöni és Itóka is fognak beszélni Ady párizsi életéről, magam néhány verset szavalok. Egy magyar énekesnő két Bartók–Ady dalt s két Harsányi–Ady dalt énekel a szerző kíséretével, még egy szavaló, íme nagyjából a műsor, amihez Márai Sándor vagy Kádár Ady-előadása, egy-két zeneszám jönne még. Számítani lehet 1000 magyar részvételére, s ha a kalkuláció nem csal, a márványtáblán kívül a szereplőknek is szép összeg juthatna.”⁶ Márványtáblát állítani az öt éve elhunyt költőnek! – javasolja a huszonöt éves, megélhetési gondokkal és nagy reményekkel Párizsban letelepedő fiatal művész. Bár később úgy döntött, mérlegelve az előnyöket és hátrányokat, hogy az esten mégsem fog szavalni, talán akarata ellenére a meghívó kinyomtatott programján mégis szerepel a neve, az *Új Vizeken járok* című verset adta (volna) elő. A megálmodott márványtábla az emlékezést előhívó szerepet játszott volna a Párizsba zarándokló magyarok, és figyelmet felkeltő az Ady nevet soha nem hallott franciák, külföldiek számára egyaránt. Szimbolikusnak tekinthetjük, hogy a párizsi magyarok közötti Ady-kultusz egyik első szorgalmazója a későbbi fényképész Halász Gyula (Brassai) lehetett 1925-ben, s majd 10 év múlva, 1934-ben egy másik világhírűvé vált fotográfus, (André) Kertész Andor váltja valóra az emlékezés egy másfajta művészi változatát.

Brassai Ady halála hatodik évfordulóján, 1925. január 27-én írja a második levelet, amelyben már arról is tájékoztatja szüleit, hogy „buzgó gyerkőcök csináltak egy Ady-kultúregyletet, s rendezik már a második estét nagyobb hozzáértés és érzés nélkül”.⁷ Feltehetően valamilyen távolságtartási igény vezette, hogy a „különböző párizsi magyar elemekkel” ne kerüljön egy platformra, vagy sértettség is közrejátszhatott abban, hogy Illyés Gyula szavalata, Uitz Béla hegedűszólója, az elhangzó Reinitz és Bartók Ady-dalok programja után utolsóként ne szerepeljen.⁸ A fiatal „gyerkőcök” alatt talán a franciaországi magyar főiskolai hallgatókat érthette, akik az Ady Endre Kultúrtársaság támogatásával 1925. január 18-án szintén rendeztek egy Ady-emlékünnepelet a „párizsi magyar művészgárda kiválóságait” felvonultatva.⁹ Az első világháború után Párizsba politikai okokból, megélhetési vágyból, tanulási céllal özönlő magyar emigránsok, rövidebb-hosszabb időre kiruccanók körében hívószóként hangzott a költő neve, így a 1920-as, 30-as években alig múlt el év Ady-megemlékezés nélkül. 1932-ben a Párizsi Magyar Akadémia által hirdetett Ady-emlékünnepelet alkalmával Huszár Imre Ady-szobrának felavatására is sor került a Magyar Ház dísztermében.

Bár André Kertész általam eddig megismerhető dokumentumaiban, naplójegyzeteiben ritkábban tesz említést írókkal való kapcsolatáról, de szó esik arról, hogy írói felolvasásokon részt vesz. Az otthonról hozott tanulmányai (maga is írt verseket), olvasmányai alapján feltételezhetjük, hogy nem voltak

⁶ Brassai (Halász Gyula) levele szüleinek, Párizs, 1924. december 2. in: Brassai, *Előhívás*, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1980, 142.

⁷ Halász Gyula levele szüleinek, Párizs, 1925. január 27. Uo., 89. A párizsi Ady-rendezvények meghívói Bölöni hagyatékából megtalálhatók a PIM Könyvtárban, Jelzet: Any.76.141.

⁸ PIM Könyvtár, Jelzet: Any.74.102/2.

⁹ PIM Könyvtár, Jelzet: Any.72.343/a-b

számára idegenek sem a magyar költészet, sem a próza nagyjai. Bár maga tudunkkal nem lépett fel párizsi Ady-esten, egy 1927-ből származó, az 5 rue de Vanves-ban lévő lakásában készült ismert önarcképén szobája falán egy (nagy valószínűséggel) Ady halotti maszk látható.¹⁰ Ady verseivel, illetve kultuszával a költőhöz igen közeli kapcsolatban állt barátok, Tihanyi Lajos és Bölöni György ismertethették meg, vagy akár Csáky József szobrász, aki Ady-versek fordításával próbálkozott. Bár Kertész idősebb korában azt vallja: „Írókkal nem voltam jóban”,¹¹ ő az, akinek első jelentős kiállítása (1927. március 12.) megnyitóján, a Sacre du Printemps Galériában jelen van József Attila, s a francia avantgárd – a magyar költőkkel szoros kapcsolatot ápoló – költője, Paul Dermée verssel tiszteleg a kiállított képek s alkotójuk előtt.

KERTÉSZ

Gyermekszem, amelynek minden tekintete az
első;

meglátja a hazugságokba öltözött nagy
meztelen királyt;

megjijed a Szajna-parton imbolygó, ponyvába burkolódzó
kísértetekről;

rajongva tekint a képekre, melyeket teljesen ártatlanul
tár elénk három verőfényes szék a Luxembourg-kertben,
Mondriannak a lépcsőre nyíló ajtaja; vagy az asz-
talra, egy pipa mellé dobott szemüveg.

Semmi elrendezés, rend-rakás, csalás, fogás.

Kertész technikája olyan tisztességes, olyan megveszteget-
hetetlen, mint a Ti szemetek.

A vakok ispotályában,
Kertész látnok-pap.¹²

Paul Dermée meghatározása a hazug, ismeretlen világban élőknek szolgál-
latot nyújtó látó (vagy látnok) „barátról” (Frère voyant), a művészi értelemben
megvesztegethetetlen, tisztességes, ártatlan attitűdről, amellyel a fényképész
jellemzi, élete végéig kijelöli Kertész útját.

André KertésZRŐL. 125 éve, 1894. július 2-án született egy háromgye-
rekes, budapesti polgári családban Kertész Andor, akit a világ André Kertész
néven ismert meg. A fényképezés iránti érdeklődése korán megnyilvánult, első
képeit egy 4,5 x 6 cm-es fényképezőgéppel készítette. A háború, majd a nél-
külözés, az érvényesülés lehetetlensége arra bírta rá, hogy pályáját a művészet
fővárosában, Párizsban folytassa. A szakirodalom ez ideig úgy tudta, hogy 1925

¹⁰ Sandra S. Philips, David Travis, Weston J. Naef, *André Kertész. Of Paris and New York*, The Art Institut of Chicago, 1985, 16.

¹¹ Passuth Krisztin, *Párizsi beszélgetés André Kertésszel. Paris, 1982. október 25.*, Új Művészet, 1994. V. évf. 6. sz., 74.

¹² Bajomi Lázár Endre, *André Kertész munkássága*, Corvina Kiadó, Bp., 1972, 8.

szeptemberében érkezett Párizsba, Cserba Júlia újabb kutatása szerint ez az időpont akár már 1924-re is tehető.¹³ Első szállása a Montparnasse-on a rue Vavinben volt, így nem véletlen, hogy kezdőként innen, az ablakból vetette fotóspillantását a városra. A felfedezés örömeivel indult útjaira, s miközben egyre több, mások által észre nem vett részletet, sarkot, szakaszt fedezett fel, ismerősei és barátai száma is növekedett. Kapcsolatépítő képességének, jól integrálódó személyiségének és képei különös, hiányt pótló szellemiségének köszönhető, hogy már 1926-ban német lapokban publikált, s 1927. március 12-én pedig a Sacre du Printemps Galériában az expresszionista Ida Thallal (Thalhammer Ida) közösen kiállítást rendezhetett. Első barátai a magyar emigráció tagjai közül kerültek ki, művészek, politikusok, újságírók (Tihanyi Lajos, Beöthy István, Csáky József, Vértes Marcell, Zilzer Gyula, Károlyi Mihály, Böloni György stb.) köréből. Valódi lakása a 5 rue de Vanves-ban lett, de otthon a Le Dôme kávéházban érezte magát. Az itt rendszeresen összegyűlő magyar származású ismerőseit egyenként és csoportosan is gyakran megörökítette, s kezdetben csekély nyelvtudását segítségükkel pótolta. A körhöz egy idő után Halász Gyula (Brassai) is hozzátartozott, akit Kertész vezetett be az esti Párizs fotózásának különlegességébe. Kettőjük kapcsolatának összetettsége, rivalizálásuk később szakításhoz vezetett. Véleményünk szerint, Kertész az irodalom iránti fogékonyságát, Ady Endre költészete iránti érdeklődésének elmélyülését Párizsban akár Brassainak is köszönhette.

A tengernyi szakirodalom, katalógus, amely a világ különböző pontjain az elmúlt évtizedekben André Kertészről megjelent, többnyire a maga által (is) felépített karriertörténetet meséli el, elemzi a maga felíveléseivel és kudarcival, gyökereivel, és az alapokra emelt építménnyel együtt. A már jól ismertnek tekinthető hagiográfia is tud azonban újat, meghökkentőt adni. A 2005-ben a washingtoni National Gallery of Art által rendezett kiállítás, s az ezt követő album új megvilágításban tárgyalja Kertész munkásságát.¹⁴ A fotós életpályáját négy részre bontja, a magyarországi szakaszra (1894–1925), a párizsira (1925–1936), a New Yorkban eltöltöttre (1936–1961) és végül a nemzetközi elismertség korszakára (1962–1985). Számunkra a második jelent elsősorban elemzendő felületet, de mint azt az említett washingtoni katalógusból is megtudhatjuk, a dolgok szinte kitorölhetetlenül összefüggnek, s Kertész Párizsba hozott látásmódja nem kis mértékben nemcsak a fényképezés terén szerzett ismereteitől függ, hanem a képzőművészet területéről származó benyomásaitól, kapcsolataitól, illetve az ez irányból érkező hatásoktól is. (Talán nem véletlen, hogy mindkét felesége, Rogi André és Saly Erzsébet is fiatalon képzőművészeti tanulmányokat folytatott.) Vajon beszélhetünk-e valódi irodalmi inspirációkról, a véreben, az agyában lüktető magyar verssorokról, rímekről, ritmusról, ha fotográfiáira tekintünk? Kertész elhatárolódása az íróktól talán épp annak tulajdonítható, hogy képeit kritikusai sok esetben „költői”, „irodalmi”, „lírai”, „novellisztikus”, „anekdotikus” jelzőkkel illették.

¹³ Cserba Júlia, *Magyar származású fotográfusok Franciaországban az 1920-as évektől napjainkig*, Corvina, Bp., 2019, 116.

¹⁴ Sarah Greenough, Robert Gurbo, Sarah Kennel, *André Kertész*, Washington/Princeton, National Gallery of Art/Princeton University Press, 2005, 272 p.

Kertész 1928-ban új gépet vett, egy Leicát vásárolt, amely kiválóan szolgálja gyors váltásait, könnyed mozdulatait, spontán reflexióit. Számos fontos német és francia folyóiratban jelentek meg a képei. 1933-ban *Enfants* címmel adott ki albumot, majd pedig témánk szempontjából fontos kötete, a *Paris vu par André Kertész* jelent meg 1934-ben Pierre Mac Orlan bevezetőjével. Német múzeumok vásárolják képeit, számos francia és nemzetközi kiállítás szerencsés résztvevője lett, beérkezett. Maga is Párizs szerelmese, a rakpartok, parkok, az Eiffel-torony, a kis szűk utcák, Párizs lírai képének megörökítője. Saját alkotásait intim vizuális naplóként definiálja, amely módszere kissé eltávolítja a valóságtól, nem annyira dokumentál, mint felfedez, megláttat.

Az igazi Ady műfaji hovatartozásáról. Míg a 20. század elején önálló grafikai albumok, illusztráció-mappák nagy számmal jelentek meg a piacon, az 1920-as évek közepétől ezek szerepét átveszik a fotómappák, fotókönyvek.¹⁵ Franciaországban a nyitányt talán Germain Krull *Métal* című, 64 önálló fotó-lapot tartalmazó mappája jelentette 1927-ben Florent Fels bevezetőjével. Az Új látásmódot (Nouvelle Vision) közvetítő markáns gyűjtemény, éppúgy, mint Renger-Patzsch és Karl Blossfeldt könyvei, az autonóm fotográfiai nyelvezet közvetítője. A 1920-30-as években végbemenő, művészeti irányzatok által befolyásolt, a fotó- és nyomdatechnika modernizációját is magán viselő bonyolult folyamat elmélyült illusztrálására ez esetben nincs mód, de talán nem véletlen, hogy a harmincas évek elejétől többnyire már nemcsak könyvek illusztrációiként, hanem csak egy bevezetővel ellátott, önálló fotókönyvekben jelenhettek meg a művészek tartott fotográfiák. A fénykép művészi rangra emelkedése felkelti ugyanakkor a szélesebb közönség figyelmét, megértését, ízlésének változását is. Az expresszionista, szürrealista stílusirányzatok által befolyásolt művészi rangú sorozatok egy külön blokkját jelentik a Párizs mint nagyváros, mint ikon, a múlt és jelen találkozása témájával foglalkozó fotókönyvek. A sort 1930-ban az *Atget, photographe de Paris* című album nyitja, amely leírhatatlan hatással lesz a várost fényképezőgéppel bejárók látásmódjára, szemléletére.

1972-ben a Corvina kiadó gondozásában, a Fotóművészeti kiskönyvtár sorozatban jelent meg André Kertész munkásságát bemutató kötet. A Perőfi Irodalmi Múzeumban őrzött hangfelvétel szerint a művész elégedett volt Bajomi bevezető szövegével.¹⁶ Ő maga is Párizs szerelmese, emigráns, hosszú évekig élt a francia fővárosban. Jól ismeri a Montparnasse-t s környékét, amelyről könyvet is írt, s amely Kertésznek is ihlető forrásul szolgált. Szinte ismerősként említi a Kertésszel is kapcsolatban álló hírességeket, a holland Mondriant, Ehrenburgot, Eisensteint, Chagallt, s fő találkozóhelyüket, a Le Dôme kávéházat. Bajomi ismeri Párizs minden apró részletét, így ihletetten fordul Kertész városi fotói felé, s a kalauzolás Pierre Mac Orlan (1882–1970) írónak a *Paris vu par André Kertész* kötete előszavának megidézésével kezdi. A francia főváros „embersűrűs vadona” s intim részletei éppúgy elbűvölik az 1920-as évek végén, 30-as évek

¹⁵ Alain Ffleig, *La photographie et le livre en France entre les deux guerres*, in: *La photographie et le livre*. Essai collectif, Trans Photographic Press, Paris, 2003, 91–95.

¹⁶ PIM Médiatár It.sz ORO459/1., Vezér Erzsébet és Sára Péter interjúja, 1971. A PIM Kézirattára őrzi Kertész és Bajomi levelezésének ez időből származó néhány darabját.

elején alkotókat, mint az Ady korában a költőkkel megesett. A titkos sikátorok, az elhagyott szögletek, az út lejtése, a színek, ködös hangulatok líraivá teszik a szemlélőt, legyen író vagy fotográfus. Pierre Mac Orlan, mielőtt Kertész könyve elé elvállalta az előszót, már megírta a maga véleményét *Visages de Paris*¹⁷ címmel, André Warnod könyvére utalva. A tájak, városok, utcák photo-graphe által megörökített képeit a leghatékonyabb irodalmi inspirációval, a misztikus költészettel rokonítja, amely nyomába ered Párizs állandóan változó arcának. Hasonlóan vélekedik Germain Krull egy évvel később megjelent *Paris* című kötete¹⁸ elé írt bevezetőjében is, a német fotográfia által elindított expresszionista hullámot az írók költői inspirációi folyamányának érzi, Krullt magát művelt (írastudó) alkatnak nevezi, s képei mögül kihallja a sanzonok, a tangóharmonika zenéjét. Az írás, kép és zene összhangjából építkező Mac Orlan talán akkor kedvelte meg igazán a Párizsban nem oly rég letelepedett Kertészt, amikor a fotográfus a tangóharmonikázó alakjáról felülnézetből egy olyan portrét készített 1932-ben, amely egyszerre volt egy elsuhanó dallam, egy absztraktnak is tűnő fekete-fehér forma s egy lírai történet. Nem véletlen, hogy vállalta a *Paris vu par André Kertész* című könyv¹⁹ elé bevezető sorok írását. Kertész képei közül a humánus oldaláról láttatott hidakat, üres utcákat, az árnyékokkal behálózott tereket, a megszámlálhatatlan ablakot, a láthatatlan éjszakai mozzanatokot, a mindezen átsuhanó „démont” – amelyet csak az ő láttató ereje tud felizzítani – emeli ki. Az utca társadalmi (social) költészetének nevezi ezt az irányt, míg másutt az irodalom közvetlen közelébe utalja azt a fajta látást, amelyet Kertész is követ. A Pierre Mac Orlan fotóval kapcsolatos írásait összegyűjtő kötetben²⁰ egy 1925-re datált Kertész-fénykép, a *Quai Bercy* szerepel. Ezek szerint közvetlen Párizsba érkezése után a Szajna partjain kóborló, még magányos, saját útját is kereső fiatalember szemét nem a nyüzsgő forgatag kötötte le, hanem az elhagyott, ember nélküli melankóliában nyugvó rakpart, háttérben a híd festői vonalával, ponyvával letakart áruhegyek tömegével. Nem a turista felületes szemlélődése, s nem is a bennszülött otthonossága tükröződik e fotón, hanem valami kíváncsisággal teli titokzatosság, a megismerés, befogadás iránti vágy.

A Visual Studies szerint nem létezik önmagában vett kép, hanem mindig kapcsolódik hozzá a látás/tekintet egy speciális gyakorlata. A „turistatekintet” is egy speciális „látásgyakorlatot” jelöl, amely a már korábban áthagyományozott, rögződött ismereteket veszi fel, éli át, majd adja tovább. A városi térben zajló folyamatok, így a látás-észlelés is különbséget tesz „az idegen turista felületes, előzetesen, kívülről strukturált tekintete, illetőleg a bennszülött városlakó otthonos, bizalmas viszonyból táplálkozó, önálló észlelése között”.²¹ A turisták és az őslakók között helyezkednek el a bevándorlók, akik terveik szerint le kívánnak telepedni, vagy legalábbis hosszabb időt a városban eltölteni. Párizsban 1881-ben 3%, 1932-ben pedig 7% a külföldiek aránya, ezen belül 1919

¹⁷ Les Annales politique et itinéraires n° 2370, 15 novembre 1930. 455–457.

¹⁸ Germain Krull: *Paris*, Gallimard, 1931.

¹⁹ *Paris vu par André Kertész*, Éditions d'histoire et d'art / Librairie Plon, 1934.

²⁰ Pierre Mac Orlan, *Écrits sur la photographie*, Éditions Textuel, Paris, 2011.

²¹ Takács József, *A Kulcsár Szabó-iskola és a „kulturális fordulat”*. A Történelem, kultúra, medietális című kötet kapcsán, Jelenkor, 2004. 47. évf. 11 szám, 1165.

után megnő a közép- és kelet-európai régióból érkezők, az orosz, ukrán, bolgár, litván, román, lengyel, magyar származásúak száma, így letelepedésüket 1904-ben, 1917-ben, majd 1932-ben rendeletekkel szabályozzák. A Montparnasse negyede, a kocsmák, a kávéházak, a Rotonde, a Le Dôme, a Select, a La Coupole egyesítette a soknemzetiségű, a szegénységben osztozó nemzetközi művésztszadalmat. Ugyanazt látja-e az, aki jólétben, biztonságban él, vagy akik a társadalom peremén érzik magukat, napi megélhetési, érvényesülési, magánéleti problémával küzdenek? Többek között erre a kérdésre is választ kerestek azok a kutatók, akik az École de Paris stílus, iskola, irányzat csoportmegjelölést a fényképezés területére is szerették volna kiterjeszteni. 1963-ban jelölte először Julien Cain ezzel a nehezen megfogható stílus kategóriával azt a korszakot, amely a fotózásban Brassai, Man Ray műveivel kezdődik.²² Az 1928-ban Párizsban megnyíló első és utolsó Független Szalon (Salon Indépendant de la Photographie, avagy a „Salon de l’Escalier”) kiállításán egy kivételtől eltekintve csak külföldiek szerepeltek. A fotóművészet megújításán, a piktorializmusról való lekapcsolásán fáradozók tehát Párizs színeiben külföldiek voltak, nagyrészt ők szerepeltek mindazokon a neves nemzetközi kiállításokon is, ahol a fényképezés új áramlata (nouvelle vague) elterjedt.²³ Témáikat nemegyszer az általuk belátott és megélt tér, az abban élők, mozgók alkották: kávéházak, bordélyok látogatói, az utca embere, az egyszerű francia hétköznapi szereplői.

E fényképész-csoport talán legmarkánsabb szereplői a magyarok voltak, az 1924-óta Párizsban élő Brassai, az 1925-ben francia állampolgárságot nyerő Ergy Landau, az ekkor ideérkező Nora Dumas, Klein Rózsi (Rogi André), André Steiner, Ylla, Miklós Jutka, Révai Ilka, s természetesen André Kertész. Nem véletlen, hogy néhányan szinte sajátos tendenciaként definiálják a magyar fotót a francián, vagy a nemzetközi fotóművészet más irányzatain belül.²⁴ A francia kritikusok, Charles Rosner, Claude de Santeul, Rémy Duval a magyarok csoportként azonosítható jelenlétét „rolleiflex szempillantása iskolájának” nevezik, melynek tagjai a világot a legfestőibb valójában fogják fel, kapják le, az eddig még nem rögzített pillanatok, mozdulatok, helyek megörökítőjeként.²⁵ Ilse Bing, Germaine Krull, Eli Lotar, Florence Henri képei mellett Brassai filmszerűen pörgő kockái, Kertész „lírai”, költői realizmusa új szintet visz a francia, s az elsősorban a Bauhaus iskola által meghatározott német vonal kavalkádjába. Vitathatatlanul a francia főváros szellemisége s a város maga határozza meg e speciális látásmódot, az itt készülő vallomásos fotóösszeletet, s az ekkor születő, albumokba rendezett Párizs-fotókat. Ez az emigránstábor fedezi fel – s lesz

²² Herbert Morderings, *Nouvelles images de Paris*, in: *École de Paris. La part de l’Autre. Musée d’Art moderne de la Ville de Paris*, Paris, 2000, 71–73.

L’École de Paris, vue de Budapest, in: *Modigliani, Soutine et leurs amis de Montparnasse*, Rédigé par László Beke, Editions Vince, Musée Juif Hongrois, Budapest, 2003.

Années 30 en Europe. Le temps menaçant 1929–1939, Paris, Musée d’Art moderne de la Ville, 20 février – 25 mai 1997.

²³ *Film und Foto*, 1929. május–július. Stuttgart Deutsches Werkbund szervezésében.

²⁴ Christian Bouqueret, *André Steiner, l’homme curieux*, Paris, 1999, Marval.

²⁵ A korszak legátfogóbb monográfiája: Christian Bouqueret, *Des Années folles aux années noires. La Nouvelle Vision photographique en France, 1920–1940*, Paris, 1997, Marval

lehetősége először filmek, a sajtó és a könyvkiadás útján bemutatni – a Montmartre művésznegyedét, a kocsmákat, bisztrókat, az utcán élőket, az utcán élőket, a szegényeket, az Eiffel-tornyot, a Montparnasse kávéházait s a Luxembourg-kert árva székeit stb. A vizuális hagyományozódás alappillére Eugène Atget 1930-ban franciául és németül is megjelent Párizs-albuma, amely a város-mítosz és ikonográfia esszenciája. Mint ahogy azt Herbert Morderings megállapítja, az emigráns fotósok – kívül rekedve a francia politikai, szociális konfliktusokon – a belső énjüket kivétítve élhették meg a reális és imaginárius, az álomban, irodalomban élő Párizst, az idegenséget a bensőségességgel, a kívülállást a befelé nézéssel társítva. Szemüket, kezüket, érzékeiket, gépüket a spontaneitás, szubjektivitás vezérli, nemegyszer a kíváncsiság, a bolyongások során a felfedezés öröme.

Az igazi Ady keletkezése. Bölöni 1925–26-ban ismerhette meg Kertészt, aki az őt ért inspirációk hatására feltehetően maga is foglalkozott a gondolattal, hogy Ady iránti tiszteletét a fotó nyelvén megfogalmazza. Hogy kié – Bölönié vagy Kertészé volt az idea, ma már nem tudhatjuk, hiszen a Kertészről nagyon korán értő, elemző kritikát író Bölöni 1930-ban arra tesz utalást, hogy a fényképész vetette fel Ady Párizsa lefotózásának ötletét,²⁶ máshol viszont „könyvem-hez készült fotókról” beszél.²⁷

A Lantos Magazinban, 1930. június 5-én jelenik meg²⁸ *Kertész, a sötétkamra varázslója* című Bölöni-esszé, amely szerint: „Vagy öt-hat éve Tihanyi Lajos száguldott közöttünk azzal a hírrel, hogy Párizsban egy csodálatos fotografust talált, akit André Kertésznek hívnak. Aztán pár évre rá kiállítás rendezett Kertész a nevezetes Sacre du Printemps-ban, amely azért volt nevezetes, mert ezen a Slivinszky-féle galérián át kellett esnie abban az időben minden valamirevaló valakinek, aki érvényesülni akart a Montparnasse-on. Sokan veszítették el itt névtelenségük ártatlanságát abban az időben és Kertész érvényesülésének is ez a kiállítás volt az első állomása s azóta kezdték tudni, hogy van és hozzátartozik a Montparnasse-hoz s vele Párizshoz. Nem testileg, mint annak a negyednek az itteni életnek művészfigurái, mert ő szerény és tul meghúzódó, akit alig lehet észrevenni és meglátni, hanem fényképeivel,

²⁶ Bölöni György, *Kertész, a sötétkamra varázslója*, Lantos Magazin, 1930. június 15. Gépirata: PIM Könyvtár Kisnyomtatvány-tár G 307. A cikk akkor keletkezett, amikor Kertész felesége a később híressé vált portréfotográfus, fotóművész Klein Rózsi, művésznevén Rogi André volt, akivel Bölöniék szintén jó kapcsolatot ápoltak. A pár 1931-ben szétvált, majd Kertész Saly (Salamon) Erzsébettel kötötte össze életét, s a rue du Cotentin-be költözött.

²⁷ Együttműködésük nemcsak az Ady-témára vonatkozott, Bölöni járt el a német nagykövetségen Kertész ügyében, ahol 12 fotó készülhetett, s ugyanakkor Kertész fényképeivel segítette a Kémeri Sándor néven Antoine Bourdelle szobrászművészről monográfiát író Bölöniné, Itókát, ehhez a művész műtermében csendéleteket, szoborrészleteket fotózott. L. Sándor Kémeri, *Visages de Bourdelle*, Préface Albert Besnard, Paris, 1931.

²⁸ Bölöni György, *Kertész, a sötét kamara varázslója*, Lantos Magazin 1930. június 15. II. évf. 12. sz. 997–1000. Érdekességként jegyezzük meg, hogy ugyanebben az évben egy másik magyar író, Márai Sándor írt elemző kritikát Kertészről. (M.S.) [MÁRAI S.], *A fotó művészete*, Az Újság Vasárnapja, 1930. november 2.

a művészetével, amellyel teli a francia és német és egyéb világlapok, művészi folyóiratok, – fényképeket kezdenek maguknak beszerezni német és amerikai múzeumok.” Az idézet értelmében Bölöni Tihanyin keresztül került kapcsolatba Kertésszel, annak Párizsba érkezése után nem sokkal ismeretséget kötöttek, s Bölöni a kezdeti sikerek után Kertész lelkes rajongójává is vált. A kritikus Bölöni jó érzékkel talált rá Kertész művészetére lényegére, jelöli ki helyét a világ élvonalában, s talál benne partnert könyve illusztrálásához: „Mostanában nagyobb témakörök is kezdik Kertészt foglalkoztatni. Ezek közül való egyik kedvenc terve, hogy épp velem (...) Kertész csinálja meg Ady párizsi életének minden felfedező és képre varázsolható emlékét” – írja. Ezek szerint *Az igazi Ady* számára Kertész 1930 ősztől 1934 tavaszáig fényképezhetett, hiszen Bölöni 1934 szeptemberében írja előszavát s zárja kötetét. *Az igazi Ady*ba tizenhat felvett választott Kertész képeiből, feltehetően nemcsak kizárólag az ő útmutatásával keletkezett képek álltak rendelkezésre. Ennél jóval több készülhetett, ezt bizonyítja, hogy a PIM-be a szerző hagyatékából más képek is bekerültek, mint amelyek az albumot díszítik, s van, amelyik végül nem került közgyűjteménybe. A teljes sorozat – amely Bölöni György jóvoltából a Petőfi Irodalmi Múzeum tulajdona – tudunkkal még egyben soha nem volt kiállítva, a képeket leírásukkal együtt közli 2005-ben Kincses Károly és Kolta Magdolna.²⁹ A sorozat képeinek datálása a különböző kiadványokban eltérő, az előbbi szerzőpáros meghatározását fogadhatjuk el mértékadónak, tehát feltehetően az „*Amint Ady verse megszületett a párisi kávéházi asztalon*” című, ma már ikonikusnak felfogható, elrendezett csendélet 1932-ben, míg a többi, Bölöni útmutatásait követő város-, ház-, utcarészlet 1933-ban készült. A vintage képek hátoldalán a fotós bélyegzője, „Photo André Kertész 32 bis rue du Contentin, Paris XV Copyright by” olvasható.

Michel Frizot és Annie-Laure Wanaverbecq 2010-ben a párizsi Jeu de Paume-ban halála után a legnagyobb európai útjára indította André Kertész fotóművész képeit. Párizs után Wintenthur, majd a berlini Gropius Bau kiállítóterme következett, s a képek 2011 őszen érkeztek el a Magyar Nemzeti Múzeumba. A párizsi kiállításba belépve az HONGIE szó nagy méretű képe fogadta a látogatót, Kertész magyar származására, gyökereire, az első képek keletkezési helyére utalva. A kiállítás koncepciója végig következetesen ragaszkodott a magyar szálak feltérképezéséhez, bemutatásához, Kertész hazájához, honfitársaihoz való kötődéséhez, illetve Párizs, ahol Kertész Kertész lett, az életműben játszott meghatározó jelentőségének hangsúlyozásához. A párizsi kiállításban és a hozzá tartozó katalógusban külön rész foglalkozik – első alkalommal – *Az igazi Ady* című, Bölöni György által írt, 1934-ben Párizsban megjelentetett kötet képsorozatával, a tartalom szerint a riport és illusztráció címszó alá sorolva. A katalógusban Annie-Laure Wanaverbecq a franciáknak „elmeséli” a Bölöni-kötet, s az abban szereplők történetét, s hét képpel illusztrálja, nem minősíti a *Le véritable Ady* fotóművészi teljesítményét. Így 80 év elteltével a nemzetközi publikum is megtudhatja, hol, milyen úton barangolt a francia fővárosban egy számukra nagyjából ismeretlen 20. század

²⁹ Kincses Károly – Kolta Magdolna, *Hazai anyag. Fotónapló. André Kertész és a magyarok*, Magyar Fotográfusok Háza – Mai Manó Ház, Bp., 2005.

eleji magyar költő, s halála utáni kultusza milyen képi emóciókat váltott ki honfitársá(ai)ból.³⁰

Ha Ady és Kertész Párizsa között összekötő fonalat keresnénk, talán az egyezést a „másságban” tudnánk meghatározni.

„Ady Párisa más volt, mint amit elképzelt és más lett, mint amilyen volt a valóságban. Ez olyan Páris volt, amelyet mások észre sem vettek. Ezt a Párist ő fogta fel és ő érzékelte magának. Az ő víziója volt, mely azonban a valóságból jobban adta vissza az igazságot”³¹ – írja Bölöni a „kicsinységek” iránt érdeklődő Adyról, míg Kertészről az alábbiakat véli kiemelendőnek: „Amikor mások már azt hiszik, hogy mindent lefotografáltak s nem maradt fotografálni való fű-fűvön, akkor jön Kertész, a lírikus és álmodozó, és akkor fedezi fel a legbámulatosabb témákat. Az emberek ritkán látják úgy a világot, mint Kertész, ritkán veszik észre a tárgyak életét úgy, mint ahogy a motívumok életét az ő fényképei megmutatják. Az ő számára külön kinyílnak a tárgyak és kitarják rejtett arcukat.”³² Bölöni szerint Kertész képei magukon hordják „környezetük egész atmoszféráját”, „érzelgősség mentes finomság”, „franciás értelem és világosság” jellemzik, s ha „Párizsba vetődik egy idegen író, művész vagy újságíró, aki a mai Párizsban, rejtett ismeretlen arcát igyekszik keresni, az Kertész műtermébe kopogtat be legelőbb, mert amit keres vagy amit megszimatolni szeretne, azt itt vagy másutt, de Kertésszel együtt, megtalálja.”

Az *igazi Ady* megírásakor Bölöni hivatkozik arra, hogy a forradalmak után jegyzeteit megdézsmálták, könyvtárát kifosztották, írott emlékeit szétszórták, de Ady-emlékei jószerivel megmaradtak. Ady párizsi éveinek adatolását saját emlékezése mellett feleségével (1913. június 20-án kötnek házasságot) folytatott levelezésére, Itóka naplófeljegyzéseire alapozhatja. „Bölöni Györgyné, Itóka naplója több évtizedet átfogó szubjektív vallomás és tudósítás a korról, eseményekről, emberekről, s mint ilyen, értékes adalék a századelő és a két világháború közötti kor iránt érdeklődő számára... Az első naplójegyzetek, amelyek Ady és Bölöni Párizsáról szóltak (1906-1910 közötti évek), elvesztek.”³³ Mivel a napló korai, 1906-tól kezdődő része elkallódott, Itókanak a Bécsi Magyar Újságban 1922-től közzétett sorozatát tekintették mérvadónak.

Bölöni György topográfiai pontossággal beírja Párizs térképébe Ady látogatásainak, tartózkodásainak, sétáinak, illetve a terekhez köthető cselekvéseinek mozzanatait, helyeit, pl. „Lédáék lakása fent volt a tizenhetedik kerületben a Parc Monceau és a Batignolles között. Adynak az ő házukban volt egy albréleti szobája. Utcájuk, az azóta sokat emlegetett Rue de Lévis, szűk, forgalmas, népes utca volt és az maradt máig. Az Avenue de Villiers és a Boulevard des Batignolles találkozásától fut északra. Középe táján átszeli a Rue Légendre és kis térré formálódik. Ez a Place de Lévis. Rajta ma is a régi virágárusbódé, ahol

³⁰ Michel Frizot / Annie-Laure Wanaverbecq: *André Kertész*, Paris, Jeu de Paume, Hazan, 2010, 218–221.

³¹ *Az igaz Ady*, 54.

³² *Kertész, a sötétkamra varázslója*, i. m., 999.

³³ *Ady és Bölöni Párizsában. Itóka naplójegyzeteiből*, Bevezette, a jegyzeteket írta: Illés Ilona, Bp., 1974, Petőfi Irodalmi Múzeum és a Népművelési Propaganda Iroda.

naponta Ady virágait vásárolta.³⁴ (Illusztrálva: *A Rue de Lévis, amelynek köveit Ady naponta taposta, Az igazi Ady*, 88.) „Hotelje messzi volt Lédáéktól, ami bizonyos függetlenséget jelentett számára: Különösen kedvelte éjszakai szabadságát, mert naponként a Rue de Lévisről, a Quartier Latinig haladt át az éjjeli Párison és elkalandozhatott, amerre kedve és kíváncsisága vitte. A kínálkozó alkalmakat pedig nem szalasztotta el”³⁵ (*9 rue Casimir Delavigne, Ady szállója a Quartier Latinben, Az igazi Ady*, 120.). A helyek mellett gondja van Ady szokásainak felmutatására is, így pl. Ady szállodai szobájának leírására: a költő déltájban még ágyából nem mozdul – „magyar és francia lapokba temetkezve még az ágyában találok. Az éjjeli szekrényen fekete kötésű bibliája s mellette reggeli itala: egy korsó hideg sör. Amikor megérkezett és kofferjéből holmijait kicsomagolta, éjjeli szekrényére kitette a bibliát”³⁶ (*Ady szállodai szobája, Az igazi Ady*, 128.).

A szerző jogosan hivatkozik arra, hogy amit most ő mutat, nem teljesen azonos a húsz év előtti állapottal: „Most, hogy Kertész barátommal, ezzel az igazán nagy művésszel, könyvemhez a fényképfelvételeket készítettük, sokszor végigjártuk azokat a helyeket, merre Ady Párisban megfordult. Soknak nyomát eltörölte az idő már akkorára is, mikor a háború után Párisba kerültem. De érintetlenül áll szállója a diák-negyedben, ahol hónapokon át lakott. A Luxemburg-kert környékén olasz vendéglő lett Ady kis Medicis-kávéháza, de él platánjaival a gyönyörűséges kert, az ételgyár is eregeti margarinos sültjei illatát, a Café Cluny átrenováva várja a költőket és fent a Boulevard Villiers-n túl a Rue de Lévis élete alig változott. Talán csak színesebb és még lármásabbá nőtt a ház köré, ahol Léda lakott és a piaci árusok áradatában az utca sarkán még egy kis kecskenyájjal is találkoztunk.”³⁷ Kertész kezét (kompozícióit) befolyásolta, megkötötte Bölöni részletekbe menő kérése, utasítása, illusztrálni volt kénytelen az elé tett szöveget.³⁸ Máskor, pl. *A Párisban járt az Ősz* vagy a *A platán-fa álma* című képeknél visszatérhetett finom, érzékeny, atmoszférát teremtő kompozícióhoz.

Bölöni Ady és Párizs bonyolult viszonyáról alkotott véleményét ekként összegzi: „Így történt, hogy Páris, melynek művészvilága könnyen magába foglalja az idegent, melyben benne élt a lengyel Chopin, az angol Wilde, az orosz Turgenyev, belga Maeterlinck, a magyar Munkácsy... ez a Páris soha sem ismerte Adyt és tudomást sem vett róla, hogy ez a magyar költő esztendőket élt, írt, dolgozott és ámult városában.”³⁹

Bár az ott lakókat ez többnyire nem érinti, Párizs közösségi helyei, kevésbé ismert épületei egyéni narratívával találkozáva bekerültek a magyar nemzeti emlékezet terébe. Ady helyeinek szakrális tisztelete, felkeresése annak a

³⁴ Bölöni György, *Az igazi Ady*, 24.

³⁵ Uo., 69.

³⁶ Uo., 68–69.

³⁷ Uo., 71–72.

³⁸ Itóka, *Ady Párizsban*, Kritérion Könyvkiadó, Bukarest, 1977. Az Adyval együtt töltött évek emlékéért Bölöni Itóka 1922-ben öröközte meg a Bécsi Magyar Újságban, *Ady Párizsban* című cikksorozatában. A Kertész-képek inspirációja innen eredeztethető.

³⁹ Bölöni György, *Az igazi Ady*, 102.

szimbolikus térfoglalásnak az esete, amikor az ugyan beépül a város szellemi vonzáskörébe, de az ott lakókat érintetlenül hagyja. Az irodalom társadalmi használat-módjának speciális esete, amikor nem az adott város lakói, hanem egy másik nyelvi közösség „foglalja” el virtuálisan, a versek, emlékezések, levelek, képek laza hálójával a költők által megszentelt földet. A mentális terek bár egyetlen valós térképen sem találhatók meg, mégis hagyományozhatók, a városról alkotott sztereotípiák s a virtuális nemzeti teret jelölő emlékek időben évtizedek múltával is fellelhetők, mert a lokalitás nemzeti emlékezete előhív, összerak, felidéz. Mi, kései olvasók, Ady nyomán érezzük, ahogyan Párizsba beszökik az ősz, s csak Radnótitól tudjuk, hogy a „Rue Cujas sarkán kissé lejt a járda”. Ady konkrét városélményeit André Kertész lencséje és Bölöni György szavai közvetítik számunkra.

2019. július 3-án a Petőfi Irodalmi Múzeum André Kertész-gyűjteményéből nyílik kiállítás a Károlyi-palotában (1053 Károlyi utca 16.)

ISMERETLEN

ADY ENDRE, BÖLÖNI GYÖRGY, BÖLÖNINÉ ITÓKA,
ADY LAJOS ÉS STEINFELD NÁNDOR, BP., 1914, PIM

ANDRÉ KERTÉSZ

HÔTEL DES BALCONS, ADY ENDRE SZÁLLODÁJA, 1999, PIM

ANDRÉ KERTÉSZ

A RUE DE LÉVIS, AMELYNEK KÖVEIT ADY NAPONTA TAPODTA

ANDRÉ KERTÉSZ

AMINT ADY VERSE MEGSZÜLETETT A PÁRISI KÁVÉHÁZI ASZTALON, 1932, PIM

ANDRÉ KERTÉSZ
PÁRISBAN JÁRT AZ ŐSZ

ANDRÉ KERTÉSZ
A PLATÁN-FA ÁLMA, 1933, PIM

ANDRÉ KERTÉSZ

TIHANYI LAJOS PÁRIZSI MŰTERMÉBEN, 1927 KÖRÜL

ANDRÉ KERTÉSZ

TIHANYI LAJOS ÉS EGY NŐISMERŐSE, 1930 KÖRÜL, PIM

Ady-pályázat

A Napút folyóiratot kiadó
Cédrus Művészeti Alapítvány

Ady Endre halálának 100. évfordulója alkalmából
kettős pályázatot ír ki

I.

- a) A költő bármely versének értelmezése,
- b) két versének összevető elemzése.

II.

- a) A költő előtt tisztelgő vers, vagy
- b) valamely alkotásának parafrázisa.

A kettős pályázat legjobbjai – a beérkező anyagok erőssége és számossága függvényében, a szerkesztők elbírálása után –

350 ezer forint összdíjalap

arányos részében részesülnek.

A pénzdíj mellett a szerkesztőség elismerését oklevéllel hitelesítjük.

A fenti – igen rövidített – pályázati kiírás értelmében jelen összeállításunk a sok száz beérkező munka értékelése után a díjazott 14 alkotás, továbbá 70 közlésre elfogadott vers vagy elemzés közül 33-nak biztosít fórumot. A többi pályamunka a naputonline.hu-n lesz olvasható.

Az Ady-szám bemutatására s a díjátadásra a Petőfi Irodalmi Múzeumban kerül sor május 23-án 17.30-kor. Előtte – meghívó invitál majd. Köszönjük a pályamunkák százait, gratulálunk a legsikeresebb szerzőknek, s további alkotásokra és kutatásokra biztatunk mindenkit: a naputonline.hu és a papír alapú Napút várja sikeres munkáikat. (A szerkesztőség)

Tisztelgő versek

B. Mihály Csilla

Ady Endrének

(I. helyezett)

Én vérem, költőm, legnagyobbam,
szemedben mennyi fájdalom,
mint villám, hogyha fénye lobban,
elégtél, újra vágtyál, jobban,
s megült az éj a válladon.

Csodákat váró, jó gyerek vagy,
fejét meghajtja mind, ki lát,
a szép remény, ha szádon elfagy,
vacogva, hűvösen rebegetsz nagy,
szívünkre csattanó imát.

Mit mondhatnék, amit ne tudnál,
hisz gyakran elbeszélgetünk,
mint vándorlók a hármass útnál,
ölünkbe ördög kölyke nyúlt már,
de nem lopta meg énekünk.

Te, Minden Titkok ismerője,
ki úgy szeretsz, hogy fáj nagyon,
fenyítve, szidva, sírva, törve,
nyomod nem hagytuk, hogy benője
se gizgaz, ármány, cifra gyom.

Az Isten jött le, s jön vajon még
ültetni rá sok virágot?
Ne félj, a verssel megrakott Ég,
hogy hittél bennünk, már nagyon rég,
már száz éve megbocsátott.

Millei Lajos
Testközelben

(Ady Endre sírjánál)

(II. helyezett)

Imává görnyedt, győztes gondolatok
gomolyogtak egyre csak felém,
amint átszellemülten leültem ott,
kínt kántáló sírod peremén.

Felnyögő Sorsszeled versedet búgta,
mely még most is szélvihart fakaszt,
ám alattam bomló, porladó csontod
szelíden szórta a szótavaszt.

Ó, dacos gögvilág, nézz le e sírra,
vetüljön most ide bős szemed,
itt ülök szótlantul, s bennem hárfahúr
bús dala dajkálja gyermeked.

Dörgött a szó, mint égzengő zivatar,
ajkadról úgy csattant gyakran el,
s nem hitted talán, hogy száz év múltával
a nép „új dalokat” énekel.

Száz ember vágya és száz élet gögje
pumpálta ereidben a vért,
de nem alkudott a szó, nem térdelt le,
semmilyen sekélyes sorskegyért.

Eljöttem hozzád, a tisztelet űzött,
hitemet temetni nem lehet.
Ím, eljöttem, hogy testközelben állva
dicsőítsem igaz fényedet.

Péter Barna József

Három Holló

(II. helyezett)

Első pohár
Benyikordul a sárhordta utca,
szomj bús vándorát a hátán hordja.
Bent ismerős szemforgató horda...
balra, valahol reccsen egy borda. TÖLTS!

Második pohár
Patikában sincs ennyi külön szer,
székek lába is MADE IN FALANSZTER.
Az élet itt a legnagyobb falat.
Sápadt nőstény... arca ajka alatt. TÖLTS!

Harmadik pohár
Valahányszor az ajtó kinyílik,
arra nézni hirtelen, nem illik.
Elmélyül a zsírmarta homlokránc,
megcsörren bennem, ott mélyen a lánc. TÖLTS!

Negyedik pohár
Gyomortól megvont étek, kézben tét.
Itt nem váltja föl nappal az estét.
Sápadt nőalak... arca a helyén,
Nagyvárad int torony iránt felém. TÖLTS!

Ötödik pohár
Kimozdul a fal, gerendán táncol,
számra valaki csúf mosolyt mázol.
Mocskos ablak szilánkfényben sétál,
párkányára félszemű holló száll. TÖLTS!

Hatodik pohár
Megállt idő, rohanó rovarok...
Magamat kérdezem: Nem zavarok?
Sápadt hölgy... arca arcomba feszít...
Megyek, mert itt is Margit közelít. NE TÖLTS!

Tóth A. Tamás

Adyhoz

(III. helyezett)

Bár életed, lelked deresre vontad
 az újért, s búsan kiköpted a régít,
 keresztkérdésekre feszítve a szót,
 a bánatod mégis sikként idézik.
 Mikor már a bárgyú szépség is megél,
 vajon kinek kell az aranyért a vér?
 Nyakkendő lett a divat, nem a kötél.
 A kín helyett egy poéta-aranyér.
 Nem változtál meg se kőben, se földben,
 bár a tévhitek indái benőttek.
 Góg és Magóg közben De Magóg lett,
 vajon eléri így a kő a földet?
 Azt mondom, szívünkkel nem kell vitáznod,
 zizegjen bár az évek avarja alattad.
 Háborogj csak, hogy napozik e világ,
 harctalanul, Bandi, semmik maradnak.

Ötvös Németh Edit

Ady

(III. helyezett)

Hitvány földnek vadhajtása,
 pokolfajzat virág átka,
 szesztestvére boldogságnak,
 közhellyé vált korcs szavának,
 árnyak között büszkén lépve,
 kezet lazán zsebre téve,
 párizsi ősz Szajna partján,
 csókot lopna a nyár ajkán,
 csókot lopna, csókot kérne,
 csak legyen a felesége,
 nem tudja ő botor módra,
 gyűlnek már halotti torra,
 száraz levél leperegve,
 elbúcsúzik mindörökre.

Albert-Lőrincz Márton
(Ady és a harlekinek)

Ó, a vers! Ó, vén korom,
két fenyegető zsarnokom,
két világégés, s a lángcsóva
az égen – oson, alkonya
annak, mit ember alkotott,
hát halódna a kebel lángja?

A vers nagyszerű, végzetváltó,
ám dáridózik az ész, s ez bántó,
megindíthatna hajlott földet,
fölnőhetne a költött ötlet,
de a vers fogatlan szájából
szól kortárs-kamarillákból.

Ne halálrángást, éj-zongorát
adj, Uram, annak, ki érzi korát,
s nyeli a füstölgő világ
tüdőzár-oxigénhiányt,
hisz egyszer élünk, pajzsot adj!

S mindenkinek, kik toll kofái,
s kamarillák címerpofái,
adj bölcsebb játékszereket,
hogy e spílhóznis váteszek
jól költsék el az ezüstöt.

Barna Júlia

Ady

ha bús szemével messze nézett
a magyar ugart látta
az éhes vidéket
az urak gögjét
a lelki-szellemi szegénységet
a szívében hordott árnyak
a fény városából is hazahúzták
az itt és az ott ellentéte
újra-újra megsebezte
itt nem tanultak csak felejtettek
aludtak de nem álmodtak
a remény itt meg sem születhetett
a múlt romjaira jövő-romok dőltek
koldusszívű úri népekről szólt
sorsukba süllyedt szegényekről
kiknek lázas szívében otthont adott
az öreg Kúnné ott zihált ott haldokolt
a Hortobágy poétája
ott káromkodott és ott dalolt
a szegényeknek nem jutott haza
sem úri mulatságok
vadászatok bálók
csak éhség verejték
mások háborúja haláltáncok
a költő tüzet csiholt lángot szított
de eloltotta a mindegy átka
végül magát is felgyújtotta
bevilágított minden zugba
mikor elégett
mélyebb lett
az éjszaka országa

Csonka Arnold

Kék fecskés messiás

Feslett templom festett tornyán látomás:
Kereszt szárán függ egy dacos messiás.
Kezén-lábán nincsen bilincs, nincsen seb,
Pribékektől, korbácsoktól nem szenved.
Magasba tör: kék fecskéként, bős haraggal.

Szeme lángja vággyal teli, szilaj tűz.
Búsulása kettészakít – összefűz.
Süket fület fürkészh minden mondata,
Holdfény-káván feszül vádló sóhaja.
Csatába megy: kék fecskéként, bős haraggal.

Templom mellett régi, poros temető.
Kicsi nagyon, észre alig vehető.
Méhe telve csinos, gazdag urakkal,
Kripta mélyén ünnep hangja marasztal.
Közéjük vág: kék fecskéként, bős haraggal.

Félbeszakad ünnepélyes unalom.
Botrány fakad ősi magyar ugaron.
Kik az imént frakkban álltak feszesen,
Átkot szórnak, szitkot köpnek kecsesen.
Rájuk legyint: kék fecskéként, bős haraggal.

Jönnek mások, pajzsra kapják, emelik.
Öröm-mámor lesz a része reggelig.
„Gyere, Király, mutass nekünk csodákat!”
Töltve hoznak öröm-kormos kupákat.
Belemerül: kék fecskéként, bős haraggal.

Itt a reggel. Templom tornyán látomás:
Kereszt tövén búsan ül egy messiás.
Úr és duhaj maradt, mi volt odalenn,
Vesztett egyik, győző másik... van ilyen.
Ködbbe illan: kék fecskéként, ősz haraggal.

Akad most is megváltónak önkéntes:
Frakkos, korhely, fölségesen önkényes.
Ugar szélén, kripta mélyén vitáznak,
Ködből fonott gyöngyös eszmét szitálnak.
Hjjaj, egy fecskét csak már látnék a tavasszal!

*(Feledhetnének, ha nagyon akarnánk,
Élvezkedve a magunk hatalmán,
„Be smart!” hévben kimerülve.
S, jaj mi lenne, hogyha sikerülne?)*

Gulyás Katalin Ady Endréhez

Szabadszellem, sámán, mester,
komédiás Isten hittel,
s „magyar ugar” „szent humusza”.
Ki voltál Te, élet papja?
Megszülettél Érmindszenten,
majd daccá lettél,
s ma nagyobb nincsen.
Akaratod örök homály,
Isten-költő, csodabogár!
Ott ülsz, hova ember vágyhat,
bárdok közt vagy glóriás pap,
zsoltárod az életöröm,
ritmusod tánc, pogány öröm.
„Messiása” „Hunniának”
minden sorod belénk árad,
mégis kérdőn nézünk Téged,
kit „Góg és Magóg” megidézett.
„Föl-földobott” olykor vágyad,
„Szajna partján” „zongoráztad”,
hogy sorsod itt van „kínban”, „dacban”
„messiásként” magyar „gazban”.
Száz év eltelt, mégsem értünk,
bár soraidtól forr a vérünk.
Lényed ma is „Félhomályban”,
„A vidám Isten” nimbuszában.

Horváth Gábor István

Látni akarlak Téged

Hagytam megráncosodni utolsó, híres fotódon
szép, okos arcodat, dióbarna bús szemedet,
ha már sem szilánk, sem ököl sem sebezte meg,
s nem tapostak rajta durva csizmák eleget.
Hadd lásson így az, aki ma látni akar,
mielőtt kikopnál kedvenc fáid emlékezetéből,
vagy elmennél újra Párizsba abból a közezből, mely
örökké téged taszigált, kábított, vágyban lebegtetett.

Szemem hű szoborarcodról mindig elvándorol,
fel az égre és vissza, elhamvadt tüzeket látok közös
hazánk végtelen rónáin, melyről egykor daloltál,
lüktető tömeget látok az Országház körül, s Te ott állsz.
Hadd lássalak így, mert úgy akarlak látni Téged, hogy
súlyos homlokcsontoddal ballagsz a fény felé,
mielőtt a végső sötétség mindent felemész.

Lehetnél ma is itt egy lézengő katonaszökevény,
szemfüles újságírója ennek a furcsa világnak,
de Te helyette súlyos szavak és forradalmi ifjak
barátja lettél inkább, és ezt jól tetted, bátran.
Gúzsba kötött táncod közben is minden magyar álmát
álmodtad végig azokban az utolsó békeévekben,
Te voltál a szócső, az igazi hang a szakadék peremén.

Jönnek még évek, biztosan még jönnek olyanok,
akik látni akarnak Téged, mert én is látlak,
még betegen is erősnek, amint az égbolt szétfoslott
sátra alól dobantva kilépsz a tettek szikes mezejére.
Megőrzöm nemes arcodon a ráncokat, mint
kobold az összelopott drágaságait, megőrzöm,
mint költők az elrontott verseket, rímeket.
Megőriz Téged egyszer talán ez az ország is,
hogy be nem vallott bűneit és könnyeit elrejtse
legutolsó fényképed gyűrött ráncai közé.

Lajtos Nóra

Hommage Ady Endrének

Száz év múltán is fájó és nehéz még
a lélekharang mázsás kolompja.
Büszke toronyrabja,
zsoltáros hű lantja
vagy Te: titok, Észak-fok, idegenség...
rőzse-daloknak gyászünnepén.

Asszony-karnak ölelésében
Jajongtad el az Élet melódiáját.
Szíved égő katlan
hetyke bormámorban
forrt a véred Léda meleg keblén...
rőzse-daloknak gyászünnepén.

Páris volt ablakod a világra:
szent Város, mely befogadott.
Égett benned sok-sok
csipkesálú emlék;
Isten hordozott ott tenyerén...
rőzse-daloknak gyászünnepén.

Magyarország szent kenete
balzsamfa-olajos versfüzéréd.
Főnix és Bárány vagy,
magyar Messiás-dal.
Ugart gondozó szent ültetvény...
rőzse-daloknak gyászünnepén.

Áldott legyen a te Csinszkád
őrző-ifjú szeme pillantása!
Megszentelt lábnyoma,
Múza-csókók karneválja.
Asszony-kéz érint: homlokod ég...
rőzse-daloknak gyászünnepén.

Vérszagú végtagtemetőik csöndje
telepszik rá a Nagy Háborúra.
Amputált zokogás,
néma ölelések.
„Áldassál, emberi Verejtek...”
rőzse-daloknak gyászünnepén.

Az Úr Lámpása voltál, s vagy nekünk ma is,
 mégis-hittel Vers-sorsodban szó-liliom nyílik.
 Lírád húrja pattan,
 Istent félő rab-én.
 A Minden-Titkok virágának közepén...
 rőzse-daloknak gyászünnepén.

Égbe kiáltó miértnek hangos hangja halkuljon,
 vétkeidnek szárnya nőjön: könnytollanként elhulljon!
 Versed égő fáklya:
 lángvörös lobogjék!
 Kocsiút az éjszakában, zörögven...
 rőzse-daloknak gyászünnepén.

Vér és arany palástja volt az időnek,
 mikor a szent humusz befogadott.
 Huzatos volt a múlt,
 kegyetlen a Halál:
 nagy Cethal az Óceán közepén...
 rőzse-daloknak gyászünnepén,
 ezerkilencszáztizenkilenc
 január huszonhetedikén.

Mészáros István

Ady Endre Passiója

Villan az ég, nyílik bordád
 csont-ívében fáj egy ország –
 táguló terünkbe dobva –
 bár szíved átdöfi kopja,
 megváltásunkat dobogja.
 Beteljesül minden végül,
 kínzóidnak közönyétől
 koponyák hegye sötétül.
 Magadba görbülsz, tér-idő,
 a sűrűséged egyre nő
 neutroncsillag-zsugorban,
 megmaradsz fekete lyukban,
 fókuszában íriszednek
 izzanak időtlen percek...

Molnár Adél

Mű-emlék

Röpül hajód, révbe ér,
dalod száll, szabadon.
Mégis teremhet babér
a magyar ugaron.

Monostori András

Ady emlékére

A földre dőltem le, jó korán.
Nem hizlalom magam tovább
emberhorda kínált vacsorán.

Eldobtam azt, mi megtagadott.
Bővér szeretők lenge ízét,
a család láncát, ifjút, aggot.

Önnön rendelkezésem jogán
vigyen magával akár a Sátán.
A földre dőlök le, jó korán.

Németh Erzsébet
Ady-reveláció

Fekete ló
vörös lovas
csillag-csihos végzet
vad sörénysors
átok-borzalom
idegvillám-ének
szívdörrenés
démonok lángja
örök-szirombontó-lázvirág
bús magyar gond
gyámántporából
jajduló irgalomimák
borzas bánatbűnöket
feloldó versek
Bibliafeketék...
szeretet-hervadás
hit-áttételek
lélekvándorlás utáni vidék –

Oláh András
 süket falak tömlöcében

járvány sújtott piciny ország
 múltadat is perbe fogták
 sikoltozhatsz újra s újra
 nincsen már ki visszahúzna
 Európa
 téged csonkolt
 téged mocskolt
 te voltál a hadak útja

termett itt gyűlölség
 megannyi átok
 koszorús Kárpátok
 fölérnek a lángok
 mint a zsoltár – száll a régi nóta –
 zúg a négy folyó azóta
 zúg a hab bár jobb ha néma volna
 Dunának Oltnak rég nem egy a hangja

Uram belesápadnak a színek
 kiürülnek csupaszodnak a szívek
 süket falak tömlöcébe zárva
 hazug szavakat lopnak a szádba

siess Uram támaszd fel a Holtat
 mert vérevel köp szembe a holnap
 átok mordul a penészes igékre
 s hideg csillagok fagynak az égre

kísértenek festett szavak
 s néma torkunk gyáva gyásza
 – lettünk befalazott asszony
 vért könnyező unokája

*élt itt egy költő ki népéért pörölt
 árnyékát réges-rég beitta a föld
 szavai koporsók sírgödrök mélyén
 – ott menetel a halottak élén*

Petz György
Én fehér zászlóm

Az én zászlóm fehér zászló,
Keresem, kinek meghajtsam.
Színe számos volt egykoron,
Legvégül csak ez egy maradt.

Minden zászló fehér zászló,
Fehér hajhoz, meghajláshoz,
Csak legyen hódolni kinek,
Érdektelen régi hitek –

Nem érdekel, mi volt egykor,
Mostan is már alig vagyok,
Tegnap nem élt, holnap halott,
Vagyok mostan: a meghajló.

Próbáltam szemem az éghez,
Most már szívem közeledne,
Mitől minden nehézségem
Szabadulna: ez a földem.

Volt vívások, vége mindnek,
Harci zajok mind elültek,
Nézik csak a zászlós embert,
Fehér zászlós, görnyedt embert.

Mennyi szín volt, mennyi ember,
Tavaszdóván birokra kelt,
Most keresi, nem találja,
Istentelen tele várja.

Keresem, kinek meghajtsam.
Színe számos volt egykoron,
Legvégül csak ez egy maradt.
Most van, aki csak: meghajló.

Az én zászlóm fehér zászló,
Szemem már nem távollátó,
Hajtogatom a magamét,
Csak valaki megtaláljon.

Pintér Gergő

Száz éve új

Góg és Magóg fia már öreg,
Jó, ha napi egy-két falat
Jut, aluljárókban kéreget,
Rohadt, mocskos tetők alatt.

Nem más, mint egy ősz idegen,
Aki eltévedt az új vizeken.
Tragikus balladák elfeledett hőse,
Akit száműzött a szürkék hegedőse.

Graffitik az ősi falon,
Hősvér helyett kólásflakon
Hull az utakon,
Idegen gaz nő a magyar Ugaron.

Hóban, sárban, füstöt inhalálva
Az élet íze maró és fanyar,
Évek múlnak, száz és százezer,
Mégis büszke, mégis él, és magyar.

Réfi János

Krisztus-kereszt az erdőn

Krisztus-kereszt az erdőn, régen elfeledve.
Erre járt valaha néhai Ady Endre.
Dalolt holdas éjben, szívét szélesre tárva...
Lelke ki tudja merre, teste őszi sárba.

Krisztus-kereszt az erdőn, ezer ág takarja.
Vers őrzi néma létét, nem jár senki arra.
Mintha csak volna régi, holnemvolt mesében –
Krisztus-kereszt az erdőn, halvány-hófehéren.

Álmomban egyszer én is színről színre láttam,
zúgó időfolyamban, szétmálló világban.
Csillám-zúzmarával a tél megóvja rejtőn.
Holdas éjszakában Krisztus-kereszt az erdőn.

Sajó László

Ady vonata, Párizsból hazafelé, megáll a nyílt pályán

Madárijesztő-isten előtt
hullámzó tömeg: a búzatábla
kalászonként áll vigyázzba,
és danol himnuszt, szózatot.
Itt vagyok, hon!
Ime, hát megérkeztem bús hazámba.

Az én jachtomra vár a tenger.
Arra aztán várhat.
Kompország, sötét helybenjázat.
Ugocsa non coronat.
Az étkezőkocsiban, még Európában
megittam minden boromat.
Agyamat kiverte
millenniumi hírzárlat.
Vakvágányon vesztegel az eltévedt vonat.

Krisztus-kereszt az erdőn
megsúgta: nincs is Isten.
Uram, teremtőm!
Vitam et sanguinem!
E kietlen vidéki vérfürdőn
haldoklunk, hazám, szifiliszben.

Csupa csont és bőrkötés vagyok.
Képe(i)mről a hus lerágva.
Mi van, mai magyarok?!
Mennybe menjek vagy kuplerájba?

Alaposan berugva
közvetlen Kr. után érkezem.
Mint egy bejártott kurva,
megnyílik nekem
a József Attila-pályaudvar
csillagokkal bevett kupolája.

A szövegben Petőfi-, József Attila-, Ady-idézetek.

Takács Kálmán

Ady Endre, a legnagyobb rapper

Mérges vagy és úgy hívod: a vérbajos csótány,
mert egyest kaptál belőle az irodalomórán.
Ha érdekelne mégis, hogy ki ez az ember:
Ő Ady Endre, a legnagyobb rapper.

Azt mondd, hogy nem, mert Snoop Dogg, Eminem, Fifty Cent vagy Tupac,
de Ady száz éve megírta, hogy a nyugat utat mutat.
Jöttek világháborúk és néhány emberöltő,
és most azt hazudják, hogy halott, unalmas, béna költő.
Ez csak szöveg, nehogy bevedd, elhinni nem kell,
Ő Ady Endre, a legnagyobb rapper.

Szenvedett és remélt, ábrándosan rappelve zenélt,
a néma, dermedt, alvó, magyar pusztáról mesélt.
Iyott, füstölt, nőzött, mulatott ezerrel,
Ő Ady Endre, a legnagyobb rapper.

Most is, miközben fél füllel ezt hallgatod,
nyomogatod kezeden a távol-keleti vacakot,
szívod a hamis cigit, nézel, mint egy zombi,
szemedben üresség, agyadban zokni,
az új szittya múlthoz így kezdesz hozzászokni
vagy készülsz az értől az óceánig innen elfutni.

Kinek akarta magát Ady Bandi megmutatni?
Miért próbált kelet-nyugati migránsként itt megmaradni?
A viaszmúzeumban keresett volna egy örök helyet?
Vagy talán ez egy üzenet épp pont neked?
Küldte a jövőbe igaz szeretettel,
Ady Endre, a legnagyobb rapper.

A francia kapcsolat a Gare de l'Est-en
Ady Endre, a legnagyobb rapper
A disznófejű nagyúr, a megőszült tenger
Ady Endre, a legnagyobb rapper
Az álmos jövőt felkeltő, daloló vekker
Ady Endre, a legnagyobb rapper
A némaság ellen halálos fegyver
Ady Endre, a legnagyobb rapper
A csöndet feloldó hatásos vegyszer
Ady Endre, a legnagyobb rapper

Ady Endre, a legnagyobb rapper
Ady Endre, a legnagyobb rapper
Ady Endre, a legnagyobb rapper **Ady**

Ványai Fehér József

Ady Endre utolsó éjszakája

Vörösborban ázik szét ez az éjjel,
Ujj alatt vonyít, reszel, cincog a húr,
Vak Gyula hegedül a Bodegában,
A Semmi hál velem, mindenem széjjel.

Fáradt szeszektől életre tiportan,
Szívemen háj és halálgomba nő,
Önmagamat raboltam ki, mialatt
Kiürítette lelkemet a Nő.

Kit gondkazol nyom agyon, az Ember
Titkon, tudat alatt Tekintetes Úr –
A Valóságban nyomorszolga, lelke

A leépített testbe „be-benyúl”.
Ide száműzött idegen az úrból,
Mintha dohos hordó lennék belülről.

Parafrázisok

Podányi Dorka

(I. helyezett)

Életben
hagyott
féreg

Találni egy csúf hernyót
S a megistenülésért
Eltaposni, jó volna:
Minden méltó haragért
Keserűn bosszút állva.
Ölésbe menekülni,
S azt hinni, hogy ez segít,
Elfeledni egy percre
Szenvedésed, sebeid.
Igazán számonkérve
Életeden életed
Hagyjad meg a nyomorát
Ennek a rút féregnek;
Bomló szárnyán hordja majd,
Örök átkát cipelve
Összes kínzó terhünket,
Így hasad meg a lelke.
S szenvedni fog, mert élhet.

Megöltem
egy pillangót
(Ady Endre)

Megölök egy pillangót,
Óh, áldott, isteni perc,
Szent kéje az ölésnek:
Minden gyűlöletemért
Hal meg e színes féreg.
Ki várja a holnapot:
Így várja azt a holnap.
Vágjon elé a halál
Minden boldog mosolynak,
Szakadjon meg az erő
Kezdetén nagy vívásnak,
Ne legyen víg lakoma
Az élet mindig másnak.
Tűz legyen minden arany,
Minden boldog csók méreg.
Szárnyad van, csapkodsz, örülsz?
Hát ezért öllek én meg.
S boldog vagyok, mert öltem.

Tavaszi Hanga
 Az el-elhajtott eb

(I. helyezett)

El-elhajtott eb, kullogna vissza
 tehozzád mindig őszinte, tiszta
 hálával szemében.

Utolsó vérig vágyna a házra,
 vágyna a kézre, mi megalázta,
 s kutyába se vette.

Összetört csontja akárhogy fájna,
 a kapu előtt farkat csóválva
 nézne fel a botra.

Százszor elhajtva is visszajönne,
 senkinek, soha nem hullna könnye,
 százszor is, csak neki.

Erdőben, réten, szabad vidéken
 nem vadászatna, mint őse régen,
 hisz minden hiába.

El-elhajtott eb a hűség szobra,
 álmában vágyna valami jobbra,
 jaj, rossz felébredni.

Mukli Ágnes
 Elhitetem a szívemmel

(II. helyezett)

Józan álmatlanság révedezik bennem,
 valami azt zsongja: szabad-e szeretnem?
 Sőhajommal reszket hold kergette éjjel,
 jobb, ha elfeledlek, űzlek csillagfényel.
 Ne legyél a bűnöm, ne legyél a vétkem.

Rejtelek, titkollak, takargatlak szóval,
 megfosztlak csenededtől kacagtató csókkal,
 megloplak, sebezlek földöntúli vággyal,
 két karomba zárlak a zajos világgal.
 Egyetlenem maradsz, titkos pillantással.

Aknai-Kiss Martina

Írók az eszeveszettségben

(II. helyezett)

Szívemet pennátok mérgezte,
Kezemet ezer írástok kötözte,
Hamvában holt szavak ajkamon
S eszemet a sajtó elvette.

És most mégis, írót ragadok,
Megragadom, s igazat szavalok!
Hajnallik e, vagy teljes a sötét?
Mindegy, lámpást gyújtunk mielőbb,
Mint régen költőink reménységgel.

Igazat szónoklónak soha szebbet
Száz szó és felelet sem adhatott:
Írók az eszeveszettségben,
Szónokok az önkény-szónoklásban,
Újból író és elhallgattatott.

Borzalmas mondatok hadútján,
Némán, ahogy sohasem akartad,
Szörnyedve olvasod körmölésüket:
Milyen baj esett az irodalomban
S az ember mégis mily kicsinyes.

De írni kell ma oly zajtalan,
Olyan tisztán érthetően,
Hogy a csukott fület tárja-nyissa,
Nagy szavakat, miket hajtanak,
Meghallja már süket szervével
S szívével keltsen végre szebb napot.

Óh, hogy vennétek már észre,
Óh, hogy gondolkodnátok végre,
(Bár ily ostobáknak nem való)
S hogy szánom Magóg fiait.

Aztán szavaitokat újraolvasván
Eszembe jut és eszembe jut:
Szívemet pennátok mérgezte,
Kezemet ezer írástok kötözte,
Hamvában holt szavak ajkamon
S eszemet a sajtó elvette.

S megint írok, szavalok értetek:
Írók az eszeveszettségben

Simon Adri
Proletár férfi verse

(III. helyezett)

Az én Ladám reggeltől estig
pöfögve gurul, araszol,
az én Ladámnál nincs jobb autó,
nincs, nincs sehol.
Az én Ladám kopott ülésű,
de szivargyújtója ragyog,
sárgulnak, ha látják, a sárga
angyalok.
Az én Ladám mélygarázs foglya,
bántják, megalázzák szegényt,
leszagatják ajtajáról
a gumiszegélyt.
Az én Ladám harcos, nagy autó,
értünk ontja a monoxidot,
menekülnek ködlámpái elől
a moszkító.
Az én Ladám bús, szegény autó,
de ha nem nézné gazdáját,
megállítná a hátsó szomszéd
új Mazdáját.
Az én Ladám ha nem akarná,
nem volnának a BMW-k,
olyan autót venne mindenki,
amilyet én vennék.
Az én Ladám ha egyet dudálna,
hajh, megremegnének sokan,
vígán annyian nem vezetnének
és boldogan.
Az én Ladám vizsgálzik és átmegy,
egyszer zöldkártyát kap talán...
Hatalmasabb egy Boeingenél is
az én Ladám.

B. Mihály Csilla

A nagy posványon át

Nyargaljunk át a posványon, bűzön,
toportyán-éhünk úzzön, csak úzzön.

Lidércfény táncait járják az esték,
halállal fizet egy napon a restség.

Konokul, hittel, vénülünk gőgben,
nem hajlít meg az Idő sem közben.

Úgy megyünk keresztül posványon, lápon,
hogy minden lépésünk egy-egy szép álom.

Magyar valóság, varázslat-ország,
szánk szélén még a tegnapi morzsák.

Világot teremtünk mégis, szabadnak,
akik már látnak, mind hozzánk szaladnak.

Dittrich Panka

Álmodik a Nyomor

Rám ugrik a mohó
Dúvad elvek demagógja,
Bár tivornya hely, ne okolj,
Mit most valahol, hát ott rendes
Kítaszított életnek javán
Rám ugrik a mohó.

Nyál nyalta kép, ocsmány, rút argó,
Lelke horpadt, áll a zsvány,
Torkán buzgón cseles kedvesség,
Somolyog, mert merész vágyában
Urabb, mint a király.

Hintavágyat és ringva azon
 Rázkódik s vígan fönnmarad,
 Mindig többért, egy jó pár vételt
 Hordatlan ruház, mindenséget
 S tengeribb javakat.

Jelesen él a bőfögésnél
 És a nálánál több nyelvő,
 S hogy ne lehessen megrekedni,
 Nincs határ, mit húz veszendőig
 Az úr színe előtt.

De nagy nábob, csupán növekszik,
 Várjon türelemmel a tor.
 Túl maszlagján húz holtáiglan,
 Mert szabadon csatáz utódlón
 Rám ugrik a mohó.

Erdélyi Z. János

A korcsolyák poétája

Ady után szabad(láb)on

Böllér volt ő is, mint az apja,
 de álmai magasba vágytak.
 Kapta magát és ágat vágott
 egy fából tákolt korcsolyának.

Arany-, ezüst- és bronzplakettek
 igézték tévén át a lelkét,
 de ha a disznó felvisített,
 elvette mindentől a kedvét.

Szilaj pörgések szédítették,
 hogyha az ég forgott fölötte.
 Bármely versenyén a világnak
 nagy bajnok vált volna belőle.

Mert ha befagyott tócsát látott,
 feledett disznót, kést meg gyilkot;
 felkötötte a korcsolyáját
 s a tükörjégen tovasiklott.

Habos László

Ma én őrizem a szemed

Ma én őrizem fáradt kék szemed,
mely látni tudott rácson túlra,
farkasszemet nézve gondolatban
tévedhetetlennek hitt nagyúrral.

Ma én őrizem vénülő szemed,
mely régóta nem ragyog, nem ragyog,
vicsorog fagy, s levetett kabátod
Szent Mihály úti koldusnak adod.

Ma én vigyázom lángoló szemed
vért könnyező, elsápadt nap alatt,
hol hinni akaró hitetlenek
gyülekeznek a Kárpátok alatt.

Ma én vigyázom szemed és jajod,
míg csendben szétnézel vad szirttetőn,
hol megácsolva vár ezer kereszt,
s elítéltek közt nem áll ismerős.

Ma én fedem le világnagy szemed,
hisz félbehagytad utolsó imád,
stigmás kezem húz lélekharangot,
míg megleled a nagy harmóniát.

Hollósy-Tóth Klára

„Az ōs Kaján” újra

*„Uram, az én rögöm magyar rög.
Meddő, kisajtott. Mit akar
A te nagy mámor-biztatásod?
Mit ér bor- és véráldomás?
Mit ér az ember, ha magyar?”*
Ady Endre

„Uram, bocsásd el bús szolgálodat,
Kérlek, ne büntess már tovább!”
Megint itt a „keserű pohár”,
Ittasan és paripásan
Megjött megint „az ōs Kaján”.

„Duhaj legény, fülembé nótáz”,
Azt hiszi, megadom magam,
Kutat bennem, mint egy dobozban,
Mindent ellopni akar onnan,
Fakutyán, lelkemig rohan.

Bizonygatja, nála az igaz,
Borvirágos arca lángol,
Duhajkodik, üvölt részegen,
Hogy elveszett régen e jelen,
Már fenn, az asztalon táncol.

„Birkózik velem, nagy torna ez”,
Meggyőzni akar, mint egykor,
Semmivel sem másabb e jelen,
Sérteget, kötözködik velem,
„Az ōs Kaján vállán bíbor”.

Az asztalon kiborult a bor,
Ömlik, mindent véresre fest,
Két gyertya között egy feszület,
Istentelenül nagy torna ez,
Határtalan és végtelen.

Ugyanaz megint, mint rég e kor,
Harcol az „ős Kaján” velem,
Színe, mint vállán a bíbor,
Kékes -- vörös, bordó és piros,
Iszik, s nekem szédül a fejem.

Taszítna örök pusztulásba,
Jobb életet ígér nekem,
Követeli, vele cimboráljak,
Fenyeget, útjába ne álljak,
Ha így tennék, jaj lesz nekem!

El akarja hitetni velem,
Tisztesség e földön nem járja,
Ki nem úgy tesz, mint ő, az gyáva,
Mert ő „császárom, istenem”,
Babilon óta a végzetem.

Uram! Földed gyilkosok hazája?
Ki jó, az túrni kénytelen?
Léte az örület határa,
Kell a bor, a vér áldomása,
Csak inni, inni szüntelen!

Az ember újra lealjasult,
Pedig már felemelkedett,
A hazugság mérgével itat,
Elkendőzi az igazat,
Mért a harc, ádáz küzdelem?

Díszleg püspökszín palástban,
Mint egykor ez ős Kaján,
Jókedvvel néz, de hamiskásan,
Kárörvendve és pityókásan,
S oly gúnyosan, mint hajdanán.

Tetszetős, fényes a dolmánya,
S azt kérdi, minek a szépség?
Hogy haldoklik a vélt igazság,
Mindennek csak az útjába áll,
Sötétség virít és kétség.

Folyton gúnyolódik, röhög, s vár,
S figyelő hatását rajtam,
Táncot jár ő és a pohár,
Csupa zsbongás e furcsa bál,
Őrült játék szakadatlan.

Dúskál jóban, pompában az úr,
S gondban, fájdalomban én,
Bizonygatja, ő a szabadság,
A gyilkolás, részegség, vadság,
Ő mulat, míg kesergem én.

Nagyon furcsa, cudar egy legény!
Itatna engem is, de nem hagyom,
És egyre csak azt hajtogatja,
Hogy a hiték rózsapírja,
Még ha álnok is, szép nagyon.

Ígéret marad csak a létem,
Sorsom, a jó haldoklása,
Örök, kárörvendő fürtelem
E lényeket ódázó jelen,
Remények vesszőfutása.

Hitét hirdeti, a hangja zeng,
Nagy pofájával ígéretet,
A dumától ferdül szája,
Miközben fröcsög a nyála,
Zengi a hamis ígéket.

Hazudja álnokul a vigaszt,
De nem ossza meg kenyérét,
Csak szórja a csalfa szavakat,
Nem hihető, bár csábítanak,
És el kell tűrnöm kényszerét!

Láncaink soha nem lazulnak,
Csak hitünk s a bizonyosság,
Melyet felvált a búskomorság,
E felkínált keserű pohár,
A bűn, méreg és álnokság.

Uram, szólj! Mondd, minden odavan?
Hazánk földje vetetlen marad?
E magyar rög, e magyar ugar,
Összerogy a nagy teher alatt,
Erre adod véráldomásodat?

Az ember hite mind elinal?
Az ember cseléd, szolgál csak?
Esztelenül lót-fut csak, szalad,
A csalóké csak a diadal?
A nemesség álarakat?

Semmi több, csak hazugság marad?
„Mit ér az ember, ha magyar?”
Hová lesz, édes hazám, fiad?
Látni végre szabadnak akar,
De ki ültet itt virágokat?

Itt már szép, jó soha nem terem?
Mérget virít a szerelem?
A lelkekben mocsár, fürtelem,
E föld csak gyilkosok hona?
Ki jó, hova kell elbújni?

Hol a hona a boldogságnak?
„Feszülettel, tört pohárral”
Kérdezlek, hol hona a vágynak,
A hitnek, a megmaradásnak,
Minden fény csupán csalás csak?

Uram! Bocsáss meg bús szolgáltnak!
„Keserű bortól keserű a szám!”
Tele szívem búval, bajjal,
Nem megszentelt malasztoddal,
Nézd! Megjött megint az „ős Kaján”!

Félek, de meg nem adom magam,
Igaz, nincs semmi örömöm,
Csak a megfásultság, az iszony,
S „nagy irtózásom, csömöröm”,
De az hatalmas, isten bizony!

Horváth István Péter

Légtor-nász az avaron

Útra kelni a hűs dombokon,
míg hajadba merül homlokom
nem sírnak a vijjogó árnyak...

Új formái vannak a vágynak:
forró mély hajlatok, egy lágy nyak...
Bókokat hinteni egy lánynak.

Szállunk az éjbe, tűzben égve
egymást szomjazva nézünk mélyre.
A kútnak alján néma kéj ül.

Mindig ide jutunk el végül...
Nézd, a szívem jegesre kékül
szép kezed érintése nélkül.

Jónás Dorina

Vártalak

(A Láttalak című vers alapján)

Vártalak...
Vártalak a múltkor,
A tavaszi kertben,
Éppen úgy, mint mikor
Megigézted lelkem.
Elválok most tőled,
Csalódtam tebenned.
Érzelemmel telten
Azt suttogom neked:
„Nem várok rád többet!”

Vártalak a múltkor,
Őszre vált a lelkem.
Gyönyörű emléked
Nem siratja könnyem.

Elválok most tőled,
El kell hogy menjek.
Csalódással telten
Azt üzenem neked:
„Ne keress már többet!”

Lajtos Nóra

Az Óceán partján

Horzsolt, véres Isten-tenyérrel
Riadtan, rázva kezét, fut
A mi Urunk, az elfeledett
Szitakötő-hajnalon az
Értől az Óceánig jut.

Egy nagy gomblyuk volt a nézése:
Árnyék-lakta sötét verem.
Minden egyes pillantásával
Holló-fekete hangon szólt:
„Simulj el a tenyeremen!”

Lámpás volt nyárfa-félsz szívemben,
És tombolt lelkebben a Hit,
Hogy miért is ez a sok csalódás?
Ifjú vérem sem alszik már,
Mámor, borpárlat szaga hint.

Megállt ott, az Óceán partján,
Hullámok verték az eget.
Reszkető lámpás volt a testem:
Tomboló vihar nyílt vízen;
Kinyúlt s vérző kezébe vett.

Piros hajnal hullt az öbölre,
Emlék-mosta parton állva
Dideregtem vörös kezében:
„Hogy hívnak, ó, kedves öreg úr?
Kiért rajongtam megszállva?”

„Óceánjáró lépteid le-
sem, boldog őseim nyomát
A homokos parton kerülve;
Hű imára kulcsolt hangon:
Csak tudnék egy gyermek-imát!”

„Amikor hozzám el-eljöttél,
Lakatlan sziget volt e test.
„Csak nagyszerű nevedet tudnám..!”
Áldást kérnék tenyeredre,
Mely felemelni sem volt rest.

Véres, horzsolt Isten-tenyérrel
Kezet rázva, riadva fut
Az én Uram, a nem feledett,
Fa-parazsas éjjelen, az
Óceántól az Érig jut.

Lengyel Ferenc

Hittem a törpék álmaiban

Hittem a törpék álmaiban,
Hogy éjszakánként ők a nagyok,
Hogy mind elátkozott vitéz,
De, mint a mesében, ez titok.

Kút vize, szürke madárpiszok és
Pöttömök mázas tömkelege,
Vigyor, kacsintás, kerti bohók,
Ó, agyalágyultak serege!

M. Laurens

Pesten járt az Ősz

(Hová lett kelet büszke Párizsa?)

„Párisba tegnap beszökött az Ősz.
Szent Mihály útján suhant nesztelen”,
s álltunk ketten a mának peremén,
a nagy Költő s Én: jelentéktelen.

Épp az Andrássy út sarkánál álltam,
míg Ő Szajnája felé ballagott,
s korgó gyomortól homályos szemem
olcsó párizsiról álmodozott.

Láttam, ahogy súlytalanul lebeg,
lába már nem e világban haladt,
s éhező koldusként kéregetve:
üres volt kezemben a nyútt kalap.

Hová tűnt kelet büszke Párizsa,
mely a Nyugat népének nevelt Adyt?
Mára fák helyett hajléktalanok
szegélyezik a járdák árnyait.

Taposott cipők topognak ázva,
esténként szatyros nyomor kóborol;
fázva, kukák árnyékába bújnak,
mentő vijjog: megfagytak valahol.

(Pest-Buda, 2013–2019.)

Az idézet Ady Endre Párisban járt az Ősz c. verséből való.

Mercsek Tímea

Őrizem

Már vénülünk mi ketten,
kezed a kezem fogja,
a tiéd a szívem
ősidőktől fogva.

Évek jöttek s mentek,
s én riadtan vártam,
mígnem a káoszban
végre rád találtam.

Őrizem a szemedet,
a fénye bennem ragyog,
te általam lettél,
én teérted vagyok.

Nem tudni, mi lesz eztán,
de fogom a kezedet,
kettesben, vénülve,
őrizem szemedet.

Móczár Csaba

„Az én magyarságom”

Az én magyarságom
nem a kokárda és zászló
sem a szó, egymást vádló!

Az én magyarságom
nem vehető vagy eladó
nem árad nem apadó!

Az én magyarságom
nem az árulás és gázság
nem a rejtett, féligazság!

Az én magyarságom
nem hangos és nem is ártó
nem válogat nem is bántó...

(mellékdal)

Az én magyarságom
csupán az, hogy itt élek és halok
mert idegen földben nem nyughatok!

Mohai Szilvia

Harc egy kis úrral

Elöl egy másfél éves kis úr
Édesen ugratva apát,
Vigyorin trónolt a kocsiban,
Kivillantva hét-nyolc tejfogát,
Édesen ugratva apát.

Szöszi haját, azt a két szálát
Simogattam. Ő berregett.
„Na, a kedvemért (gügyörésztem),
Tedd vissza a Sport szeletet”,
Ám ő csak nézett s nevetett.

(Édességautomatának
Tart talán?) Dúlt a gondolat.
Egy éjjel-nappaliban voltunk
Ketten meg egy néncsapat:
„Nyisd a markodat, markodat.”

„Jelzem a biztonsági őrnek!
Neked itt ezt most nem szabad,
Édesapád még hányszor kérje:
Uzsonnára semmi cukrosat!
Neked itt ezt most nem szabad.”

„A te tested még friss s fiatal,
Benne buzgó életerő.
Bennem már csak az itt fáj, ott fáj:
Migrén, koleszterin, fogkő.
Hát ez kell neked, e fertő?”

„Nézd, ránk vár mind a nénitenger,
Ezer szitok a kasszánál:
»Sebesen, na; sebesen, hallja,
Sebesen, uram!« Csak kántál
A kasszánál, a kasszánál.”

Az egész életem lepergett:
Minden, mi volt, hát ennyit ért?
„E zűrzavar az én jutalmam,
Annyi meséért, pusziért,
Hogy ne tedd meg, mit apa kért?”

Mindeközben ránk szakadt az éj.
Én könyörögtem. A marka
A csokit egyre rejtegette.
Vártam. Végül csak feladja?
S zúgott, zúgott a nénifalka.

És összecaptunk. Zengett a bolt,
Markára zártam kezemet,
S téptem a számat, ám hiába.
A papír zörgött. Nevetett.
Nem engedett, nem engedett.

Azóta eltelt huszonöt év,
A hajam hull, hull, egyre hull.
Messze ment, ki Amerikába,
S már vele csatázik vadul
Egy épp másfél éves kis úr.

Németh István Péter

Valaki álma

*Je fais souvent ce rêve étrange et pénétrant
D'une femme inconnue, et que j'aime, et qui m'aime...*

(Paul Verlaine)

*Álmodom egy nőről, akit nem ismerek,
Forró és különös, áldott, nagy Látomás...*

(Ady Endre)

Álmom az Idegentől különös;
aki szeret, és akit viszonszeretek,
ő ezer alakban is: mindig-Egy
s magában minden nőket többszöröz.

Ismer, kiyüle senki meg nem ért,
csupán Ő látja szívemet titoktalan,
gyöngyözni homlokomat, ha oly gondja van,
veritékem hálás könnyeiért.

Még csak nevét, sem hajsزínét se tudhatom,
de vélt emléknél konokabb, halkan
zengő e sírokon túli dallam.

Régtől figyel és óv drága szeme –
csillagé, szoboré? Övé vagyok vakon
és mintha néma szava is nékem volna zene.

Oláh András

[Góg és Magóg fia]

Góg és Magóg fia vagyok én
hiába kérleltek nem leszek kegyes
törjön meg szívetek e skizofrén mesén
– vessétek meg az álszenteket

Verecke feslett útján jöttem s épp
cigánysorsokba térdelt a vihar
vártam hogy Isten majd közbelép
mielőtt ember az emberből kihál

kinyújtott kézre ostor csapott
– szoborrá szikkadt a szent pecsét –
s az utcát lassan ellepte a sok
szeretettfénybe csomagolt szemét

terítsetek elém folyót és hegyet
legyek az új az énekes Vazul
csak ne dermedjen rám a rettenet
s ne érezzem magam ily cudarul

a tisztesség innen megszökött
és tucatnyi ájtatos demagóg
a bor és ostya védelme mögött
magasztos göggel árulja a szót

sokak szemét még hályog fedi
az Ige vakvágányra futva sért
ám zsebkendőjük könnyekkel teli
a hajléktalanná nyútt Krisztusért

egy dermedt kéz az mit ránk hagyott
a szoborrá szürkült szent cseléd
s az utcát végleg ellepi a sok
szeretettfénynek hazudott szemét

Radnai István

Kuporgok a másvilágon

*„Alig emlékszek valamire**A néhai világból,**De szomorúan föltámadtam.”*Ady Endre: *A föltámadás szomorúsága*

sehonnanból nem is jöttem
 hogy voltam-e hogy vagyok-e
 távoli országból ötlet
 feltámadt bizarr gyereke

sebeim reggellé fáznak
 marnak feledés lányai
 körülzárnak egyénfátylak
 arcomra rovásokat ír

idegen ármány vésete
 párizsról legendát szőnek
 szerelmek karma sérteget
 ős nélküli poklok ősze

tarlott hegyen zeng a zsoldár
 vágy bolondját megtoroltál

Rózsa Iván

Félni már nem tudok

(Az *Elhagyott a félelem* című vers alapján)

Most vesztet el: zuhanok...
 Egykedvű vagyok és unott,
 Már Isten is elhagyott,
 Mert félni már nem tudok.

Míg rettegtem, tudtam,
 És fogam a félelemtől vacogott,
 Volt még valamim, de az is elhagyott;
 Mert félni már nem tudok.

Halott vagyok, bizony halott;
Tetszhalottként vánszorgok; hogy vagyok;
Bár magányos, mint a csillagok;
De most már minden elhagyott,
Mert félni már nem tudok.

Míg lelkem kisegérként cincogott,
Jaj, jaj, úgy érzem, az élet elhagyott;
Mert már félni sem tudok.

Sajó László

Vonat-út az éjszakában

*Fut velem egy rossz szekér,
Utána mintha jajszó szállna,
Félig mély csönd és félig lárma,
Fut velem egy rossz szekér.*

(Ady Endre: *Kocsi-út az éjszakában*)

a napvilágnál, amíg látni lehet
ne böngéssz keresztrejtvényt
nézd a vonatablakon
pászmákban behulló sejtelmes fényt

ne olvass, ne írj, ne szundikálj
amíg lehet látni
a napvilágnál, ha elalszol
megtörténhet bármi

templom tűnik, csirkeóól
szempár a zizzenő bozótban
szeméttelap – körülötted, mint csontok
eldobálva minden ott van

kitaposott gyalogút, vetemény
ártéri erdő, papírfosztlány
bekötőút, egy kerékpár
egy ember a villogó pirosnál

futó fácán, nyúl, őz
futó vizek, felhő, pillanat
kijön valaki a házból
a kertbe, örökre így marad

nézz körül, mi marad utánad
merre a vonatod rohan
fölépitéd és ledöntöd
azonnyomodban a pillanatszobrokat

szellőfútt víz befagy
falomb dermed utolsó pózba
a végtelen határát kitézi
a következő villanypózna

színről színre megjelenik
a földbéli tájból egy kép-szelet
a véletlen, rovarmaszat az üvegen
mögötte semmi, csak képzeled

fű, rög, szárítókötél
kátyúpocsolya – a részletek
barázda, fészter, autó, faröng
mind arra vár, hogy észrevedd

mert lassan a fény fókuszába szürkül
életed, a vonatablak-táj
még összevillan az alkonyatban
a nap s a hold, két alumíniumtartály

aztán vörösre vált, sárgára, kékre
feketére az ég, fönna a szemafor
zökken a vonat, mindenki ébren
s te kétségbeesve nem alszol

két kezeddal árnyékolva kinézel
csak koponyád látod – arcodat
belehelte már az utolsó
lélegzetével kihűlő alkonyat

a foszlott, pecsétes huzatredőny
az ég egyszer csak leszakad
mint lift zuhan az egyszemélyes fülke
a földre – már oszlik az éjszaka

tűz a fény nincs levegő nincs árnyék
semmi nincs csak isten nincs táj
nem látsz tovább a szemednél
mint beomlott bányában egyetlen kavicsnál

a tömegsírhintő, a töltésen
elindul a *büdös élet*be a menet
meddig a szem ellát
amíg lehet látni, amíg látni lehet –

a keresztrejtvény, a könyv az öledben
istenem! suttogod a takarítóknak
a többiek már rég leszálltak
az utat átaludtad, írd meg, itt, hol vagy

Szlávik Titanilla

Addikció

Az ōs Kaján parafrazisa

Láztól égő, szomjas lelkem száján
Csepeg mérhetetlen vágyam lángja,
S izzik a forró lehelet.
Felperzsel a pusztítás jele.
Mellkasomban tornádó feszül tudóm falának,
Fájó kaparás támad nyelőcsövemnek,
Elfogy a levegőm.

Ereim nedűje is új irányba száguld,
Ismeretlen hadsereg támad,
S kihagy a szívverésem.
Szakadozva lüktet a vér,
Sehonnai katonák törnek befelé,
Keresztül csontom szarufalán jutnak lefelé.

Leállnak szerveim, agyamban vízió támad,
Nyelvem szomjasan lóg kifelé,
Újabb adagot várva.
Nincs már nyálam, a torkom szorul,
Szívem megállt, s csak kalapáló szemeim
Verik koponyám ablakát.

A kín végigszáguld remegő testemen,
Az epém facsarják torkomon felfele,
Gyomrom görcsbe rándul, háború dúl,
Forog velem a világ, s minden sötétségbe borul.
Testem éhezik, mint kivert kutya,
Csak úgy létezik.

Ködös lesz látásom, amint a pusztító,
Romlott méreg belém jutva, új életre kélve,
Táncot lejt, gunyorosan nevet,
S én, térdre omolva, bárgyú pillantással
A porba fekszem.
Ujjaim maguktól cikázva rohannak a
Föld felégetett peremén.

Elveszett eszméletem egyedül evez, a
Függőség folyamán lefele,
De amint a látásom tiszta, agyam rendezett,
Gerincem ismét magát töri el.

Tamásfalvi Hanna

Kocsiút a Fénybe

Milyen lusta ma a Nap
Sugara ellankad
Milyen sötét a pirkadat, ha
Belefárad a ragyogásba.

Már csak Árnyék
Az, ami a Földre lép
Álmodik a Fény
Mióta eltört az Egész.

Ugyanaz a rossz szekér
A ló előtte a vétek
A kerék alatta a félelem
Leszállunk, emberek?

Vaskó Márton

Kocsi-út az éjszakában

Kopár róna az éjszaka,
Felette megcsonkolt a Hold,
Elmúlt minden, ami volt,
Kopár róna az éjszaka.

Minden tűz sápadt csóva,
Minden része elveszett,
Minden vágy dühödtt és veszett,
Minden tűz sápadt csóva.

A kocsival suhannak a fák is,
Hátam mögött rosszat súgnak,
A néma gallyak rám rivallnak,
A kocsival suhannak a fák is.

Wilhelm József

Fohász egy felejthetetlen kacagásért

Meglestelek Isten, de azóta nem látlak,
morc felhő képében rontottál nekem,
önvalómban turkálva, kételkedve, ám várlak,
bár könnyeimben csak zordságodra leltem.

Számomra hol rejtetted neves kegyesugarad,
hisz sokaknak bájmosollyal mutatkozol,
amikor úgy vélem, végre megfogtalak,
énemben rút üresség kél, maszatol?

A kacajodból adj, te, pompázatos Isten,
életerőd, vígságod legyen enyém,
cinkos szoborszentként leszek mostantól híved,
a hálám pedig gúnyos elégedettség!

Harsány, irgalmas hahotádban mosdass,
tépd ki belőlem torz gyengeségeim,
nevezzünk, kacagjunk egy csodásat gyorsan,
mert látom szent könnyeidben félelmeim!

Versértelmezések

Füleki Gábor

Tárnák és fehér lótoszok

(I. helyezett)

Ady nyelve lírai metanyelv. Nyelvfeletti nyelv. Átlagos, mindennapi nyelvérzékeléssel nem is fogható fel könnyen, nem egészen érthető. Ez a szimbolizmus nagy nyelvi fordulata, melyet Góngora, Blake, Shelley, Hölderlin, Poe és Nerval kezdeményezett, melyet Baudelaire és Rimbaud valósított meg következetesen és Mallarmé vitt tökélyre, hogy Valérynál és Rilkenél még újabb, tárgyias horizontok felé nyisson a sokpólusúvá tett költői nyelv asszociációs hálózat-rendszere. A líratörténet ezen nyelvsváltása hasonlít ahhoz, mint amelyet Beethoven vitt végbe a zenében, létrehozva a hangfeletti hangot és a zenefeletti zenét.¹

A szimbolizmus ezen kopernikuszi nyelvi fordulatát emiatt a másik oldalnak is, minden olvasó, irodalomértő embernek bizonyos életkorban meg kell tennie. Másképp olvasunk Molière-t, Spensert, Petőfit, Aranyt, másképp olvasunk Hölderlint, Baudelaire-t, Adyt, Babitsot. Az első négy mindenkinek érthető. A második négy már csak keveseknek. Miért? A preszimbolista líra-nyelv horizontális, homéroszi, az élőbeszéd síkjához, vágányaihoz közelebb áll. A szimbolizmus nyelvvilága vertikális, orfeuszi, többszörös elvonatkoztatású kódrendszerben való gondolkodást, jelképfajta képességet kíván. Ezért tűnt kezdetben „érthetetlennek”. Ezért tört ki a botrány Baudelaire körül, ez Mallarmé alig megközelíthető hermetizmusa, ez Rilke magányos svájcitornya. S ez a nyelvi vízváltó generálta – részben – azt a galvánlap-feszültséget, amely annak idején az Ady-ellenzők és Ady-hívók táborának kialakulásához vezetett, s amely nyelvi újszerűség még a költő mondanivalói által megszólítottakat, a Népszava-olvasókat is megosztotta.

Jómagam hetedikes általános iskolásként, tizenkét évesen találkoztam először Ady költészetével. Épp csak első primitív versrigmusaim kiköltésének kőkorszakában. Ő volt az első költő életemben, akit nem érttem.

Emlékszem, két versével bajmóldtunk: az *Intés az őrzőkhöz* és a *Föl-földobott kő* volt tananyagunk, az Ady-életműből először velük találkoztam. Az utóbbi különösnek, furcsának, de némi tanári és szülői magyarázat után teljesen érthetőnek hatott. Megcsodáltam különös, a költőre oly jellemző háromsoros (vagy két és fél soros?) strófaszerkezetét, a szárazon koppanó mérlegsúlyos zárósortokat. Az *Intés az őrzőkhöz* viszont komplex, misztikus hangulatú

¹ Hamvas Béla, *Beethoven és a zene metafizikája*, in: *A láthatatlan történet*, Medio Kiadó, 2006, 129–159.

képrendszerével megbabonázóan érthetetlennek tűnt, alapos fejtörést okozott, mire megnyíltam rá – kezdő sorai ezt a misztikus-télcsillogású varázst a mai napig megőrizték számomra.

Mi az a nyelv, mi az az addig ismeretlen nyelvi ígézet, amellyel Ady megajándékozott bennünket? Az Ady-líra színe – szubjektív szinesztéziás érzés ez – sötétszürke-lilás árnyalatú, sötétvörös erezzel, mélysárga vonalakkal. A szó, a szókapcsolatok, képek tömör, szokatlan, újszerűen izgalmas, nehéz párájú, szürkésvörösön derengő, füstölgő világa, melyet szoknia kell a szemnek, fülnek, mindig, minden időben; minden nemzedéknek, aki a Petőfi–Arany-nyelvezetből ebbe a birodalomba először lép át. Magam tanárként is azt tapasztalom, hogy időrendben Ady az első olyan magyar költő, akit – immár száz évvel halála után, és száztízvel a szimbolista stílus meghonosodása után – ma is nehezen értenek meg. Leszámítva Berzsenyi tömörségeit, Vörösmarty vertikális-látomásos képzettársításait, Komjáthy metafizikai szárnyalását, Ady az első, akinek nyelvét részletesen *magyarázni* kell. A többség azután ráérez, és átáll az új nyelvvilágra.

Ez a nyelvvilág, amellyel Ady továbblendítő vérfrissítést adott a magyar líranyelvnek, ma is szokatlan, ma is, és százszor is „új”, keletkezése ma is – rejtély. Nyelvi misztérium. A líranyelv egy évtized alatt, szinte varázsütésre, 1895 és 1905 között gyökeresen megváltozik. Az idősödő, még egy joviólisan komótos elbeszélői nyelvet használó Mikszáth is csodálkozva figyelte meg ezt a jelenséget. Petőfi, Arany mindenkinek érthető. Náluk, és Madáchnál, Jókainál, Vörösmartynál, Kölcseynél, Berzsenyinél ma már a nehézséget más okozza: a nyelvi elemek egyre gyorsuló avulása. Illetve másképp megfogalmazva: a potenciális befogadói réteg, a magyar nép nyelvi kódjának, szókincsének egyre riasztóbb mérvű beszűkülése, korlátozódása, a nyelvhasználat ellaposodása, szlengesedése, sőt kriminalizálódása. Ezzel párhuzamosan a választékos és régies szókincs-elemek elfelejtése, eltűnése. A „szekularizálódott” szókincsű tanulóknak – még felnőttek esetében is! – ma már meg kell magyarázni, mi a „gyolcs”, a „csalét”, mi a „condra”, mi Ágnes „fehér sulyka”. Riasztó nyelvvesztési, korszakváltási jelenség.

Adynál viszont a stílus újszerűségét, asszociációs merészségeit, a szimbolikus-allegorikus képalkotást kell megvilágítani, a diákok vevőkészülékét a modernitás líranyelv-frekvenciasávjára ráhangolni. Az átállási folyamat annak idején Franciaországban, a szimbolizmus bölcsőjében is lezajlott, s nem éppen zökkenőmentesen – gondoljunk *A romlás virágai* körül támadt 1857-es botrányra, az „elátkozott költők” körüli vitákra: ott a törésvonal a klasszikus-romantikus Malherbe, Hugo, Lamartine névvel fémjelzett, és a parnasszista-szimbolista Gautier, Hérédia, Nerval, Baudelaire, Mallarmé, Valéry, Supervielle képviselte, az átlagnyelv és az addigi líranyelv fölé emelkedő nyelvrelelti nyelv esetében húzódik.

Nem véletlen, hogy Adyt a magyar Baudelaire-nek nevezhetjük, aki az *Új versek* kiadásával ugyanazt a fordulatot hajtotta végre – ötven év csúszással –, mint Baudelaire a *Les fleurs de Mal*-al. Mélyen megilletődve veszi kézbe az ember az *Új versek* 1906-os, Pallas-féle kiadását. Elmondhatjuk, hogy modern, a nyugatival lépést tartó és azzal egyenértékű műveket alkotó modern líranyelvünk Ady költészetén belül alakult ki. Első kötete – még címével is – a

századvég átlagába simul, nyugodtan lehetne Vargha Gyula-, Bárd Miklós- vagy Szabolcska Mihály-kötet is: a Karinthy paródiájából ismert, Ady-ellenes harcokba óvatlan jámborságában becsatlakozó epigon Szabolcska népnemzeti szeretetköltészetét az irodalomtörténet alacsony árfolyamon jegyzi, akárcsak Pósa bácsiét, akivel Adyt egyszer egy vendéglátó pincésgazda összekeverte; a költő a zamatos borok ellenére sértetten, megbántva távozott: „aligha lehetett számára nagyobb sértés, mint hogy összetévesztették Pósa bácsival”.² Egyébként sem a Szabolcska-, sem a Pósa Lajos-költészet nem értéktelen. Ha Ady korai és közismert *Karácsony* című verséről nem tudnánk, hogy az ő alkotása, nyugodtan hihetnénk egy jobbféle Szabolcska-versnek is.³ Ez a stílus még alig különbözik a Pósa-féle „Magyar vagyok, magyarnak születtem” népies hangvételétől.

Elgondolkodtató, hogyan fejlődött ki vajon a prózastílusában megjelenő előzményekből Ady még kötetcímekben is átlagosnak induló költői vegykonyhájában a modern magyar líranyelv, amely a *Még egyszer* kötet közepén kezd fel-felbukkanni, megjelennek későbbi formai újításai, jellegzetes képalkotása. Tudjuk, e kötet verseiből már többet átemelt a modern líranyelvet nyitányként iniciáló *Új versek*be, az ő *Eroicájába*, tehát azzal, hogy melyik versében lelt rá az új magyar lírahangra, önnön egyéni stílusára, ő maga a legteljesebb mértékben tisztában volt, akárcsak Beethoveen azzal, hogy *III. szimfóniája* egy világszerte jelentőséggű új zenei nyelvet teremtett.

A nyelvezetváltás versei véleményem szerint a *Még egyszer*ben: a *Jelentés*, a *Lótusz*, a *Témák*, *A könnyek asszonya* (bővebb változatában), illetve az *Új versek*be átkerült *A csókok átka* és a *Vízió a lápon* című költemények. Egyébként mind ez utóbbi, mind a *Lótusz* szorososan kapcsolódik *A fehér lótoszok* és a *Búgnak a tárnák* című versek képi-eszméleti világához, sőt a *Lótusz* voltaképpen *A Tisza-parton* bőbeszédűbb előképe is. Különleges, lélekrengető érzés lehetett a költőnek erre a magyar nyelven sose hallott, teljesen újszerű hangra rátalálnia – mintha a felrepedő bábból kirepülne a kifejlett és pillanatok alatt röpképesse váló lepke, az *imágó*, a kép, az új képrendszerű nyelv.

Érdekesség, hogy egy évre rá Rilke szintén *Új versek* címmel jelenteti meg stílusváltó kötetét – két részben –, amely azonban már a tárgyias stílus világa lesz, ami hozzánk a harmincas-negyvenes években jut el, és érik be József Attila, Nemes-Nagy Ágnes, Pilinszky és Lator László költészetében. Persze Ady csak hazánkban úttörő – neki a francia szimbolizmus akkor ott már beérett, majd-hogynem lecsengett nyelvvilágát a magyar nyelvre „csupán” transzponálnia kellett, tehát ami ott 1857-ben megjelent, azt ő itt csaknem ötven éves késéssel, 1906-ban az *Új versek*kel vezette be –, nem kevés ellenhang kíséretében. De a tökéletes transzponálás is misztérium; ha a rá nagy hatást gyakorló magyar elődök: Vajda János, Reviczky Gyula, Kiss József, Czóbel Minka, Komjáthy Jenő

² Borbély Sándor, *Így élt Ady*, Móra Ferenc Könyvkiadó, 1989, 181.

³ Itt gyöngyösiként jegyezném meg a Szabolcska mély emberségére valló gesztust: a száz éve leégett Gyöngyösnek részvételével küldött – amely olvasható Fülöp Lajos – Lisztóczy László: „Mit láng elpusztít, láng felépíti újra” (Gyöngyös, 2017) című kötetében. Szabolcska közeleti érdeklődése tehát más irányvonalakon nyilvánult meg, mint Adyé.

nyelvét megvizsgáljuk, láthatjuk, hogy mindannyian egyéni és új utakra léptek, de az Ady-líryanelv mindegyiktől gyökeresen különbözik. Talán a Vajda-nyelvezet volt Baudelaire mellett leginkább élesztő kovásza, de amit létrehozott, az elődeihez képest radikálisan újnak számított.

Az új líryanelv kialakításának érdeme egyébként nemcsak az övé. Ez az új lírahang más hangnemben, más hangszereléssel, de ugyanezekben az években jelent meg és érett be Babits költészetében: vegyük észre, hogy az *In Horatium*, a *Himnusz Irishez* 1904-es keletkezése megelőzi az *Új versek* kiadását. Közvetlen Ady-hatásról ekkor még Babits költői hangjának kialakulásában tehát nem beszélhetünk – a kor levegője, a modernizálódó magyar valóság és a kortárs világlíra értő befogadása érlelte be bennük külön-külön az új magyar líryanelv két változatát. Babits esetében egy filozofikus-intellektuális, pontos, inkább a tárgyiaság, mint a sejtelmesség felé nyitó nyelvezet kialakulását láthatjuk, Eliot, Swinburne, Poe, sőt Rilke az ő szellemi rokonsága.

Persze ilyen párhuzamok mindig csak részlegesen vonhatók. Ady és Babits a XX. század elejének Magyarországon már nem ábrázolhatta egészen ugyanazt, mint Franciaországban Baudelaire vagy Mallarmé – a világ közben továbbfolyt, továbblépte önmagát ötven év alatt, a francia kapitalizmus viszonyait, az urbanizációt, az elidegenedést elértük ugyan, de felgyorsultabb iramban zajlott le minden, speciális magyar ízekkel, feudális jellegekkel fűszerezetten, az első világháború fenyegető előidejében. A világháború-előesti világ már nem Sedan gázlángos Párizs-világa, hanem a gépkocsik és a telefonok kora – mint ahogy Tóth Árpád és Verlaine között is időeltolódásos a hangvételi-szemléleti rokonság.

Tehát a nyelv 1900 táján megváltozik: még az 1879-ben befejezett *Toldi szerelme*, sőt a hazai impresszionizmust megelőlegző *Őszikék* is teljesen más világ; a „Felhők szeme rebben, / Haza sietek” angyali szelídségéhez képest az „Őrzők, vigyázatok a strázsán / csillag-szórók az éjszakák” különös képsora nyelvi léptékváltás, a fekete zongora, az agyba néző Nagyúr-kacaj és a sikoltó zenével gőzölgő parfümös, ifjú pára már egy gyökeresen más világot jelent és láttat. Mintha a magyar költői dikció a boldog gyerekkor egyértemű világa után a kamasz- és ifjúkor örvénylő, egy nagyobb világra kinyíló, izgalmas átalakulásába lépett volna. És nálunk mindez nem egy kiforrott-kiszikkadt, megmerevült formákkal teli költői nyelvvel történt, mint a francia nyelv esetében, hanem egy szunnyadó lehetőségekkel teli nyelv tudatalattiban rejtett képrendszerének csodálatosan friss kivirágzásában, felszínre bukkanásában öltött testet, hogy a huszadik századi magyar líra bámulatos gazdagságává lombosodjék, gyümölcsösödjék.

A magyar nyelv ma felnőtt. 1930 óta felnőtt – Kosztolányi, József Attila, Karinthy, Radnóti és Szabó Lőrinc azok a szerzők, akiknek nyelve ma sem tartalmaz avult elemeket, az ő nyelvüket beszéljük, és beszélte Pilinszky, Határ Győző, Faludy, Nagy László, Juhász Ferenc és a szintézisteremtő Weöres Sándor, a Mallarmé-hang magyar megteremtője, továbbemelője.

Adynál egyébként akadnak azóta már megdohosodott szavak, Babits is ódon olykor – és megdöbbenő, hogy húsz éve ezek még nemigen tűntek föl, nem tűntek annak –, megdöbbenő a nyelvi változás jelen időbeli, a nyelvi mutációs ráta élő megtapasztalása.

Ady újszerű költői és képi birodalmát két fentebb említett, az életmű súlypont-darabjainál kevésbé ismert, pedig világára igen-igen mélyen rávilágító vers bemutatásával szeretném szemléltetni. Az egyik *A fehér lótoszok*, a másik *a Búgnak a tárnák*.

A fehér lótoszok

Vén, bűnös, mély lelkemből néha
Csodálatos forráság buzog,
Mint bús mátkák éjjel sirt könnye
S ime kinyílnak hirtelen
Csúf tükrén a fehér lótoszok.

Mese-madarak arany-szárnyal
Verik meg a tajtékos vizet
S én érzem, hogy lelkem virágzik,
Hogy nagy, számár gyermek vagyok,
Buzgok, vágyok, feledek, hiszek.

Láp-lelkem mintha kristály volna,
Naiv, szép gyermek-mesék hona
Kacsa-lábon forgó kastéllyal
És benne minden hófehér,
Tündér-varázs, édes babona.

Fehér gondolatok, virágok
Terülnek el. A sáros habok
Mintha olvadt ezüst lennének
S én pedig forrón, lihegőn
Áldott, szent, tiszta élet vagyok.

Fehér lótoszok tündökölve
Hajbókolnak a nyári Hold előtt.
Ilyenkor alkony van s fürödnek
Lelkemben a pillanatok,
Szépségek, tervek, fény-testü nők.

S végigborzol egy utca-szélvész
S én mindent megint látok, tudok.
Csikorog a láp fagyos mélye,
Voltak és ismét nincsenek
Virágim, a fehér lótoszok.⁴

⁴ Ady Endre összes verse, az Athenaeum Kiadás reprintje, Anno Kiadó, 2000, 123.

Búgnak a tárnák

Havas csúcsával nézi a napot
Daloknak szent hegye: a lelkem,
Gonosz tárnáktól általverten.

Álmok, leányok, bomlott ingerek,
Gondok, kínok vájták a mélyet:
Gyűltek a tárnák és a rémek.

Fent, fent a csúcson: nagy-nagy szűzi csönd,
Gondolat-manók csoda-tánca,
Lent: a rémeknek harsogása.

Lelkem tetőjén szent táncaikat
Fürge manók riadva járnak,
Lentről, letről búgnak a tárnák.

Egy pillanat és megindul a hegy:
A büszke tető táncos népe
Bevágódik a semmiségbe.⁵

A *fehér lótoszok* című költemény a Nyugat 1908/17. számában jelent meg, később pedig *Az Illés szekerén* című kötet *Hideg király országában* című ciklusának záróverseként. Első sorai egyértelműen jelzik a költő örök problémáját: hogyan lehet a tudatalattit feltárni, az arra ráülepedett problémás, szennyezett élet-réteg alól felfejteni a tudatelőttel emlékeket, elővarázsolni a lélek valódi rejtett kincseit.

Tudjuk, hogy Ady tudatfeltáró módszere az alkohol volt, az alkohol, amely lerántotta a mindennapiság fátylait, rétegeit, szokványgátlásait, s így lehetővé vált számára az addig elzárt tudatalatti feltárása, az addig szinte ismeretlen, szokatlan képi- és asszociációs világ felszínre hozatala, s ezáltal a látható-olvasható líravilágban való megteremtése. Elképzelhető, hogy mindehhez súlyos betegsége, a szifilisz is hozzájárult – köztudott, hogy ez a betegség a központi idegrendszert támadja meg, s annak működését kezdetben rendkívüli módon serkentheti, a legváratlanabb alkotásokat hozva felszínre a lélek mélyéről. Gondoljunk csak épp a példakép, Baudelaire esetére, vagy Nietzsche életművére, vagy épp Thomas Mann *Doktor Faustus*ára, amely épp ezt a problematikát állítja középpontba.

A tudatalatti világot megpiszkálni azonban veszélyes feladat: rendkívüli felkészültség és figyelem szükséges hozzá. Eltemetett démonok, génuszok laknak itt, talán az őskor elsüllyedt aranykor-világa lappang itt titánian bezárt létben, évezredek óta, hallatlan feszítőerőt felhalmozva, mely a vaksötétben botorkáló fátyol-élémlámpás felfedezőt akár el is pusztíthatja. Adynál sajnos ez következett be.

⁵ l. m., 35.

Amiben ráadásul Ady bevallottan élt, az Jacob Böhme szavával: a turba, a mindennapi élet és a látszatvilág kaotikus zűrzavara, tarka körhinta-suhanása, Mája fátyla, védikus szóval abhimána, azaz örületszerű megzavarodás. A turbából azonban ki lehet lépni, és figyelmünket a tiszta Létre, a magasabb és reális valóságra irányítani, életünk centrumát a tiszta Van-ba helyezni. Azt, hogy a turbából ki lehet lépni, Ady nagyon is jól tudta, de nem kívánta megtenni ezt a lépést. Ebben az életben hatalmas életszomját kívánta kielégíteni, és ezt maradéktalanul meg is tette. Gátlástalan életélvezete önpusztító életmódjával azonban örvénybe sodorta, és ez végzetes csapdának bizonyult. Elképzelhető az is, hogy akkor értéknek, célnak tűnő ideológiák, ma már bizonyos értelemben egyre inkább talminak bizonyuló értékek szolgálatába szegődött, amelyek, úgy látszik, összefüggnek a hamvasi értelmű létrontással. Személyes életmódjában pedig ellentmondásos módon az elutasított pusztuló úri világ, a dzsentrí önpusztító, önpazarló életmódját követte. Azt tette, ami ellen oly sokszor beszélt, a szó és a tett e téren tehát nem fedte egymást. Érdeemes ezzel kapcsolatban Orosz László Wladimir *Az édig érő életmű pillérei*⁶ című Komjáthy-tanulmányát forgatni-böngészni, melyben a két költő – Komjáthy és Ady – gyökeresen eltérő életfelfogását, esszenciális különbségeit veti össze.

Ehhez társult még az a jelenség, ami őt, Adyt, a tudatalatti nem eléggé elővigyázatos felfedezőjeként érte: a sötét birodalomban feltárt és átvilágítatlanul hagyott szörnyek keltette óriási és feldolgozatlan lélekfeszültségektől szelleme biztosítékai fokozatosan kiégtek, az önpusztító életmódtól és halálos betegségétől teste kimerült, és 1918-ban bekövetkezett az összeomlás, a testi és szellemi lebénulás, majd rá egy évre a halál. Teljes a párhuzam a már említett tudatalatti szférákat felfedező, Baudelaire, Nietzsche és Leverkühn lélekkatasztrófájával. Az alvilági belépő kifizetése, a pokoli szerződés beváltása.

Hölderlin és Beethoven esetében hasonló ténnyel állunk szemben: Hölderlin a világszentség megőrzésének súlya alatt roppant össze, Beethoven a tudatalatti tartalmak hang-jogával való kiemeléseért és örökzene-fénybe formálásáért büntette meg a Sors hallása elvesztésével. Titáni sorsok, titáni büszkeség, erő és gőg: Ady is titán volt, és ennek megfelelően bűnhődött. Rendkívüli művet alkotott, és miatta rendkívüli módon szenvedett. Részben azért, mert az eljárás tisztátalan, talán tilos volt, amit *A fehér lótoszok* elején, és ezer más helyen maga is nyíltan elismer: „Vén, bűnös, mély lelkemből néha / Csodálatos forróság buzog”. A lélek tehát bűnös, ugyanakkor szakadékosan mély tárnákból fakadnak fel izzó tudattartalmak, s a lélek, amely erre képes, öreg lélek, életek végtelen sokaságán jutva már túl, bármilyen módszerrel is, de beteljesedéséhez igyekszik. Egy lírai életmű létrehozása ennek lehet egy fontos állomása, versként égetni ki mindazt a felhalmozódott életterhet, amely talán évezredek óta halmozódik a lélek tárnáiban.

Érdeemes itt utalni a *Búgnak a tárnák* különös, önfeltáró, szintén a tudatalatti működését, számára elsőrendű versforrásként való felhasználását felmutató nyitó soraira: „Lelkem tetőjén szent táncaikat / Fürge manók riadva járják, / Lentről, lenről búgnak a tárnák.” A tudatmély kibányászása tehát veszély – ki

⁶ <https://drive.google.com/file/d/0B907e10Ik8qQaERoVkpPRVhKMnc/edit>

az, aki teljesen felvértezve száll alá e szellempróbáló mélységekbe? Babits is bűváruhában ereszkedett a lélektenger mélyére: „Bűvár leszek én, kaucsukból gyártva ruhám, süvegem, (...) és látok egy elsülyedt várost, félig leomolva, némát, / egy holt mesevárost kéken a víz remegő üvegén át.”⁷ és szállt alá a cet sötét testüregébe, „a kinoknak eleven süket és forró sötétjébe”.⁸ Ő is, mint minden felfedező, megviselten került ki lélekfeltáró mélységeiből. „Aki dudás akar lenni...” – idéződik fel a nép ősi tudása erről, átvilágítás és műalkotás ősi kapcsolatáról.

Ady tehát feltárta önnön tudatalattiját, és ugyanaz történt, mint Beethovenénél, akiről az *Eroica*-szimfónia kapcsán Hamvas Béla említett tanulmányában lényeglátóan így ír: „Az egész világ vörösén ég itt és a fellázított sötétségből a sárkányok lángalakban nyüzsögnek elő.”⁹ Beethoven azonban emberfeletti, titáni erejével képes volt megfékezésükre, még ha hallása, egészsége árán is; a beethoveni zene minden szilajsága ellenére tökéletesen kontrollált, átvilágított. Páratlan sorszámú szimfóniái torkon ragadott tudatalatti szörnyek, szilaj vadállatok, páros sorszámú szimfóniái háziállatokká szelídített tudattartalmak.

Adynál felemás a helyzet: a feltárt és felszínre hozott tudatalatti tartalmak sokaságát nem világította át kellőképpen és nem kontrollálta teljes mértékben, nem formálta áttetszően kristályszerűvé műveit, gyökerük jól kitapinthatóan a tudatalatti mocsarába nyúlik le – ez okozza néha ijesztő, homályos rejtelmességüket, nem mellesleg borzongató lírai erejüket. Ő maga pedig áldozattá vált, és az emberfeletti erőfeszítésbe beleroppant. Mindezt *A fehér lóbuszok* és *A Búgnak a tárnák* soraiból úgy lehet olvasni, mint egyértelmű önvallomást, freudi ars poeticát.

A lélek mocsármélyéből felbuzog a teremtő erő, az eltemetettségből kiemelt tudattartalmak sokasága felfelé tart: „csodálatos forróság buzog”, s a csoda ritka pillanat, „néha”, teszi is hozzá, tehát ritka a megragadásnak az a pillanata, amikor a sötétből felemelt tudattartalom megtisztítható, átvilágítható, a turbából való kilépés megvalósítható, és a lélek tüzeiben a tiszta mű alkímiailag kiegyetve felragyogtatható. Ilyen pillanatot örökít meg *A fehér lóbuszok*. A felhalmozódott kútmélyi, tárnamélyi, karmikus salakból, mint éjjeli, bús asszonyi könnyekből („Mint bús mátkák éjjel sirt könnye”) felfakad a tiszta szépség, s a léleknek: „ime kinyílnak hirtelen / Csűf tükrén a fehér lóbuszok.” Magányból, éjjeli önvizsgálatból fakadnak fel ezek a „beteg virágok”, a tudatalatti feltárása magányos expedíció. A könny egyenértékű a vízzel, feltörő buzgárral, magával a lélek-tóval, melynek felszínére fölérve kinyílnak ezek a fehér, azaz tiszta lóbuszok.

A lóbusz az óind metafizikában a megvilágosodást elérő lélek, szellem jelképe, amely a nehéz anyagi testből, a tótmélyi szennyes iszapból nő ki és törekszik felfelé, csodálatos virággá, lélekké fejlődik, melynek szirmai az örökévalóság felé nyílnak. „Ahogyan a lóbusz a sötét víz mélyén, a fekete iszapban gyökerezik, s onnan növekedik fel, átküzdve magát a homályon, hogy végül a tiszta verőfénybe emelkedjék, ugyanígy ered az emberi élet is a sűrű és söté-

⁷ Babits Mihály: *Atlantisz, egy világ, amely lemosdotta az életet*

⁸ Uő.: *Jónás imája*

⁹ Hamvas, i. m., 144.

tét anyagból, s ugyanúgy kell felküzdenie magát a homályból a világosságra, a megismerés erejével.¹⁰ Tehát a test a szennyes iszap, a tó a lélek, a fehér lóbuszvirág a szellem, magvai maga a megvilágosodás (vidjá). A virág egyébként minden kultúrában lélekjelkép, a keresztény kultúrkörben a lilium a lóbusz szellemi tisztaságának megfelelője.

A lóbusz a Homérosz-asszociációt is magával hozza: a lóbuszevők – volta-képpen kábítószerfüggők – a drog okozta örök bódulat ál-jelenében élnek, a világ történésein és formálásán kívül. Ma is kérdés persze, hogy Homérosz lóbusza azonos-e az indiai lóbuszsal (*Nelumbo nucifera*), de valószínűleg nem, az inkább az egyiptomi kék lóbusz, azaz kék tündérrózsa lehet (*Nymphaea caerulea*), amelynek aporfin nevű hatóanyaga szerelmi vágyfokozó, illetve nyugtató hatású, az ősi Egyiptomban teája közismertségnek örvendett. Az indiai lóbusz teljes egészében ehető, de egyéb hatásai nincsenek, míg emennek igen.

Kérdés persze, hogy Ady e versénél elsősorban melyik lóbusz-asszociációra gondolt; valószínű, hogy az indiaira, hiszen Schopenhauer könyvei által a védikus metafizika és a buddhizmus addigra Európában már – ha felszínesen is – ismertté vált, Ady pedig olvasta Schopenhauer műveit.

Kinyílnak tehát a lóbuszok – a „kinyílnak” szó a tavasz konnotációját is implikálja –, s a második versszak mese-madarai váratlan jelentéstöbblettel gazdagítják az indító képet. A vízre csapó madarak a tudatfölötti szellemvilág szimbólumai: „Mese-madarak arany-szárnyal / Verik meg a tajtékos vizet” – ugyanakkor meseszerűvé, álmhangulatúvá varázsolják a költemény világát. A „verik” szó egyébként mintha durva behatást sugallna, a lóbuszok puha kinyílásával szemben széttartó jelentésmezőt von be – de rögtön kiderül, hogy a víz is tajtékos, egyáltalán nem nyugodt, nem kisimult rilkei víztükréről van szó, amelyen „tündököl / és éles a kép”;¹¹ sokkal inkább az Ágnes lepedőjét elkapdosó Arany-féle szilaj habról, a lélek nyugtalan, forrongó a lóbuszok megszületése közben és után, tehát elrendezetlenségét még jobban felkavarja a Léttel való hirtelen érintkezés, nem tudja azt teljes mértékben akceptálni e világhoz tapadtsága miatt.

Itt mondja ki egyértelműen a költő, hogy „lelkem virágzik”, és ez a lélek, gyermeki tisztaságát újra elérve – jellegzetesen adys felsorolásokkal – felfokozott ekstázisban végzi tevékenységeit: „Buzgok, vágyok, feledék, hiszek.” Az első szakasz „buzog” szava itt már nemcsak a vízé, hanem az azzal azonos vízé. A költemény harmadik versszakát is mesevilág-hangulat, álomszerűség lengi be: a lélek belsejébe, a tudatalattiba látunk bele, melyben kacsalábon forgó kastély szimbolizálja a titokzatos tudattartalmakat, zárt régiókat: „Láp-lelkem mintha kristály volna, / Naiv, szép gyermek-mesék hona / Kacsa-lábon forgó kastéllyal”. Ez a lélek kristályhoz hasonló, de a „mintha” szó az azonosságot elbizonytalanítja, eltolja: rámutatásból részazonossággá válik, nem színről színre látás, hanem a minden mulandó csupán hasonlat-sorba illeszkedik.

A lép alaktalan, ő az átvilágítatlan tudatalatti, a kristály az immár szabályos, átvilágított tudat, felszínén a tudatfölötti frekvenciáit fogó antennákkal, a lóbuszokkal. Ez a tündérvárazsos lápmély, mely csupa fehérség, az elsüllyedt

¹⁰ Baktay Ervin, *India művészete*, Képzőművészeti Zsebkönyvtár Könyvek, 1981, 5. fejezet

¹¹ Rainer Maria Rilke: *A 9. Orpheusz-szonett* az első ciklusból

aranykor tündérvilága, lélek-Atlantisz – jusson itt ismét eszünkbe az említett Babits-vers –, melyre a fehér mágia, a szeretet és bölcsesség, rend és nyugalom a jellemző. Elsüllyedt, több ezer éve, de mindenkiben ott van. Ady felfedezte magában – ugyanerről vall a rémekkel viaskodó *Vízió a lápon* című, ezzel párhuzamos képvilágú költeménye is.

A negyedik strófa továbbfonja az előbbi képsort, amely így komplex képrendszerre válik – egyébként a vers remekül lerajzolható, mindenkinek ajánlom. Igazán láttató, szimbolikus festményt lehetne készíteni róla, vagy akár makettet, szobrot, kisfilmet is. „Fehér gondolatok” jelzik a legfelsőbb szellemi tisztaság elérését, a fehér gondolat = fehér lótusz metafora itt már egyértelmű: „Fehér gondolatok, virágok / Terülnek el. A sáros habok / Mintha olvadt ezüst lennének”.

A mindennapiság izoritmikus határai itt már elmosódnak: ezt jól jelzik a soráthajlások szinkópái is. A sáros hab ezüsthöz hasonlít (de csak hasonlít, ismét részleges az azonosulás!), a fekete fehérré tisztult, sikerült a tudattartalmak értő átvilágítása. A költő átélő eksztázisa fokozódik, mélyen átérzi a különleges élményt; ő maga is szentté emelkedik, megtisztul, eléri a metafizikai éberséget: „S én pedig forrón, lihegőn / Áldott, szent, tiszta élet vagyok.” Ám a „forró, lihegő” jelzők életmohóságot, azaz védikus trisnát, böhmei Giert, elrendezetlenséget sugallnak. A jelzők szinte kapkodó, riadt halmozása is elhamarkodottságot, szinte erőltetettséget sugall, és visszacsatol a második versszak utolsó sorának igehalmozásához.

A tudat túlcsozdul a fűtő érzelmektől, melyben ő maga is alig-alig tudhat kiigazodni. Ez a felfokozott, eksztatikus, mámoros állapot ömlik át a költemény érzelmi-metafizikai csúcspontjába, az ötödik versszakba, mely ragyogóan átélte a szent elragadtatottságot, nemes enthuziazmust jelenít meg szecessziós-mesebeli, szinte kitapinthatóan plasztikus képeivel: „Fehér lótuszok tündökölve / Hajbókolnak a nyári Hold előtt. / Ilyenkor alkony van s fürödnek / Lelkemben a pillanatok, / Szépségek, tervek, fény-testü nők.”

A verlaine-ien holdfényes, lótuszvirág-szönyegben úszó tótükör varázsos állóképe az emberi szellem fensőbb erőkkel való egyesülése, azzal a régióval, ahonnan a mese-madarak jöttek, ahová fel kell emelkedni, a Hold égi szintjére. A Hold ősidők óta titokzatos jelkép az emberi lénynek, a Szánátana Dharma szerint a lelkek átmeneti túlvilági lakhelye, illetve a túlvilág szimbóluma, a lélekvándorlás jelképe, a Föld-Hold lélekkörforgás állomása. De jelképe a tudatalattinak is, a pihenésnek, a nyugodt szemlélődésnek: gondoljunk csak bele, milyen fontos jelkép a lunáris kínai kultúrában – és mennyire nagy hatással volt a szecesszióra az épp akkor Európában ismertté váló kínai művészet, világlátás!

De jelkép a Hold az Adyra szintén óriási hatást gyakorló Nietzschénél is, mégpedig a napimádó, szoláris emberfeletti ember ellenlábasa, az aluszkonyosság, sőt a kereszténység jelképe, amint az az *Imígyen szóla Zarathustra* számtalan sorából kitűnik. Ez a Hold-értelmezés Babitsra is nagy hatást gyakorolt; elég itt csupán *A templom! Röpül!* című versének befejező sorára gondolnunk.

Visszakanyarodva az ötödik strófa képvilágához, annak átéltsége, láttató ereje jómagamat arra enged következtetni, hogy Ady ezt a kertet a valóság-

ban is látta, s így az egész versnek, a lótoszos tó látványból látomássá váló megragadásának valós élményforrása volt. Kérdés csak az, hol láthatta ezt a kertet? Magyarországon? A láp az általa jól ismert Ecsedi-láp lenne? A Jardin des Plantes-ben van ez a tó? Estleg Monet *Nymphéas-variációi* ihlették meg, melyeket párizsi kiállításokon láthatott? Ez utóbbi nagyon is könnyen elképzelhető, a képek és a költemény hangulata között sok a közös vonás. Talán épp ezért is olyan festményszerű *A fehér lótoszok*. Ezen belül is különösen e csúcspont-strófa, melynek varázsos nyáresti hangulata az év, az élet beteljesedése – egyébként a versben az egyetlen megnevezett évszak a nyár –, hiszen a költemény ívéből következik, hogy az elején tavasz van, a végén pedig...

Ez az alkony az év és egyben az adott nap vertikális idejű beteljesedése, *Nádas-tavon* delével egyként egylényegű örökpillanat –, itt beérik az aranykor, mézsűrű a Lét, mely fürdő pillanatokként jelképeződik a versben. Itt „Wisse das Bild”, ahogyan Rilke vallja a 9. *Orpheusz-szonett*ben. Ez a Lét a jövő felé mutat, mely a strófazáró sor felsorolásának értéktelített fogalmaiban nyilvánul meg.

Ám a záróstrófa, a hatodik a mindennapiság hideg betörését hozza, a versen végigborzol Szent Mihály útjának borzongató szele, a mulandóság huzata, s amit itt a költő „megint” tud – de itt már egész mást, szöges ellentétét annak, amit a második strófa végén –, az az eksztázis mulandósága, széthullása, törekenysége a modern, elidegenedett világban: „S végigborzol egy utca-szélvész / S én mindent megint látok, tudok.” – azt, hogy az ezerszer elgondolt csoda szép szétesik, hogy a minden egész eltöröttségének didergő valóságában a láncolt léleknek már csak riadoznia, káromkodnia és fütyörésznie lehet, a történelmi tél a bensőséges lótosz-kert világába is betör: „Csikorog a láp fagyos mélye, / Voltak és ismét nincsenek / Virágim, a fehér lótoszok.”

A „csikorog” szó kellemetlen hanghatása téltisztán józan belátást hoz: a mese, a csoda elillan, talán csak a képzeletben létezett, az elsötétülő huszadik század világában, a kali-juga (végső vagy még csak az első?) korszakában a metafizikai megtisztulás lehetetlen, a lélek az isteni tudás, az istentudatúság és testi-lelki-szellemi összhang tisztaságából visszahullik az átlagos mindennapiságba, annak mocsarába, a tudatalatti ösztönvilág marcangoló és kielégíthetetlen életéhséget gerjesztő szörnyei közé. A fehér lótoszok eltűnnek, velük együtt a nyár, a fény, a beteljesülés is elillan. A felszínre hozott aranykor visszasüllyed a tudatalattiba, a modern korban a fensőbb szellemrégiókra való rálátás csak pillanatokra nyílik meg.

Hasonló élményt gyakran ábrázol Weöres Sándor, akinek egyik központi témája éppen ez: elég elolvasni az *Örök pillanatot*, vagy sokregiszterű hoszszúverseit: a *Grádicsok énekét*, a *Harmadik* és a *Hatodik szimfóniát*. Stabil időtlenségében mutatja meg ezt a lelkiállapotot a *Tizenegyedik szimfónia*. Ez a nyugodt, tiszta lelkiállapot egyébként Adynál nagyon kevés versben stabil: *A Kalota partján* esetében például valóban tartósnak bizonyul.

E magasba ívelő és azzal egyesülő pillanat jelképe, az ősboldogság, a tudatboldogság jelképe tehát a lótosz, az óperzsa csizti, az óind szat-csit-ánanda-vígraha állapot szimbóluma. A homéroszi álom-boldogság-lótosz így válik a tudatemelkedés boldogságának álmává.

Ha újból végignézzünk ezen a megkapó és varázslatos képvilágú versen, egyben tanulmányozhatjuk az Ady-nyelvezet titokzatos különösségét, újszerű-

ségét. Fel lehetne sorolni azokat a képeket, szókapcsolatokat, színesztéziákat, melyek akár csak a tíz évvel a vers születése előtti magyar líranyelvben elképzelhetetlenek voltak, talán csak Vörösmarty zokogó malmi, hulló angyalai előlegezhették meg ezeket a kifejezéseket, metaforákat: „fehér gondolatok, virágok”, „csúf tükrén”, „láp-lelkem mintha kristály volna”, „bús mátkák” (e szeccsiós „bús” később ugyan eléggé elhasználódott, ma már tilos jelző, mint a kvintpárhuzam a bécsi klasszikában – vagy mint a tercpárhuzam az atonalitásban...), „tündér varázs, édes babona”, „forrón, lihegőn”, „S végigborzol egy utca-szélvész” – e sor szinte az Ady-stílus névjegye is lehetne, annyira „ő”, s szintúgy ez is: „Csikorog a láp fagyos mélye”, s aztán: „A sáros habok / mintha olvadt ezüst lennének” enjambement-je; hasonló soráthajlás egyébként összesen kilenc található a versben, ami szintén franciás újítás.

Teljesen új nyelven szól az egész ötödik szakasz, hajbókoló lótuzaival, a lélekben fürdő pillanataival. Ady-névjegyek a felsorolásos-halmazos sorok is: összesen hét ilyen található a költeményben: 1/1., 2/5., 3/2, 5., 4/3., 5/5., 6/2. versszakbéli sorok – látható tehát, hogy ezek gyakran a strófák végsorai, egyben fokozó-nyomatékosító csúcspont-sorai.

Szükséges megemlíteni az Adyra néha jellemző asszociációs képrövidzárlatok, apró diszkrepanciák egyikét, melyekben valamilyen álomittasság, hirtelen képződöttség, távolra utalás érződik: ilyen a záróstrófa „megint” szava, amely visszautal, de nincs utaltja, a versben nem fordul elő addig a „látok” és a „tudok” ige. De épp ezzel kelt feszültséget – hová utal vissza? Talán a második versszak említett, hasonló jelentésmezőket megmozgató zárósorára: „Buzgok, vágyok, feledek, hiszek.” Vagy talán egy másik versre. Esetleg egy csupán elképzelt költemény előzménytartalmára.

Különleges a strófászerkezet is: a költő igen kedvelte az ötsoros versszakokat, rengeteg variációját alkotta meg, ami jelen esetben xaxxa rímképlettel, 9-9-9-8-9 szótagszámmal valósult meg.

A tanulmány elején szó esett az Ady-nyelv avuló elemeiről. Egyet itt is találunk, szinte megüti az ember fülét az ízig-vérig modern költemény végén: „virágim”, így, régies többes számban. Valószínűleg a szótagszám miatt – de itt van. Mint Rossini korai preromantikus recitativói alatt a később általa száműzött csembalókíséret – stílusok pillanatnyi időutazás-találkozása, Berzsenyi nyelvének felvillanása Ady szóvilágában. Hasonló érzetet szül a sorok nagybetűs kezdése; tudjuk, ezt a szokást Babits hagyja el – de szinte Adyhoz is kívánkozna, soráthajlásainál kiváltképp. Ám Baudelaire, a példakép is nagybetűvel kezdett még minden sort. Végül is mindez formalitás.

A lényeg a felfelé törő lótuusz és a lefelé húzó lép. Ez utóbbi győzött. A lép el-süllyedés, ingovány, veszély. Ebből a mocsárból a *Vízio a lápon* még diadalmas kiutat talált, *A fehér lótuuszok* már csupán néhány pillanatnyi, de csodálatos kiemelkedést – majd visszazuhanást. *Az eltévedt lovas kései*, didergős lépvilága pedig már teljes reménytelenséget, kiúttalanságot sejtet. *A Búgnak a tárnák* is a lezuhanás képével zárul, bár ott a teljes verset ennek reális bekövetkezése hálózza be. Az ebben az 1905-ös keletkezésű, az *Új versek* kötet *A daloló Páris* című cikuszában napvilágot látott versben feltárt folyamat *A fehér lótuuszok*éval teljesen párhuzamos. A versindításban a költői lélek a Nap tisztaságára vágyik: Zarathustra napja ez, aki hegyi barlangja előtt köszönti a Felkelőt; Vajda

hőfödte Mont-Blanc-csúcsán áll a költő; abszolút éber és szoláris kép: „Havas csúcsával nézi a napot / Daloknak szent hegye: a lelkem”.

De az idevágó lelket tudatalattijának, tárnáinak lehúzó ereje járja át: „Gonosz tárnáktól általverten”, csalódásokból, gondokból, megold(hat)atlan problémákból, ételzsákutcákból szövődött az a karma, amely a havas ormon járót a mélybe rántja – vall a strófazáró sor és a második strófa: „Álmok, leányok, bomlott ingerek, / Gondok, kínok vájták a mélyet: / Gyűltek a tárnák és a rémek.”

Itt a fent és a lent feszült ellentétéből eredő lezuhanás veszélye már a vers első pillanatától reális, ellentétben *A fehér lóbuszok* kibontakozó, kiteljesedő eksztázisával. Itt az eksztázis eleve adott, megvalósult – ám a lezuhanás folyamatosan fenyegeti. Szemben áll egymással az értelmes gondolat és az értelmetlen harsogás, a heideggeri beszéd és a fecsegés. Akár az Adyt értők és értetlenül fogadók tábora is.

Az alpesi csúcson tiszta, szűzi csönd van, a lélek elnyugszik önnön és Isten tiszta szemléletében, ez a csiszti, ez a a tibeti rigpa; ám a rémek, a tudatmélyi parázsló szemű szörnyek kinyúlnak tárna-odúikból és Szkülla-csápjaikkal magukhoz rántják a lelket: „Fent, fent a csúcson: nagy-nagy szűzi csönd, / Gondolat-manók csoda-tánca, / Lent: a rémeknek harsogása.”

A negyedik versszak ilyen szempontból a harmadik gondolatrítmusa, variánsa. A táncos lábú Zarathustra-csodamanók ideál-tündöklése és az anyag lerántó, bányamélyen búgó frekvenciái kibékíthetetlenek, az összeomlás elkerülhetetlen: „Lelkem tetőjén szent táncaikat / Fürge manók riadva járnak, / Lentről, lenről búgnak a tárnák.”

A záró versszak az előzményeknek megfelelően, mégis váratlan hirtelenséggel mutatja ezt a lélekkatasztrófát: a büszke hegy tervekkel, örömmel teli (de talán vigyázatlan?) népe a mélybe zuhan – Ady itt szintén önnön összeomlását jövendőli meg, távolról beleszöve talán Nietzsche turini összeomlásának áthallását is: „Egy pillanat és megindul a hegy: / A büszke tető táncos népe / Bevágódik a semmiségbe.”

A tárnák a megsemmisülés, a tudattalan homály sötét világa, a tárnák, melyeket egykor talán épp e manók vájtak, és később, a hegyre vándorolva elfeledkeztek róluk, és az ott hagyott, elhanyagolt lélekrészek most elvadult, bosszúálló rémekként rontanak rájuk. Ez a – háromsoros strófaszervezet feszültségéből is adódóan – fokozottan riasztó verszárlat *A fehér lóbuszok* egybevágó alakzata, párhuzamosa, mindkettő sötét, önbeteljesítő jóslat egy különleges elme évtizeddel később bekövetkező összeomlásáról.

Vörös, fekete lángokként emészti el, égetik el mind a róluk tudomást nem vevőt, mind a gyanútlan felfedezőt a megzavart, fellázított tudatalatti démonai, gnómjai, boszorkányai; a mágus nem tudta megfékezni a varázspálcájával felidézett erőket, nem ismerte a megfelelő varázsigéket – tévesen a feltárt szörnyekkel azonosította magát, és ők lényévé váltak, parazitáivá, összeomlásának okozóivá. *A fehér lóbuszok* és a *Búgnak a tárnák* befejezése ezt a katasztrófát, kollabációt jósolja meg megdöbbenő és nyers erővel, a magyar líranyelv új-játeremtőjének 1918-as testi-lelki összeomlását és budapesti gyötrelmeinek korszakát, melynek maga a költő, a Veres Pálné utcai lakás négy fala és Boncza Berta volt szomorú és riadt tanúja.

Gerencsér Anna

Határfolyók

Ady Endre *Harc a Nagyúrral* című versének értelmezése

(II. helyezett)

A *Harc a Nagyúrral* Ady létharc-versei közül a legismertebb, igazi klasszikus: ha máshol nem, az iskolában mindnyájan találkoztunk már vele. A tanár talán felolvasta, mi pedig csodálva hallgattuk vagy unottan torpedóztunk a pad alatt, és ha a dolgozatban előkerült, beosztottuk a megfelelő skatulyába, írtunk pár sort a rímeléséről és az ismétlésről mint költői eszköztől, behúztuk a kötelező jellegű egyenlőségjelet a Nagyúr aranya és a pénz közé, ezzel pedig le is tudtuk az egészet. Diákok és olvasók generációi siklottak így át a versen, csak a felszín borzolja, anélkül hogy mélyebbre merülnének benne – ez pedig azért is hiba, mert *Harc a Nagyúrral* nemcsak hogy ennél jóval mélyebb tartalommal bír, de egyben görbe tükröt tart minden ember elé, egy örök hibával s egy halhatatlan gondolattal szembesítve minket.

Már a helyszín árulkodó: a „zúgó Élet partja” egy széles körben ismert kép negatívja. Az emberi tudatban, szimbólumrendszerben és gondolkodásban a folyók rendszerint választóvízként vannak jelen, s az átkelés nehézsége miatt próbatételt jeleznek. Ez utóbbi a népmesékben is gyakran felmerülő toposz; még mélyebben beépült azonban a köztudatba az alvilági folyó képe, mely a holtak világát választja el az élőkétől. A görög mitológiában a Sztüx (illetve egyes források szerint az Akherón) határolja Hádész földjét, s ezen át Kharón, a révész szál-

lítja fáradhatatlanul a holtak lelkeit, ha azok megfizetik a viteldíjat. Hasonló „védműveket” láthatunk a skandináv mitológiában is: Hél birodalmát a Gjöll határolja, mely fölött a Gjallarbrú nevezetű híd ível át, s csak az kelhet át rajta, aki kielégítő választ tud adni az ór, Móðguðr kérdésére, hogy kicsoda és mi járatban van ezen a kietlen helyen. Az Ady által festett kép épp az ellentettje a Sztüx partjának: a Halál folyója helyett az Élet hullámai hömpölyögnek mellette, révész helyett, aki megkönynyitené az átkelést, kérlelhetetlen őr állja útját, s ahelyett, hogy ő nyújtaná át a gyászoló rokonok által gondosan a szemére vagy a nyelve alá helyezett érmét, kétségbeesetten igyekszik kicsikarni valamicskét a Nagyúr aranyából.

Hiába zúg ott az Élet, ez a tökéletes tükrökép mégis az ellentétpárjára emlékeztet, s a halált idézi fel, amit csak erősítenek a helyszín további leírásai. Ady és a Nagyúr hangsúlyozottan kettesben állnak a parton, s ez a magány megegyezik a nemlétre készülő lélek magányával, mert bár-hogy is élünk, halálában mindenki egyedül van. Alkonyodik, s a sokszor ismételtgetett „arany” nemcsak a gazdagság illúzióját teremti meg, de eleven színekkel festi meg a partot is: Ady szavai nyomán szinte látjuk a lenyugvó nap fényében csillogó aranyat s az aranszín fények játékát a folyó hullámain. Az alkonyat s az arany fények egy őszi este hangulatát idézik,

mely az az időpont, mikor a legerősebben érezzük az elmúlást – nem véletlen, hogy Kosztolányi is az ősz és az aranyszínt választotta huszonhárom évvel később annak leírására, mikor az embert megéri az elmúlás: „Jobb volna élni. Ámde túl a fák már arany kezükkel intenek nekem.” A vers drasztikus kontrasztot teremt: a zúgó Élet partján állunk, s a meghatározó érzés mégis a halál közelsége.

Ezt a hangulatot csak fokozza a sürgetés, a ki is mondott gondolat: „Engem egy pillanat megölhet, nekem már várni nem szabad”. A lírai én az élet partján áll, *kívül* rajta, s leküzdhetetlen akadályként állja útját a disznófejű Nagyúr, aki, hiába minden vágy, harc és élni akarás, mégsem engedi tovább.

Kicsoda ez a gonosz, torz alak? Neve nincs, még hozzá két okból is: a névtelenség egyrészt súlyt, másrészt rémisztő jelleget adhat mindennek. Az igazán fontos dolgokat nem szoktuk néven nevezni: Istenem, mondjuk, Hazám, Hazám, te mindenem, vagy éppen, ó, Anyám. Azzal, hogy a neve helyett egy általánosabb főnévvel utalunk valamire, szinte már misztikus szintre emeljük, a sok hasonló közül egyetlenként, mint fajtájának legsikerültebb példányát vagy éppen arche-típusát. Egy adott szituációban vagy kapcsolatban ez a felek közti viszonyt is rögzíti: hogy egy közismert példával éljek, ahogy Sherlock Holmes számára Irene Adler a Nő, az egyetlen, aki mint férfinak egyenrangú társa vagy mint detektívnek ellenfele lehet, úgy Adynál a Nagyúr az egyetlen hatalmaság, mely előtt meg kell hajolnia. A Nagyúr: óriási hatalom, mely felettünk áll, nagybetűvel, mert egyedüli és abszolút. Itt nincs se Isten, vagy más, kisebb vagy nagyobb úr, csak a Nagyúr, szuverén uralkodó a költő teremtette világban. Névtelensége

egyben szörnyűségét is jelzi: mert mindnyájunkban ott él a primitív hit, hogy ami megnevezhető, az egyben megismerhető, uralom alá is hajtható. Az ismeretlen veszedelem mindig rémisztő, a megnevezhetetlen pedig iszonyatos, s így, név híján, a disznófej és a sertéstest leírása ellenére a Nagyúr alaktalan, megfoghatatlan és nyomasztó fenyegetés marad.

A Nagyúr embertelen figura, s nemcsak disznófeje miatt, mely megfogható formába önti ezt az érzést. Nem beszél: nincs szüksége rá, tagadása abszolút és áthatolhatatlan falát nem szavakból építi – és nem lehet meghatni semmivel. Ady először hízeleg, simogatja és meglékeli a fejét, azaz feltárja leplezetlen önmagát, ami az őszinte megalázkodás egyik legvégső gesztusa. Mikor ez a módszer nem válik be, könyörögni kezd, szó szerint térdre hullva kérleli a Nagyurat, végül pedig *ultima ratió*-ként erőszakhoz folyamodik, harcolni kezd vele, de mindhiába.

A Nagyúr némasága többet mond ezer szónál: a hízelkedésre, a könyörgésre, az ütésekre pusztán gúnyos nevetéssel felel. S nem csak egyszer: a Nagyúr vigyorog a vers elején, s kikacagja a költőt, mikor a fejébe néz, s mikor reménytelenül küzd ellene. Egy költő – s ne felejtjük el, bár a Nagyúr előtt álló tehetetlen alak minden ember allegóriája, emellett maga a költő is – szinte nem is szembesülhetne kétségbeejtőbb, megalázóbb jelenséggel, hisz ha valaki rá nézve sír, haragszik, átkozódik vagy gyűlölködik, azzal legalább kiváltott egy mélyebb érzelmet, ha azonban ő csak gúnykacajra érdemes, akkor megbukott, szánalmas és középszerű, akit nem lehet komolyan venni. Egy humorista talán nem bánná, ha kikacagnák, és még egy orvos vagy mérnök

is megbocsáthatja, egy író azonban, akinek a sikere nem mérhető matematikai módszerek, külső, objektív tényezők révén, csupán az írására adott emberi reakciók mértéke szerint, nem kaphat rosszabb kritikát annál, mint ha azt mondják: nevetséges.

Ady költőként pontosan ráérezhette a nevetés romboló erejére, s tökéletesen meg is ragadta azt – mert mennyivel mélyebbre vág ez a gúny, ha, ahogy a disznófejű Nagyúr is, nem csupán életünk egy szegmensére vagy egyetlen cselekedetre, alkotásra vonatkozik, hanem egész mivoltunkra! A lírai én a lehetetlenség határáig lecsapasztja magát, feltárja a legtitkosabb gondolatait, a vágyait és a félelmeit, s a Nagyúr csak belenéz, és kacag. Mikor pedig elkecseregett küzdelemben kezd, mely reménytelenségénél fogva talán nemesnek is nevezhető, a Nagyúr ismét kineveti. Ennyit érne hát egy ember minden törekvése és harca?

Igen. Ha gondosan szálakra bontjuk az allegória finom szövetét, feltáruul előttünk, miért harcol az ember, mit kíván elérni. Várja a zúgó Élet, melytől maga sem tudja pontosan, mit remél, csak azt, hogy az csodálatos lesz, új és nagyszerű, „szent zürzavar”, melyet megragadni nem lehet, csak az érzést, mely felé hajt, ezt a mélyről fakadó, mindent felülíró vágyat. Több ez mint távoli reménység vagy pillanatnyi álmom: az Élet felé törekvés szükségszerűség, szinte már kategorikus imperatívusz, olyan belső parancs, melynek teljesítése minden másnál előbbre való. Ám az Élethez vezető utat elzárja a Nagyúr, s hogy átjusson rajta, az ember legyőzi az undorát a hízelgésben, a büszkeségét a könyörgésben s a félelmét a harcban.

Bármily fontos is e küldetés, a teljesítése lehetetlennek tűnik. De miért? A lírai én helyzete, ahogy kívülről pró-

bálja megközelíteni az Életet, s arannyal akar bejutni, megmutatja, miféle élet ez a folyó: tökéletes platóni ideál, mely mámoros csodákat rejt, mely sziréndalával hívogat, s mely a valóságban elérhetetlen. A költő vágyakozása az Életbe gyermeki vágy, melyet még nem torzítanak keserű tapasztalatok, fáradt, józan gondolatok vagy a racionalitás ridegsége – ez az az Élet, melyet a lelkünk mélyén mind keresünk vagy kerestünk valamikor, mielőtt megtanultuk, hogy mivel a világot nem tudjuk a kívánságainkhoz igazítani, inkább igazítsuk a kívánságainkat a világhoz. Ki ne érezte volna úgy, hogy valahol, talán nem is olyan messze, ott van előtte minden, amire valaha vágyhat – „mind én reám vár, én reám” –, s csak egy egészen kicsi hiányzik, hogy megszerezze. A kisgyermek hite ez, mely szerint csak fel kell nőni, hogy övé legyen az egész élet, megtehesse mindent, amit kíván, megehesse az összes csokoládét, vezethesse apa autóját. Ezt a hitet cipeljük magunkban egyre mélyebbre temetve, de újra meg újra fellobbantva lángját: majd ha megkapom ezt az állást... majd ha boldog házasságban élek... majd ha publikálom az eredményeimet... majd ha megnyerem a lottót... Mintha egyetlen esemény, egyetlen tett vagy mesterfogás lenne a kulcs az Élethez, mintha csak egyetlen próbatételre kellene átesnünk, hogy a minden a miénk legyen. Minden: mert ez a vágy nem egyes személyekre vagy tárgyakra irányul, hanem az életre átfogóan, mindarra, amit valaha megkívántunk és megkívánhatunk.

Ehhez azonban aranyra van szükség, mintegy „belépőjegyre” az életbe. Ez nem feltétlen pénz, bár az arany a legközvetlenebbül arra utal; de lehet bármi más is, ami drága és nehezen megszerelhető, s ami az arany kettős természetével bír. Az arany ugyanis

szép és sokat ér – de bármily szemet gyönyörködtető is kis mennyiségben, az ember hamar megcsömörlik tőle, s nagy tömegben csak ízléstelen giccs lesz. Ráadásul bármit érjen is, *önmagában* semmire sem elég: ezt hamarosan megtanulja, aki partot ér egy lakatlan szigeten egy láda arannyal. Sem az éhséget, sem a szomjat nem csillapítja, nem véd meg a betegségtől, félelemtől, veszedelmektől – de ha sikerül is mindezt megvásárolnunk, és dúsgazdagon ülünk egy kényelmes kis kastélyban, ismét csak szembesülni fogunk azzal, hogy nincs az a pénz, mely megszabadíthatna a magánytól, a bánattól, a csalódástól vagy a haláltól. Az arany csak eszköz lehet, nem cél – a cél azonban elérhetetlen.

Itt kell visszatérnünk a kérdésre: ki ez a Nagyúr, aki közénk és az Élet közé áll? Gúnyos és megközelíthetetlen, s közel sem olyan sebezhető, mint az ember: szívét serte védi – nem véletlen hangzik ez egybe a „szőrösszívú” kifejezéssel –, s minden álma süket. Információhoz az is hozzájuthat, aki nem hall, de meg van fosztva a gyönyörtől, mely egy szárnyaló dallamot vagy egy kedves hangot kísér, s ha egy álom süket, abból kiveszett az önmagáért való szépség, az a csodálatos minőség, mely az álmok sajátja – már nem is igazán nevezhető többé álomnak. A Nagyúr azok közé tartozik, akik – Reményik Sándor szavaival élve – két szürke szemmel látnak, akik észre sem veszik a csodákat. A Nagyúr mit sem törődik a zúgó Élettel, melynek partján ücsörög, s mely úgy vonzza az embert – talán nem is hallja, nem is látja. Az arany számára mit sem ér, mégsem osztozik rajta, mégsem nyit utat az Élet felé.

A disznófejű Nagyúr mindnyájunkban ott él: benne testesül meg minden kételyünk, csalódottságunk és keserű, pesszimista racionalitásunk,

mely elválaszt álmaink életétől. Az ember azt mondja, *erre vágyom*, s a Nagyúr pusztá jelenlétével, szótlánul is visszavág: nincs rá pénzed, nincs rá lehetőséged, gyenge vagy, ostoba és tehetetlen. A Nagyúr a lelkünkbe néz, és csak kacag: azt hiszed, sikerülhet? Azt hiszed, elérheted? S mi mégis könnyörgünk, alkudozunk és harcolunk ebben az örökös küzdelemben, mely egyszerre riasztóan egyenlőtlen, mégis megdöbbentően kiegyensúlyozott.

Egyenlőtlen, mert az ember magányosan, pusztá kézzel száll szembe a disznófejű agyarával, nem lándzsával, páncélban, mint a Sárkányölő; kiegyensúlyozott, mert mégis méltó ellenfél a Nagyúrnak, nem bukik el, töretlenül harcol, bár ezer este múlt ezer estre, s annyi vér ontatott ki. Az emberi akarat örökkévaló küzdelme ez, melyben reménytelenül harcolunk az álmainkért – s jól is van ez így, mert ha térdre kényszerítenénk a disznófejű Nagyurat, s aranyával a kezében belevetnénk magunkat az Életbe, a hullám azonnal kivetne egy másik parton, egy újabb fenevad előtt, s az Élet csábítóan, mégis elérhetetlenül zúgna tova a háta mögött.

Ebben a végeérhetetlen küzdelemben újra és újra talpra állni s támadni: ez az ember legnagyobb erénye, s egyben legnagyobb hibája is. Hiábavaló küzdelmet vívunk, melynek sosem lesz, nem is lehet vége, olyan célért, melyet nem érhetünk el – ez a küzdelem azonban az, ami emberré tesz, s megnyitja előttünk a lehetőséget, hogy újra és újra legyőzzük önmagunkat. Ady az emberi lét felemelő kettősségét ragadta meg ebben a versben: az élet és halál határán a remény és reménytelenség csodálatos allegóriává fonódnak össze, melynek középpontjában az örök küzdelem, a sosem gyengülő akarat diadala áll.

Lajtos Nóra

A Halál szárítóján

Ady Endre *Az Élet bosszúja* és *A „Dies Irae”*
verseinek összehasonlító elemzése

(III. helyezett)

*akár a fehérre meszelt
házsarok, belelóg a térbe
az ornyereg, nincs rajta
lyuk, az utolsó utáni lehelet
bennrekedt... halotti csók
a Múza csókja, a szájból
gépellt verssorok útja vág
neki a magyar Ugarnak...
a maszkot is elmaszkolja
a lefényképezett emlékezet
(Ady halotti maszkja)*

AZ ÉLET BOSSZÚJA

Aki az Élettel kikötött,
Akkor hal meg, erője vesztén,
Mikor az Élet lakodalom:
Csillag-esős, nyárvégi estén.

Jaj, hogyha én is akkor megyek,
Mikor pászmásan hull a csillag,
Mikor még menni nem akarok,
Jaj, hogyha éppen akkor hívnak.

Karmos lelkemnek mit felelek,
Ha karmolva és fúlva kérdi:
»Miért megyünk el ilyen korán?«
S ha megmondom, tán meg se érti.

»Békétlenek voltunk: meghalunk
Muszájból, fáradtan, sötétben
S úgy bukunk bele a semmibe,
Mint lázadó tüzek az Égen.«

Jaj, hogyha az Élet győzni fog
S hűtlenségemért meglakoltat.
Sohse látott még ez a világ
Nyugtalanabb szomorú holtat.

Rettenetes szép éjszaka lesz,
Csodásabb, dúsabb, mint a többi:
A győztes Élet ez éjszakán
Minden ős pompáját kiönti.

A „DIES IRAE”

Szakítani minden földi jókkal,
Kiabálni: le a bírókkal,
Le a Halállal, ki a csókkal,

Nem birkózni a birkozókkal,
 El a tettekkel, csitt a szókkal,
 De vitatkozni a valókkal
 S fölhördülni egy sunyi bókkal.

Ha mégis csak megtart az Élet,
 De szép volna ez néha szépnek.
 De én már mégis így maradtam,
 Fél-élő, de egy szakadatlan
 S megférhetetlen síri katlan.
 Sokan sírnak majd még miattam
 S elsiratják, amit sirattam.
 Alkonyulnak, mire virradtam
 S igazaimat majd riadtan
 Érzik majd egy véres piacban,
 Hova befutottak inatlan:
 Sokan sírnak majd még miattam.

S akkor szabad csak nekem menni.

Az elmúlás léttapasztalata olyan egzisztenciális krízisgóc az ember életében, amellyel szembenézni nem könnyű, ugyanakkor ontológiai síkon megkerülhetetlen. Az Ady Endre lezárt életművén belül a pálya elejéről és a végéről választott két vers közös élményanyaga maga az az oppozicionáltságában tetten érhető ellentét, amely egyszerre tematizálja az Életet és a Halált. Az *Élet bosszúja* az 1908-as *Az Illés szekerén* című kötetben jelent meg, a *Hideg király országában* ciklus nyitóverseként. A „*Dies Irae*”, az utolsó Ady-kötetbe, *A halottak élén*-be felvett vers az azonos című ciklusban található (1918).

A két vizsgálandó szövegtörzset csak látszólag véletlenszerű válogatás eredménye: a félkövérrel kiemelt versmondatok ugyanis olyan, egymással dialogizáló szöveghelyek, amelyekben a lírai aposztrophé földi pályafutásának végét félelemként éli meg: „Jaj, hogyha én is akkor megyek / [...] Mikor menni még nem akarok” – olvashatjuk *Az Élet bosszúja* második versszakában. A halál Adynál nem biológiai természetű elmúlás, hanem „az én feladásával elnyerhető teljesség”:¹ „S úgy bukunk bele a semmibe, / Mint lázadó tüzek az Égen.” (*Az Élet bosszúja*); „Szakítani minden földi jókkal...” (A „*Dies Irae*”).

Nagyon izgalmas vizsgálódási szempont lehet Zalai Bélának, a magyar filozófiairodalom gondolkodójának azon felvetése, hogy a halált konstrukcióként, „fantázia”-ként fogjuk fel. Habár nem ismert *Az Élet bosszúja* című vers forrásvidéke, de az tudható, hogy Zalai írása 1907 körül keletkezett.² Ebben a költeményben kezd tudniillik fantáziálásba – belső párbeszédbe – a lírai én „karmos” önmagával:

¹ Gintli Tibor, *Irodalmi kalandtúra. Válogatott tanulmányok*, Budapest, Magyar Irodalomtörténeti Társaság, 2013, 20.

² Zalai Bélát idézi Lapis József. In: Lapis József, *Az elmúlás poétikája*, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2014, 17.

*Karmos lelkenek mit felelek,
Ha karmolva és nem fúlva kérdi:
»Miért megyünk el ilyen korán?«
S ha megmondom, tán meg sem érti.*

A két költemény közös nevezőjeként az Élet utáni vágyakozást lehetne megnevezni. Ady életigenlése nemcsak ezekben a versfajtákban domináns, hanem a létértelmező, ars poeticus, a szerelmes vagy az istenes lírájában is. Poétikai értéktöbbletbe juttatja az Életet a szinte mindenhol tulajdonnevesített formájú szóhasználata. Az *Élet bosszújában* az Élet metaforája („az Élet lakodalom”) után szinte észrevétlenül találjuk szembe magunkat a megszemélyesített Élettel („hogya az Élet győzni fog”), akárcsak a másik költemény perszónifikációjában, amelyben Ady jellegzetes, dacos „még-is”-morálja is tetten érhető ugyanazon verssorban: „Ha mégis csak megtart az Élet”.

Nagyon érdekes mindkét költeményben, ahogyan az én-líra áthajlik hol egy külső fókuszú tárgyiasult versezetbe (egy-egy szám harmadik személy), majd párbeszédbe „fordul” önmagával a költő, és az én-t felváltja a *mi*, hol pedig a belső nézőpontból a költő emberi környezete artikulálódik (többes szám harmadik személyben).

Az *Élet bosszújának* nyitóképe és zárata kellő keretbe foglalja a verset, amelyben az idő múlása is megfigyelhető: nyár végi este – éjszaka; lakodalom – pompa. A módhatározó mondatrész szerepű *pázmásan* szót ‘fénycsík’ jelentésben használja a költő: „pázmásan hull a csillag”. A nyár végi (augusztusi) csillaghullás gazdag poétikai körülírással történik. A 2–3. strófák a lírai alany fájdalmas kifakadásai, a lélek belső vívódásai. Az intenzív érzelmkifejező „Jaj” felkiáltás ismétlése csak még jobban erősíti az emocionális töltetű verssorokat:

*„Jaj, hogya én is akkor megyek,
Mikor pázmásan hull a csillag,
Mikor még menni nem akarok,
Jaj, hogya éppen akkor húnak.”*

A „*Dies Irae*”, magyarul ‘a harag napja’, érzékeny párhuzamba állítható Az *Élet bosszúja* címmel. A „*Dies Irae*”-ben a főnévi igeneves szerkezetek sorjázása elszemélytelenedett, nominális stílust kölcsönöz a mondanivalónak: „Szakítani”; „kiabálni”; „nem birkózni”, „de vitatkozni”; „s fölhördülni”.

Mindkét vers kilenc-kilenc szótagszámú sorokból építkezik: a versszakokora tagolt első költemény félrímei szépen simulnak a mondanivaló szövetébe. A „*Dies Irae*” astrofikussága és bokorrím-sorozata szintén a kifejtendő gondolat szolgálatában áll.

Az *Élet bosszújában* a lírai szubjektum megkettőzése különleges belső lüktetést ad a versnek, amely aztán a többes szám első személyben formálódik tovább (voltunk, meghalunk, bukunk bele). A „békétlenek” az ifjúkor lázongó magatartására vonatkozik, Ady túlhevült temperamentumára, amint az immanensen A „*Dies Irae*”-ben is felbukkan:

*De én már mégis így maradtam,
Fél-élő, de egy szakadatlan
S megférhetetlen síri katlan.*

Amíg *Az Élet bosszújában* soráthajlások teszik gördülékennyé a vers ritmusa, addig *A „Dies Irae”* egy- vagy kétsoros verstagmondatai ütemezik a költeményt. Az ismétlés betű- és mondatalakzatára is itt találunk példát az érzelmi-gondolati nyomatékosítás eszközeként: „Sokan sírnak majd még miattam”. *Az Élet bosszújában* pedig a „jaj” indulatszó háromszori használata ad szintén érzelmi többletet a műnek. Az ellentétre is találunk mindkét versben példát: „rettenetes szép” (oximoron, *Az Élet bosszúja*), „alkonyulnak, mire virradtam” (*A „Dies Irae”*).

Amit még érdemesnek találunk elmondani a versekről: poétikai szintjüket tekintve habár nem a legerősebb szövegek közé tartoznak, azért érdemes velük megismerkedni, mert magukon viselik az Ady-líra létharcverseinek stílárís jegyeit.

Ady önprófétáló kinyilatkoztatása, mely szerint „Sokan sírnak majd még miattam”, igaznak bizonyult. 1919. január 27-ei halála sokakat megrendített. A „nemzet halottja” száz éve hallgat sírjában, ám művei túllépik a temetői csöndet: költészetének értékrelevanciája a kortárs nemzedékektől napjainkig érvényszerű.

Sápy Szilvia

Ady Endre: Egy jövőendő karácsony

Versértelmezés

(III. helyezett)

Jön a Karácsony fehéren
S én hozzám is jön talán majd
Valaki a régiekből.

És szorongva szól a vendég:
„Valami tán fáj a múltból?”
Megmozdul a sápadt orvos.

Csendesen lép a szobámba
S én köszöntöm: „Béke, béke.”
A küszöbön sápadt orvos.

És bámulva és vidáman
És kacagva mondom én majd:
„Hiszen én még sohse éltem.”

És szorongva szól a vendég:
„Ma Karácsony van, Karácsony,
Emlékszel a régiekre?”

És hörögve mondom én majd:
„Ki a szobámból, pogányok.”
Döng az ajtóm és bezárul.

És bámulva és vidáman
És kacagva mondom én majd:
„Ma Karácsony van, Karácsony.”

És hörögve mondom én majd:
„Hiszen én meg se születtem.
Karácsony van, száll az angyal.”

És a nagy, szomorú házban
Zsoltárokat énekelve
Hajnalig várom az angyalt.

Ady Endre *Egy jövőendő karácsony* című költeménye nehezen felfejthető tartalmi elemei miatt zavarba ejtheti az olvasót. Vajon mi lehetett a költő szándéka? Első látásra úgy tűnik, mintha félrebeszél volna. Ő még sohasesem élt, állítja. Ő még meg sem született. Az idődimenziók is sajátos módon összevegyülnek a versben, a költő a múltat, a jelent és a jövőt egyidejűleg éli meg. Hol tartózkodhatott Ady Endre a költemény megalkotásakor? Egy szomorú házban, szobájában, írja, de egyértelmű, hogy ennél többről van szó. Ráismerni e sejtelmes közegre, révülések színhelye ez már időtlen idők óta. Ady mélyen, nagyon mélyen a tudatalatti világába merült.

A módosult tudatállapot elérésének folyamatában a felszíni világtól való elszakadás fokozatosan megy végbe. A költő – hasonlóan az egykori táltosokhoz, akik a szertartás kezdetén a dob ütemes hangjával, csörgők ritmusával, énekléssel, tánccal segítették az önkívületi állapot elérését – zsoltárokat, genfi zsoltárokat énekel. A létezés mélyrétegeinek a megnyitásához Ady Endre számára református vallásossága a kiindulópont.

A költő figyelme mindinkább befelé irányul, s köztes tudatállapotba kerül. A küszöbön álló sápadt orvos a felszíni és a tudatalatti világ közötti határvonalat jelképezi. Az ismeretlen vendég, aki csöndesen lép a szobába, talán már nem is e világi személy. Talán egy halott rokon a múltból. Az eksztázishoz vezető út második szakaszában ugyanis gyakoriak az ehhez hasonló látomások. A haladók elhunyt családtagjaival találkozik, a misztikus testileg nem létező személyekkel beszélget, a sámán segítő szellemekkel teremt kapcsolatot.

Ady is lassan átváltozáson megy keresztül. A külső világból érkező ingereket még felfogja, de azok egyre inkább terhére vannak, s teljes mértékben befelé fordul.

*Ki a szobámból, pogányok.
Döng az ajtóm és bezárul.*

A pogány kifejezés itt feltehetően nem a keresztény ellentétpárjaként értelmezhető. Utalhat az eksztázist átélő személy elszigetelt magányára, beavatottságára is a külvilág avatatlanságával szemben. A *pogányok* megszólítás továbbá jelölhet megértésre, elfogadásra képtelen, kicsinyes, közönyös, rosszindulatú embertömeget is.

Az átalakulás folyamán az orvos személye is feleslegessé válik. Egyrészt azért, mert nem tud segíteni: dermedten, tehetetlenül áll a küszöbön. Másrészt, mert már nincs rá szükség, a költő már átlényegült, egyénisége feloldódott, tudatát elvesztette. Mintha a felejtés folyójából ivott volna: *Hiszen én még sohse éltem. Hiszen én meg se születtem*, mondja. A Mindenségben való feloldódás, az egyéniség megszűnése az eksztázis csúcspontjának kísérőjelensége.

Az eksztázishoz vezető út állomásai (via purgativa, via contemplativa, via unitiva) felcserélődnek, összerosódnak a költeményben. Ez azt igazolja, hogy Ady Endre nem külső forrásból, könyvekből, egyéb tanulmányokból ismerte a révülés módozatait, hanem öngigézés (autoszuggesztívó) által. Valószínűsíthető tehát, hogy a vers Ady transzállapotának egyedi vonásait is megőrizte.

A költeményben felhalmozódó jövő idejű alakzatok – *És bámulva és vidáman És kacagva mondom én majd, És hörögve mondom én majd* – arra engednek következtetni, hogy a vers egy jóslat. Ady már 1906-ban jövőbeli halálát és újjászületését látta. A költemény megírásának idején ugyanis már tisztában volt azzal, hogy beteg. A sápadt orvos a küszöbön a költő súlyos betegségének, idő előtti halálának a szimbóluma. A karácsony meghitt légkörébe sem igazán illik bele az orvos személye. Egészséges emberek ilyenkor nem gondolnak rá. Ebből is lemérhető, hogy Ady Endre nem egy szokványos karácsonyi verset alkotott.

A költő halála 1919. január 27-én következett be. Ady azonban átváltozását kozmikus szintre emelte, s ennek időpontját a téli napforduló ünnepére, karácsonyra helyezte. Ez idő tájt születtek egykor a pogány napistenek is, s ekkor jön el évről évre a nyugati keresztények fényes Napja, Jézus Krisztus is. A költő a makrokozmosz törvényszerűségeit a mikrokozmosz szintjén éli meg, s összhangba kerül a Mindenség működési elvével. A számunkra legfőbb égitesttel, a Nappal azonosul, s együtt mozdul vele: alkonyatkor alászáll a látóhatáron, majd ismét kiemelkedik, hogy a hajnali Nap első sugaraival újjászülessen:

*Zsoltárokat énekelve
Hajnalig várom az angyalt.*

E gesztus hátterében is tudatalattiból származó ősképek, időtlen érzetek munkálnak. A Nap látszólagos égi útja, a fény növekedésének és fogyásának ciklikus ismétlődése a születés-halál-újászületés archetipusos tartalmait mozgósítja. Az őskép kivétel a természeti jelenségre, és összefonódik azzal. E tekintetben az ember pszichéje, úgy látszik, eredendően panteista.

Archaikus kultúrák világlátása szerint a holtak lelkei a téli napfordulónál távoznak el a Földről, s a Tejútra lépve a nyári napfordulóig vándorolnak, ahol a másik égi átjárón, „a születés kapuján” keresztül a Föld felé indulnak, hogy újra megtestesüljenek. Ady Endre a közties létben (bardo), a halál utáni és születés előtti létállapotban feltehetően a lélekvezető angyalt várja.

Karácsony éjjele a legalkalmasabb időpont az újászületésre. Ilyenkor rövid időre a felszíni világ is átalakul, s fogékonnyá válik a tudatalatti üzeneteire. A közösségi szinten megélt eksztázisnak ugyanazok a lelki kísérőjelenségei, mint az egyéni transzállapotnak. Karácsony éjjelén az élők a Kisjézus, az angyalok és elhunyt családtagjaik érkezését várják. A karácsonyi asztalon ételeket hagynak számukra, hogy vendégül lássák őket. A különböző létdimenziók találkozásakor, az idő felfüggesztésével az „őseredeti káosz” válik újra jelenvalóvá, ami a felszíni világ tudatának tompulásával jár. E körülmények kedvező alkalmat teremtenek a költő számára a továbblépésre. Már nincs semmi, ami visszatárhathatná. Már nincs semmi, ami meggátolhatná újászületését.

Felmerül a kérdés, hogy Ady a pogány Napistennel vagy Jézus Krisztussal kívánt-e megújulni. A költeményben ugyanis megfigyelhető az egymást kizáró, különböző kulturális rétegekhez kapcsolódó vallási elemek ötvöződése. A zsoltáréneklés a református keresztyén vallásosság egyik sajátos megnyilvánulási formája. Az angyal-szimbólum azonban már összetett jelentést hordoz. A karácsonyi angyalvárás utalhat egyrészt az örömhírt hozó angyal érkezésére is (*Ne féljeteK, mert ímé hirdetek nékteK nagy örömet, mely az egész népnek öröme leszen: Mert született nékteK ma a Megtartó, ki az Úr Krisztus...* Lukács 2:10–11.), másrészt a lélekvezető angyal szerepkörét is felidézheti. A magyar néphagyományban Mihály arkangyal segít a haldoklóknak elhagyni a földi világot és átkíséri őket a túlvilágra. (A Tejutat nevezik Lelkek útjának, Angyalok útjának és Szent Mihály útjának is.) E vallási képzetnek pogány előzményei is ismertek. Különböző korszakokban és kultúrákban pszükhopomposz állatok (szarvas, ló, sas, farkas, kutya stb.) segítették a lelkek átjutását a túlvilágra. A lélekvezető alakja ismételten egy összszimbólum, amely módosult tudatállapotban, halálközeli élmények során, tudatalatti készletések formájában bárhol és bármikor előbukkanhat. A költeményből nem derül ki egyértelműen, hogy Ady Endre az örömhírt hozó angyalt vagy a lélekvezető angyalt várta-e. Talán szándékosan volt szüszavú, hogy létre tudja hozni e szimbólumok szintézisét.

Pogány kultuszok emlékeit idézi a révülés és újászületés szakrális helyének egybeesése is. A versben mindkettő a téli napforduló ünnepéhez, a karácsonyhoz kötődik. Ady számára a révülés egyet jelent a halál kapujának a megnyitásával. A mitológiai gondolkodás is összekapcsolja a kettőt. A téli napforduló, vagyis az égig érő fa (világfa) töve álomlátások, átváltozások, újászületések

színtere. A költő feltehetően mitológiai tanulmányaiból merítette az ötletet, de az is elképzelhető, hogy ennek háttérében ösztönös ráérezés, tudattalan ismeret áll. Ez utóbbi a valószínűbb, mivel Ady Endre nem végzett összehasonlító mitológiai kutatásokat, tehát ezen ismerethez nem logikai következtetések által, hanem intuitív módon, a jobb agyfélteke fokozott működése révén juthatott.

Életrajzi adatok nem maradtak fenn arra vonatkozóan, hogy a költő mikor került először pogány vallási képzetek befolyása alá, s ezek eredete sem tisztázott. Az *Egy megúratlan naplóból* című versfüzérének első darabja arra utal, hogy a pogány-keresztény kettősség csirái már a gyermek Ady gondolataiba is beférkőzhettek.

*Itt jött rám a Karácsony,
Rám, a kesely arcú pogányra,
Itt jött rám a Karácsony,
Gyermekségem falujában
S azt hitte, hogy megtérít,
Hogy szépen visszaingat.*

Nem kizárt, hogy az érmindszenti karácsonyok meghitt alkalmai, az istentiszteletek közös imádságai, énekei ébresztették fel a költő tudattalanjának ősképeit, szunnyadó emlékeit. Attól a pillanattól kezdve a karácsony lett számára az összekötő kapocs régi (pogány) és új (keresztény) énje között. E kettősség felfedezése, tudomásulvétele belső feszültséggel járt, és a külvilág sem értette igazán, de végül megbékélt. Az *Egy jövődő karácsony* című költeményében a pogány és keresztény hitvilág elemei egy mindenképp felett álló kozmikus sémarendszerhez igazodva észrevétlenül egymáshoz simulnak, egységgé formálódnak. A költő tehát a pogány Napistennel és Jézus Krisztussal is közösséget vállalt. Esetében a kettőt nem lehet egymással szembeállítani, elkülöníteni.

Ezek ismeretében joggal vetődik fel a kérdés, hogy mit jelentett Ady Endre számára az újjászületés. Újraszületést, újra megtestesülést? Vagy feltámadást? Ha a feltámadás lett volna mondanivalójának központi gondolata, akkor a vers címe valószínűleg így hangzik: Egy jövődő húsvét. Ő azonban karácsonykor – pogány minták alapján – kívánt újraszületni.

E felvetést erősíti *Seregély és galamb* című költeménye is, melyben a korábbi életek tagadásának motívumát – *Hiszen én még sohse éltem* – újraszületésével hozta összefüggésbe.

*Nem emlékszem a csúf madárra,
Valaki itt galambnak vélten
Járt helyettem a vérben.
Nem emlékszem a csúf madárra,
Újszülött vagyok, nem is éltem.*

*Elöttem egy vén seregély járt
Bizonyal, gonosz, bűnös kedvben,
Dacolva, istenetlen.
Elöttem egy vén seregély járt,
De én, íme, újraszülettem.*

Hasonló gondolatiságot közvetít a *Kis karácsonyi ének* című vers is tovább bontva az újrászületés folyamatának egymást követő mozzanatait.

*Szeretném az Istent
Nagyosan dicsérni,
De én még kisfiú vagyok,
Csak most kezdek élni.*

A létezés tagadásának motívumai mintha mágikus formulák, varázsigék töredékei lennének, melyek rendeltetése egyrészt az, hogy megvédjék a halott lelkét az illetéktelen túlvilági hatalmaktól. Másrészt mintha a lélek a „megmértetés” pillanatában, büntetésének enyhítése céljából ily módon próbálná befolyásolni a Mindenséget.

A túlvilági ítélkezés archetipusos képzete számos vallásban felfedezhető. Az *Egyiptomi Halottaskönyvben* a halottak bírái elé küldött lélek ekképpen szól:

*Most ama vidékre érek, hol fehér koronával fején
Kezében jogarral lakozik az isteni lény.
Előtte megállok hajómmal, és e szavakat mondom:
„Hatalmas isten, szomjúság ura, pillants reám,
Ki éppen csak megszülettem!
Éppen csak megszülettem!
Éppen csak megszülettem!”
Így szól az isten:
„Nézz hát ide,
E vesztőhelyen magad előtt láthatod
Kínpadra feszített bűneid...
S most e tettek emlékét
Életre keltem benned...”*

E részletben a *Ki éppen csak megszülettem* motívum összecseng a költő által alkalmazott formulákkal.

A református keresztyén hittétel szerint – a Jézus Krisztusban elnyert megváltás elégséges voltáról szóló tanítás miatt – a halottak sorsa semmilyen módon nem befolyásolható. Vallásos neveltetéséből adódóan Ady is tisztában volt ezzel, és tiszteletben tartotta e hitelvet. Mindazonáltal a tudatalattiból származó archetipusos ismeretek meghatározó építőköveivé váltak költészetének. Révülései során juthatott hozzá előző megtestesüléseinek emlékeihez is. Másként fogalmazva, a tudattalanban olyan emlékképekre talált, melyekkel valami ok folytán azonosulni tudott.

Az indiai vallások iránti érdeklődése feltehetően abból a készletéből eredt, hogy magyarázatot találjon lelki élményeire. *Párizsi noteszkönyvének* bejegyzésében ezzel kapcsolatban így fogalmaz: *Az összes indiai vallásokban elfogadott lélekvándorlás tanának morális jelentősége nem csak abban rejlik, hogy minden jogtalanságért, amelyet elkövetünk egy bekövetkezendő újra születés alkalmával bűnhődnünk kell: hanem abban is, hogy minden jogtalanságot, amely minket ér, mint egy előbbi létünkben elkövetett rossz cselekedeteknek jól megérdemelt következményét kell tekintenünk.*

A lélekvándorlás eszménye az *Új versektől* kezdve több költemény alap-gondolatává vált. Régi és új énjének egymásra találásáról szól *A Tisza-parton* című költeménye, melyben életfeladatának értelmét próbálja önmaga számára megfogalmazni.

*Jöttem a Gangesz partjairól,
Hol álmodoztam déli verőn,
A szívem egy nagy harangvirág
S finom remegések: az erőm.*

*Gémes kút, malom alja, fokos,
Sivatag, lárma, durva kezek,
Vad csókok, bambák, álom-bakók.
A Tisza-parton mit keresek?*

A letűnt életek emlékképei nem ok nélkül jelentkeznek a költő megújult énjében. A tudatalatti készletések háttérben megoldatlan problémák, súlyos traumák, igazságtalanságok húzódnak meg, melyek kiegyenlítésre várnak. A múltat nem lehet eltemetni, a Mindenség lelkiismerete ezt nem engedi. Az elsüllyedt világok emlékei mindaddig visszatérnek, amíg nem történik igazságszolgáltatás. Ennek megvalósításához olykor több emberi élet munkája szükséges. Ady Endre is tudta ezt, s tehetetlennek érzi magát.

*Hepehupás, vén Szilágyban,
Hét szilvafa árnyékában
Szunnyadt lelkem ezer évet.
Paraszt zsályaként aludt el
S bús krizantém-fürttel ébredt
Hepehupás, vén Szilágyban.*

*Hepehupás, vén Szilágyban,
Hét szilvafa árnyékában
Várt volna még ezer évet,
Míg Idő jön a csodákra.
Óh, jaj nekem, hogy fölébredt
Hepehupás, vén Szilágyban.*

Az elmúlt életek tapasztalatai nemcsak ösztönözhetik, de gátolhatják is az életfeladat megvalósítását. A régi világokból érkező ingerek ugyanis szerepüket veszítik az új világ megváltozott körülményei között, s ez cselekvésképtelenséget, depressziót idézhet elő. Az *Egy párisi hajnalon* című vers a pszichózis költői megfogalmazásának egyik különleges darabja.

(...)

*Ki vagyok? A győzelmes éber,
Aki bevárta, íme, a Napot*

*S aki napfényes glóriában
Büszkén és egyedül maga ragyog.*

*Ki vagyok? A Napisten papja,
Ki áldozik az éjszaka torán.
Egy vén harang megkondul. Zúghatsz,
Én pap vagyok, de pogány pap, pogány.*

(...)

*Sápadt vagyok? Piros sugárt rám.
Boldog Ad-üköm pirosabb legény
Volt, ugyebár, mikor papod volt?
Hej, sápadok már ezer éve én.*

*Szent Napkeletnek mártirja vagyok,
Aki enyhülést Nyugaton keres,
Táltosok átkos sarja talán.
Sápadt vagyok? Óh, fess pirosra, fess.*

*Gyűlölöm dancs, keleti fajtám,
Mely, hogy kifáradt, engemet adott,
Ki sápadtan fut Napnyugatra,
Hogy ott imádja Urát, a Napot.*

*Hogy volt? Mindegy. Fáradt a vérem,
Imádom a fényt, lángot, meleget,
Keresek egy csodát, egy titkot,
Egy álmot. S nem tudom, mit keresek.*

*Keleti vérem, ez a lomha,
Szomjúhozóan issza Nyugatot:
A Napisten legbúsabb papja,
Rég kiszórt, fáradt sugara vagyok.*

(...)

A pszichózis különféle formáit a nyugati világ betegségnek tekinti. Ady Endre azonban – depresszióját leszámítva – nem volt mentálisan beteg. Bizonyos mértékben a depresszió sem betegség; olykor a szellemi alkotómunka is ebből táplálkozik. Ady többdimenziós személyiségét költészetén keresztül tárta fel. Ez viszont nem jelenti azt, hogy skizofréniában szenvedett volna, hiszen tudatalatti késztetéseivel mindvégig szembe tudott nézni, és képes volt uralni, egyensúlyban tartani azokat. Az előző életek tapasztalatai úgy fonták körbe egyéniségét, mint évgyűrűk a fák törzseit. „Életgyűrűit” már nem lehet „lehántani” róla. Hiábavaló minden ilyen jellegű törekvés. Az Ady-életmű megismerése csak e személyiségjegyek figyelembevételével válhat teljessé.

A költő reinkarnációkhoz fűződő viszonyáról alig maradtak fenn emlékek. Erre vonatkozó adatok a családtagok, pályatársak visszaemlékezéseiben sem igazán találhatók. Babits Mihály tanulmányában megemlíti, hogy a lélekvádorlás eszménye nem állt távol Adytól, s hogy az *Új versektől* kezdve négy-öt versének is ez a vezérgondolata, erről azonban nem ír bővebben. Tapintatossága, szükszavúsága feltehetően azzal magyarázható, hogy keresztény emberként nem kívánta sokkolni a közvéleményt, és a költőt is meg akarta óvni. A nyugati emberek többsége ugyanis egy életre van berendezkedve. A keresztények hitük szerint úgy vélik, hogy egy élet is elegendő lehet a megdicsőüléshez. A vallás nélkül élők pedig elsősorban a mának élnek: pénzt, hatalmat, élvezeteket, élményeket halmoznak, s izgatottan „lökdösődnek”, nehogy lemaradjanak valamiről. Ady Endre sem adta át magát teljesen a reinkarnációs tanításoknak, hiszen élete végéig református vallású maradt. Temetése is református szertartás keretében zajlott 1919. január 29-én a Nemzeti Múzeumban, valamint a Kerepesi temetőben. Haypál Benő református lelkész búcsúztatta.

A megnyílt vagy kitágult tudat – amikor valaki ráébred arra, hogy időbeli kiterjedése jóval nagyobb annál, mint amit pillanatnyi élete mutat – a keleti vallások (hinduizmus, buddhizmus stb.) követői számára erénynek, égi adománynak számít. E társadalmak ehhez a lelki jelenséghez érett emberként, természetes módon, jóindulatúan közelítenek. Ha Ady keleti kultúrkörbe születik, akár buddhista szerzetes, tanító, vallási vezető is válhatott volna belőle. A megélhetéshez civil foglalkozást sem kellett volna vállalnia, látomásai, transzcendentális tudása miatt megbecsülték volna, önzetlenül gondoskodnak róla. A költő múltbeli énjait az utazások élményei is felszínre hozták. Ady Endre 1911 júniusában Rómában járt. Az örök visszatérés gondolata fogalmazódik meg *Nyárdélután Hold Rómában* című költeményében.

(...)

*Im magam idehoztam,
Védj és boríts be mostan,
Te szép, te bölcs, örök.
Örökkön éltem, élek,
Csupán hüvelyt cserélek,
Mint Ulisszes-görög.*

(...)

*Nézem a mai nőket
A volt és lesz időket:
Be régen élek itt,
S be minden élet mindegy
S a Hold már ismer minket,
Vigyorog s nem hevít:
Sanditva száll Rómára.*

Déjà vu érzések kelnek életre a másik Róma-verseben, a *Jártam már Délen* című költeményben is.

(...)

*Tegnap, igen, alig kétezer éve
S itt kacagott Gallián felesége,
Udvari nép közt itt ült trónusán
És itt zúgott a taps a vad tusán.*

*De csitt. Amott a romfalaknak alján
Nótázni kezd egy kóbor, béna talján:
»Csodás kék tenger, kék ég, kék hegyek,
Óh, nézzetek rám: én megyek, megyek.«*

*Ki ez a bárd? A mának hegedőse?
Vagy árny talán? A tegnap koldus-őse?
Előtte büszke, úri nép szalad
S a tényéjára nem hull pénzdarab.*

*S én álmodón, mámorral, könnyes szemmel
Szállok lejjebb, hol ül a nótás ember,
Lelkemben zendül nagy titkok szava
És összezúg a tegnap és a ma.*

(...)

*És akkor is az alkony, a bukó nap
Mámort adott egy ifjú vándorlónak,
Ki jött Keletről, arca halavány,
Poéta volt vagy nem is volt talán.*

*Belenézett a bukó, vörös napba,
Évezredek folytak egy pillanatba,
Lelke repült, szállt időn, téren át
S vitte zúgón a béna bárd dalát.*

(...)

A reinkarnáció tana szerint a léleknek fejlődése érdekében különböző lét-szinteket, életminőségeket kell megtapasztalnia, ezért például vándorlása során hol férfi, hol női testben is újraszülethet. A *Ha fejem lehajtom* című versben Ady egykori női énjére emlékezik.

(...)

*Egykor nagy asszonyként bolyongtam
Forró és buja tájakon
Álmatagon.*

*Messze és mélyen az Időben
Én asszony voltam: termetes,
Szerelmetes.*

(...)

A visszaemlékezés képessége segít a Mindenség szándékának a megértésében. Visnu isten a világ egyensúlyának fenntartása, a „törvény” és az „erények” visszaállítása érdekében tíz alkalommal is testet öltött a halandók világában. Az isten sokfejű és sokkarú ábrázolása a téridő-dimenziók, „életterek” megsokszorozódását jelképezi. Visnu kiterjedése több „világon” keresztül is átível. Az ember megtestesüléseinek láncolata az isteni mintát követi. A mikro- és makrokozmosz szintjén ugyanazok a kozmikus erők érvényesülnek. A Mindenség folytonos kiáradása ontja magából a lehetőségeket. A teremtés folyamatának Ady Endre is részévé vált, s lelki adottságai révén bepillantást nyerhetett ön maga rétegzett valóságába. Géniusza abban is megragadható, hogy az így szerzett ismereteit költeményekké formálta.

Az újra megtestesülés értelme a fejlődés, a beteljesülés, az üdvösség. De mit ér az egyén megváltása, ha a külvilág megváltatlan marad? Hosszú út vezet a tökéletes világ megvalósításáig, a Nirvána eléréséig, a boldog aranykor visszatéréséig, Krisztus második eljöveteleig. Ezért a lélek – függetlenül attól, hogy milyen kozmikus minőséget képvisel – tartozik azzal, hogy újraszületésével áldozatot hoz a világ megújítása, jobbá tétele céljából. Még csak „tükör által, homályosan látunk”, még csak „rész szerint” van bennünk az „ismeret”, még nem jött el a „színről-színre” látás ideje. Jézus Krisztus újbóli eljöveteleig még dolgoznunk kell, s akkor majd lehullik a felszíni világról a lepel. A Megváltó majd egy jobb világba érkezik.

Még Ady Endre sem végezte el feladatát. A köztes létben készülődik. Újra eljön hozzánk egy jövőendő karácsonyon. Észre fogjuk venni, lesz mondanivalója számunkra. Újra megszületik majd egy jövőendő karácsonyon.

Lukáts János

Ady Endre: A föl-földobott kő

„A föl-földobott kő” gazdag jelkép-rendszerrel hordoz, és megfejtésért kiált. A megfejtés – valójában a jelkép kiegészítése és ellentétpárja – ott felel a következő sorban: „újra meg újra hazajön a fiad”. És a két gondolat között a kijózanító kapcsolat, a „földedre hullva”. A föl-földobott kő – maga a költő, az ellentétpár egyik része az elszakadás-eltaszítás a szülőföldtől, a másik a visszatérés, földre hullás ugyanarra a szülőföldre.

Ady Endre emberi sorsának és költészetének egyik legmegrázóbb élménye a szülőföldhöz ragaszkodás és a magasabb szellemi régiókba törekvés között feszülő ellentét, amely soha meg nem szűnhet és soha meg nem valósulhat. Vágy, szándék és indulat működik hajtóerőként a költőben, de a két élmény között a rettentő ellentétet csak pillanatokra képes legyőzni, egyikbe temetkezve a másikat tudni véglegesen magáénak.

„A föl-földobott kő” (a költő) természetesen önmagát vetette bele a világba, egy olyan világba, amelyet jobbnak és többnek érzett a számára eredendően kijelölt világnál. Aki ellátogat a költő szülőhelyére, Érmindszentre, hátborzongató módon érzi a gyermek, a fiatalember, a költő elvagyódásának indítékát. Ady Nagyváradon érezte meg, hogy a világ tágabb az érmindszenti mértéknél, s még inkább Párizsban, ahová Budapest kikerülésével jutott el. Térben, kultúrában, történelmi léptékben jószerezével áthidalhatatlan volt a távolság a partiumi zsákfalú és az európai világváros között, az ember, az író az

élmény mellett a szűkösseget, a végtelenbe tágulás mellett a fullasztó levegőtleniséget is megérzi. De azt az eltéphetetlen kötődést is, amely a kibocsátó közeghez, az anyai gondviseléshez és aggodalomhoz vonzotta, a fajtájához, a költészethez mint elhivatottsághoz kötötte.

„Kicsi országom” – Magyarország Ady Endre idején sem volt kicsi vagy kisebb (bár a költőelőd már jó fél századdal korábban figyelmeztetett: „naggyá csak fiaid szent akarátja tehet”). Ady maga körül, a maga bőrében érezte és szenvedte meg a feudalizmus végi elmaradottságot, tunyaságot, a többszázados lemaradást az európai kultúrától, s még inkább a nemzetlakók nagy részének egykedvű és közömbös beletörődését mindenbe. Ez dobta fel a tehetetlen követ, ez lendítette ki a többre vágyó embert, a szótól varázslatot váró költőt a falusi ködből.

A „messze tornyok” a világjárás, az európai tér igénye, amelyet a jelen kultúrájába beleépülő múlt, a vonzó (csábító?) szellemi kínálat egyszerre jelent. A költő mindezt nemcsak kívánja és hiányolja, de megtapasztalván szédül is tőle, tér- és idő-távlatban nem képes felfogni. Vagy inkább nem képes a maga hazai (zsákfalui) eredetéhez, tapasztalataihoz igazítani. Bekövetkezik a tragédia, amelyet elutasítani akart, amelyet elkerülni próbált, de amely (mintegy törvényszerűen) lép működésbe: „s lehull a porba, amelyből vétetett”. Belátja, nem látja be a kitörés reménytelenségét a maga kétarcú vágyakozásában, amely-

ben a vágyak „elülnek s fölhogadnak megint”?

A zuhanás után (még ha némelykor „csak” lehullásnak érzi is) hitet tesz a szellemi-vérségi kötődés erejéről, eltéphetetlenségéről, amelyet nem lehet kikapcsolni életéből, amelyet gondként, vagy akár hűtlenségként mégis és mindenkor viselnie kell.

A vers közepén fordulat következik be, az első rész lázongása, kitörési kísérletei és vergődése után a visszatérés érzése, szükségszerűsége tudatosan a költőben. A „nagy harag”, a „nagy hűtlenség” és a „szerelmes gond” ugyan nem azonos, de egymásra épülő fogalmak, a költő visszaigazozódásának az állomásai a világra indító országba, szülőfaluba és realitásba, még ha az „szomorúan magyar” is.

Lemondás? Igen. Kijózanodás? Talán. Megfutamodás? Nem. A magyar sors szomorú vállalása a szellemi-tudati rendkeresés (talán nem döntő, de) fontos állomása. A „szomorúan magyar” már ismét a „kicsi

ország” tagja, éltető eleme lett. A „bús akaratlan” pedig szellemi-lelki át-viszsa alakulását már „példás alakban” való tevékenységnek (vagy inkább lélekállapotnak) érzi. A példás alak nyilvánvalóan nem (nemcsak) Ady Endre töprengését, háborgását, többre törését igyekszik megfogalmazni, hanem számos kortárs, érző, alkotó gondolkodóét is, akik sokan (mind!) többre, távlatosabbra, Európához, a világhoz, egy tisztultabb emberiséghez vonzódtak, közeledtek, vagy vonzódtak-közeledtek volna. Példás alakban.

„Te orcádra ütök” – a hagyományos magyar szóhasználatban a hasonlítás kifejezése a „ráüt, a fiú az apjára üt” fordulat. Ady a magyar háborgást és a magyar lelkesedés oly könnyű kihűlését érzi magában (a magyar virtust és a magyar szalmalángot).

A kiszakadás szándéka újra és százszor még fellobban, a föl-földobott kő azonban minden kirepülés után újra csak visszaszáll és földre hull, nem a gravitáció, hanem a lélek törvénye okán. „Százszor is, végül is”.

Németh Erzsébet

Ady Endre *A titok arat* című mitológiai versének értelmezése érzékképeken alapuló metodikával

Ady Endre ember szerinti szülei Ady Lőrinc és Pásztor Mária, az irodalom szerintiek: a Költészet és a Mitológia.

Ady Endre költészetének máig és ki tudja, meddig érvényes nagyságát és aktualitását – József Attila szerint: „virágzás, élet és örök” – verseinek legősibb, a mitológiai és archetipikus mélységeket feltáró szimbólumai döntően meghatározzák. A verseiben újra és újra előforduló kifejezések, utalások arra engednek következtetni, hogy ami a néprajztudósok számára kutatandó téma, az Ady számára gyermekkori, természetesnek mondható ismeret volt. Adynak a világ egészére vonatkozó tudása olyan rétegeket is tartalmaz, amelyek nem az általános műveltségből, iskolában megszerzett tudásból származnak. Egyes motívumok, a nyelvi megformáltság mögött rejlő szimbolikus tartalmak az ősi megismerések idejébe vezetik vissza az olvasót. Az ok-okozati összefüggéseken alapuló megismerés analitikus módon, fogalmi nyelvet használva közelít a világ egészéhez. „Az analogikus gondolkodás pedig szintetizál, képekben és képi nyelven gondolkodik, holisztikus világgépet alakít ki.”

Szerb Antal Ady időtlenségét és az irodalom határain túlmutató hatását így fogalmazta meg: „Ő volt az, akiben teljes lett az idő, akinek elébe jutottak az előfutárok, aki kimondta a szót, amit ki kellett mondani. (...) Adyban volt valami prófétikus, volt benne valami a *jelből*, amelynek ellentmondatik.”

Már gyermekként magába gyűjtötte a vallási élményeken kívül falujának dalait, meséit, mitikus történelmiségét, legendáit is. Tudjuk, hogy hat ujjal született, és ismerte apogány néphitet a táltosság jegyeiről. Mindez kezdettől fogva megalapozta benne az eleve elrendeltség, a kiválasztottság tudatát. Számos versében megtalálható a sámánizmus szimbólumkészlete, motívumai.

A sámánkodás adottság, képesség, amely vagy megvan valakiben, vagy nincs. A sámán tanítói a szellemek, tudását tehát nem saját akaratából szerzi, hanem „úgy” kapja.

A különös, nem egészen normális gyerekekből lesznek a varázslók, a sámánok. Hogy Ady is ilyen lelkiállapotú volt, már fiatalkori leveleiből is kitéjük: „ideggörcsben vergődöm”, „majd megbolondulok”, „iszonyú neuraszténiás vagyok”, „örülten ideges”, „közel az idegek végső felbomlásához”, és hasonlók.

A tárgykor ismerői gyakran beszélnek „sámán-betegségről”, s a kiválasztottságát Ady is betegséggént éli meg, ami születése óta kíséri.

Réti Endre orvosi szemmel így írja le a sámán-betegséget: „A szellem különleges betegséget bocsát az általa kiválasztott egyénre, ez sokáig tart, néha több évig, és világos tünetekkel jár együtt. A betegség idején fizikai szenvedések mutatkoznak a szellemek kínszási következtében. Ezek a jelöltet ütik, fojtogatják, alámerítik a vízbe stb.”

Barta János szerint: „A testi stigmához, amelyet Ady holtáiglan viselt, rajta volt a szellemi bűverő, a hit és a szuggesztió karizmatikussá, olykor démonivá növekedő bélyege, s vele az a tudat, hogy csak eszköz egy felsőbb hatalom kezében. Innen adódik a ránehezedő átok, a sújtottság, a szörnyeteg-volt élménye. A Messiásképzet, a Jézus- és a prófétaversek. (...) Üzenet volt ő maga, egész emberi mivoltával és költészetével.”

Korai költészetében a mítosz én-centrikus: *A Hortobágy poétája, A magyar Messiások, Góg és Magóg fia vagyok én*. Ezekben a költeményekben mitikus harcot vív a valósággal, hogy küldetése érvényes legyen. Később az én centrális szerepét a mitizálásban a keresztény hit, a történelmi trauma veszi át, az én elveszíti önnön mitológiai dimenzióit, és téren-időn kívüli dimenzióba helyezi magát.

Az istenes verseiben a Biblia mint mitológiai alap van jelen, és Adynak sok verse a Bibliában lévő mítoszra épül. Az Isten és ember közötti viszony azonban nála nem alárendeltségi viszonyt jelent, az „én” mintegy egyenrangúsítja magát a transzcendenciával. Szinte önmagát is beemeli a mítosz világába. Ami természetesen nyelvben és kultúrában való élest is jelent. Kerényi Károly szerint: „a mitológia azoknak, akik benne gondolkodnak és általa fejezik ki magukat, egyúttal: élet és cselekvési forma”.

A szakirodalom úgy tartja számon, hogy Adynak a párizsi tartózkodásától fogva rendszeres olvasmánya volt a Biblia. Verseiben 1907-ben merül fel először az istenhit motívuma. „Istenes verseiben egyaránt helyet kap a modern ember racionalista kételkedése és egyéniségközpontúsága. Hívó és hitetlen, keresztény és panteista, misztikus és ateista beállítottságok metszéspontjából emelkedik ki Ady Isten-mítosza. Költészetében a modern európai szellem és az ősi vallásos kollektív élmények mérkőzésének nagyszerű látványa tárul elénk” – írja Keresztury Dezső.

Istenhez való eljutása mégsem volt egyszerű, sok lépcsőfok vezetett a dacos tagadástól a megtalált, megélt hitig. Hány lélek-lépés lehetett „S az álmom: az Isten”-től az „Ő: a Muszáj, a Lesz, az Ámen”-ig?

Ady isten-képe összetett, megfoghatatlan jelenség. Az istent sok színben feltüntető vallásos líra az övé, mely a háború szörnyűségeinek idején igen kétségbeejtő, komor víziókat tartalmaz. Ezek közül való az általam kiválasztott költemény is.

Versértelmezési/elemzési módszerem lényege – lévén szó mitológiai versről – az interpretációs képkalkotás és képelemzés a gondolati összefüggések által. A belső tartalmi mondanivaló kiemelése a mitológiai jelenségek és a fogalmi képek függvényében. Az aitiológia okmagyarázó jellegét pedig kibővítve a mítosztörténet általános magyarázatával képet adni a mítosz költeményre gyakorolt hatásáról. Így a belső és külső paradigmák oppozícióival a mitémák jelentéslényegét explicitté téve.

„A gondolati képet a képzelet alkotja, a magyar képzelet szóban eleve benne van a kép, a képzelet képes rá, hogy alkotson, mert van rá képesítése, de ha képtelen rá, akkor nem keletkezik költemény.” (Németh Dezső)

A világról alkotott fogalmi képeinket érzékeink által hozzuk létre. Nem szövegben vagy beszédben gondolkodunk, hanem képekben. A szöveg olvasásakor is gondolati képek alakulnak ki bennünk, ha hangosan olvasunk: a hallgatók is képeket látnak, és nem hangokat vagy betűket. Beszéddel, írással nem látunk, hallunk, ízlelünk, tapintunk, szaglászunk, de el tudjuk mondani, le tudjuk írni az érzékeinkkel felfogott, képpé formált dolgokat. Ha előttünk van a könyvlapon egy költemény szövege: a látvány nagyon keveset vagy szinte semmit sem mond a költeményről. Nem olyan, mint egy festmény, amely első látásra is kitarulkozik valamennyire. A versszöveget sorról sorra le kell tapogatni (elolvasni), a szöveg alapján képeket alkotni. Ebből következik, hogy nem szövegeket kell elemezni, hanem képeket. Érzékeinkkel vissza kell állítani a gondolati képeket, mert csak így jutunk el az élmény állapotáig.

Vannak alapfogalmak, melyek gondolati képe szokványos, de az összetett és az elvonatkoztatott fogalmak értelmezése a szubjektum értelmezésétől függ. Ezért a bonyolultabb mitológiai nyelvi fogalmaknál az aitiológiai és a metanyelvi kifejtés is szükségessé válhat.

A mítoszértelmezés folyamatábrájának három fontos elemét veszem figyelembe: ÉLETTÉR (*érzékterrel*), ESEMÉNYTÉR, ÉLMÉNYTÉR, és az ehhez kapcsolódó *poéta- és mítoszelem-visszacsatolást*. Az élménytérhez hozzárendelhetünk szelektorokat, sémákat, amelyek közül a legfontosabb a valóságszelektor. Mindig olyan szelektort használjunk, amely az adott helyzetnek és az adott célnak megfelel. Ezzel a módszerrel értelmezni lehet a mítoszok eredeti keletkezését, és elemezni tudjuk a keletkezett mítosztémájú költemények fragmentumait, mind az archaikus, mind a későbbi korokban alkotott mítoszelemeket tartalmazó versek esetében. Ezt egyfajta „ikonológiai szövegelemzésnek” lehet tekinteni, de nem a klasszikus értelemben, például Erwin Panofsky modellje alapján, mert ez esetben a képet az interpretátornak kell „megfesterítenie” a költői szöveg leírása szerint, csak utána lehet bármilyen kapcsolódási lehetőségeket vizsgálni. Panofsky modellje három fokozatból áll, melyek csak elméletileg különülnek el egymástól, az értelmező szempontjából egyetlen, a műalkotásra vonatkozó folyamatot alkotnak. A fokozatok egymásutánja egyre mélyülő előrehatolást jelent az ikonográfia előtti leírástól az ikonográfiai elemzésen keresztül az ikonológiai értelmezésig. A fenti modell alapján első fokozatban az interpretátor tudatosítja, hogy mit „lát” az élettérben: a költemény figyelmes elolvasása után rögzíti a látott dolgokat. Elsődlegesen a természetes téma leírásáról, tehát az ábrázolt objektumok, bizonyos alakok, állatok, növények, épületek, továbbá az emóciós kifejezések azonosításáról van szó. Másodsorban az érzékelt eseményeket, sejtéseket rögzítjük, végül az élménytérben az élettér és az eseménytér által kiváltott reakciókat összegezzük. Ezekhez a műveletekhez az interpretátornak gyakorlati tapasztalatra, intuícóra és a tárgyakhoz, eseményekhez fűződő mitológiai ismeretekre van szüksége.

A lírai mítoszelem meghatározásánál mindig a szöveggel isteni voltát kell keresni. Kérdés, hogy mi az isteni? Jellemzője lehet a titok, a csoda, a varázs, a sejtelen. Egy mitológiai istennek vagy istennőnek mindig emberfeletti tulaj-

donságai vannak. Például a teremtőképeség, a varázserő, a sebezhetetlenség, az átváltozási képesség vagy a szokatlan alkat. De ilyen az isteni szépség is. Szent Tamás szerint: „a legszebb csak átlátszik a földre”. Minden esetben a költeményben fellelhető mítoszselem meghatározása az elsődleges. A szokásos költői képek abban különböznek a líra mitológiai képeitől, hogy szöveggörnyezetük és toposzaik közelebb állnak a valósághoz.

A verskép megfestéséhez az élettérben található minden dolgot figyelembe kell venni, ne felejtjük el: képes képtelenségek a mitológiai elemek.

ÉLETTÉR-en az általános élettér értendő, tehát a világ, mely magában foglalja a mindenséget. Az ember a földet, különösen azt a helyet tekinti élettérének, ahol valójában él. Szakrális aspektusból tekintve: az élettér nem szakrális része a profán tér, míg az oppozícióját szent térnek nevezzük. Ebben a környezetben a profán, a szent és a mítoszi terek egyaránt jelen lehetnek. Mircea Eliade román vallástörténész szent térnek tekinti a mitológiai teret is, amennyiben hozzá hierophánia (a szent valóság megnyilatkozása) kötődik. Versek elemzése során bennünket mindhárom tér érdekel, hiszen ezeken a tereken jönnek létre a természeti, társadalmi és a gondolati képek. A versekben a költő nemcsak közvetlen módon utalhat mitológiai történetre, szereplőre, tárgyra, hanem *közvetve* teremt olyan sejtelmes, varázslatos textúrát, amely mítoszként értelmezhető. Ahol az isteni megjelenik, ott az emberi sejtelem mitológiát hoz létre.

Az élettérben jelen levő mitológiai tér az isteni teremtés színhelye, itt nyilvánul meg a kozmogónia hatása, amely kiterjed az alvilág, a föld, az égbolt és az ember teremtésére egyaránt. Ebben a térben élnek az istenek, a látható és láthatatlan lények.

A mitológiai térnek legjellemzőbb tulajdonsága, hogy mindig jelen van az isten.

Az élettérhez szorosan kapcsolódnak a szubjektum érzékei. Öt külső érzékünk (látás, hallás, szaglás, ízlelés és tapintás) közvetíti az élettér képeit, hangjait, színeit, formáit, ízeit, milyenségét az eseménytér felé.

A mitológiai elemek versszövegeiben előforduló érzékképekből pedig következtethetünk a mitológiai hősök, istenek lelki motivációira. Önmagában kép, illat, szag, hang, íz nem létezik, ezek a dolgok mindig kötődnek valamihez. Például az illat a virághoz, hang a haranghoz, íz a cseresznyéhez, tapintás a meleg paplanhoz stb. Persze vannak összetett dolgok, amelyeket nem ilyen egyszerű ábrázolni, de fogalmi képeket alkothatunk róluk. Például az erkölcs nehezen mutatható meg képen. De képek sorozatával ezt is ábrázolni lehet ugyanúgy, mint a gyümölcsöt, vagy akár a gyűlöletet. Képzeletünkben sablonképek jelennek meg: a tapasztalataink képei. Az összetett fogalmak mindig valamely más, egyszerűbb fogalmak paradigmasorainak képződményei. Végül pedig az írás sem más, mint képérzékeink tükörképei, ha úgy tetszik: interpretációja.

Eckhardt mester, a 16. századi misztikus az ember érzékeit a lélek kiszolgálóinak tekintette, miszerint érzékeinket lelkünkkel tudjuk irányítani. *„Tudnod kell, hogy a mesterek szerint mindegyik emberben kétféle ember lakozik: az egyik a külső ember, ez az érzékiség; ezt az embert öt érzéke szolgálja,*

mindamellet a külső ember cselekedeteit a lélek irányítja. A másik a belső ember, vagyis az ember belső énje... a belső ember csak olyan mértékben fordul az őt érzék felé, hogy ezeknek vezetője és irányítója lehessen. (...) mindazokat az erőket, amelyekkel a lélek az őt érzékre fordított erőin túl rendelkezik, átengedi a belső embernek. És ha ez az ember valami magasrendű és nemes dolog felé fordul, akkor a lélek visszavonja mindazokat az erőket is, amelyeket az őt érzék kölcsönöz, s az ilyen embert azután eszeveszettnek és révetegnek tartják: mert egész lényét valami szellemi megismerést szolgáló képre irányítja, vagy valami kép nélkül való szellemi megismerésre."

Az igazi mítoszalköltő sem tehet mást, egész lényével a szellemi megismerés képét kell „festeríteni”, visszaszakadva az imitatio dei (istenkövetés) szent idejébe.

A külső érzékelések csak a belső érzékeink által válnak érzetekké. És ez már az ESEMÉNYTÉR-ben történik. Eltekintve a bonyolult élettani magyarázatoktól, egy rövid szakmai idézetből is meggyőződhetünk róla:

„Az érző ingerületeket – akár a külvilágból jönnek a külső érzékelő idegvégződés (exteroceptorok) közreműködésével, akár a test belsejéből származnak –, a belső érzékelő idegvégződés (interoceptorok) révén az idegrendszer dolgozza fel, és úgy hangolja össze a végrehajtó szervek választait, hogy azok az egész szervezet helyes működését és épségét biztosítsák. Ezen túlmenően az ember idegrendszere képes tárolni a korábban szerzett érző ingerületeket (emlékezet), és ezeket az emléknymokat, amennyiben megfelelőek, össze tudja hangolni más idegi behatásokkal, és együttesen érvényesíteni tudja a végrehajtó szervekhez küldött idegi ingerületekben. Az emberi idegrendszer magasabb rendű funkciókkal is rendelkezik, ilyenek a gondolkodás, a szellemi alkotóképesség, a beszéd, az írás és olvasás elsajátítása, amelyeknek alapvető szerepe volt és van az emberek közötti szervezett kapcsolatok, a társadalmak kialakításában, a szerszám- és eszközhasználatban, a munkamegosztásban és az előre tervezés képességében.”

Az eseménytérben tehát az ingerületekből belső érzékeink által emléknymok, eseményképek jönnek létre. Az említett gondolkodás, szellemi alkotóképesség a hiedelem többféle megnyilvánulását teremti meg. Ez lehet tudatos vagy tudatalatti alkotás, lehet önfeledt kép is, de mindenkor a megélt sémák érzékelt, vagy az érzékeltből sejtett események vizionált képei. Kimondható tehát, hogy a gondolkodás, az emlékezet, az érzelem, a sejtelem és az intuíció alkotják a szellemi alkotóképesség attribútumait.

Az eseménytérben megelevenednek az élettér paradigmasorai: valóságossá, sejtelmessé és hiedelemmé válnak.

Az ÉLMÉNYTÉR-ben a befogadóban öltönek alakot a mítoszi képek, megelevenednek, megmutatják eidoszi (képzet) alakjukat. Amikor a vers élményelemei közül a mitológiai elemek élményeit (művészeti értékét) próbáljuk kimutatni, minden olyan esztétikai formulát vizsgálni érdemes, amely az élménykeltéssel tudományos megalapozottsággal foglalkozik. A lírai költészet ikonikus és személyes különlegessége az alkotó és a befogadó számára egyaránt mítoszi flow-élményt (tökéletes pillanat) nyújthat. Az isteni költői képek, különösen

a parabolé (jelképes) jellegű hippónakteusok (kólon) a költemény periódusainak folyamatában, fokozott élményforrásnak tekinthetők. Az ikonográfiai-ikonológiai szövegelemzés a mindennapiság sémáit kizárja, kiszelektálja az interpretáció során.

A mítoszteremtés és -elemzés sémájában az élménytér mint szelekciós terület vesz részt, nemcsak a mítoszelemek kimutatásának specifikus állomása, de egyben a művészeti élmények elhatárolásának területe. A mítoszok és a költemények élményképei egy belső állapotükör érzelmi vetületei.

„A tükröt arra használjuk, hogy az arcunkat nézzük, a művészetet pedig arra, hogy a lelkünket lássuk.” (George Bernard Shaw)

Ady Endre
A Titok arat

„Láték egy asszonyt ülni egy veres fenevadon, ...
melynek hét feje és tíz szarva vala ... és az ő hom-
lokán ilyen név vala megírva: Titok...”
János jelenései, 17.

Aratja a Földet a Végzet:
Nagy aratás van, sokasodik
Kereszt és tarló
S aki eddig az égre nézett,
Húlt orcával ma sárba hajló.

S ki a szentek véréből ivott,
Szilajul, veres fenevadján
Nyargal részegen
A szörnyű asszony, a Titok
S minden ugrásra száz tetem.

Vörös bársonyban és skárlátban
Nyargal és dermesztően kacag
S meghalt a lélek
S így rosszabb, mint holtan a sárban
S ez rosszabb halál, mint az élet.

Mind örülünk, arat a Titok,
Halott lélekkel botorkálunk
S az asszony kacag,
Ki a szentek véréből ivott:
Fúl az ember s ő arat, arat.

Adyknak A Titok arat c. verse A halottak élén, 1918-ban megjelent kötetében az Ésaías könyvének margójára című ciklusban található. A kötet Hatvany Lajos szerkesztésében készült, kilenc ciklusból áll, százhuszonöt verset fog-

lal magában. „A kötet verseiben a megszólalás modulációi úgy hangzottak, mintha lelki diszpozíciók, érzelmi tényezők önkéntelen kivételései lennének: a riadtságé, a reményvesztésé és tehetetlenségé” – állapítja meg Kenyeres Zoltán. Adódik ez döntően abból, hogy a háború éveiben írott versekről van szó.

A nyelvi intonáció alapját ezúttal is a sajátos és összetéveszthetetlen Ady-hang képezi, de jelentős szerepet kap benne az archaizmus. Olyan motívumok, melyeket a költő régebbi kultúrákból emelt át verseibe: a mitológiából, az ókori irodalmakból, leggyakrabban a Bibliából.

A költemény négy ötsoros strófából áll, melyek: 9,9,5,9,9 szótagosak. Rím-képlete: a,b,c,a,c.

A mítoszképet (Titok) tartalmazó cím egyben allegória, mely a versben többször is előfordul. Érzelmi ívet teremt, nyomósít és fokozza a mondanivaló súlyát. „Fül az ember s ő arat, arat.” A nyomatékosításra szolgál az ellentétes jelentésű tagmondatok alkalmazása: „S aki eddig az égre nézett, / Húlt orcával ma sárba hajló.” A mondatrészeket vissza-visszatérésével a gondolatritmus végig megtalálható a versben: „Aratja a Földet”, „arat a Titok”, „s ő arat, arat”. A képszerűség eszközeiként sok jelzőt alkalmaz: „nagy aratás”, „húlt orcával”, „szörnyű asszony”, „vörös bársonyban”, „halott lélek” – ezekkel igen szemléletessé teszi a narrációt. A mozgalmasság kifejezésére igék halmaza szolgál, sejtetve és építve a tragédia kialakulását: „aratja”, „nézett”, „ivott”, „nyargal”, „meghalt”, „kacag”, „örülünk”. Az árnyalásra, láttatásra, elképzelhetőbbé tételre a sok határozó szolgál: „szilajul”, „dermesztően”, „részegen” stb.

1910-ben, *A Minden-Titkok versei* között találkozhatunk először a Bibliából vett mottóval a versei előtt. Később egyre gyakrabban bukkanhatunk ilyen, a mondanivalót minél élesebben megvilágító eljárásra.

Az *Ésaiás könyvének margójára* című ciklusban az istenes versek jelentéstartalma átalakult és kitágult. A korábbi menedék-jellege megváltozott, a „miért?” kérdés sugallata zendül meg bennük. Jelképrendszerének középpontjában az apokaliptikus idők eljövetele, a pusztulás tragikus elrendelése lüktet.

A *Titok arat* című verséhez szintén biblikus mottót alkalmaz Ady. A János jelenései 17. fejezetének 3-4-5. énekéből szűrve-szerkesztve-dramatizálva úgy, hogy mondanivalója minél nyomatékosabb legyen.

A három ének teljes szövege így hangzik: „3. És mikor lélekben elvitt volna engemet (az angyal) egy pusztába, láték egy asszonyiállatot ülni egy veres fenevadon, *melly fenevad* vala teljes kőromlásnak neveivel, melynek hét feje és tíz szarva vala. 4. Öltözött vala pedig az asszonyi állat veres bársonyba és skárlátba, és megékesített vala arannyal és drágakövekkel és gyöngyökkel, kinek kezében egy aranypohár vala, mely tele vala az ő paráznságának utálatosságával és tisztátalanságával. 5. És az ő homlokán ilyen név vala megírva: Titok, nagy Babilon, a föld paráználkodásinak és utálatosságának annyok.”

A Jelenések könyve, más néven: János jelenései vagy apokalipszise, Domitianus római császár uralkodásának idején, 81-96 között íródott. A szerző csak Jánosnak nevezi magát, nem apostolnak, aki Jézus szolgája és próféta. Száműzetésben élt Patmosz szigetén, mivel terjesztette a Jézusról szóló örömhírt, Isten egyházának történetét az őskeresztény kortól egészen a

végítélet napjáig. Száműzetése alatt valószínűleg kényszermunkát végzett az ottani kőbányában. Ma sok keresztény zarándok keresi föl a szigetet, főleg azt a barlangot, melyben állítólag János tartózkodott a Jelenések átélésekor. A Jelenések könyve az Újszövetség egyedüli próféta-könyve, amely bekerült a kánonba: összekötő kapocsnak tartják az Ó- és az Új testamentum között. János apostolnak ez az írása részletesen foglalkozik a Jézus és a Sátán között lejátszódó végső küzdelemmel. A Sátán az évezredek folyamán óriási hatalmat épített ki magának, és amikor eljön az idő, teljes erejét latba vetve áll majd ki a végső harcra.

A Jelenések könyvéről, az Apokalipsziszról Dr. Szűcs Ferenc így nyilatkozott: „Van igazságuk az apokaliptikus jeleknek. Nem csak a történelem, de a természet, az egész kozmosz tele van végzetes erőkkel. És figyelmeztetés ez, hogy az ember, aki isten ellenére akar ember lenni, ahelyett, hogy egyszerűen csak ember lenne, démonikusan pusztító erők szenvedő és cselekvő szereplője lesz a történelemben.”

Dér Katalinnak, a Szentírás avatott ismerőjének megállapítása szerint: „A Jelenések üzenete minden korban érvényes. Egyrészt azért, mert nem szűken vett történelmi eseményt mond el a mindenkori történelemről, annak lényegéről, a történelmet mozgató erőkről beszél. Másrészt pedig nyelvi eszközeinek egyezményes, a Bibliában egyszer s mindenkorra adott jelentése miatt tökéletesen alkalmas arra, hogy minden kor embere számára érthetővé tegye mindazt, ami vele a világban történik.”

A *Titok arat* c. vers mitológiai értelmezése az érzékképek interpretációjával közelebb visz bennünket az eredeti mítosz valóságtartalmához, akár új mítoszt is teremtve: a *háború mítoszá*t.

A versben előforduló mítoszelemek feltárása és jelentéstartalmának értelmezése:

1. TITOK
2. AZ ASSZONY, KI A SZENTEK VÉRÉBŐL IVOTT
3. VÉGZET

A TITOK: egy rejtett tény, gondolat, szándék, magyarázat, amelyről senki, vagy csak kevés ember tud. A Szent Titok jelentése olyan ismeret, mely Istentől származik, és amelyet ő megfelelő ideig nem tesz ismertté, és később is csak a kiválasztottnak tár fel. (Ha a titok ismerője meghal, és a titkot nem sikerül megfejteni: akkor rejtély lesz belőle.) A „titok” régi szava volt Adynak, idővel egyre körülhatároltabb jelentés kapcsolódott hozzá. Egybefonódott a „mindennel”, a halállal és Istennel. E szerint az elképzelés szerint a dolgok lényege rejtőzködő természetű, különös zónát alkot, ami amögött található, amit érzékelünk, tapasztalunk. Ez azt sugallja, hogy Ady a titkoknak révén került benső rokonságba a szimbolizmussal is. A gondolat, hogy a dolgok lényege transzcendens, tapasztalaton túli, és megfejtésre, megragadásra vár. A megfejtésre váró összes titoknak a birtokában csak Isten van, de annak részleteit a költő is birtokba veheti. A *Hiszek hitetlenül Istenben* c. versében írja: „*Minden titok e nagy világon / S az Isten is, ha van / És én vagyok a titkok titka, / Szegény hajszolt magam.*”

A Titok görögül: *mysterion*. A bezárulni, magába zárni igéből származik. A Jelenések könyvében a „gonoszság titkáról” van szó. Misztériumoknak nevezték azokat a mágikus szertartásokat, amelyeket a legnagyobb titokban hajtott végre a beavatottak egy csoportja valamely isten vagy istennő tiszteletére. A *Titok arat* c. vers értelmezése szempontjából fontos annak megválaszolása is, hogy hol jelenik meg először a titok az asszonnal kapcsolatban. Az I. Mózes 10. fejezetében található Noé három fiának (Sém, Hám és Jáfet) nemzetségtáblázata (10,1–10). Nimródot Noé dédunokájaként és Babilon építőjeként ismerjük meg a Bibliából. Az ő nevéhez kapcsolódik a Napisten-imádat elterjesztése. Felesége Szemirámisz volt: AZ ASSZONY, KI A SZENTEK VÉRÉBŐL IVOTT.

Eusebius, az egyházatya (Krónika 1–2. kötet) azt írja, hogy Nimród és Szemirámisz Ábrahám idejében uralkodtak. (Ábrahám a Biblia időszámítása szerint Kr. e. 2052-ben született és 175 évet élt.) Szemirámisz varázslatosan gyönyörű, de kegyetlen nő volt. Titkos szerelmi kalandok, izzó vágyak és mesés építmények (a függőkert is) kapcsolhatók titokzatos alakjához. (Gluck és Rossini operát, Voltaire tragédiát írt róla, és sok olasz zeneszerző választotta műve címéül az ő nevét. Festőket is megihletett legendája. Szemirámisz történetét az ókor neves történetírói: Ktésziász, Knidiosz, Hérodotosz, Iusztinus, Diodorosz is ismerték, és munkáikban felhasználták.)

Nimród és Szemirámisz az atyáktól örökölt hittel szemben titkos tant alapítottak. De csak a misztériumba felvettek ismerhették meg azt a tudást, amit a titkos tan tartalmazott, aminek lényege a mágikus rendtartás és a papok iránti vak és föltétlen engedelmisség. A babiloni misztériumok jelképe egy arany pohár volt. (Ez a szent kehely a mai napig része a Napisten-imádatnak.) A Jelenések könyve 17. fejezetének 4. éneke a parázna Szemirámiszra vezethető vissza, hiszen őt ábrázolták így, mint a nagy tanítómestert. Aki meg akarta ismerni a misztériumokat, annak innia kellett az arany pohárból, amelybe egy titokzatos, bódító italt töltöttek, az ital elködösítette az értelmet és felkorbácsolta a szenvedélyeket (borból, lisztből, mézből és vízzel kevert méregből erjesztették).

A VÉGZET vagy *Sors*: gyakran használják a kettőt szinonimaként, de a „sors” és a „végzet” szavaknak külön jelentésük van. A két szó a 19. századi filozófia szerint különböző jelentést kapott. A végzet, latinul *fátum*: a dolgok végkifejletére utal, és ilyen értelemben „cél” létezését feltételezi, amely felé a bekövetkező események sodornak bennünket. A különféle terminusokkal jelölt végzet gondolata Hérakleisztól kezdve jelen van a görög filozófiában is. Meghatározó jelentőségű fogalommá a sztoikus filozófián belül vált. A világmindenséget szerves egységként szemlélő sztoikusok számára a végzet: részint az isteni értelem (*logos*), az isteni gondviselés (*pronoia*) és a természet (*physis*) szinonimája. A sorsot a hagyományos használat úgy határozza meg, mint egy hatalmat vagy erőt, ami előre meghatározza az események folyását. E koncepciónak alapja az a meggyőződés, hogy van egy fix természetes rendje az univerzumnak, és bizonyos fogalom szerint a kozmosznak. A klasszikus mitológia szereplői a „sors-istennők”, más néven a *Moirák* (görög), illetve a *Párkák* (római) mitológiában. A sorsot gyakran értelmezik isteni eredetű dologként.

Kivetítve *A Titok arat* című vers képeit az érzékképeken alapuló metódika szerint az Élet-Esemény-Élménytérén át, a mítoszelemzéssel kiegészítve: a költői nyelv által tényleges élményt kapunk. Ezzel a szintézissel a szöveg olvasása során a vers mozgóképfolyamatát tudjuk kivetíteni interpretációs vásznunkra.

Az ÉLETTÉR képei a versben ezúttal nem a mindennapiság kategóriájába tartoznak, meghökkentőek, nem szokványosak. Vannak élmények, amelyek az ingerinformáció ellenében elkülöníthetők egyéb élményeinktől. Persze csak akkor, ha odafigyelünk rájuk, pontosabban azokra a tárgyakra, eseményekre, melyek blokkolhatják a cselekvésünket. Ezt az odafigyelést nevezi Maquet kontemplatív figyelemnek. „Azért kerülhetnek a figyelmünk középpontjába, mert különleges tulajdonsággal rendelkeznek. Azzal, hogy odafigyelünk rájuk, egyszerismind elkeretezzük a környezetet a mindennapi élet többi tárgyaitól.” Furcsa, megmagyarázhatatlan *érezképeink* keletkeznek érzékelésünk során. *Látjuk*: aratás van a földön, sokasodik a kereszt, de nem a levágott gabona kévéiből, hanem halott emberek testéből. A halál kaszája arat. Egymás után omolnak sárba a nemrég még eget, napsütést, életet élvező emberek. Fenevadon nyargal egy vörös ruhás asszony, véres serleg a kezében, homlokára írva a mitológiai Titok, a szörnyű prófécia értelmezésének titka, *hallani*: rémes kacagását, a halállal szembesülni kényszerült asszonyok, gyermekek sikolyát, a fenevad dobaját, a földre hulló halottak zuhanásait. Baljós sejtelem áraszt el bennünket.

Az ESEMÉNYTÉR-ben történnek a cselekvések és jelennek meg a sejtések. Az érzékképek felerősödnek, és megmutatkoznak a gondolatok valós és sejtett képei: kiderül, hogy a toporzékoló, szilaj fenevad hátára pattanó, vörös bársonyba öltözött, dermesztő kacagású asszony tiporja halálra az embereket. Ő az, ki a szentek véréből ivott, s megrészegülve ember-arató Végzetté vált. Ide-oda ugratva a szörny hátán: kegyetlenül eltapos mindenkit, aki útjába kerül. A fenevad üvölt hét fejével, döfköd, öl tíz szarvával, hátán a szörnyű asszonnal, akinek kacagását visszhangozza „hét hegy és tíz király”. (Utalás Babilon elpusztítására.) Majd azt vesszük észre, hogy aki még életben van, a lelke már annak is halott. Bambán, magukról mit sem tudva botorkálnak a temetővé vált földeken. Önmaguk hitetlenségébe fulladva bele.

Az ÉLMÉNYTÉR-ben a befogadóban alakot öltenek azok a mítoszképek, amelyekkel a fentiekben megismerkedtünk. Kivetülésre kerülnek külső érzékeink hatására a belső sejtésekből alkotott mitológiai tartalmú képek, melyeket a költő a versében megírt. Vagyis: a vers olvasása során kapott képekből fel tudjuk építeni a „teljes egészet”, s világossá válik: miért is kellett megszületnie. Most és itt körülöttünk újból pusztulás fenyeget: a háború szedi áldozatait. Az élettérben megjelent baljós sejtelem immár szörnyű tragédiát vetít ki. A feltároló, kegyetlen képek a történéseknek emberi léptékkal való beláthatatlanságát hangsúlyozzák. Felcsap a démonikus örület riadt, véres sötétsége, érthetővé válik a Titok a versben. De a maga valóságában teljes bizonyossággal megfejtteni nem tudjuk.

Végel László Adyval kapcsolatban írja: „Titokról szólni annyi, mint a jövő titkosírását megfejteni. A titok tehát nagy várankozás és még nagyobb bizonytalanságot jelent. Az egyik történelmi perc már elárulta gyermekét, a másik még nem ölelte magához. A titkot csak az tudja, aki szenvedélyesen tudja, hogy az övé a jövő, vagyis egy kisebbséghez tartozik, mert a többség nem érzékeli a titkot, sokszor ellenséges is iránta. S a titok még több is ennél: hangos kérdés és halk válasz. Aki kérdez, reméli, hogy a válasz majd erősödik.”

Így lesz-e? Így lehet-e? Ez is titok. Az viszont – úgy hiszem – nem, hogy Adynak ez a költeménye örök-aktuális lesz minden történelmi korban, amíg csak ember él a Földön.

Poétai plener

Poétai plener. Szerkesztőségünk szervezi: kigondol egy élményt ígérő helyszínt, előzőleg megállapodik három-négy költővel, akik – miután elfogadták a játékszabályokat – ránk bízják magukat, s adott időpontban, megbeszélt helyen: találkozunk. Megérkezünk a helyszínre, a költők letelepednek (mozgásuk azonban nem korlátozott), s harminc percen megalkotják a látvány idézte verset. Átadják kéziratot művüket. Teremtettünk kicsi utócsiszolásra is lehetőséget: a poéta másolatot vihet haza – majd küldi a begépelte véglegesét. Az eseményt a helyszínen készült felvételekkel dokumentáljuk.

Kilencedik alkalommal Bánki Éva, Németh András és Zsávolya Zoltán vett részt a kalandban. 2019. április 26-án – Ady-évforduló – a Veres Pálné utcai Ady Emlékmúzeum volt a versszerzés színhelye. A három költő alkotásait és a helyszínfényképeket (Tóth Csilla Ilona felvételei) ajánljuk olvasóink figyelmébe. *(A szerkesztőség)*

Megpróbáltam, hogy a fekete hajk,
 fekete cizmás teremőr megamusa hagyjon
 egy percet, kilajtozjon az estelehen,
 megmunkáltozson az utca virágillatában,
 fogadja a déliidő / barpenlandi birtokosportot
 (a Nagy Pál halott) hogy az ajkán túl
 a komcséd nyugtalansággal fededje elegyedjen,
 még tart a boom, igen, mielőtt a komcséd,
 Michoda lépéshez! Egy nagy költő, ha halott,
 nem a kegyesek komcséd. Edles, forgalmas utca,
 önként hímér. Mikor a fekete hajk, fekete cizmás
 teremőr látja, hogy eh költő és meghízelt ragyog,
 megamusa hagyx. Akiha kemtelemül dacos
 hisz arcaim. Semmit sem talantom meg,
 figye a tekintetek, de eh nagyon nem hűven

Egyszerű kére. Keresem az indulatot, a dühöt
 a nagy költő kemében. De ezt a találat fel érzés
 helyi sem látta éjtele. Több ideje létezik
 a találatnál és a pillanatosság. Több nem volt?
 Mát a minden esemény, minden helyi létezik.

Ahogy mondja a komcséd az nyugtalanság,
 ez egy jól kihalt hős

Végre! Végre! A teremőr unalomban airtantoz
 az estelehen. És most hangy le nagy költő, a komcséd!
 A kímélés, jégkővel látja a költő
 egy első világháborús puskaölő -
 Polcséd, III. ezred, IV. század.
 Te nagy költő vagy, tudom.
 De a nagyafalmé a qolcs.

Flórián

Bánki Éva

AZ ADY-FÉLE EMLÉKLAKÁSBAN

Megvárom, hogy a fekete hajú, fekete csizmás teremőr egyedül hagyjon, beszélgessen a szomszédasszonnyal, megmártózzon az erkélyen az utca virágillatában, fogadja a délvidéki vagy burgenlandi turistacsoportot, hisz a nagy Pán halott. Hova lehet elbújni egy ilyen áttetsző, makulátlan lakásban? Nincsenek zugok, árnyékok, rések. Kilépek az erkélyre – micsoda környék! –, hallom az ingatlanügynököt az alsó lakásból. Micsoda lépcsőház, micsoda árak! Egy nagy költő – ha halott – nem is a legrosszabb szomszéd. Semmi kiáltozás, semmi szóváltás. Semmi zenebona. Még tart a boom: belváros, forgalmas utca, örökös hírnév. Az alsó szomszéd felnevet, én visszafordulok a nappaliba, és egyedül maradok egy fényképpel, Csinszka szemtelen arcával. No, de megérte-e? Semmit sem bántam meg, súgja az ifjú feleség dacos tekintete. Egyedül, végre. Egy másik fénykép: keresem az indulatot, a dühöt a nagy költő szemében. De ezt a lakást fél évszázada senki sem látta éjszaka, ennyi elegancia, ennyi udvarias látogató között volt idejük kisimulni a ráncoknak és a pillantásoknak, elenyészni a szenvedélynek és a felháborodásnak. A teremőr unalmában kitántorog az erkélyre. És most hunyd le, nagy költő, a szemed! Az egyik íves fotel királykék kárpitja alól előkotrok egy első világháborús puskagolyót. Doberdó. 19. honvéd gyalogezred. Te nagy költő vagy, tudom. De ez a golyó a nagyapámé.

Micsoda élmény, mondom a teremőrnek. És baktatok a szűk, fojtogató (persze elegáns) lépcsőházban lefelé a többiekkel. Lassan leérünk – megfordulni se tudna itt egy eltévedt lovas.

Vasé Selvi ntaí hebban

(1) Sledhor jehó itt,
 vossolipi as idóen,
 ami megedetie
 nekem, nyaufoer kényer,
 (2) mint korbann bámbóer.

(3) Poljóni nyogalon,
 a biedermeier díftette
 iteli, mege a lom
 büntödie gnyjötté tathelre

(4) lathatod. Éz enics sábor
 sáreból, alitot

(5) kényerem sán nyomást. Éndél
 (mindedhet) mindemitt, nem itet
 Sudi semmit, de (gyöt) (gy) (gy) van egy aél,

(6) amiben pihenek bor

(7) any (papir) papir, toll kényer
 társasági, (köt) mint nygna
 Éz volt (küntnyggy) any (küntnyggy) autnyggyar
 családí sivatár, süggy

(8) heftelt igasny. Letar

(9) ridgy, a kábom (kóbban)
 kóbban Ady heftelt itt.
 É ma'r gygyellam
 késsz. É kíol letitit

(10) vidat, etthost egy csóbor

(11) viny a (gy) stójak. Csól
 ember ö is. Viny kényer
 alólypólygálm néz
 híjálím. Mogyer ténítom,

(12) Jékus nem nyggy. A por

(13) into gélér uti
 mosólytataim. Mondhatók,
 az kessen kólytore
 (gy) kólyt, ari nem itéusit.

Égy. 2019. 04. 27.

[Handwritten signature]

Németh András
 Veres Pálné utcai házban

Sokadszor járok itt,
 visszalépni az időben,
 ami megadatik
 nekem, ugyanolyan könnyen,

mint korábban bármikor.

Polgári nyugalom,
 a biedermeier diktálta
 ízlés, mégse a lom
 küszködve gyűjtött tárháza

látható. És nincs szobor

szavakból, áhítat
 kényszere sem nyomaszt. Emlék
 mindenütt, nem vitat
 senki semmit, de van egy szék,

amiben pihenve bor

meg papír, toll hamar
 észrevehető, mint régen.
 És volt még szentmagyar
 családi zivatar, szégyen

helyett igazság. Lator

világ, a háború
 korában Ady lakott itt.
 A már gyengekarú
 hérosz. Akiről letisztít

vádat, éthoszt egy csokor

virág a sírján. Csak
 ember ő is. Végighúzom
 ablakpárkányán vak
 ujjaim, magam tanítom,

Jézus nem vagyok. A por

intő jelnek veszi
 mozdulataim. Mondhatnám,
 az vessen költőre követ,
 aki nem vétkezett.

RÖLIF

Hányasot létem el itt, a ház előtt már...
RÖLIF-el utánam létt a lomb érejt.
Mert először jöttem feljebb: kőgöha kőltat,
Támlákon sét, az útszélsőből - érejtül.

Jzen, érejtég! Ha a kis belső keszűvel is odam,
Oda a muscolopus életem is kőlték;
Kétszemes rajok 3 kővőhárdoból, kőltésem!
S ahogy visszatértem, az érejt éplet.

Néhány Tihanyi: kőgös - kőjtűp kőst magd
Jzenen háza, míg cammogok, érejt nyáral;
"A - dőlgősítés - mündes - agyitt" - kővőháry;
Jtővőntal, 'sereposita' s Te De az agyban. -

Hogy is mit szerédtém: nem is tudom még...
Es már sem, és: sosem fogom talán,
De kővőlleng érejtilla, mátfővőrt kővőg;
Egy - egy is kővőttel a kővőllé falán.

Mit is szerédtém?... Nem mondta meg érejtég.
Cseledelet serejt be - a nappali volt a kővőp,
Kétoldalt felsődob, lent a páris RÖLIF dőng,
Elshisszálhatok az utca kővően...

Először lent, a ház előtt, már tudom én azt,
Hogy: kővőg, nem kővőttől kővőgabat,
5 kővőnddel a vilgy érejt kővőgve régezt,
Kővőgét. A kővőg, mint a serejt, kővőgabat.

Rólf Zoltán

Zsávolya Zoltán

RÖLIF

– kétoldalt félszobák

Hányszor léptem el itt, a ház előtt már...
RÖLIF-szemed tűzött a lomb közül.
Először jövök feljebb: hogyha ködtár,
Tárujjon szét, erkélyedről – örököül.

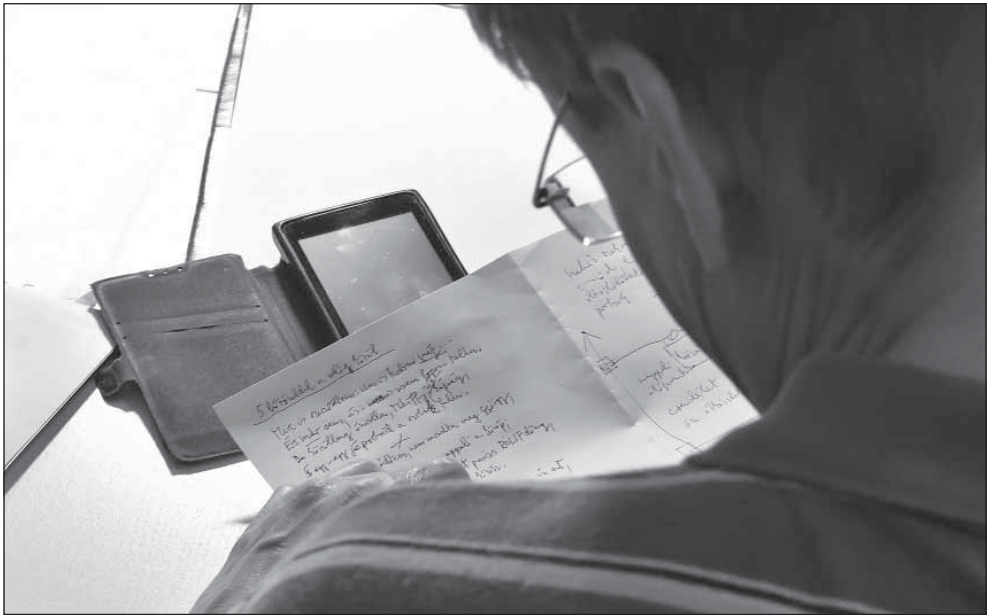
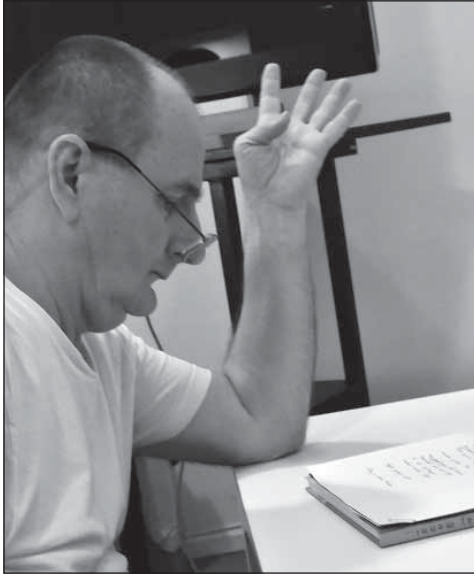
Bár a kis balkon leszakadhat velem,
A teremőrön át kell kijutnom.
Nincs zaj kávéházak felől, Istenem!
Visszahúzódás lesz ősi jussom.

Pár Tihanyi Lajos-tájrajz kísér majd
Haza, tipródva, a kora nyár von;
„A-Dolgozón-Minden-Megvan” szirénhang:
Írópult, dívány s TédÉ az ágyon. –

Hogy *én* mire szerződtem, nem tudom még.
És *már* sem, és: sosem fogom talán,
De környez ónvilla, márfyzott képség,
Egy-egy jó portréd a szobák falán.

Mire is szerződtem? Nem mondja meg föld.
Csendélet szív fel; Nappali-Közép,
S kétoldalt félszobák. Lent pajzs RÖLIF döng,
Mikor távozom az utca közén.

A ház előtt lépve már tudom én azt,
Hogy, bizony, nem gyűjtöttél tárgyakat.
Poggyász, világ körüli úton, vigasz
nem dobált. A vágó szemként fennakad.

E számunk szerzői

- Ács Margit** (1941) – író, szerkesztő
- Ádám Tamás** (1954) – költő, szerkesztő, újságíró, Csesztve
- Ágh István** (1938) – költő, író, Budapest
- Aknai-Kiss Martina** (1987) – értékesítési munkatárs, Pécs
- Albert-Lőrincz Márton** (1951) – költő, egyetemi oktató, Marosvásárhely (Románia)
- Balázs Géza** (1959) – nyelvész, néprajzkutató, egyetemi tanár, Budapest
- Bánki Éva** (1966) – író, irodalomtörténész, egyetemi oktató, Budapest
- Baranyi Ferenc** (1937) – író, költő, Budapest
- Barna Júlia** (1946) – nyugdíjas, Hajdúdorog
- Báthori Csaba** (1956) – író, kritikus, műfordító, esszéista, Budapest
- Benke László** (1943) – költő, író, szerkesztő, Budapest
- Berecz Ágnes Gabriella** (1958) – köztisztviselő, író, Budapest
- Berecz Marcell** (1998) – egyetemi hallgató, Miskolc
- Bertha Zoltán** (1955) – esszéista, kritikus, irodalomtörténész, Debrecen
- Bodnár Lili Anna** (2000) – tanuló, Debrecen
- Borbás Andrea** (1973) – muzeológus, irodalomtörténész, Budapest
- Csáji László Koppány** (1971) – író, kulturális antropológus, Budapest
- Csata Ernő** (1952) – gépészmérnök, költő, Marosvásárhely (Románia)
- Csonka Arnold** (1980) – egyetemi oktató, Kaposvár
- E. Csorba Csilla** (1952) – irodalom- és művészettörténész, muzeológus, Budapest
- Demény Péter** (1972) – költő, író, szerkesztő, Marosvásárhely (Románia)
- Diószeghy László** (1946) – geográfus, Budapest
- Dittrich Panka** (1966) – textiltechnikus, Győr
- Doncsev Toso** (1944) – író, műfordító, szociológus, Budapest
- Erdélyi Z. János** (1947) – költő, író, műfordító, Szekszárd
- Falusi Márton** (1983) – költő, szerkesztő, Budapest
- Fenyvesi Félix Lajos** (1946) – költő, újságíró, Budapest
- Fűzfa Balázs** (1958) – irodalomtörténész, Szombathely
- Gulyás Katalin** (1982) – Kiszombor
- Győri László** (1942) – költő, Budapest
- Habos László** (1963) – író, szerkesztő, Budapest
- Harangozó Csaba** (1944) – mérnök, Budapest
- Havas Judit** – irodalomtörténész, előadó-művész, Budapest
- Hollósy-Tóth Klára** (1949) – költő, Győr
- Horváth István Péter** (1993) – egyetemi hallgató, Veresegyház
- Jónás Dorina** (2005) – tanuló, Mohács
- József Attila** (1905–1937)
- József Tibor** (1954) – nyugdíjas, Kaposvár
- Kenyeres Zoltán** (1939) irodalomtörténész, kritikus, egyetemi tanár, Budapest
- Kiss Benedek** (1943) – költő, műfordító, Budapest
- Kulin Ferenc** (1943) – irodalomtörténész, kritikus, szerkesztő, Budapest
- Lajtos Móra** (1977) – irodalomtörténész, költő, kritikus, Debrecen
- M. Laurens** (1952) – nyugdíjas, Budapest
- Lengyel Ferenc** (1956) – bölcsész, Bécs (Ausztria)
- Lenkes Ildikó** (1982) – festőművész, Budapest
- Lukáts János** (1943) – irodalomtörténész, novellista, Budapest
- Márkus Béla** (1945) – irodalomtörténész, kritikus, Debrecen
- Mercsek Timea** (1976) – titkárnő, Székesfehérvár

- Mészáros István** (1944) – tanár, újságíró, közíró, Mogyorósbánya
- Mezey Katalin** (1943) – író, költő, műfordító, Budapest
- B. Mihály Csilla** (1977) – költő, Örkény
- Millei Lajos** (1961) – szerkesztő, Lengyel
- Móczár Csaba** (1974) – festő szakmunkás, Erd
- Mohai Szilvia** (1973) – könyvtáros, amatőr költő, Szeged
- Molnár Adél** (1973) – jogász, Budapest
- Monostori András István** (1985) – idegenvezető, Szeged
- Móser Zoltán** (1946) – irodalomtörténész, fotóművész, Bonyhád
- Mukli Ágnes** – szellemi szabadfoglalkozású, Abda
- Nagy Endre** (1877–1938) – író, konferan-szié
- Németh András** (1956) – költő, Budapest
- Németh Erzsébet** (1944) – költő, tanár, Budapest
- Németh István Péter** (1960) – könyvtáros, költő, irodalomtörténész, Tapolca
- Oláh András** (1959) – költő, író, Mátészalka
- Ötvös Németh Edit** (1966) – díszletfestő, Győr
- Pálfi Ágnes** (1952) – költő, esszéíró, szerkesztő, Budapest
- Péter Barna József** (1979) – református lelképásztor, Lécfalva (Románia)
- Petz György** (1955) – író, költő, tanár, szerkesztő, Budapest
- Pintér Gergő** (2001) – tanuló, Komárom
- Podányi Dorka** (1994) – laboratóriumi asz-szisztens, Pápa
- Radnai István** (1939) – költő, író, Buda-pest
- Réfi János** (1972) – gyógypedagógus, Sümeg
- Rózsa Iván** (1959) – közgazdász-újságíró, Budakalász
- Sajó László** (1956) – költő, író, Budapest
- Sápy Szilvia** (1971) – zenetanár, Földes
- Simon Adri** (1974) – költő, irodalomkriti-kus, szerkesztő, Budapest
- Sipos Lajos** (1939) – irodalomtörténész, Budapest
- Suhai Pál** (1945) – költő, tanár, Budapest
- Szabó Ferenc SJ** (1931) – jezsuita szerze-tes, teológus, tanár, költő, Budapest
- Szalai Lajos** (1947) – nyelvész, műfordító, Budapest
- Szentmártoni Szabó Géza** (1950) – iroda-lomtörténész, Budapest
- Szilvási Csaba** (1943) – nyugdíjas tanár, Tatabánya
- Szlávik Titanilla** (1999) – tanuló, Pécs
- Takács Kálmán** (1967) – vegyipari mun-kás, Budapest
- Tamásfalvi Hanna** (2001) – tanuló, Salgó-tarján
- Tamási Orosz János** (1953) – költő, újság-író, szerkesztő, Budapest
- Tavaszi Hanga** (1965) – kertészmérnök, Budapest
- Térey János** (1970) – költő, író, drámaíró, műfordító, Budapest
- Tóth Csilla Ilona** – fényképész, Budapest
- Tóth A. Tamás** (1960) – jogász, Budakeszi
- Töttös Gábor** (1954) – helytörténész, író, Szekszárd
- Tőzsér Árpád** (1935) – költő, kritikus, mű-fordító, szerkesztő, Pozsony (Szlovákia)
- Ványai Fehér József** (1959) – újságíró, költő, Gyomaendrőd
- Vaskó Márton Péter** (1987) – szociális munkás, Budapest
- Vilcsek Béla** (1962) – költő, esszéista, Budapest
- Vörös István** (1964) – költő, író, irodalom-történész, Budapest
- Wilhelm József** (1970) – tanár, Doroszló (Szerbia)
- Zalán Tibor** (1954) – költő, író, drámaíró, Budapest
- Zsávolya Zoltán** (1968) – író, irodalmár, Budapest

A táblázatba mindenkor besoroljuk a Káva Téka melléklet szerzőit is. Most éppen 22 alkotót.

és primitívség ragacsos éjszakájába értünk bele, ami nem számít bűnnek, pedig az! És ebben az éjszakai erdőben azt fújják a szelek, hogy *tüntessük el! Őket!* Esterházytól Csoóriig, Petri Györgytől Nagy Lászlóig usw.! És nemcsak őket! Sorra kerülnek majd a többiek is, aztán, ha elfogynak, jönnek azok, akiket nem látunk szívesen többé szép hazánk szép földjén, vagy gyermekeink-unokáink tankönyveiben, könyvespolcain: szegény Joyce, szegény Heidegger, szegény Majakovszkij, szegény Gide usw....

Zalán Tibor

Szalai Lajos kapta a Napút Hetedhét-díjat

Műfordítói teljesítményért kilencedik alkalommal ítélte oda a szerkesztőség a Napút Hetedhét-díjat. A 2019. évi kitüntetettet Szondi György főszerkesztő laudálta s adta át az elismerést magas szintű több évtizedes munkásságáért Szalai Lajos germanista műfordítónak. A tavaszi napéjegyenlőség táján bejelentett díj szövegét Sóváradi Valéria kalligrafálta merített papírra. Szalai Lajos jutalomportréját Szokk Iván több menetben ezután festi meg.

Az eddigi kitüntetettek: Báthori Csaba, Galgóczy Árpád, Gállos Orsolya, Szénási Ferenc, Tasnádi Edit, Bognár Antal, Kovács katáng Ferenc, Károly Judit.

„Nem kellek. Jól van.”

„Nincs olyan magyar költő, József Attilát is ideszámítva, aki ennyi olvasói reményt (a világeért sem mondanék elvárást) be tudna teljesíteni, és mégis ilyen bámulatosan ellen tudna állni minden kisajátítási kísérletnek; akiről ennyire lepattanna minden provokatív labda, halálában is. Halálában főként, mert életében azért védtelenebb volt még ő is.” (Térey János)

„Olykor száz év kutatómunkája is kevés ahhoz, hogy az irodalomtörténet lapjai között megbújt félmondatocskákból, utalásokból összeálljon egy valós történet. Valós? Ha kevés az információ, hajlamosak vagyunk találgatni, különösen ha a szereplők az írásaikkal maguk adják szánkba az »így történhetett« elemeket. Esetünkben Kaffka Margit és Ady Endre kapcsolatáról van szó.” (Berecz Ágnes Gabriella)

„A világhírű fizikus, Teller Ede mondotta Adyról szólva, hogy »energiák gyúlnak fel a szimbólumokban«. E kijelentés mentén nevezzük el most az Ady-féle szemiózist »fúziós jelentésképzés«-nek.” (Fűzfa Balázs)

„Ady nyelve lírai metanyelv. Nyelvfeletti nyelv. (...) A líratörténet ezen nyelvsváltása hasonlít ahhoz, mint amelyet Beethoven vitt végbe a zenében, létrehozva a hangfeletti hangot és a zenefeletti zenét.” (Füleki Gábor)

„Ha Ady és Kertész Párizsa között összekötő fonalat keresnénk, talán az egyezést a »másságban« tudnánk meghatározni. »Ady Párisa más volt, mint amit elképzelt és más lett, mint amilyen volt a valóságban. Ez olyan Páris volt, amelyet mások észre sem vettek. Ezt a Párist ő fogta fel és ő érzekelte magának. Az ő víziója volt, mely azonban a valóságból jobban adta vissza az igazságot« – írja Bölöni a »kicsinységek« iránt érdeklődő Adyról.” (E. Csorba Csilla)

Ára: 1000 Ft. Előfizetés: 6000 Ft.

Előfizethető személyesen valamennyi postán és a kézbesítőknél, a Magyar Posta Zrt.
(1) 303-3440-es faxszámán, a hirlapelofizetes@posta.hu e-mail-címen,
valamint a szerkesztőségben.

A Napút elérhető az interneten: <http://www.naputonline.hu>

Számlaszám: OTP 11713005-20381185

A folyóirat támogatói:

